

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**REFİK HALİD KARAY ROMANLARINDA KADIN
VE ATAERKİL SÖYLEM**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Eda Nurşen ALBAYRAK**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN**

TEMMUZ 2026, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Refik Halid Karay Romanlarında Kadın ve Ataerkil Söylem” başlıklı **“Yüksek Lisans”** tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Eda Nurşen ALBAYRAK

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Refik Halid Karay Romanlarında Kadın ve Ataerkil

Söylem

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) 194 sayfalık kısmına ilişkin 02/07/2026 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %9'dur.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 02/07/2026

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN **Öğrenci:** Eda Nurşen ALBAYRAK

KILAVUZA UYGUNLUK

“Refik Halid Karay Romanlarında Kadın ve Ataerkil Söylem” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Eda Nurşen ALBAYRAK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN danışmanlığında **Eda Nurşen ALBAYRAK** tarafından hazırlanan “**Refik Halid Karay Romanlarında Kadın ve Ataerkil Söylem**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

02/07/2026

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN**

Üye : **Prof. Dr. Adem CAN**

Üye : **Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2026 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2026

Doç. Dr. Müge MANGA

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Refik Halid Karay Romanlarında Kadın ve Ataerkil Söylem adlı çalışmamızın amacı, toplumsal yapının kökleşmiş ve değişime direnen alanlarından biri olan ataerkil değerlerin kadına yaklaşımını, kadına biçtiği konumu Refik Halid Karay'ın romanları üzerinden göstermektir.

Edebiyat ataerkil sistemin dinamiklerini gösterdiği alanlardan biridir. Refik Halid Karay'ın incelenen romanlarında kadın konusunun geniş bir yelpazede ele alındığı görülür. Ataerkil zihniyetin, söylemin romanlardaki kadın kahramanların davranış ve düşünce biçimleri üzerinde nasıl görünürlük kazandığını incelemek çalışmamızın temelini oluşturmuştur.

Bu çalışma toplumun kadına olan önyargısını anlamlandırma, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylere tanıdığı hakları göstermektir. Kadının cinsiyeti nedeniyle özgürce hareket etme yetisinin kısıtlanması ataerkil sistemin toplumsal yaşama olan etkisini anlamlandırma arayışının bir çıktısıdır.

Günümüzde kadınların erkek egemen zihniyetin bir ürünü olan toplumsal cinsiyet şeması adı altında kendi bireyselliğini inşa etme çabası her zaman ilgimi çeken ve motivasyonumu artıran bir durum olmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışmamın birinci bölümünde kadının bireyselliğini hedefleyen feminizmin ne olduğunu alt başlıklarıyla ele aldık. İkinci kısımda ataerkil kavramının ne olduğuna değinirken erkek egemen zihniyetin ürünlerini açıklamaya çalıştık. Üçüncü bölümde edebiyat alanında bu iki yapının romanlar üzerinden bireylere yüklediği rolleri göstermeye çalıştık.

Eda Nurşen ALBAYRAK, Erzincan 2026

TEŞEKKÜR

Tez sürecimde değerli bilgileriyle yol gösteren, zorlu sürecimi kolaylaştıran danışmanım, kıymetli ve saygıdeğer hocam Dr. Öğretim üyesi Mehmet Akif Çetin'e gönülden teşekkürlerimi sunarım. Varlığı en büyük şansım olan merhum dedem Halit Albayrak'a ve süreç boyunca beni yalnız bırakmayan aileme, sevgileriyle katkı sağlayan değerli kardeşlerime, bana koşulsuz sevgiyi öğreten evcil dostlarıma (Mary ve Minnoş'a) teşekkürü borç bilirim.

Eda Nurşen ALBAYRAK

REFİK HALİD KARAY ROMANLARINDA KADIN VE ATAERKİL SÖYLEM

Eda Nurşen ALBAYRAK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2026

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN

ÖZET

Refik Halid Karay Romanlarında Kadın ve Ataerkil Söylem adlı bu çalışma feminizm ve ataerkillik kavramlarının Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Refik Halid Karay'ın romanlarında kadın ve erkek bireyler üzerinde nasıl ele alındığını, hangi davranışlar eşliğinde görünürlük kazandığı incelemektedir.

Çalışmanın temel amacı, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına şahitlik eden Karay'ın söz konusu dönemlerdeki romanlarında toplumun sosyal yapısını, kadının toplumsal statüsünü ve ataerkil değerlerin bireyler üzerindeki yansımalarını incelemektir. İncelenen metinlerde yer alan ataerkil söylem unsurları feminist teori aracılığıyla ele alınmıştır. Refik Halid Karay'ın incelenen romanlarında kadın bireylerin davranışlarının ahlaki çerçeve ekseninde değerlendirildiği görülmektedir. Karay romanlarında kadını toplumun modernleşme sürecini yansıtan bir ayna olarak konumlandırır. İncelenen romanlarda yer alan kadınlar toplumsal kadınlık rolüne uygun olarak davranır. Ekonomik anlamda bağımlı konumda yer alan kadınlar evliliği maddi bir güvence olarak görür. Kültürel unsurlarla harmanlanan cinsiyet rolleri dışına çıkan kadınlar da toplum tarafından eleştirilir.

Refik Halid Karay'ın eserlerinde yer alan erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında birincil konumuna uygun olarak hareket etmektedir. Birincil konumu nedeniyle erkekler, kadınlar gibi ahlaki bir sorumluluk üstlenmez. İncelenen romanlarda erkek bireyler gelenek adı altında süregelen erkeklik davranışları doğrultusunda hareket eder. Romanlarda yer alan erkekler otoriter, aile reisi ve kadını himaye eden gibi erkeklik rollerini benimser. Romanlarda bazı erkekler kadını güvenilirmez olarak görür ve bu nedenle evlilik müessesesine önyargılı yaklaşır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, ataerkillik, Refik Halid Karay.

WOMEN AND PATRIARCHAL DISCOURSE IN THE NOVELS OF REFİK HALİD KARAY

Eda Nurşen ALBAYRAK

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, July 2026

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Akif ÇETİN

ABSTRACT

This study, entitled *Women and Patriarchal Discourse in the Novels of Refik Halid Karay*, examines how the concepts of feminism and patriarchy are addressed in relation to female and male characters in the novels of Refik Halid Karay, a leading figure in Turkish literature, and explores the behaviours through which these concepts are manifested.

The primary aim of this study is to examine the social structure of society, the social status of women, and the impact of patriarchal values on individuals in the novels of Karay, who witnessed the Second Constitutional Era and the early years of the Republic. The elements of patriarchal discourse present in the texts examined have been analysed through the lens of feminist theory.

In the novels of Refik Halid Karay under examination, the behaviour of female characters is clearly assessed within a moral framework. In Karay's novels, women serve as a mirror reflecting society's process of modernisation. The women in these novels behave in accordance with the societal role of womanhood. Women who are economically dependent view marriage as financial security. However, women who step outside the gender roles shaped by cultural elements are criticised by society. The men featured in Refik Halid Karay's works act according to their primary position within the framework of gender roles. Due to this position, men do not assume the same moral responsibilities as women. In the novels examined, male characters behave in line with traditional masculine norms. The men adopt roles such as being authoritarian, head of the family, and protector of women. In the novels, some men regard women as untrustworthy and therefore approach marriage with prejudice.

Keywords: Feminism, patriarchy, Refik Halid Karay.

İÇİNDEKİLER

REFİK HALİD KARAY ROMANLARINDA KADIN VE ATAERKİL SÖYLEM

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM

1.1. Feminizm Kavramı.....	4
1.2. Kadının Sosyal Statüsünün Tarihi.....	7
1.2.1. Kadının Sosyal Statüsünde Dinlerin Rolü	12
1.2.2. Rönesans ve Reform Hareketleriyle Kadının Sosyal Statüsündeki Değişim	15
1.2.3. Fransız Devrimi ve Sonrasında Ortaya Çıkan Liberal-Marksist Akımlar Çerçevesinde Feminizm	18
1.3. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	27
1.3.1. Toplumsal Değerlerin Aile ve Aile Dinamiklerine Yansıması.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

ATAERKİL DÜZENİ ANLAMAK

2.1. Ataerkillik Kavramı	40
2.2. Ataerkillikte Erkeklik İnşası ve Kadın.....	43
2.3. Ataerkillikte Şiddet ve Cinsellik	49
2.4. Ataerkil Düşüncenin Aile Kurumuna Yansıması.....	58
2.5. Ataerkilliğin Temeli Hegemonik Erkeklik.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN ROMANLARININ FEMİNİZM VE ATAERKİLLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

3.1. Feminist Perspektiften Romandaki Kadın Temsilleri	66
3.2. Toplumsal Cinsiyetin Kültürel Kodları.....	73
3.2.1. Güzellik Olgusu ve Kadın	78
3.2.2. Geleneksellik ve Modernlik İkilemi Arasında Kalan Kadın	83
3.2.3. Kadın Giyimi ve Toplumsal Denetim	88
3.2.4. Kadının Cinsellik Algısı Üzerinden Değerlendirilmesi.....	93
3.2.4.1. Kadın Kokusu ve Cinsel Çağrışım	99
3.2.5. Evlilik Olgusu ve Kadın Davranışları	100
3.2.6. Sadakat Söylemi ve Kadının Ahlaki Denetimi.....	107
3.2.7. Kıskançlık Duygusu ve Kadın.....	113
3.2.8. Din Olgusunun Kadın Üzerindeki Etkisi.....	116
3.2.9. Kadın Eğitimi ve Önemi.....	119
3.2.10. Namus ve Kadın İlişkisi	123
3.2.11. Kadının (Kadınlık) Rolü.....	126
3.2.11.1. Makyajlı ve Süslü Kadın	129
3.2.11.2. Mahalle Kadını	131

3.2.11.3. Erkeğe Eziyet Eden Kadın.....	134
3.2.11.4. İtaatkâr Kadın	139
3.2.11.5. Hizmetçi Kız.....	142
3.2.11.6. Fedakâr Kadın	144
3.2.12. Olgun ve Genç Kadın Mukayesesi	145
3.2.13. Ataerkil Zihniyet ve Kadın Algısı	149
3.3. Toplumsal Öğretiler Doğrultusunda Romanlarda Erkeğe Yönelik Yaklaşımlar	158
3.3.1. Arzu Ekseninde Erkek Temsili.....	158
3.3.2. Aile Kurumu ve Erkeğin Konumu	159
3.3.2.1. Varlıklı Erkek Tasviri.....	163
3.3.2.2. Çapkın Erkek Tasviri.....	164
3.3.2.3. Olgun Erkek Tasviri	169
3.3.2.4. Maceracı Erkek Tasviri.....	171
3.3.3. Erkeklik Davranışları ve Otorite Eğilimi	172
3.3.4. Erkeklik ve Şiddet Olgusu.....	179
3.3.5. Erkeğin Rolü.....	185
3.3.6. Erkeğin Evliliğe Yaklaşımı	189
3.3.7. Erkeğin Aşka Yaklaşımı.....	192
SONUÇ	195
KAYNAKÇA	200
ÖZ GEÇMİŞ.....	204

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

TMK : Türk Medeni Kanunu

Md. : Madde

TDK : Türk Dil Kurumu

Ss. : Sayfalar

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

vd. : ve diğerleri

vb. : ve benzeri

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana erkeklerin ve kadınların toplumsal düzende nasıl davranmaları gerektiği hususunu anlatan türlü rol kalıpları inşa edilmiştir. Kadın ve erkeğe yönelik tutum ve davranış çeşitlerinin belirlenmesi de toplumsal cinsiyet adı altında gelenek ve kültürün öğretileri temel alınarak şekillendirilmiştir. Bu normatif yapı sonucunda meydana gelen adaletsiz rol dağılımı; kadının yaşam çizgisinde dezavantajlı bir statüde yer almasına neden olmuştur. “Toplumsal cinsiyetin doğal bir şey olmaktan ziyade, kültürel ve toplumsal bir nitelik olduğu gerçeğinin kanıtı, onun zaman boyunca, farklı yerde ve farklı sosyal gruplar arasında değişmeye devam etmesidir” (Bhasin, 2003b, s. 4).

Tarihsel süreç göz önüne alındığında kadının toplum tarafından doğada etkin ve önemli bir konumda değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Anaerkil temelli aile yaşantısında kadın özne doğurganlığı nedeniyle toprakla özdeşleştirilmiştir. Kadın anaerkil toplumlarda insanlığın devamlılığını sağlayan ana unsur olarak kabul görmüştür. Ancak yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle beraber kadın var olan değerli konumunu yitirmeye başlamıştır. İş dünyasında fiziksel güce dayalı ihtiyacın artması, kadından daha fazla kas gücüne sahip olan erkeğin öne çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu değişimlerin ardından kadın, tahtını erkeğe teslim etmek durumunda kalmıştır.

Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi gibi toplumsal dönüşümlere neden olan olayların ardından gelişen kapitalist sistem de erkeği öne çıkarma hususunda kayda değer bir başarı elde etmiştir. Bu süreçten sonraki zaman dilimi de erkek egemenliğinin temellerini atmaya yaramıştır. Erkek, iktidarın aklın ve yaşamın tek öznesi hâline gelmiştir. Toplumsal temelli kimlik inşası kadını; erkek karşısında edilgen konuma indirgemıştır. Edilgen konum kadını zamanla her alandan soyutlamış ve çoğunlukla evle sınırlı bir yaşam düzeni içine hapsetmiştir. Despotik erkek egemenliği bununla sınırlı kalmayarak kadının davranışlarından bedenine kadar baskıcı ve otoriter bir tutum izlemiştir.

Ataerkil sistem erkek için yetkin görevler ve toplumsal yaşamın öznesi olmak için haklı gerekçeler sağlayan bir yapı hâline gelmiştir. İktidarı ve egemenlik gücünü elinde bulunduran erkek, gücün verdiği yetkinlikle kendini bu düzene teslim ederek

sorgulama ihtiyacı duymamıştır. Erkek ben merkezîyetçi bir yaşam sürme konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir. Bu tutum erkeği kamusal, toplumsal, ideolojik düzlemde iktidarı elinde tutma ve otoriter olma hevesine sürüklemiştir. Yaşanılan kültürün ve coğrafyanın da etkisiyle erkek yer yer kadın üzerinde âdeta bir tiranlık anlayışı geliştirmiştir. Kadının özgürlüğü erkek tarafından kısıtlanmıştır. Ataerkil düzende erkeğin ve toplumun tahakkümü doğrultusunda kadına sınırlı bir yaşam alanı inşa edilmiştir.

Bireysel varlığını anlamlandırma hususunda içsel çatışmalar yaşayan kadın var olan düzendeki akıl dışı yaptırımların nedenini cinsiyetler arasında yaşanan taraflılığa bağlamıştır. Bazı kadınlar söz konusu düzene başkaldırma kararı almıştır. Bu başkaldırı, feminist hareketi meydana getirmek için yeterli altyapıyı oluşturmuştur. Feminizm, kadın kimliğinin tek boyutluluğuna dikkat çekmiştir. Feministler, kadının soyutlandığı her alanda yeniden görünürlük kazanma ve cinsiyetler arası eşitlik fırsatını elde etmek amacıyla yola çıkmıştır. Feministler toplum için gereken huzurlu yaşamın ön koşulunun erkek ve kadın arasında sağlanacak eşitlik ilkesiyle mümkün olacağı görüşünü savunmuşlardır. Çok katmanlı bir fikirsel harekete tekabül eden feminizm, erkeğin öncül konumuna itiraz etmiştir. Ayrıca feministler bireyden bağımsız olduğu bilinen biyolojik niteliklerden ötürü bir cinsin diğer bir cinse üstün olarak addedilmesine eleştirel yaklaşmıştır.

Günümüzde hâlâ varlığını sürdüren toplumsal cinsiyet rollerinin neden olduğu eşitsizlik kadınları sosyal yaşamda, iş alanında, medyada ve edebiyatta erkek karşısında ikincil olarak konumlandırmaya devam etmektedir. Toplumsal rollerde bir sapma meydana gelmemesi adına toplum tarafından meşrulaştırılan çeşitli dayatmaların temelinde neler olduğunu, oluşturulan bu yapının alt etmenlerini, bireyler üzerindeki yansımalarını incelemek önem taşımaktadır. Modern zamanla birlikte kadının kamusal alanda aktif bir rol üstlenmesi, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini savunanlar tarafından eleştirilen konulardan biri olmuştur. Kadının iş dünyasına atılmasıyla birlikte doğum sayısında beklenen artış sekteye uğramış ve bu durum aile kurumunu olumsuz etkilemiştir. Ayrıca erkek egemen toplumlarda bir türlü çözüme kavuşturulamayan kadın cinayetlerinin de her geçen gün artmaktadır. Bu durum erkeklik pratiklerinin yeniden üretildiğini, etkisini örtük veya açık olarak sürdürdüğünü göstermektedir.

Bu çalışmada edebî kimliği ve gözlemci yeteneği ile yaşadığı dönemin sosyolojik yapısına eğilen Refik Halid Karay'ın eserlerinde kadının konumunu ve erkeğin kadına olan yaklaşımını göstermeye çalıştık.

Çalışmanın birinci kısmında feminizm kavramının mahiyeti, kadının sosyal statüsünün tarihi ve toplumsal cinsiyet kavramının içeriği açıklanmıştır. İkinci kısımda ataerkil yapının ne anlama geldiği, erkeklik inşasının ne olduğu üzerinde durulurken; üçüncü ve son kısımda Karay'ın eserlerinde yer bulan kadın-erkek rollerine, feminizme, toplumsal cinsiyete ve ataerkil yapının tezahürlere değinilmiştir. Bu çalışmada feminizm ve ataerkil söylem merkeze alınmıştır. Refik Halid Karay'ın romanları feminist literatürün kavramları ve tartışmaları çerçevesinde içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM

1.1. Feminizm Kavramı

Kadın meselesi, tarih boyunca süregelen, sıkça ele alınan ve tartışılan toplumsal konulardan biri olmuştur. Kadınların mevcut toplumsal düzende kendi rollerini belirlemek ya da daha başka bir ifadeyle, alışlagelmiş toplumsal düzende kabul görmüş olan ikincil konumdaki yerini sorgulayarak yeni bir rol inşa etme çabası feminizm adı verilen düşünce hareketinin temelini oluşturmuştur. Bu ideolojinin ne olduğuna değinmeden önce feminizm kavramının ne anlama geldiği ve mahiyeti üzerinde durmak gerekmektedir.

Türkçe Sözlük'te feminizmin tanımı, “Toplumda kadının kısıtlı olduğuna inanılan ve yararlanması gereken hakları çoğaltıp ve erkeğinkiler düzeyine çıkarmak, eşitlik sağlamak amacı güden düşünce akımı” olarak verilmektedir (Türk Dil Kurumu, 1988, s. 769). Taş (2016) feminizm kavramının kökenine değinerek onu şöyle tanımlamaktadır:

Feminizm, kökeninin Latince’de “kadın” anlamına gelen “femine” kelimesinden türediği bilinmektedir. Bu yaklaşım, kadınların sadece kadın oldukları için karşı karşıya kaldıkları zorluklar, baskı ve ezilmişlikle ilişkisini incelerken; sınıf, ırk, ulus, din, dil vs. unsurlarına dair sorunları da ele alan bir bilim alanı olarak kabul edilmektedir. (s. 165).

Bir bilim alanı olarak kabul edilen feminizm yalnızca kadınların cinsiyet eşitliği mücadelesine değil, toplumsal inşa neticesinde meydana gelen cinsiyetler arası yaşanan adaletsizliğe ve erkek tahakkümüne de değinmektedir. “*Feminizm*, cinslerin (kadın ve erkeğin) eşitliği kuramına dayanan kadınlara eşit haklar isteyen temelde kadın ile erkek

arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akımdır” (Arat 2022, s. 29).

Feminizm kadın erkek arasındaki eşitlik ilkesini savunmaktadır. Kadına toplum tarafından baskıyla kabul ettirilen geleneksel öğretilere, kimlik baskısına karşı bir direniş serüveni olarak şekillenmiştir. Bu direniş hareketiyle kadınlara atfedilen geleneksel görevlerin yanı sıra geri planda kalma ve ataerkil dayatmalar gibi mevcut durumların değiştirilmesi amaçlanmıştır. Michel (1993) feminizme dair şunları söylemektedir:

[...]Feministlere göre kimilerinin andokrasi (erkek egemenliği) ya da ataerkil (patriyarkal) sistem diye adlandırdıkları fallokrasi, yalnızca bir egemenliği anlatmaz. Bu ayrıca, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliklerini yeniden üretmek için, ellerindeki tüm kurumsal ve ideoloji olanakları (hukuk, siyaset, iktisat, ahlak, bilim, tıp, kültür, eğitim, kitle, iletişim araçları, vb.) tıpkı kapitalizmin kendisini sürdürebilmek için bunları kullandığı gibi açıktan açığa ya da üstüörtülü biçimde kullanılan bir sistemdir. (ss. 6-7).

Erkek egemenliğinin yalnızca bireysel bir üstünlük anlayışıyla sınırlı olmadığı üzerinde duran feminist düşünceye göre fallokrasi kendi varlığını sürdürmek için kapitalizme benzer bir anlayış geliştirmiştir. Bu bağlamda feminizm erkek egemenliğinin kadın üzerindeki hemen her alanda üstü örtük ya da açıktan açığa süren sistematik baskısını kaldırmak için verilen mücadeleyi teşkil etmektedir. Feminizm “toplumda, çalışma hayatında ve aile kurumunda kadınlara yönelik baskı ve sömürüyü değiştirmek için planlı girişimlerde bulunmaktır” (Bhasin & Khan, 2003c, s. 3). Ataerkil toplum düzeninde kadınların geri plana itilmesi, onlara yüklenen toplumsal rollerin değiştirilmesi adına atılan bilinçli adımlar feminist mücadele hareketinin temel amaçlarını ortaya koymaktadır.

Beauvoir (2024a), ataerkil düzende kadının belirli bir alanda yaşamaya mahkûm edilmiş, özgürlüğü kısıtlanmış bir varlık hâline getirildiğinden bahseder. Ona göre, kadın bir insan olarak kendini gerçekleştirme koşullarından yoksun bırakılınca başka birinin -erkek öznenin- özgürlüğü tarafından aşılacak bir nesneye benzetilmektedir. (s. 16).

Marshall'ın feminizme getirdiği açıklama şöyledir: “Feminizm, on sekizinci yüzyılda İngiltere’de doğan, cinsler arası eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal harekettir” (Marshall, 1997, s. 240).

Notz (2018) feminizm kavramının ortaya çıkışına dair birçok farklı anlatım mevcut olduğu için tek bir çıkış noktasından hareketle kavramı tanımlamanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Yazara göre bazıları bu kavramın Latince “femina” yani dişi, kadın kelimesinden türediğini söylerken, diğerleri ise feminizmin yalnızca 19. yüzyıl ideolojik “izmler”i gibi ele alındığı üzerinde durmuştur. Ona göre feminizm kavramının, eril olmadığı aşikârdır. (s. 9).

Emine Öztürk (2017) feminizmi sosyolojik açıdan ele alarak kavramı şu şekilde ifade etmektedir:

Feminizm ilhamını doğal haklar bildirgesinden alan; aile ve toplum içinde kadından yana bir değişimi, kadınların, erkeğin kamusal alanda sahip olduğu tüm haklara sahip olması gerektiğini savunan; bu çerçevede de çevre ve barış hareketlerine destek veren ve son iki yüzyılda da pek çok sosyal değişme öncü olan toplumsal bir hareket ve bu hareketin temsilcilerinin fiili çabaları neticesinde de sosyolojik araştırmalara konu olan sosyal bir vakadır. (s. 20).

“Feminizm, kadınların dünyaya kendi gözleriyle bakmalarını, kendi elleriyle biçim vermelerini ve yaşam şekillerini özgürce seçip karar vermelerini ister” (Arat, 2022, s. 29). Arat’tan hareketle feminizmin amacının erkek egemenliğinin denetimini reddederek kadının hür iradesiyle toplumsal yaşamda özgürce var olma arzusunun sürekliliğini sağlamak anlamına geldiği söylenebilir. Başlangıçta cinsiyet eşitsizliği üzerine odaklanan bu fikir akımı, tarihi gelişim sürecinde teorik çerçevesini genişletmiştir. Feminizm erkek ve kadın arasındaki çeşitli politik, ekonomik, sosyokültürel alanlarda eşitliği müdafaa eden bir yaklaşım hâline gelmiştir.

Cevizli (2005) *Felsefe Sözlüğü* isimli eserinde feminizm teriminin kökenini 19. yüzyıla dayandırırken feminizmin asıl gelişiminin 1960’lı yılları kapsadığını belirtmektedir. Yazara göre feminizm, kadın ve erkek için eşit sosyal ve politik yetkiler isteyen bir fikir hareketidir. Bu fikrin savunucuları olarak bilinen feministlerin isteği, cinsiyet ayrımının meydana getirdiği haksız iş bölümünün ve yıllar süren tahakküm serüveninin fırsat eşitliğiyle çözüme kavuşturulmasıdır. (s. 698).

Butler'ın (2023) feminizme dair düşünceleri bu kavramın ne anlama geldiğini ne amaca hizmet ettiğini açıklar mahiyettedir:

Feminizm için evrensel bir temelin şart olduğu ve bu temelin de kültürlerarası bir kimlikte bulunması gerektiği yönündeki siyasi varsayım genellikle, kadınların ezilmesinin, ataerki ya da erkek egemenliğinin evrensel ya da hegemonik yapısı içinde kolayca ayırt edilebilecek tekil bir biçim aldığı görüşü eşlik eder. Evrensel ataerki kavramı somut kültürel bağlamlardaki toplumsal cinsiyet kaynaklı ezilmeyi izah edemediği için son yıllarda pek çok eleştiriye tabi oldu. Evrensel ataerki kavramına dayanan kuramlarda çeşitli somut kültürel bağlamlara ancak, zaten başından beri varsayılan evrensel ilkenin “örneklerini” bulup göstermek için başvuruldu. (s. 46).

Rocheft (2019), feminizmin gerçekleştirilen mücadelelerin çeşitliliğinden yola çıktığını ifade ederek bu terimin çoğul kullanımını tercih etmektedir. Yazara göre feminizm terimi; bireysel ya da toplumsal destek gören oldukça çelişkili, tartışmaları ve olguları kapsamaktadır. Feminizmi, kadınların düşünce ve hareket özgürlükleri adına girilen bir hareket olarak ele alan Rocheft, kadınların maruz kaldığı baskının yanında onların erkeğin karşısındaki ikincil konumlarını ve cinsiyet normlarını hedef alan bir mücadele olarak tanımlamaktadır. (ss. 7-8).

Belirtildiği gibi feminizm kavramının anlamını sınırlandırmak ya da onu tek bir çerçevede tanımlamak zordur. Günümüze kadar ilerleyişini sürdüren feminizm, “genel manada hiyerarşik bir düzene göre oluşturulmuş eril ve dişil tanımlarını, kadınlık ve erkeklik ilkelerini de ele alır ” (Rocheft, 2022, s. 8). Kadın haklarının güvence altına alınmasını amaçlayan feminizm, toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı haksız dağılımı değiştirmeyi hedeflemektedir. Feminizm kadınların özgürlükçü ve eşit imkânlar dâhilinde bir yaşam alanı inşa etme girişimleri doğrultusunda meydana gelen sosyal bir olgu, fikirselleşen bir mücadelenin genel adına işaret etmektedir.

1.2. Kadının Sosyal Statüsünün Tarihi

Tarihsel olarak uzun bir zaman diliminde toplumsal yaşamda meydana gelen değişimlere yol göstericilik görevini kimi fikir akımları üstlenmiştir. Bu fikirler akımları; sosyal yaşamın öznesi sayılabilecek aile kurumuna yansımış, tarihin önceki dönemlerinde mevcut olduğu bilinen anaerki aile yapısını zayıflatırken ataerki aile yapısına zamanla güç kazandırmaya başlamıştır.

Erbil (2023) söz konusu duruma dair görüşünü şöyle aktarmaktadır:

İÖ 3000’li yıllardan günümüze değin sosyal formasyonlarda meydana gelen onca değişim ve gelişime rağmen, kadının toplumsal üretim ve bilinç ile sosyal yaşam içindeki konumunda bir bütün olarak çok köklü değişimlerin ortaya çıkmadıkları görülmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri son beş bin yıllık süreçte oluşan ve ne yazık ki kadınlar tarafından içselleştirilen kadın aleyhtarı düşünüş biçimi ve erkek egemen dinlerin geçmişin kalıplarını dayatmaları ise, diğeri de üstün konumunu kadına kaptırmak endişesini taşıyan, ayrıcalıklarından eşitliği esas alacak bir gelişimi bilinçli ve sistematik bir biçimde baltalama çabalarıdır. (s. 180).

Tarihin geçmiş dönemlerinden biri olan ve yaşam biçimini avcılık ile toplayıcılığın belirlediği Paleolitik Dönem’de Michel (1993) erkeğin iş dağılımında avcılık görevini üstlendiğini kadının daha çok toplayıcılıkla ilgilendiğini belirtmektedir. Bunun yanında iş birliği adı altında kadının erkekle birlikte avcılık faaliyetlerine destek olduğunu aktaran yazar, Paleolitik çağın ataerkil toplumların ortaya çıkışının çok öncesine ait bir zaman dilimini kapsadığını vurgulamaktadır. (s. 11).

Erbil’in (2023) görüşüne göre Paleolitik Dönem’de kadın toplumu meydana getiren bireylerin dünyaya gelişine aracılık eden, yaşamın devamını garantileyen bir konuma sahipti. Topluluk varlığını, dışının doğurgan niteliğine borçlu olduğunu düşündüğü için kadının korunmasına ve çoğalmasına önem vermekteydi. Yazar, kadının bu dönemde toplum tarafından cinsel işlevinin yanı sıra erkeğin besin elde etme rolüne sağladığı katkılarıyla da öne çıkan bir statüde değerlendirildiğini aktarmaktadır. (ss. 24-25). Geçmişte kadının yaşam alanındaki çok yönlü faydası onu, konum itibarıyla erkeğin önüne geçiren temel nedenlerden biri olmuştur. Kadının doğurganlığı feministlere göre onun sosyal yaşamını sınırlandıran bir işlev olarak değil, kadının toplumda değerini artırmaya yarayan bir unsur olarak kabul görmüştür.

Simone de Beauvoir (2024a) kadının önceki toplumlarda doğurganlığıyla öne çıkmasına farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Bu dünya her zaman erkeklere aitti diyen yazar, tarım öncesi olarak adlandırdığı dönemlerde erkeğin yine fiziki gücü sebebiyle ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğundan bahsetmektedir. Kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisini savaşlar üzerinden ele alarak Amazon kadınlarının savaşmak için göğüslerini kesme nedenini doğurganlığı reddetmesiyle ilişkilendirmektedir. Ona göre kadının

biyolojik yazgısı olarak nitelediği doğurganlık faktörü, o dönem şartları doğrultusunda kadının bilinçsizce üremesi anlamına gelmektedir. (s. 92). Bu bilinçsiz eylem de onun avcılık, toplayıcılık ve balıkçılık gibi faaliyetlerde aktif bir rol üstlenememesine neden olmaktadır. Bu nedenle geri planda kalan kadının yerini dolduran erkek, fırsatı değerlendirerek kadın karşısında ayrıcalıklı konumuna erişmektedir.

Konuya dair Beauvoir (2024a) görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

Türün sürekliliği için gerekliydi kadın, ama bunu, türü aşırı miktarda çoğaltarak sağlıyordu. Yeniden üretim ile üretim dengesini sağlamak erkeğe düşüyordu. Dolayısıyla kadın, yaratan erkek karşısında yaşamı sürdüren olma ayrıcalığına bile sahip değildi; sperm hücresi karşısında yumurtanın, fallus karşısında rahmin oynadığı rolü bile oynamıyordu. İnsan türünün varlığını sürdürebilme çabasında sadece bir payı vardır; bu çabanın somut olarak sonuca ulaşması ise erkek sayesinde oluyordu. (s. 92).

Beauvoir ve Pervin'in görüşünden hareketle Paleolitik Dönem'de doğurganlığın kadın için hem üstünlük kazandıran bir eylem olarak değerlendirildiği hem de onun sosyal yaşamdaki işlevselliği önünde engel oluşturan bir faktör olarak ele alındığı söylenebilir. Günümüzden yaklaşık yüz bin yıl önceye dayanan Orta Paleolitik Dönem'e dair düşüncelerini Erbil (2023) şöyle aktarır:

Değişmeyen doğurgan yapısı ve beslenme etkinliklerinde kadın, işlevleri bağlamında daha yetkin bir konumdadır. Daha yetkindir; çünkü bir önceki dönemin milyonlara yayılan yılları boyunca doğaya yönelmiş dikkatinin kendisinde oluşturduğu bir birikme sahiptir. Ayrıca daha fazla besin elde edebileceği obsidien levhâları da bir avantaj olarak kullanılmaktadır. Kadın toplayıcılıkta uzmanlaşmış bir anadır. (ss. 29-30).

Her iki cinsin bu görev dağılımında birbiri üzerinde hâkimiyet kurmak yerine iş birliğine dayalı bir yöntem doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir.

Mezolitik Dönem'de durum biraz daha farklılaşmaktadır. Önceki dönemlerde avcılık temel geçim kaynağıyken bu dönemde avcılık tek başına gerekli besini sağlayamamış, bu da toplayıcılık ve balıkçılık gibi yeni beslenme yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Erbil'e göre (2023) doğadaki besinleri tanıyan kadın, toplayıcılıktaki başarısına bir de balıkçılığı eklemiştir. Bu kayda değer başarıları, onu ekonomide de güçlü bir konuma taşımıştır. (s. 37). Başarılarını artırarak ilerleyen kadın,

sosyal yaşamda elde ettiği güce aile kurumunu da dâhil etmiştir. O dönemde gerçekleştirilen evliliklerde göz önünde bulundurulacak etken, yaşamın devamlılığında rolü büyük olan kadının statüsü olmuştur. Mezolitik Dönem toplumları hayati bir konuma sahip kadın cinsini kaybetmemek için evlilikte erkeğin kabile değiştirmesini uygun bulmuştur.

Konuya yönelik Erbil'in (2023) görüşleri şöyledir:

Mezolitik toplum klan düzeninde örgütlenmiş bir topluluktur. Bu 'ekonomik ve tinsel çıkarlar, aynı kökten geliş ve akrabalık ilişkileriyle birleşmiş' topluluk için, dıştan evlilik temel bir yasa hâline gelmişti. Eş diğer klanlardan alınıyordu ve alınan cins, doğal olarak ekonomide egemen bir role sahip kadın değil, erkek olmaktaydı. Hiçbir klan, ekonomisinin temel direğinden vazgeçecek kadar çıkarlarından habersiz değildi; hele neslin devamını sağlayan çocuklar onun aracılığıyla dünyaya gelirken. (s. 38).

Kadınlar bu klanlar için topluluğun devamını sağlayan kutsal bir roldeyken onlardan evlilik için vazgeçmek mantıksal bir çelişkiyi ihtiva etmektedir. Bu durum, klanlar arasındaki aile kavramının anaerkil bir düzende ilerlediğini göstermektedir. Yine bu toplumlarda kadın her yaşta özel ve değerli kabul edilmektedir. Kadının varlığı yaşamı temellendiren ana unsur olarak görülmektedir.

Erbil'in (2023) Mezolitik Dönem'e dair açıklamaları şöyledir:

Kadının ekonomik ve toplumsal yaşam içinde egemen rolü ve konumu öylesine güçlüydü ki, hem doğurganlık, hem de besin edinme etkinliğinden uzaklaşmak durumunda kaldığı yaşlılık dönemlerinde bile büyük bir değer kaybına uğramıyordu. Çünkü onun "hâlâ koruyucu bir işlevi vardı. O, bebekler, çocuklar ve hastalarla ilgilenebilirdi; şifalı otlar ve zehirler (öldürücü ve iyileştirici) hakkında bilgiliydi; bunları çevresindekilere sunma, gerektiği yerde de silah olarak kullanma yeteneğine sahipti." (s. 39).

Kadın yaşamın her alanında üretken rolü ile insanlığın hayatını kolaylaştıracak keşiflerine hız kesmeden devam etmektedir. Toprakta çömlek yapımını, keten pamuk türevlerinden iplik yapımını öğrenmesinin yanında hayvancılık faaliyetlerinde de öne çıkan bilge ruhu onu etkin bir konuma taşıma hususunda devamlılık göstermektedir. Ayrıca kadının doğurganlığı, toplum tarafından onu kutsallaştıran bir etken olarak değerlendirilmektedir. Pervin Erbil Kibele'den Pandora'ya adlı eserinde bu çağ insanın

kadının doğurganlığı ile toprağa ekilen tohum arasında kurduğu ilişkiye dair şunları aktarmaktadır: “Kadın, erkeğin rahmine gönderdiği tohumlarla hamile kalmaktadır. Bu tohumlar, kadın bedeni içinde canlanmakta, büyüyüp olgunlaştıktan sonra dünyaya gelmektedir; tıpkı rahmine düşen tohumu canlandırıp, yeryüzüne çıkaran toprak gibi. O hâlde, toprak, tohuma hayata veren, doğurgan bir dişi ve anadır” (Pervin, 2023, s. 44). Neolitik Dönem’de toprağın hayat sunan bir unsur olarak kabul görmesi, bu dönemin insanı için kadın cinsinin toprak kadar kutsal hayat veren bir tohumu içinde büyütüp insanlığın devamlılığını sağlayan bir tanrıça olarak kabul görmesi sonucunu doğurmuştur.

Geç Neolitik Çağ olarak adlandırılan dönemde insanların yerleşik hayata geçmesiyle tarım ve hayvancılık gibi faaliyetler daha da önem kazanmıştır. Bununla birlikte toprağı ekmeye yarayan bazı aletlerin üretimi hususunda erkeğin gösterdiği başarılar onu sosyal yaşamda önemli bir yere taşımıştır. Pervin Erbil (2023) Mezopotamya deltasında yapılan tarımsal faaliyetleri kolaylaştırmak için erkeklerin sabanı icat etmesinin ardından roller arasında yaşanan görev değişimini şöyle aktarmaktadır:

Sümer erkekleri de sahip oldukları yetenek ve becerileri günün koşullarına uygun yeni aletler icat etmek için devreye soktular. Aletlerini tarımsal üretimin işleyişinde doğrudan kullandılar. Bu durum onlara yeni ekonomi içinde önemli bir güce dönüştürme fırsatı verdi. Üretim etkinliğinde kadının erkeğin üstelendiği rollere dair değişimler böylece başlıyordu. Erkek sabanı icat etmekle kalmamış aynı zamanda değerli aletini öküze de koşmuştu. (s. 57).

Erbil’in deyişiyle, erkeğin yeni yaşam koşullarına uyum sağlamak adına büründüğü mucit rolünün ardından elde ettiği başarılar kadının el emeği ile gelişen egemen rolünün önüne geçmesine neden olmuştur. “Kadının el işi erkeğin ‘mekanize endüstrisi’ karşısında yenilmeye mahkûmdur” (Erbil, 2023, s. 58). Geç Neolitik Çağ’da erkeğin alet kullanımındaki başarısı onun fiziki gücüyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Kadının da bu nedenle sosyal yaşamda geri planda bırakıldığı görülmektedir. Aletlerin icadıyla birlikte gelişen tarımsal alanları beraberinde özel mülkiyet anlayışını getirmiştir.

Beauvoir (2024a) özel mülkiyetin patriyarka ile olan ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

Artık toprak kadından kendi klanına değil, babadan oğula geçmeye başlar. Özel mülkiyete dayalı patriarkal ailenin ortaya çıkışıdır bu. Bu aile biçiminde kadın ezilir. Egemen olarak hükmeden erkek, başka keyfi davranışların yanı sıra, kendinde cinsel bakımdan keyfi davranma hakkını da görür. (s. 82).

Anaerkil kabileler yukarıda yaşanan değişimler sonrası giderek ataerkil yaşam biçimini benimsemeye başlamıştır. Erkeğin sosyal yaşamda fiziksel gücü vasıtasıyla her işi başarmaya olan inancı onu, sosyal yaşamdaki hâkim rolü ile tanıştırmaya yaramıştır. Erkek ve kadın arasında yaşanan rol değişiminin etkileri evlilik kurumunda da kendini göstermeye başlamıştır. Önceleri klanlar arasında vazgeçilmez bir konumda değerlendirilen kadın zamanla önemini kaybederken erkek değer kazanmaya başlamıştır. Bu durumla ilgili Erbil (2023), üretim sürecinin etkin ve egemen unsuru olan erkeğin hem emeğinin hem de değerinin zamanla arttığını söylemektedir. Yazarın düşüncesine göre, üretken konumda bulunan erkeğin başka kadın klanlara gitmesi istenmeyen bir durum hâline gelmiştir. Erkek, klanında kalırken kadın evlilik için farklı klanlara dâhil olmaya başlamıştır. (s. 60).

Şartların kendi lehine olduğu zamanlarda değer gören, vazgeçilmez bir mevkide kendine yer bulan kadın yaşanan değişimler sonrası yavaş yavaş avantajlı konumunu erkeğe devretmiştir. Roller arasında yaşanan bu devir teslim serüveninin arka planında iş bölümündeki eşitliğin bozulması etken olarak gösterilmiştir. Erkeğin iş bölümündeki yükselişi kadını ekonomik alandan soyutlarken onun çocuk bakımı ve ev içi görevleri üstlenmesine neden olmuştur. Böylelikle kadının tarihsel olarak ikincil konumuyla tanışması gerçekleşmiştir. “Tekniklerin kendi imkânlarıyla uyum içinde olduğu zamanlar güçlü olan, bu teknikleri kullanamayacak hâle geldiğinde tahtından indirilen kadın, modern dünyada erkekle eşit hâle gelmiştir” (Beauvoir, 2024a, s. 83). Yazardan hareketle tahtından indirilen kadının erkeğin taht serüvenine şahitlik etmeye başlamıştır.

1.2.1. Kadının Sosyal Statüsünde Dinlerin Rolü

Ataerkilliğin gelişmesine ve yayılmasına destek olan bir diğer unsur da dinler olmuştur. Dinî inanışların bireyler üzerindeki yönlendirici etkisi hemen her alanda kendisini göstermiştir. Ataerkil düşüncenin oluşum sürecinde etkisini gösteren din olgusu yaşanan çeşitli sosyal değişimler ve insanlığın hayatını kolaylaştıran keşifler neticesinde kadını erkeğin gerisinde bırakan kimi düşünceleri beraberinde getirmiştir.

Bireyler arasında daha çok Batılı bakış açısının yansımaları olarak İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik inanışında kadının değil; erkeğin üstün bir canlı kabul edildiğine dair birtakım görüşlere de rastlanmaktadır. Sözgelisi Michel'in (1993) konuya dair açıklaması şöyledir:

Hristiyanlık ve İslam'ın ilk ortaya çıkışlarında kadının durumunu iyileştirdikleri iddia edilirse de, her üç dinde de onları cinsiyetleri nedeniyle ruhanî görevleri yerine getirmeleri mümkün olmayan ikinci sınıf insanlar olarak gören baskıcı bir tavrın tohumları baştan beri vardır. Öğretisi erkeklerin üstünlüğüne ve kadınların aşağılanmasına dayalı rahipler kastının gelişmesi de baskının açıktan açığa uygulanmasına yol açmıştır. (ss. 22-23).

Kültürel öğretilerin ataerkil düşüncenin temelini oluşturduğu bilinmektedir. Kültürel öğretilerin yanında dinî görüşlerin de bireylerin düşünce ve davranış biçimleri üzerinde yönlendirici bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda erkek egemen zihniyet kadına yönelik düşünce ve eylemlerini temellendirirken akıl yerine geleneksel görüş ve inanışları esas aldığı söylenebilir.

İslamiyet'in genel anlamıyla kadına yönelik eşitlikçi bir tutum sergilediğine dair fikirler ve ayetler mevcuttur. Örneğin Ali Şeriatî'nin (2015) bu konu hakkındaki fikri şöyledir:

İslam, kadın ve erkeği aileyi kuran bir bütünün iki parçası olarak görür. [...] İslam erkeğe der ki: "Sen kadın için bir örtüsün." Ardından kadına döner ve der ki: "Sen erkek için bir örtüsün." Bu bakış açısı İslam'da kadın erkek ilişkilerinin aile merkezli düşünüldüğünün açık bir göstergesidir. Biz bir ailenin iki ortağı değiliz, bilakis biz "bir"iz. Bu "bir"in adı da ailedir. (s. 258).

Şeriatî'nin düşünceleri doğrultusunda İslam'da toplumsal cinsiyet yargılarının tam aksine kadın ve erkeğin aile kurumunda eşit olarak kabul edildiğini söylemek yerinde bir yorum olacaktır. Söz konusu duruma dair Kur'an-ı Kerim'de geçen şu ayet de her iki cinsin eşit olduğu görüşünü destekler niteliktedir: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstün olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, haberi olandır" (Kur'an-ı Kerim, 26: 13).

Hucurât suresinde geçen bu ayette kadın ve erkeğin eşit bir biçimde yaratıldığı iletilmektedir. Allah nezdinde cinsiyete özgü bir ayrım söz konusu değildir. İslam'da bireyin inanç hususundaki kararlılığının esas alındığı görülmektedir. Bu ayete göre insanı değerli yapan kadın veya erkek olması değil, hem Allah'ın emirlerini hem de kulların hakkını gözeterek yaşamasıdır.

Hristiyanlıkta da kadın, erkek karşısında yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Kiliselerde kadına çeşitli görevler verilmişse de arka planda kadın hak ettiği konumda kendine yer bulamamıştır. Söz konusu inanışta kadın atası Havva sebebiyle günaha teşvik eden diğer bir ifadeyle Âdem'i günaha sürükleyen bir sembol olarak kabul görmüştür. "Hristiyanlıkta ilk günah kadının günahıdır. Âdem'in evladı olarak erkek ne zaman bir kadına ilgi duyarsa -velev ki kendi eşi olsun- ilk ve asli günahını tekrarlamış olur ve Âdem'in günah ve isyanını Allah'a hatırlatmış olur" (Şeriatı, 2015, s. 88). Hristiyanlığın en büyük lekelerinden biri olarak adlandırılan cadı oldukları iddiasıyla kadınların yakılması olayına değinen Emine Öztürk duruma dair şunları aktarır: "Orta Çağ'da yaşanan kadınların kiliseden uzak tutulması, miras ve boşanma gibi pek çok haktan mahrum bırakılmasına ek olarak cadıların yakılması, yaşanan en ağır hadiselerden biridir" (Öztürk, 2017, s. 28).

5-9. yüzyılı kapsayan Feodal öncesi olarak adlandırılan dönemde kadının durumuna değinen Fransız sosyolog Andree Michel (1993) Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle beraber kadının özgürleşmesini istemeyen merkezi devlet, kent gibi kurumların sarsıldığını ifade eder. Michel'in orta sınıf olarak adlandırdığı erkeklerin kadınların özgürleşmesi yerine eve kapatılma isteğini sosyal hiyerarşide kendi statülerinin yükselmesiyle ilişkilendirmektedir. (s. 24). Hristiyanlığın yayılma sürecinde manastır yöneticisi olan kadınların yardımlarına başvuran kiliseler söz konusu yardımlar karşılığında kadınların talep ettiği bazı haklarda iyileştirme yapacağına dair sözler vermiştir. Yaşanan gelişmeler kadının lehine değil aleyhine olmuştur. Duruma dair Andree Michel (1993) şunları aktarmaktadır:

Manastır yöneticisi, kraliçe ya da prenses kadınlar, Katolik dinin yayılmasına, iki cinsten çocukları eğiterek, kocalarını ve tebalarını Hristiyan olmaya ikna ederek katkıda bulundularsa, bu, Hristiyanlıkta, kadınların durumunu iyileştirme yönünde bir vaad bulduklarındandı. [...] Bunun sonucu olarak kilise yasasına boyun eğdiler ve Germenler'in kadınlar konusunda çok katı olan

örfleri, yerini poligaminin (çokkarılılık) ve boşanmanın yasaklanmasına bıraktı.
(s. 26).

Beauvoir (2024a) feminizm karşıtı olan Aziz Pavlus'un önderlik ettiği Yahudi geleneğinde eski ve yeni ahitle temellendirilen düşüncüyü şöyle aktarmaktadır: "Erkek kadından gelmez, kadın erkekten gelir; erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratılmıştır. [...] Amborise şöyle der: 'Havva'yı günaha iten Âdem değil, tersine Âdem'i günaha iten Havva'dır. Kadının günaha ittiği kişiyi egemen olarak kabullenmesi adildir" (ss. 125-126). Yahudilerin kadına yönelik yaklaşımının Araplarla benzerlik gösterdiğine değinen Beauvoir (2024a) dinî yaptırımların kadınlara uyguladığı cezalara ve söz konusu dinde kadının konumuna şöyle değinmektedir:

Patriyarklar çokkarılıdır ve neredeyse canları istediği zaman karılarını boşayabilirler. Sert cezaların tehdidi altında, genç kadının kocasının bakire olarak gelmesi beklenir, zina yaparsa recm edilir. Kadın ev işlerine kapatılmıştır. Çizilen şu güçlü kadın portesi bunu kanıtlar: "Kadın yün eğirir ve kete dokur... sabah karanlıkta kalkar... gece lambası hiç sönmez... Alın teriyle hak etmediği yemez. "İffetli ve çalışkan olsa bile, yine de kirlidir kadın, etrafına tabular örülür; mahkemede şahitliği kabul edilmez" [...] Yasalar değilse de gelenekler, kocası öldüğünde kadının merhumun erkek kardeşlerinden biriyle evlenmesini buyurur. (ss. 113-114).

Kadınların dinî inanışlar gerekçesiyle erkeğin gerisinde bırakılması, erkek egemenliğinin gücünü genişletmesine neden olmuştur. Erkeğe sağlanan ayrıcalıkların yanında kadının eve kapatılması, iffet adı altında sınırlandırılması ve geleneklere boyun eğmesi gibi durumlar feministlere göre erkeğin avantajlı konumunu desteklemeye yaramıştır. Erkek kadına yönelik yaptırımların neticesinde kendini üstün olarak değerlendirmeye devam etmiştir.

1.2.2. Rönesans ve Reform Hareketleriyle Kadının Sosyal Statüsündeki Değişim

11. yüzyılın son diliminde kilisede yapılan reformlar sebebiyle bir dizi değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimleri aktaran Michel (1993) kiliselilerin ilk iş olarak rahiplere bekârlığı şart koştuğundan ve laiklerin dinî görevlerden uzaklaştırıldığından bahsetmektedir. Ardından kilise bünyesinde söz sahibi olan kadınların zamanla görevlerinden de azledildiğini ifade etmektedir. Daha önceleri bir

eğitim ve kültür merkezi olan manastırların yerini kilise ve üniversitelerin aldığını, kızların bu kurumlarda eğitim görmesinin yasaklandığını belirtmektedir. Eğitimde yaşanan bu ayrılık sonrası erkeklerin kadınları serbest meslek alanlarından da dışlamış olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, kadınların daha önce icra ettiği mesleklere devam etmelerinin de yasaklandığını iletirken ticaretin gelişmesiyle söz sahibi olmaya başlayan bürokratların kadınları uzaklaştırma çabalarına hız kesmeden devam ettiğini de vurgulamaktadır. (ss. 29-32).

Beauvoir (2024a) patriyarkal düzenle birlikte kadının varoluş serüveninde yaşadığı değişimleri temellendirerek durumu şöyle aktarır:

Patriyarkanın zaferi ne bir rastlantının sonucudur ne de şiddete dayalı bir devrimin. İnsanlığın en başından beri biyolojik ayrıcalıkları erkeklerin kendilerini egemen özneler olarak tek başlarına olmalarına izin vermiştir. Erkekler bu ayrıcalıktan hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir; varoluşları kısmen Doğa'da ve Kadın'da yabancılaştırılmış, ancak ardından onu geri kazanmışlardır. Başka rolünü oynamaya mahkûm edilmiş kadın böylelikle sadece eğreti bir güce sahip olmaya da mahkûm edilmiş olur. İster köle olsun, ister put, kadın hiçbir zaman kaderini kendi seçemez. (s. 106).

Kadın dünyaya avantajlı bir konumda gelen erkeğin aksine toplumsal yaşamdaki konumunu kendi isteği doğrultusunda şekillendirememiştir. Kadının toplumsal yenileşme sürecinde bile kendi kaderini seçme yetisinden yoksun bırakılmasına itirazı doğrultusunda feminizm hareketi ortaya çıkmıştır.

Rönesans Dönemi, Avrupa'da 14-17. yüzyılı kapsayan bir dönemde meydana gelen bilim, sanat ve kültür alanında yaşanan çeşitli değişimleri içermektedir. “Aydınlanma düşüncesinin temelinde Rönesans felsefesi vardır. Rönesans düşüncesinin merkezine ise insan ve insana verilen değer oturmuştur” (Öztürk, 2017, s. 31). İnsana verilen değerle öne çıkan bu aydınlanma hareketinden faydalanan, özgürleşen feministlere göre yine erkekler olmuştur. Dönemin düşünürleri kadınların geleneksel rollerle sınırlandırılması, erkeğe itaat etmekle vazifelendirilmesi gibi fikirleri savunmuştur. Kadının kamusal alanla hiçbir ilgisinin olmayacağı görüşünde ısrarcı davranmışlardır. “Orta sınıftan kadınlar genellikle burjuva ahlakının tanımladığı evcilik modelini benimsediler. Bu ahlak, kadının aile sorunlarına eğilmesi ve ev işleriyle

ilgilenmesini, kararlarda kocanın yetkili olmasını ve kadınların kamu sorunlarından uzakta tutulmalarını öngörüyordu” (Michel, 1993, s. 35).

Bu öngörünün arka planında amaçlanan kadının sosyal yaşamdan silinmesi yalnızca ev işlerinde erkeğin faydasına hizmet etmesi gibi durumlar feministler tarafından kadının bireyselliğine ve özgürlüğüne karşı yapılan saldırılar olarak değerlendirilmektedir. Onlara göre kadının kamu sorunlarından uzak tutulmasının nedeni, onun biyolojik yetersizlik olarak adlandırılan kadın cinsiyetine ait olmasının yahut patriyarka kültürünün kendi egemenliğini güçlendirme arzusunun bir sonucudur.

Feministlere göre önceki dönemlerde biyolojik yetilerini ispatlayan kadının böylesine izole edilmesi, erkek egemen düzenin temellendirilmesi için gerekli bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Toplumun kadına sergilediği bu tavır Beauvoir’ ın kaleminden şöyle dökülür: “Dünyaya somut olarak tutunamaz kadın” (2024a, s. 132). Kadının bu somut tutunma için bir erkeğin hâkimiyeti altında olması gerekir. Onun adına karar veren, onun yerine mülkiyeti sahiplenene, gelecek kuşakların bile varisi olabilecek donanımlı bir cinsin varlığı karşısında kadının edilgen bir rol benimsemesi erkek egemen toplum tarafından daha makul kabul edilmektedir. Kadının Rönesans Dönemi’nde erkekler tarafından sınırlandırıldığı alanlardan biri de iş dünyası olmuştur. Kadınların ekonomik alanda yaşadığı zorlukları Michel (1993) şöyle açıklamaktadır:

Kadınların loncalardaki ve kent yönetimindeki sorumluluk mevkilerinden uzaklaştırılmaları, çalışma koşullarını da ağırlaştırdı. Kadınlar erkekler arasındaki ücret farkları arttı. Öyle ki, 14. yüzyılda, kırsal kesimdeki pek çok atölyede kadınlar erkeklerin ücretlerinin ¾ ünü kazanmakta iken, 15. yüzyılda yalnızca yarısını, 16. yüzyılda ise daha da azını alabiliyorlardı. Kadın ve erkekler arasındaki ücret farkı, kentlerde de aynı ölçüde arttı. (s. 35).

Michel (1993) 16. yüzyılda İngiltere ve çeşitli Avrupa ülkelerinde manastırların kapanmasıyla beraber kiliselerin kurduğu üniversitelere kadınların alınmaması sonucunda onların eğitim hakkından mahrum bırakıldığını ifade eder. Kadınların önceki dönemlerde başarıyla icra ettikleri doktorluk, otlardan ilaç yapma ve ebelik gibi meslekleri yitirme noktasına geldiğini söylemektedir. Yeni kurulan tıp okullarında eğitim almadan görev yapan kadınların büyücülükle suçlandığını aktaran yazar, kadınların sahip olduğu geleneksel eğitimin onları bu mesleği layıkıyla yapacak bir

konuma taşıyacağını ve erkekleri mesleğe, kitabi bilgiden daha iyi hazırlayacağını savunmaktadır. (s. 36).

Feministlere göre kadının her alanda engellenmesi, mevcut yetkilerinin sınırlandırılması, toplumdan dışlanması öte yandan eğitim hakkından yoksun bırakılması onun kişiliğine yönelik en ciddi ihlalleri barındırmaktadır. Erkeklerin lehine şekillenen bu toplumsal dönüşümü reddeden kadınların direniş faaliyetleri doğrultusunda feminizm, Rönesans’la birlikte tarihsel süreç içinde kendine yer bulmaya başlamıştır.

Rönesans’ın etkisiyle kişisel haklara, bireysel sorumluluğa ve eleştiriye önem veren aydınların sayısının arttığını ifade eden Arat (2022) kadınların yaşanan olgusal durum ve baskılar eşliğinde filizlenen “özgürlük” ve “eşitlik” ideolojisi arasındaki çelişkinin bilincinde olduklarının fakat mevcut durumu değiştirecek örgütlenme ve seslerini kitlelere duyurma gücüne henüz sahip olmadıklarını belirtmektedir. (s. 39). Söz konusu örgütlenme gücüne varılmamış olsa da bazı cesur kadınlar, yaşanan tahakküme bireysel olarak ses çıkarma cesaretini göstermiştir. Ancak erkek egemen toplumun baskısı nedeniyle seslerini duyurma noktasında kadınlar hedefledikleri başarıyı elde edememişlerdir.

1.2.3. Fransız Devrimi ve Sonrasında Ortaya Çıkan Liberal-Marksist Akımlar Çerçevesinde Feminizm

Fransız Devrimi’yle özgürlük ve eşitlik kavramlarının gün yüzüne çıkması ardından kadınların da söz konusu haklara erişme isteği beraberinde geniş kitleler hâlinde harekete geçmelerine neden olmuştur. Mevcut eşitsizliğe karşı ortak bir bilinçle yola çıkan erkek iktidarının baskıcı anlayışında kaybolan kadınlar, özgürlükleri için bu ortamı değerlendirme konusunda kararlı bir duruş sergilemiştir. Geleneksel inşanın ürünü olan cinsiyetçi ayrımın neden olduğu bilinçsizliği değiştirmeyi hedefleyen kadınlar, bir fikir hareketi olarak kabul edilen feminizm adı altında birleşerek ilerlemeye başlamıştır. Arat (2022) kadınların ilerlemesi durumuna şöyle değinmektedir:

Kadınların örgütlü olmadan ama büyük kitleler hâlinde bir halk hareketine katılmaları ve halkları için ilk kez bilinçli olarak savaşıma girişmeleri, 1789 Fransız Devrimi ile gerçekleşti. Fransız Devrimi, 17. yüzyıl liberal

düşüncesinin kazanımları üzerinde temellenen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarını iyice ön plana çıkardı. (s. 39).

Fransız Devrimi'yle öne çıkan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarının ardından İngiltere'de kadın hakları için ilk önemli adım Thompson tarafından atılmıştır. Kadınların siyasi haklarını savunmak üzere çeşitli derneklerin kurulması için faaliyetlere başlanmıştır. Söz konusu duruma dair Michel'in (1993) verdiği bilgiler şöyledir:

İngiltere'de kadın hakları için ilk feminist manifestoyu 1825'te William Thompson kaleme aldı... Burada, evli kadınların çıkarlarının kocalarının yetkileri vasıtasıyla korunduğunu öne süren ünlü, "içkin çıkar" kuramına karşı çıkılıyor, ayrıca yazarlar, kadın nüfusunun en azından dörtte birinin ne kocaları ne de babalarının korundukları bir durumda yaşadıklarını ekliyorlardı. 1851 ve 1867'de İngiltere'de kadınların siyasi haklarını savunmak ve bu hakların önde gelen bir savunucusu olan John Stuart Mill'i parlamentoya seçtirebilmek için kadın dernekleri kuruldu. (s. 63).

17. yüzyıl aydınları kadının erkekten daha geri planda kabul edilmesi görüşüne karşı çıktılar. Feminizm savunucuları, bu iki cinsin birbirinden farklı olmadığını dile getirmede ısrarcı bir tutum gösterdiler. Dönemin feminist düşünürlerinin görüşlerini maddeler hâlinde ele alan Arat (2022) şunları söylemektedir:

(1)Kadınların doğal olarak erkeklerden farklı olduklarını yadsımışlar ve onları toplumsal açıdan belirlenmiş özelliklere sahip bir toplumsal grup olarak tanımışlardır.

(2)Erkekleri, bir toplumsal grup olan kadınları ezen bir diğer toplumsal grup olarak görmüşler ve erkeklere değil ama onların toplumsal iktidarına karşı çıkmışlardır.

(3)Hem erkeklerin ayrıcalıklı dünyasına girmeyi hem de erkeklerin kadınlardan bir şeyler öğrenmelerini istemişlerdir. (s. 38).

Feministlerin amacı, erkek egemenliğinin kadının bireysel yaşamına müdahale etmesini engellemek üzerine biçimlenmiştir. Erkeklerin ayrıcalıklı dünyasında yok sayılan kadınlar; kendilerine ve bilgilerine değer verilmesini istemişlerdir. Feminizm her iki cinsiyetin de sosyal yaşam şartlarında aynı haklara erişebilmesini hedeflemiştir. Feministler için bu hedef cinsiyetçi ayrımın tutarsızlığını gün yüzüne çıkarmak ve

kadınların erkek diktatörlüğünden bağımsız özgür bireyler olmasını sağlamaktan geçmektedir. Rochefort (2019) feministlerin mücadelelerine şöyle değinmektedir:

Feminizmler kölelik karşıtı mücadeleden esinlenerek, eşit haklar ilkesinin- özellikle de eğitim ve evlilikte- tanınmasını talep eden politik bir “kadın” çevresi yaratmıştı. Ardından, 1860’lardan İkinci Dünya Savaşı’na kadar, kadınları sivil ve siyasi haklarının tanınması adına geniş çaplı ulusal ve uluslararası hareketlerin ortaya çıktığı, yeni kadın ütopyasının yayıldığı bir dönem gelmiştir. Üçüncü olarak, 1945’ten (BM’nin kuruluşu) 2000’li yıllara kadar uzanan dönemde feminizmler hak arayışlarını çoğunlukla kurumsallaştırarak sürdürürken 1960’lardaysa, kadınların özgürleşmesini sömürgecilik karşıtı mücadele ve yeni sol çerçevesinde talep eden hareketler belirtmiştir. (ss. 14-15).

İngiliz feminist yazar Mary Wollstonecraft (2023) *Kadın Haklarının Gerekelendirilmesi* adlı dönemin ses getiren eserinde şunları söylemektedir: “Kadınların davranış biçiminde bir devrim yapmanın zamanı gelmiştir -onlara yitirdikleri saygınlığı geri vermenin zamanıdır- insan türünün bir parçası olarak, kendilerini reformdan geçirerek dünyayı da reformdan geçirmelerinin zamanıdır. Değişmez ahlak kurallarını yerel davranış alışkanlıklarından ayırmanın zamanıdır” (s. 70).

Sanayi Devrimi’yle birlikte yaygınlaşan fabrikaların işçi arayışı, kadının iş dünyasında kendine yer bulmasını sağlamıştır. Bahsi geçen dönemde kadınlar fabrikalarda erkeğin aldığı ücretin yarısı karşılığında çalıştırılmıştır. Kadının işgücünün yetersizliği yanında eğitim alamaması gibi etkenler onun düşük ücretli işlerde çalıştırılmasına gerekçe olarak gösterilmiştir. İçli’nin (2018) bu durumla ilgili görüşleri şu şekildedir:

[...] İşçi kadınların daha kolay kullanılabilir olması, düşük ücretle çalışmaları, daha kolay kontrol edilmeleri, belki de en önemlisi ister enformal isterse formal sektörde çalışsın, yaptığı bütün işlerin ek iş olarak tanımlanması, kocasının gelirin ek gelir olarak tanımlanması ile ilişkilidir. Çünkü dünya çapında kadınlar işçi olarak değil, “ev kadını” olarak tanımlanmaktadırlar. Ev kadını olarak tanımlanma kadınların üzerinde politik ve ideolojik kontrolün sağlanmasını da olanaklı hâle getirmektedir. “Ev kadınlaştırma”nın gerisindeki ekonomik mantık işgücü maliyetlerinin çok büyük ölçüde düşürülmesidir. Bu tür

bir anlayış pazarların sorunsuz işlemesi için bir önkoşuldur. Kadınları örgütlenmekten alıkoyar, düşük ücretleri haklı gösterir, kadınları atomize hâlde tutar, dünya pazarları için sömürülen emeğin büyük kısmını görünmez kılar. (s. 137).

Erkek egemen toplumlar kadının asli görevinin ev hanımlığı olduğu görüşündedir. Bu nedenle kadının iş dünyasında görünürlük kazanmasının aile bütçesine katkı sağlaması erkekler tarafından istenmeyen bir durum olarak değerlendirilir. Ayrıca erkeğin maddi ve manevi gücü elinde bulundurma isteği nedeniyle kadın sosyal yaşamda, ekonomik alanda kısıtlı olarak hareket etme hakkına sahip olabilmıştır. “Ataerki sayesinde erkekler şeref, itibar hükmetme hakkı kazanırlar. Ayrıca maddi kazanç elde ederler. Zengin kapitalist ülkelerde erkeklerin ortalama gelirleri kadınların ortalama gelirlerinin yaklaşık iki katıdır” (Connel, 2023, s. 158). Kadının düşük ücretli işlerde çalışması da erkeğin iktidar mekanizmasını korumaya yaramıştır. Bu dönemde kadın hem iş yükü hem de aile sorumluluğu altında ezilmektedir. Kadın iş dünyasında yer alsa bile toplum için kadının asli görevinin ev kadınlığı olduğu fikrini değiştirememiştir. Erkek egemen toplumda kadın, tipik dişil rollere mahkûm edilmiştir. Erkek cinsiyeti sebebiyle dünyaya avantajlı olarak gelme statüsünü sürdürmeye devam etmiştir. Erkek istediği zaman dışarı çıkabilir, gezebilir ve eğlenebilir. Kadın ise işten eve dönünce yorgunluğuna rağmen eve dair sorumluluklarını yerine getirme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılmıştır. Aile ekonomisine kendi imkânlarınca destek olmaya çalışan kadına erkek ev işlerinde yardımcı olmamaktadır. Kadının eve dair görevlerini aksatması hâlinde kocası, kadını aldatabilir ya da evliliği bitirme kararını alabilirdi. Eve dair iş yükümlülüğü altında ezilen kadının iş dünyasında çaba sarf etmesinin yanında çocukların bakımına gereken özveriye gösterememesi onu daha da zor koşullar altına sokmaktadır. Bu olumsuzlukların yaşanmaması için ataerki toplum için tek bir çözüm yolu vardı. Kadınları iş dünyasının uzağında tutup kocasına ve eve bağımlı hâle getirmek.

Erkekler kadınları iş dünyasından soyutlamak için gereken gayreti göstermeye devam etmiştir. Kamusal alanda da baskıya uğrayan kadınlar yeni bir yenilgiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Legras’ın (1945) konuya dair düşünceleri şöyledir:

17. yüzyılda, kadınlar o tarihe değin kendilerine açık bir iş olan birahane işletmeciliğinden men edildiler; tüm direnmelerine karşın mum üretiminden de

atıldılar. Lonca ve korporasyonlarından atıldıkları için dokuma sanayiye sığındılar. El tezgâhları kadınların tekelinde olan bir daldı. Erkek işçiler onları, hiç değilse dokuma makinelerinden uzakta tutabilmek için dilekçe üzerine dilekçe verdiler. (akt. Michel, 1993, ss. 41- 42).

Kadınları iş alanının uzağında tutmak için yapılan çeşitli davranışlar, feministlere göre erkeklerin kadınlara yönelik gerçekleştirdiği tahakkümlerden yalnızca biridir. Onlara göre erkeğin kadın üzerinde kurduğu baskının temel nedeni kendi iktidarını koruma ve güçlendirme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Feminist düşünürler kadınlara dair sorunları ele alırken farklı noktalarda ayrılmış, çeşitli akımlar etrafında feminizmin kapsam alanını genişletmiştir. Bu akımlardan biri olan liberal feminizm temel hak ve özgürlüklere yoğunlaşırken; radikal feminizm patriyarkal düzenin kadın üzerindeki haksız denetimine; marksist/sosyalist feminizm ise kadınların ekonomik alana yönelik yaşadığı adaletsizliğe odaklanarak çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır.

Liberal feminizm kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olma görüşü etrafında şekillenen bir düşünce tarzıdır. “Liberal feminizm, liberal felsefenin ideallerinin, sadece erkekler için değil, kadınlar için de geçerli olduğunu savunmaktadır” (Öztürk, 2017, s. 48). Kadınların erkekler karşısında birçok temel hak ve özgürlükten yoksun bırakıldığı bilinmektedir. Liberal feministlerin de temel dayanağı toplumsal yaşamda bir birey olarak var olan kadının erkeklerle eşit nitelikte bir kimlik kazanmasını sağlamaktır. “Liberal feministler, bireycilik, doğal haklar gibi argümanlar etrafında kadının kamu hayatına katılımını tartışmışlardır. Doğal haklar geleneğinden gelen kuramcılar, kadınların birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip bireyler olduklarını ileri sürmüşlerdir” (Dikici, 2024, s. 525).

Kadının da erkek gibi kamu hayatında yer alması gerektiğini savunan bu kuram, kadının ev içi işlerle sınırlandırılıp daha az üretken olması durumuna itiraz etmiştir. Liberaller, tarımsal dönem olarak ifade edilen dönemlerde iş bölümünde kadının etkin bir role sahip olmasına karşılık kapitalizmle birlikte kadının üretkenliğinin elinden alınması haksızlığına odaklanmaktadır. Bu duruma dair Emine Öztürk (2017) görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

18. yüzyıla kadar toplumsal olarak üretken olarak kabul edilen işler, yani ailenin hayatını idame ettirmesini sağlayan faaliyetler, ev içinde kadın ve erkek tarafından beraberce yapılmaktadır. Sanayi öncesi toplumlar da temel üretim biçimi olan tarımsal üretimde, kadın ve erkeğin üretkenliği birinin lehine, diğerinin aleyhine çok önemli bir sapma göstermemektedir. Fakat sanayi kapitalizmi, üretken işgücünü ev merkezli olmaktan çıkarıp kamusal alana taşımaya başlamıştır. Bu süreç öncelikle kocalarını çalışmaya gönderip evde oturmak zorunda kalan kadınları etkilemiştir. (s. 49).

Önceki dönemlerde yaşamda aktif konumda yer alan kadının sanayi devrimiyle yaşamdaki yeri değişmiştir. Kadın kamusal alandan dışlanmış; herhangi bir ücrete tabi olmadan yalnızca ev içi sorumluluklara yönelik bir üretkenliğe mahkûm edilmiştir.

Liberal feminist akım savunucularından biri olan Mary Wollstonecraft *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı eserinde şu görüşe yer verir: “Önce kadınlara yetilerini geliştirebilecekleri alanlar yaratalım, erdemlerinin güçlenmesine izin verelim” (Wollstonecraft, 2023, s. 53). Wollstonecraft, kadınların dört duvar arasında yetilerini geliştirmesini olanaksız olarak değerlendirmektedir. Liberallere göre kadınların kendi potansiyelini gösterebilmesinin şartı, onlara sağlanacak olan özgürlük ve eşitlik düşüncesinin benimsenmesinden geçmektedir. Liberal feministlerin kadın için istekleri bireyin herhangi bir tahakküm ve denetim olmaksızın her imkâna erişebilme özgürlüğü elde etmeleri üzerine şekillenmiştir. Dolayısıyla da erkeklerin zihinsel ve bedensel güçleri itibarıyla avantajlı olmasının yanında kadınların bu yetilerinin eksik olarak kabul görmesi düşüncesine karşı çıkmışlardır. Bu kabul görmüş yanlış düşüncenin değişmesi için liberallerin öncelikli hedefi, kadınların eğitim hakkına erişmesini sağlamaktır. Liberal feministlerin hedefini Rochefort (2019) şu şekilde açıklamaktadır:

Kadınların ikincil konumu konusundaki önyargılarla savaşmak ve Kantçı bir kavram olarak hür ve iradeli, özgür bireyler fikrini geliştirmektir. Buna göre kadınlar iyi bir eğitim görmeli ve yaşamın, biri kamusal ve eril, diğeri özel ve dişil olmak üzere ikiye bölünmesiyle sınırlanmaksızın kendi kaderlerini tayin edebilmeliydiler. (s. 33).

Eğitim hakkı elde edildikten sonra kadın ekonomik alanda da varlığını gösterebilecektir. Liberaller için kadının erkeğe ekonomik olarak bağımlı olması onun bireysel özgürlüğü önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Eğitimli,

zihinsel ve bedensel yetisinin farkına varmış olarak kamusal alanda etkin bir rol üstlenen kadın liberal feministlere göre erkekten bağımsız olma yolundaki ilk hedefini gerçekleştirmiş olacaktır. Bu akımın savunucularının bir diğer hedefi de siyasal alandaki eşitlik üzerine olmuştur. Erkeklerin yararlandıkları her haktan kadınların da yararlanması gerektiğini savunmuşlardır. Öztürk'e (2017) göre liberal feminist kuramcılarının amaçları şunlardır:

Erkek ve kadının eğitimi, sağlık, hukuk, sanat, siyaset, özel ve kamusal hayat gibi her alanda eşit olmasını istemektedirler. Bu eşitlik öyle olacaktır ki, erkeklerin okuyacağı tüm okullarda kadınlar da okuyacaktır, erkeklerin çalışacağı tüm işlerde kadınlar da çalışacaktır, kadınlar da oy verecektir, yani her türlü hakta kadınlar ve erkekler birbirlerine eşit olacaklardır. (s. 96).

Marksist/sosyalist feminist kuramı ise ataerkil yapının oluşmasını kapitalist sistemin varlığıyla ilişkilendirmiştir. Marksistler, kadın emeğinin erkekler tarafından sömürülmesine ve iş dünyasında kadın üzerinde kurulan erkek denetimine karşı çıkmışlardır. Marksist feminizmi üç ana tema etrafında değerlendiren Öztürk (2017) konuyu şöyle ele almaktadır:

Birincisi kapitalizmin işçileri sömürmesi gibi erkek şovenizminin de kadını sömürdüğü iddiasıdır ki bu temel iddiadır. İkinci olarak kadının emeğinin erkek tarafından sömürülmesiyle kadının kendi emeğine yabancılaştırıldığı teorisi ki, marksist feministler bunun çözümünün yani kadın emeğinin sömürülmesinin çözümünü aile kurumunun ortadan kaldırılmasında görürler. [...] Üçüncü olarak erkek dışarıda çalışırken kadın da evde çalıştığından kadına da erkekle aynı ücretin verilmesi gerektiği, yani ev işinin ücrete tabi kılması gerektiği teorisi ki (s. 84).

Marksist anlayışı savunanlar kadını ezen, onu aşağı gören ataerkil yapıyı reddeder. Kadının emeğinin erkek emeği karşısında yok sayılması fikrine karşı durur. Marksistler kadın ve erkek arasında eşit bir tutum benimsenmesi gerektiğini savunurken bu konu hakkında çeşitli çözümler üretir. Erkek egemen toplumda kabul gören anlayış, kadının “evinin hanımı” ve “çocuklarının annesi” olması üzerine şekillenmiştir. Patriyarkal toplum tarafından öne sürülen düşünceye göre kadının görevi aile içi sorunları iyileştirmektir. Dolayısıyla kadının kamusal alanda görünür olması aile birliğini tehlikeye atacağı için erkekler tarafından riskli bir durum olarak görülmektedir.

“Orta sınıftan kadınlar genellikle burjuva ahlakının tanımladığı evcilik modelini benimsediler. Bu ahlak, kadınların aile sorunlarına eğilmesi ve ev işleriyle ilgilenmesini, kararlarda kocanın yetkili olmasını ve kadınların kamu sorunlarından uzakta tutulmalarını öngörüyordu” (Michel, 1993, s. 35).

Marksistler ev işi yükü altında ezilen ve emeğinin hiçbir karşılığı olmayan kadının durumunu iyileştirme konusuna odaklanmıştır. Marksist feministler kadının ev içi emeğinin bir ücrete tabi olmasını öne sürmüştür. Böylelikle hem kadının emeğinin yok sayılmamasını hem de onu erkeğe bağımlı bir konumdan kurtarmayı hedeflemişlerdir. *Hafıza* adlı dergide yayımlanan “Radikal Feminist Kuram ve Annelik Söylemi” adlı makalede liberal ve marksist-sosyalist feminizmin görüşlerini karşılaştırmalı biçimde ele alan Mermutlu vd. (2023) bu iki kuram arasındaki temel farkları şöyle ifade etmiştir:

Liberal feminizm, kadın-erkek eşitliğine odaklanırken; Marksist-sosyalist feminizm kadınların ezilmişliğini sömürü düzenine bağlar. Dolayısıyla kadın-erkek eşitsizliğini sınıfsal bir düzleme taşır. Ve bunu gidermenin yolunun da liberal feminizmin iddia ettiği gibi fırsat eşitliği yaratmaktan değil; kapitalist sömürü düzenini ortadan kaldırıp yerine sosyalist düzeni kurmaktan geçmekte olduğunu ileri sürmektedir. (s. 168).

Marksist feminizmin görüşlerine karşı çıkan radikal feministler sorunun temelini kadın kimliğine gereken önemin verilmemesine bağlamaktadır. Radikaller erkek egemen düzende kadının ikincil olarak konumlandırılmasına, erkek denetimi dâhilinde baskı altına alınmasına karşı çıkmaktadır.

Radikal feminist kuramın 1960-1970’li yıllarda sahaya çıktığına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu kuramın amaçlarını aktaran Emine Öztürk (2017) konuya dair şunları ifade etmektedir:

[...] Radikal feminist kuramın büyük bölümü, yeni erkek solun kuramlarına, örgütlenme yapılarına ve kişisel üsluplarına karşı direniş içinde şekillendi. Kendilerinin erkek radikal örgütler içinde sürekli olarak ikinci sınıf muamelesine maruz kalmış olmaları ve maço radikal üslup nedeniyle, kadınlar, kendi örgütlerinin içsel demokrasiyi kendinde barındırmasını ve özgün bir kadın üslubuna izin verilmesini istemişlerdir. (s. 86).

Radikal feminizmle birlikte kadınlar erkek denetimi altında kaybolmaya yüz tutmuş kimliklerini yeniden inşa etmek için harekete geçmiştir. Patriyarkanın gelenekselliği temel alan tutumuna karşılık kadınlar, akıl ve sağduyuyu öne sürerek kendi yeteneklerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Andree Michel (1993), kadınların bu devrim niteliğindeki serzenişini şöyle ele almıştır:

Kadınların, kendi kendilerini, tüm yeteneklerini (cinsel, duygusal, ahlâkî, siyasî ve düşünsel alanlardaki) geliştirme hakkına sahip insanlar olarak algılamaları, erkeklerin geleneksel olarak onlara kabul ettiregeldikleri sınırlamaları reddetmeleri, yüzyıllar boyunca örflerin yasaların, dinlerin, erkeklerce geliştirilen felsefelerin etkisiyle kendilerini hep eş, anne ve gündelik ihtiyaçları karşılayan üretici rolünde görmeye koşullandırılan, dolayısıyla bir türlü özgür ve yaratıcı bireyler olarak algılamayan kadınlar açısından büyük bir devrim sayılır. Kuşkusuz bu, kadınların eş ve anne olmayı yadsıyacıkları anlamına gelmez; ama onlara benimsetilen “kadınlık” imgeleri nedeniyle başka rolleri reddedip, salt bunlarla yetinmelerinin yanlışlığını gösterir. (s. 94).

Radikal feministler kadınların bedenlerinin, kimliklerinin yalnızca annelik ve eş rolü için kullanılması fikrine de itiraz etmişlerdir. Kadınların “kadınlık” kavramı adı altında belirlenen roller içine sıkışıp kalması yerine yaratıcı kişiliği ile öne çıkmaları gerektiğini savunmuşlardır. Radikal feministlere göre bu hedefin gerçekleşmesi, erkek egemenliğinin sona ermesiyle birlikte kazanılacak bireysel özgürlük düşüncesinden geçmektedir. Arat’ın (2022) radikal feminizme dair görüşleri şöyledir:

Radikal feminizm, kadının engellenmiş, bastırılmış kimliğinin ortaya çıkarılmasına; kişisel olanın kamusal alana aktarılmasını ister. Bu bağlamda kadının bedeninin, kimliğinin farklı olarak temellendirilmesi, büyük bir önem taşır. Radikal feministler, “Biz farklıyız”, “Kişisel olan siyasaldır” derken, evrensel olanın erkek olduğunu söyleyen kültürün yadsınmasını ve endüstri uygarlığının karanlıkta kalmış yüzünün aydınlanmasını istemektedirler. (s. 75).

Radikal feminizmin en önemli sloganlarından birinin “kişisel olan siyasaldır” sloganı olduğunu söyleyen Necla Arat (2022), *Feminizmin ABC’si* adlı eserinde bu dönemde önceleri hiç dile getirilemeyen kürtaj ve tecavüz gibi konuların artık siyasi bir mahiyet kazandığını ve feminist eylemlerin odağı hâline geldiğini aktarmaktadır. (s. 76).

1.3. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Türkçe Sözlük'te cinsiyetin tanımı, “bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiği ayırt ettiren özel bir yaratılış eşey, cinslik, sex” olarak verilmektedir. (Türk Dil Kurumu, 1988, s. 411). *İngilizce - Türkçe Redhouse Sözlüğü*'nde sexin tanımı şöyle yapılmaktadır: “seks, eşey, cinslik, cinsiyet” (2005, s. 886).

Zeybekoğlu (2013) *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu* adlı eserinde kavramı şöyle açıklamaktadır:

İngilizcede cinsiyet için “sex”, toplumsal cinsiyet için “gender” kavramları kullanılmaktadır. Son zamanlarda Türkçede de böyle bir ayrıma ihtiyaç duyulduğundan ‘cinsiyet’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ terimleri bu iki kavramı karşılamaya çalışmaktadır. Sex ve gender sözcüklerinin Türkçe karşılığı olarak “cins” ve “cinsiyet” sözcüklerinin de kullandığı görülmektedir. (s. 7).

Toplumsal cinsiyet kavramına yönelik bir diğer açıklamayı da Uluocak vd. (2014) şöyle yapmaktadır:

Cinsiyet (sex), kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve fizyolojik farklılıklara işaret ederken, toplumsal cinsiyet (gender), genel anlamda toplumda kadın ya da erkek olmakla ilgilidir; erkeklerin ve kadınların kendi aralarındaki ilişkileri ile olduğu kadar, kadınların erkeklerle, kız çocuklarının erkek çocukları ile ilişkilerinin sosyokültürel açıdan “kuruluş” biçimlerine ilişkindir. (s. 7).

Toplumsal cinsiyeti meydana getiren en temel öge kültürdür. Kültürün cinsiyet üzerindeki etkisi toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Dünyaya gelen kız ve erkek çocukların yetişme sürecinde çoğunlukla sosyal ve kültürel öğretilerin etkili olduğu görülmektedir. Bu öğretiler bilinçsiz bir şekilde kuşaktan kuşağa aktararak süregelen bir devinime dönüşmüş ve çocukların yeteneklerini, isteklerini sınırlandıran toplumsal bir baskı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. “Her kültürün kızları ve oğlanları değerlendirme yöntemi vardır ve onlara farklı roller, tepkiler, nitelikler yükler. Doğumlarından itibaren kızlara ve oğlanlara tüm bu sosyal ve kültürel algı ve davranışların ‘paket hâlinde yüklenmesi’ aslında, ‘toplumsal cinsiyetin öğretilmesi ve benimsetilmesi’dir” (Bhasin, 2003b, ss. 1-2).

Bhasin'ın görüşüne benzer bir görüş de Connel'in *Erkeklikler* adlı eserinde yer almaktadır. Connel (2023) cinsiyetin toplumsal süreç içinde bireylere yüklenen beden pratiklerini şöyle açıklamaktadır:

Refleksif beden pratikleri aracılığıyla bedenler beden olmaktan çıkmadan toplumsal süreçlere katılıp tarihe dâhil olurlar; söylemdeki simgelere, göstergelere ya da konumlara dönüşmezler. Maddilikleri (doğurtmak, doğurmak, süt vermek, adet görmek, açmak, içine girmek, boşalmak gibi maddi kabiliyetleri dâhil) ortadan kalkmaz, önlemlerini korumaya devam eder. Cinsiyetin toplumsal süreci; doğum ve çocuk bakımı, gençlik ve yaşlanma, spor ve cinsellikten alınan haz, işgücü, yaralanma ve AIDS'den ölmek gibi durumları da kapsamaktadır. (s. 131).

Judith Butler (2023) *Cinsiyet Belası* adlı eserinde cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkı şöyle detaylandırmaktadır:

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk başlarda “biyoloji kaderdir” ifadesine itiraz getirmek için kullanılmıştı, aynı zamanda da cinsiyet biyolojik anlamda ne denli çevrilemez görünürse görünsün toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar sabit bir şey olduğu savı için de kullanılmaktadır. (s. 50).

Kamla Bhasin (2003b) cinsiyeti herkes ya erkek ya da kadın olarak doğar, diye ifade etmektedir. Ona göre, cinsiyetin tek belirleyicisi cinsel organdır. Kültürün kız ve oğlan çocuklarını değerlendirme de yalnızca bir yöntem olduğunu belirten yazar, doğumdan hemen sonra kız ve oğlan çocuklarına yüklenen sosyo-kültürel davranışların öğretilmesini toplumsal cinsiyet kavramı adı altında açıklamaktadır. (ss. 1-2).

Marshall (2005) *Sosyoloji Sözlüğü*’nde toplumsal cinsiyeti, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzende kabul görmüş yönleri üzerinden açıklamaktadır. Marshall bu terimin ilk meydana çıkışından bu yana sadece bireysel kimliği değil, aynı zamanda kültürel idealler ile cinsel iş bölümünü içine alacak şekilde kapsamının genişletilmiş olduğundan bahsetmektedir. (s. 98).

Marshall'ın görüşünden hareketle, cinsiyetlerin rol dağılımının iş bölümüne yansması şöyle açıklanabilir: Kadının, dişil rolüyle özdeşleştirilen terzilik, aşçılık, modacılık, hemşirelik ve kuaförlük gibi mesleklerin erkekler tarafından da başarıyla icra edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla kadına yüklenen görevlerden; yemek pişirme, dikiş

dikme, saç bakımı veya şefkat gösterme gibi durumların doğrudan cinsiyetle ilişkilendirilmesinin herhangi bir geçerliliğinin bulunmadığını söylemek mümkün olacaktır.

Feminist tarihçi Joan Wallac Scott (2022) toplumsal cinsiyeti şöyle ele almaktadır:

En güncel kullanımıyla “toplumsal cinsiyet” ilk kez cinse dayalı ayrımların aslen toplumsal olduğunu ısrar eden Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmış görünüyor. Bu sözcük, “cins” ya da “cinsel farklılık” gibi terimlerin kullanımında ima edilen biyolojik determinizmin reddini ifade etmiştir. “Toplumsal cinsiyet” aynı zamanda, dişiliğin normatif tanımlarının ilişkisel yönünü de vurgulamıştır. (s. 62).

Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan hareketle toplum tarafından inşa edilmiş olan kültürel bir olguya işaret etmektedir. Söz konusu cinsiyet rolleri; kadın ve erkeğe çeşitli sorumluluklar yüklerken eril ve dişil kimliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Beauvoir (2024a) erkekler ve dişileri aynı türe mensup olan fakat üreme noktasında birbirinden ayrılan birey tipi olarak tanımlarken bu türlerin iki cinsiyete bölünmesinin anlamının açık olmadığını vurgulamaktadır. (ss. 43-44). Biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak oluşturulan toplumsal cinsiyet kavramına dair bir diğer görüş de şöyledir: “Her toplum; bir erkeği ya da kadını farklı özellikleri, davranışları, rolleri, yükümlülükleri ve beklentileri olan bir eril ve dişile dönüştürür” (Bhasin, 2003b, s. 2).

Toplumsal cinsiyet kavramına dair çeşitli görüşlerin birleştiği nokta ise biyolojik cinsiyetten ziyade kültürel öğretilerle şekillenmesi üzerine olmuştur. Cinsiyeti esas alan söz konusu roller kişiye toplumda nasıl davranması gerektiğini gösteren bir kılavuz görevini üstlenmektedir. Toplumsal cinsiyet “kişilerin, nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen çeşitli sorumlulukları içeren bir kavramdır. Her toplumda varlığını gösteren, kadın ve erkeği birbirinden ayıran toplumsal roller, kişinin yaşam boyunca bu rolleri içselleştirmesiyle sonuçlanmaktadır” (Zeybekoğlu, 2013, s. 14).

Toplumsal yaşamda görünürlük kazanan cinsiyetçi ayrım, kişiler tarafından benimsenir. Cinsiyetçi ayrım kimliğe özgü bir tutumla kadın ve erkek arasındaki rol

dağılımına belirgin bir sınır çizer. Bu sınırın temel nedeni olan farklı beden algısının kadına özgü kısmına dair görüşünü Kamla Bhasin (2003b) şöyle ifade eder:

Kadınların, bedenlerinin doğal döngüsü gereği adet görmesi, dünyaya bir çocuk getirme ve bu çocuğu besleme gibi genetik özelliklere sahip olması başka bir iş yapamayacağına anlamına gelmemektedir. Karşı cinsin ise çocuğun bakımıyla ilgilenmesine herhangi bir engel oluşturmaz. Kadın ve erkek bedenine sahip olmak, roller ya da kader üzerinde belirleyici bir kıstas değildir. (s. 3).

Bhasin'in görüşlerinden hareketle, kadına özgü fizyolojik bir unsur olan çocuk doğurmak ve çocuğun bakımını üstlenmek dışında kadının bir görevinin olmaması durumuna feministler karşı çıkmaktadır. Ayrıca onlara göre söz konusu durum cinsiyetçi rol dağılımının haksız tutumunun somut göstergesidir.

Kadının, erkeğin karşısında bilinenin aksine biyolojik olarak yetersiz bir konumda olmadığını söylemek doğru bir ifade olacaktır. Eril ve dişil öznenin kendine özgü cinsel anatomisine göre sanıldığı gibi aksine zayıf cinsiyet kadın değil, "pek çok eksiklik barındıran y kromozomuna sahip erkeklerdir" (Bhasin, 2003b, s. 7). Toplumsal cinsiyet normları bu görüşün tam aksini iddia etmektedir. Kadınların türlü baskılara maruz kalmalarının ortak sebebini, dişilerin doğurganlığı erkeklerin ise daha fazla kas gücüne sahip olmasına bağlayan Scott (2022) her iki cinsin öznel kimliklerinin toplumsal köken doğrultusunda şekillenmesini toplumsal cinsiyetin bir inşası olarak değerlendirmektedir. (s. 67).

Cinsiyetçi rol kalıplarının dağılımındaki eşitsizlik kimliklerin kendisiyle değil, insanların benimsediği kimi düşünceler neticesinde meydana gelmiştir. Dişiler, çocuk bakmak eriller hâkimiyet kurmak gibi niteliklerle ilişkilendirilmektedir. "Toplumun mevcut düzeni erkekliği akıl ve zihinle, kadınlığı beden ve doğayla bağdaştırmaktadır. Bu bağdaşım da dişil kimliğin edilgen, eril kimliğin etken olarak kabul edilmesine yol açmaktadır" (Butler, 2024, s. 95). Butler'ın dişil kimliği edilgen biçimde ele alması kadına ait rollerin erkek egemen toplum anlayışı karşısında "ikincil" bir konuma layık görüldüğünün farklı bir dille ifadesi olarak değerlendirilebilir. Feministlere göre toplumsal sınırlandırmalar kadınları hakkı olan birçok şeyden mahrum bırakmaktadır. Annelik vasfının yanı sıra ev içi işler dışında kadınlara söz hakkı verilmemesi ayrıca

erkeğin aklın ve gücün simgesi olarak kabul edilmesi, erkeğe geniş haklar verilmesi feministlere göre insan icadının neden olduğu eşitsizliği gözler önüne sermektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı incelendiğinde bu kavramın cinsiyetler arasında hiyerarşik bir yapıya işaret ettiği görülmektedir. “Hiyerarşik yapılar, erkek ve dişi arasında güya doğal olan ilişkiye dair genelleştirilmiş anlayışlara dayanır” (Scott, 2022, s. 93). Farklı iki bedenin eşit haklara sahip olması için bir denklik aranmasının yanlışlığı üzerine yoğunlaşan Kamla Bhasin (2003b) kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerden ne cinsiyetin ne de doğanın sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu ayrımın insan icadına dayalı olması nedeniyle değişime açık olduğunu vurgulamaktadır. Bhasin farklı vücutlar ve farklı işlevlerin eşitsizlikle ilişkilendirilmesine, eşit hak ve imkânlarla ulaşmak için aynı olma düşüncesine karşı çıkmaktadır. (s. 9).

Kadın ve erkek bireylerden beklentiler gerek aile içinde gerek sosyal yaşamda toplumsal rolün dışında hareket etmeme üzerine şekillendirilmiştir. Bireylerin aykırı davrandığı durumlar sonucunda toplum tarafından eleştirilme ve dışlanma gibi durumlara karşılaşma olasılığı artmaktadır. Butler (2023) kavramın mahiyetini şöyle açıklamaktadır:

Toplumsal cinsiyet, bütüncüllüğünün daima ertelenen, herhangi bir anda asla tam anlamıyla olduğu şey olmayan bir giriftliktir. Bu nedenle, açık bir koalisyon, mevcut amaçlara göre dönüşümlü olarak tesis edilip vazgeçilecek kimlikleri olumlayacak; tanımsal kapsamının normatif telosuna boyun eğmeksizin çoklu çakışma ve sapmalara izin verecektir. (s. 65).

Butler’ın görüşünden hareketle toplum tarafından şekillenen cinsiyet rollerinin karmaşık bir yapıya işaret ettiği söylenebilir. Bireylerin kalıplaşmış rollere uygun olarak hareket etme beklentisi bir çeşit toplumsal tahakküm örneği olarak görünürlük kazanmaktadır. Bu doğrultuda erkekler her ne kadar kadınların konumu karşısında üstün ve ayrıcalıklı bir tarafta yer almış olsalar da birincil konumları dâhilinde istedikleri gibi davranma özgürlüğü noktasında bazı engellerle karşılaşabilmektedir. Bu bağlamda erkeğin kendisinden beklenen rolün dışında hareket etmesi durumunda toplumsal dayatmaların bir tezahürü olan kınama ve rencide etme gibi bazı eylemlerin devreye gireceği söylenebilir. “Toplumsal cinsiyet rollerinden sapma gösterdiklerinde çocuklara ve yetişkinlere yönelik yaptırımlar ya da kınama, beklenen kadın-erkek davranışlarına uymaya zorlamanın bir başka güçlü yöntemidir. En yaygın biçimi, toplumsal olarak alay

etmektir” (Bhasin, 2003b, s. 12). Söz konusu duruma örnek olarak bir erkek çocuğunun araba yerine bebekle oynaması hâlinde aile bireyleri tarafından engellenecektir. Anne ve baba çocuğu kimliğine özgü davranması konusunda uyaracaktır. Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyetin belirlediği kimliğe göre hareket etme beklentisi evlilik kurumu içinde de etkisini göstermektedir. Erkek kadına otoriter bir yaklaşım göstermek yerine eşine ve ailesine karşı anlayışlı davranmayı seçecek olursa “hanım köylü” veya “kılıbık” gibi ifadelerle etiketlenebilir. Bu tarz erkekler toplumsal yaşamda hemcinslerinden ayrı bir tarafta tutulma gibi yaptırımlarla karşılaşabilir.

Toplumsal inşanın cinsiyetçi yaklaşımının bireyi erken yaşta etkisi altına aldığı görülmektedir. Söz konusu durum kız çocuklarının erken yaşta kadınsı kimliğe uygun yetiştirilmesinde görünürlük kazanmaktadır. Kimi toplumlarda kız çocuğunun görevi, anneye ev işlerinde yardımcı bir rol benimsemesi ve kardeşlerinin büyüme sürecine destek olması yönünde şekillendirilmiştir. Konuya dair Wollstonecraft (2023) şunları söylemektedir:

Kadınlara bebekliklerinden beri şunlar söylenir ve annelerinin örneklediği şu şeyler öğretilir: Çok yerinde olarak kurnazlık denen insan zaafı konusunda birazcık bilgi, yumuşaklık ya da iyi huyluluk, görünüşte itaatkârlık ve çocukça bir terbiyeli davranışa titizce bağlı kalmak kadınlara erkek korumasını getirecektir; üstelik eğer güzelseler, hayatlarının en az yirmi yılı boyunca başka hiçbir şeye gerek duymayacaklardır. (s. 30).

Görüldüğü üzere kadının yetiştirilme sürecinde hâkim olan düşünce “iyi bir eş” olma adına biçimlendirilmektedir. Toplumsal beklentiler öncülüğünde kadın kimliği; iyi huylu, yumuşak yüzlü ve itaatkâr olma gibi nitelikler etrafında oluşturulmaktadır. Dolayısıyla kadın, itaatkâr bir rolü benimserken; erkek de onu koruma görevini üstlenmektedir. Böylelikle geleneksel rol dağılımı toplumun öngördüğü şekilde gerçekleştirilmiş olacaktır.

Toplumda kız ve erkek çocukları için belirlenen bazı yönlendirmelerin mevcudiyeti bilinmektedir. Aile içinde baba, kız çocuğuna seslenirken onun duygusal ve narin olduğunu düşünerek ona daha yumuşak yaklaşırken; erkek çocuğuna daha otoriter ve sert bir yaklaşım sergilemektedir. Böylelikle eril ve dişil kimliğin aile içinde konuşma tarzı aracılığıyla pekiştirildiği görülür. Konuyla ilgili Bhasin (2003b)’in düşünceleri şöyledir:

Sözsöz tanılar ve hitaplar da cinsiyetçi kalıplardan etkilenir ve iki cins arasında farklılık gösterir. Genellikle kız çocuklarına “Ne kadar da güzel görünüyorsun” derken, erkek çocuğa “büyük ve güçlü görmüyorsun” denir. Araştırma sonuçlarına göre bu tür sözler, kız ve erkek çocuklarının, kadın ve erkeklerin öz benliğini yapılandırdığını göstermektedir. (s. 11).

Bireylerin eylemlerini belirleyen cinsiyetçi rol kalıplarının yaşamın her alanında etkisini gösterdiği söylenebilir. Söz konusu durum erkek ve kadının hâl ve hareketlerinden konuşmasına, giyiminden çeşitli sorumluluklarına dair etkin bir rol üstlenir. Bireyin giyim tercihi, kimliğin aidiyetine dair önemli bir ipucu olarak değerlendirilmektedir. Bu ipucu yeni doğan bebek üzerinde eyleme dönüştürülür ve erkek bebeğe mavi renklerde kız çocuğuna ise pembe renklerde kıyafetler giydirildiği görülür. Yetişkinlerde de benzer durumlara rastlanmaktadır. Kıyafetler kadınsı ve erkeksi olarak ayrıştırılırken etek kadına, pantolon ise erkeğe özgü olarak kodlanmıştır. Bireylerin yaşamında dinî inanışların da kıyafet üzerinde belirleyici etkisi dikkate değer bir diğer husus olarak ele alınabilir. Kimi inanışlar dâhilinde kadın özne vücudunu baştan aşağı örten geniş elbiseler giymeyi tercih etmektedir. Bahsi geçen duruma Hristiyan inancında rahibelerin kıyafetinin yanında İslam dinini benimseyen kimi kadınların ise çarşaf adı verilen geniş elbiseleri giymesi örnek olarak verilebilir. Bu konu hakkındaki düşüncelerini Şeker (2020) şu şekilde aktarmaktadır:

Erkek ve kız çocuklarına yüklenen değerler ve toplumsallaşma dinamiği cinsiyet rollerini öğretirken, toplumda var olan cinsiyet rejimini de biçimlendirmektedir. Bu durumda eğitimin, kültürün yanı sıra din olgusunun da etkisi vardır. Dinlerin kadın ve erkek karşısındaki tutumu cinsiyetçi bakış açısının yerleşmesinde, cinsiyet rollerinin meşruluk kazanmasında bir sosyal kontrol rolü gördüğü söylenebilir. (s. 14).

Bu görüşe paralel olarak, dinî değerlerin kadın kimliği üzerindeki etkisine eleştirel yaklaşan Şeriatî’nin (2015) görüşlerine de değinmek gerekir:

Tüm hurafeler, problemler, cahillikler, gericilikler, kavmî gelenekler, erkek egemen, kölelik ve bedevilik sistemlerinden kalma âdetler, psikolojik ve cinsel eksiklikler; hepsi el ele vererek kadın için örümcek yuvası gibi karmaşık bir ağ örmüşlerdir [...] Din adına gelenek adına ve Fatıma’ya benzemek adına perdenin arkasına itilerek hayattan soyutlanmıştır. Bu bahanelerin hepsine de kılıf uydurulmuştur. İffet adına namus adına ve “Kadın çocukların eğitiminden

sorumludur.” bahanelerine sığınarak yapılmıştır bütün bunlar [...] Geri kalmış, yeteneksiz, bir tahtası eksik olan; okuma ve eğitim öğretim, tefekkür, kültür medeniyet ve toplumsal terbiyeden yoksun olan bir kişi; nasıl olur da yarının nesillerini eğitmeye layık olabilir? (s. 108).

Şeriatî’nin düşünceleri doğrultusunda annelik göreviyle özdeşleşen kadının erkek egemen düzende eğitim alması, dinî inanışlar ve kültürel algılar nedeniyle engellenmektedir. Söz konusu engel de toplumun yanlış tutumunu gözler önüne sermektedir. Bu düşünceyi destekleyen bir diğer açıklama Wollstonecraft’ın (2023) *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı eserinde şöyle yer almaktadır:

[...]Düşünme yetisi gelişmemiş bir kadın çocuklarını eğitmeyi nasıl başarabilir? Onlara nelerin uygun olduğuna nasıl karar verecek? Kendisinin tanımadığı erdemleri, hiçbir fikri olmayan becerileri onlara nasıl öğretecek? Böyle bir kadın onları şımartmaktan ya da korkutmaktan başka bir şey bilmeyecek, çocuklarını sevgi ve saygıya değer insanlar olarak değil, küstah ya da cahil insanlar olarak yetiştirecektir. (s. 134).

Erkek egemen zihniyet kadını çocuk yetiştirmekle mükellef tutarken onun yetiştireceği çocuğun nitelikli ve gelecek vadeden bir tarafta yer almasını bekler. Kadın haklarını savunan düşünürler patriyarkal toplumun kadına yönelik akıl dışı yaptırımına eleştirel yaklaşır. Onlara göre kadının eğitim alma hakkı öncelikle kendi bireysel kimliği sonrasında yetiştireceği çocuklar için önem arz etmektedir. Wollstonecraft ve Şeriatî’ye göre düşünsel anlamda eksik bırakılan, türlü gerekçelerle sınırlandırılan ve eğitim hakkı elinden alınan kadın “annelik görevini” yerine getirme hususunda eksik kalacaktır.

Toplumsal yapının kadına yüklediği en temel unsurlardan biri olan namus kavramı hem kültür hem de din unsurlarıyla yoğurulmaktadır. Namus kavramı erkek egemende düzende yine yalnızca kadına yüklenirken onun biyolojik cinsiyeti ile ilişkilendirilen bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Wollstonecraft kadının ikincil konumunu ve ona atfedilen geleneksel kadınlık rolünü şu şekilde ele alır: “Kadının erdemleri ve özellikleri gerçekten de ikincildir, çünkü din konusunda, boyun eğmeye son derece alışık biçimde, ana babasının kendisine söylediği şu sözleri sorgulamadan kabul eder. Zamanı gelince kocan sana bunların hepsini öğretecek” (Wollstonecraft, 2023, s. 133). Kadın evlenmeden önce babasının evlendikten sonra

kocasının namusudur. Bu nedenle bir kadının hayatı boyunca en büyük görevi namusunu ve iffetini korumak adına biçimlenmektir. Kadının namus şeması adı altında belli davranışlar benimsemesi ona erkek egemen toplum tarafından dayatılmaktadır. Söz konusu şemanın öğelerinden bazıları şunlardır: Kadın sesli gülmemeli, yabancı erkeklerle sohbet etmemeli ve giyim konusunda vücudunu belli sınırlar dâhilinde koruyacak elbiseler giyerek namusunu koruma altına almalıdır. Bu konuya dair ünlü filozof Rousseau'nun düşüncelerini aktaran Mary Wollstonecraft (2023) namus kavramının kadınla ilgili kısmına şöyle değinmektedir:

Rousseau gerçekten de kadının kişiliğine tapınmada öyle sofudur ki, onu alımlılıkla ve kusurla, bir de –anlaşılabilir nedenlerle- namus erdemiyle donatılmış olarak görmek istiyor. Akıl ağırbaşlılığının aşkın oyuncu yumuşaklığını bozacağından korkuyor. Efendi kendi aklına ve lütuflarına bağımlı, istediği gibi bir köle istiyor; saygı duymak zorunda kalacağı bir dost, babalarını kaybetme talihsizliği yaşarlarsa, çocuklarının eğitiminde güvenebileceği bir arkadaş değil. Rousseau, kadınların akıl sahibi olmadığını savunuyor, onlara bilginin ve hakikatin kapısını kapatır. [...] (ss. 154-155).

Ünlü filozofun düşünceleri doğrultusunda kadının kocasına akıl ve lütuf açısından bağımlı olması beklenmektedir. Rousseau kadının eğitimsiz kalması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Kadınlara aklın ve gerçeğin kapısını kapatmasının temel nedeni, erkek egemen düzende kabul gören kölelik konumlarından kurtulup özgürleşmeleri önünde bir engel oluşturma isteğine dayandırılabilir. Bu bağlamda yazara göre efendi olarak değerlendirilen erkeğin istediği “köle kadın”ın aksine eğitilmiş, akıllı bir kadın ataerkil anlayışa ters düşecektir. Ataerkil toplumlarda yaygın olan “kadının yeri kocasının yanındır” anlayışı doğrultusunda kadın kocasının varlığına saygı duymalı ve ona itaat etme hususunda devamlılık göstermelidir mantığını yansıtmaması bakımından dikkate değerdir. Kadın aklının erkek karşısında yetersiz addedilmesi hususunu eleştiren Wollstonecraft'ın duruma dair çarpıcı görüşü şöyledir: “Akıl, erkeği vahşi sürülerin üzerine çıkarırken, kadınlara büyük vaatlerde bulunan yalnız ölümdür, çünkü kadınlar bu dünyada onların güçsüz olduklarını savunan kör otoriteye tabidirler” (Wollstonecraft, 2023, s. 152).

Kadınların güçsüz olduklarını savunan “kör otorite” ifadesi, toplumsal dayatmalar ve erkek hegemonyasına yönelik ciddi ve tutarlı bir eleştiri olarak

değerlendirilebilir. Bu otoritenin “kör” olarak adlandırılması kadının, biyolojik cinsiyeti sebebiyle savunmasız kabul edilmesi ve erkek itaatine mecbur bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Yine kadının tek çıkar yolunun ölüm olması, kadın öznenin erkek karşısında yok sayıldığını açıkça göstermektedir. Bu durum da kadının ataerkil toplumlarda özsaygı kazanamamasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Ataerkil düzende kadının konumu, toplumsal cinsiyet anlayışı doğrultusunda erkeğin beğenisini kazanmak ve haz duygularını tatmin etmek üzerine oluşturulmaktadır. Ataerkil düşünceye göre kadını erkek için çekici hâle getiren unsur, zarafeti ve güzelliği olmalıdır. Onun aklı ile öne çıkması erkek egemenliği için istenilmeyen bir duruma işaret etmektedir. Kadının bu şekilde sınırlandırılması zamanla onun bu durumu içselleştirmesine ve yalnızca bu alana yönelik çaba sarf etmesine neden olmaktadır. Kadın ikincil konumuna hizmet ederken karşı cins onu, hem aşağılar hem de cahil etiketiyle adlandırırken ona “güzel olma” algısını yükler. “Kadından daha çekici ve haz verici bir eş olabilmesi için güzel, masum ve aptal olması bekleniyor; kadının anlayış gücü de bunlara feda ediliyor” (Wollstonecraft, 2023, s. 135).

Gelişen zamanla birlikte kadının kamusal alanda kendine yer bulmaya başladığı bilinmektedir. Toplumsal dayatmalar ise değişen ve yenilenen zamanın karşısında değişim göstermeye direnmektedir. Kadını moda, tüketim ve güzel olma algısına yönelik bir kişiliğe dönüştürme çabasına devam etmektedir. “Modanın ürettiği bu cinsiyetçi ideolojinin bir başka boyutu, kadın bedeninin bir meta-değer olarak yeniden kodlanmasıdır. Bu yeni evrede artık, bedenin kendisi ‘metasal bir ikonografi’dir. Bedenin her bölgesi moda ve tüketim endüstrisinin sömürgeleştirmeye çalıştığı kârlı bir ‘iş/uğraş’ alanını oluşturmaktadır” (Köse, 2011, s. 35).

Öz benlik inşası erkekte güç ve otorite üzerine oluşturulurken kadın için güzellik ve beğenilme arzusu üzerinden biçimlendirilmektedir. Kadın ataerkil toplumda sevecen güler yüzlü, kibar ve erkeğin gözüne hitap edecek zarif bir biçimde varlığını sürdürme algısı üzerinden değerlendirilmektedir. Wollstonecraft (2023) kadınlara dayatılan güzellik algısına şöyle değinmektedir:

Erkek çocuklar birkaç yıl boyunca disiplinle tanıştıkları bir eğitim almak zorundadırlar. Ama kadınların eğitiminde anlayış gücünün geliştirilmesi, bedenin güzelleştirilip süslenmesinden aşağı görülür; çeşitli kısıtlamalarla ve

yapmacık alçakgönüllük gösterileriyle zayıf düşürülen bedene, olgunluğa henüz erişmemiş ve rahat içindeki uzuvların asla ulaşamayacağına inanılan zarafet ve güzellik kazandırılmaya çalışılır. (s. 35).

Kadınların toplumsal beklentilere göre şekillendirilmesi dış görünüşünün öne çıkarılması ile ilişkilendirilmektedir. Kadının anlayış gücünün geliştirilmesi yerine kadınlık kimliğinin zarafet ve güzellik gibi nitelikler üzerinden inşa edilmesi, feministlere göre onun zihinsel olarak gelişmesi önündeki engellerden birine işaret etmektedir.

Günümüzde de söz konusu durumun somut örnekleri mevcuttur. Medya aracılığıyla kadın cinsellik algısına hizmet eden bir obje olarak sunulmaktadır. Örneğin bir reklam içeriğinde araba tanıtımı yapan kadının giyim kuşamı, fiziki özellikleri ve güzelliği ölçüt alınmaktadır. Ayrıca medyada bazı dizilerde de kadının ev hanımı kimliğini tamamlayacağı olay örgülerine yer verilmektedir. Annelik ve klasik eş rolü gibi görevler medya vasıtasıyla pekiştirilmekte, kadının ise bu durumu içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Toplumsal yönlendirmeler neticesinde bir yandan güzellik adı altında dayatılan beğeni güdüsünü tatmin etmeye yarayan kadın imajı yaratılırken bir yandan da onun evle olan bağının ve eve dair sorumluluklarının normallliğini aktaran düşüncelerle donatıldığı söylenebilir. Bu durum da patriyarkal toplumlarda kadının dilediği gibi hareket etme özgürlüğünün kısıtlandığını göstermektedir. Söz konusu durumu, Büyükbaykal (2011) şöyle açıklamaktadır:

Kadınlar özellikle de magazin programlarında ya da yabancı dizilerde birer cinsel nesne olarak kullanılmaktadır. Yerli televizyon dizilerinde ise kullanılan kadın imgesi daha muhafazakârdır. Türk toplumunun örf ve adetlerine uygun olarak sunulan kadının iyi bir anne ve eş rolü ön planda tutulmaktadır. Kadınların gelenekselleşmiş rollerinin işlendiği yerli dizilerde bir bakıma kadınların gerçek durumları yansıtılmaktadır. (s. 24).

1.3.1. Toplumsal Değerlerin Aile ve Aile Dinamiklerine Yansıması

Ataerkil düşünceyi benimseyen toplumlarda kız çocukları aile nezdinde evde bir misafir konumundadır. Yarın evlenecek ve kendi evinin sorumluluğunu üstlenecektir. Bunun yanı sıra kadın yeni ailesinde dolayısıyla koca evinde de aidiyet sorunu ile yüzleşmek zorunda kalacaktır. “Baba evinde can taşıyan bir ‘eşyadır.’ Evlendikten sonra

da yabancı bir eve eklemlenen bir canlıdır. Bu diğer ev, aile adını dahi taşımasına müsaade etmeyen bir evdir. Çocukları bir yabancıya aittir” (Şeriati, 2015, s. 125).

Kız çocuklarının can taşıyan bir eşya olarak belirtilmesi rastgele seçilmiş bir ifade değildir. Kadın ataerkil düzende evlilik zamanı gelinceye dek o evde vaktini dolduran canlı bir nesne olarak konumlandırılmaktadır. Evlendikten sonra dâhil olduğu yeni ailesi de ona değer verme hususunda eksik davranma potansiyeline sahiptir. Bu durumu kadının, doğurduğu çocuklar üzerinde söz hakkı bulunmaması üzerinden açıklamak mümkündür. Ataerkil aile anlayışını benimseyen kimi ailelerde doğan çocuğa ya aile büyükleri ya da evin reisi konumunda bulunan baba tarafından isim verildiği bilinmektedir. Soyadı da yine babadan alınmaktadır. Biyolojik cinsiyetine özgü annelik kavramı ile öne çıkan kadının erkeğin soyunun devamlılığına katkı sağlayan bir araç olarak kabul edildiği söylenebilir. Beauvoir (2024b) aile müessesinde kadının konumuna şöyle açıklık getirmektedir:

Ailenin reisi erkektir ve dolayısıyla toplumun gözünde aileyi cisimleştiren de odur. Kadın onun soyadını alır, onun dinine ortak edilir, onun sınıfına ve çevresine ait olur; onun ailesinin bir parçası, erkeği “yarısı” hâline gelir. Erkeğin peşinden onun işinin olduğu yere gider. Evlilik konutu esas olarak erkeğin mesleğini uyguladığı yere göre belirlenir. Kadın, az ya da çok sert bir biçimde geçmişiyile bağlarını koparır, kocasının dünyasına eklenir, ona tüm kişiliğini verir. Bekâretini ve kesin sadakatini borçludur ona. (s. 156).

Geleneksel kurallar dâhilinde gerçekleştirilen kimi evliliklerde kadın erkeğin soyuna eklenmektedir. Erkeğin soyuna katılan kadın bu eylemi onun soyadını alarak resmîleştirir. Kadın evlenmeden önce babasının soyadını taşıırken evlendikten sonra da kocasının soyadını alarak varlığını daima bir erkek üzerinden anlamlandırmak durumunda bırakılır. “Evlilikte kadın bir kimlik sayılmaz, çeşitli klanları birbirinden ayıran, hepsini ortak ama kendi içinde farklılaşan babasoylu bir kimliğe bağlayan ilişkisel bir terim sayılır” (Butler, 2023, s. 97). Kadın kimliğinin ataerkil toplumlarda bir erkek denetimine tabi tutulduğu bilinmektedir. Bu durum da onun kendi kimliğini kazanmasına dair bir özgürlüğü bulunmadığını göstermektedir. Tanınmış sosyologlardan biri olan Ali Şeriati (2015) bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktarır:

Bugün kadın, evlendikten sonra ailesinin soyadını kaybeder. Üstelik bu değişim, ne örfi ne de aile çerçevesiyle sınırlıdır, resmi belgelerde örneğin, kimlik ve

pasaportlarda baba soyadı yerini eş soyadına bırakmaktadır. Yaşanan bu durum kadının, kendi başına bir hiç olduğunu ancak bir başkasının varlığıyla anlam kazandığını göstermektedir. Baba evinde iken ilk sahibi babasının ardından evlendiği eşinin yani yeni sahibinin soyadı aracılığıyla anlam kazanmaktadır. Çünkü kadın, kendisi bir isim sahibi olma yetisine ve değerine sahip değildir(!) (s. 88).

Başlangıçta toplum tarafından bir sorun teşkil etmeyen soyadı meselesi feminizm hareketinin yaygınlaşmasıyla beraber eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz edilen bir durum hâline gelir. İtirazların neticesinde kadın, erkeğin soyadının yanında kendi soyadını kullanma özgürlüğüne erişebilmiştir. Duruma dair Dural vd., (2020) şunları söylemektedir:

TMK. Md. 187 “Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir.” hükmüne göre kadının evlenme sonrasında yalnızca kocasının soyadını kullanabilmesi değiştirilerek kadına kızlık soyadını kullanma hakkı getirilmiştir. (ss. 167-168).

Bu kanun hükmü sonrasında tartışmalar sona ermeyerek daha da artmış ve kadının kocasının soyadını kullanmadan yalnızca kızlık soyadını kullanabilmesi için yapılan başvuruyu Anayasa Mahkemesi 22.02.2023 tarihinde karara bağlamış ve kadının kızlık soyadıyla birlikte kocasının soyadını kullanması gerektiğini düzenleyen TMK md. 187 hükmü anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. (Anayasa Mahkemesi, 2023) Bu kararla birlikte, hâlâ tartışılan konulardan biri olan kadının bekârlık soyadını kullanma mevzusu hakkında Anayasa Mahkemesi TMK md. 187 hükmünü iptal ettiğine dair kararı 28.04.2023 tarihinde *Resmi Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve kadın, eşinin soyadını kullanmadan yalnızca kızlık soyadını kullanma özgürlüğüne erişebilmiştir. (Anayasa Mahkemesi, 2023).

İKİNCİ BÖLÜM

ATAERKİL DÜZENİ ANLAMAK

2.1. Ataerkillik Kavramı

Ataerkil düzen erkek egemenliğinin, erkek otoritesinin ve erkek hâkimiyetinin toplumsal yaşamla birlikte diğer alanlarda güç gösterisi adı altında meydana gelmiş sistemin genel adını kapsamaktadır. Bu otoriter ve hâkim güç kendi yönetimi altında bulundurduğu her bireye üstünlük kurma, yol gösterme ve karar alma gibi vasıflar içermektedir. Diğer bir ifadeyle, ataerkil düzen gücün temsili olarak kabul gören erkeği birincil konuma kadını ise ikincil konuma koyan sistematik bir düzen olarak da adlandırılmaktadır. Connel (2023) *Erkeklikler* adlı eserinde ataerkilliği şöyle açıklamaktadır:

1970’li yıllarda feminizm “ataerki”nden insanlık tarihinin egemen örüntüsü olarak söz etmeye başladığında aşırı genellenmiş bir sav ortaya koyuyordu. Bununla beraber bu savın temelini oluşturan fikir devasa bir toplumsal ilişkiler yapısının-akrabalık, çocuk bakımı ve cinselliğin yanı sıra devleti, ekonomiyi kültürü ve iletişimi de kapsayan muazzam bir yapının- gücünü ve ağırlığını gayet iyi yakalamıştı. (s. 131).

Sosyolog kimliğiyle tanınan Bhasin *Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”* adlı eserinde ataerkilliği şöyle tanımlamaktadır: “Ataerki kelimesi yazınsal olarak babanın ya da ‘aile reisi sayılan adamın’ yönetimi anlamına gelir ve aslen belirli bir ‘erkek egemen aile’ türünü tarif etmek için kullanılmıştır” (Bhasin, 2003a, s. 1).

Gordon Marshall (2005) *Sosyoloji Sözlüğü* isimli eserinde ataerkilliği; tam anlamıyla “babanın hâkimiyeti” olarak açıklarken, bu terimin başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal sistemleri adlandırmak için kullanıldığını ifade etmektedir. (s. 47). Serpil Sancar *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı eserinde, “patriarki kavramının kadınlar üzerindeki sistematik erkek tahakkümünü anlatan bir tür

genel açıklayıcı, kapsayıcı bir şemsiye kavram olduğunu söylemek mümkündür” diye ifade etmektedir. (Sancar, 2024, s. 24).

Sylvia Walby (2014) *Patriyarka Kuramı* adlı eserinde patriyarkayı erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği olarak değerlendirirken toplumsal yapı olarak tanımladığı sistemin kadınları ezdiğini ve sömürdüğünü vurgulamaktadır. Yazara göre, bu mefhum toplumsal yapı doğrultusunda hem biyolojik determinizme hem de ferdi olarak her erkeği egemen konuma yerleştirirken kadını ezilen konuma yerleştirmektedir. Walby, toplumsal ilişkiler sistemi olarak tanımladığı patriyarka kavramının üretim şekli, ücretli emek, devlet, erkek şiddeti cinsellik ve kültürel yapı gibi alanlarda görünürlük kazandığını ifade etmektedir. (ss. 40-41).

Kate Millett (2024) *Cinsel Politika Kuramı* adlı eserinde ataerkil sistemi iki katmanlı olarak değerlendirmekte ve kavramı şöyle açıklamaktadır:

Ataerkil sistemi, nüfusun yarısını oluşturan kadınların, diğer yarıyı oluşturan erkeklerin egemenliğinde olduğu yöntem biçimi olarak alırsak, ataerkil düzenin ilkeleri iki katmanlıdır: Birincisi, erkeklerin kadınlara egemen olması, ikincisi daha büyük yaştaki erkeklerin genç erkeklere egemen olmasıdır. Ancak bütün toplumsal kurumlarda olduğu gibi burada da gerçekte ideal arasında büyük ayrım vardır, sistem ayrıcalıklarını ve çelişkilerini içinde taşır. Ataerkillik bir kurum olarak, sınıf ve kastlar ne olursa olsun, feodalite ya da bürokratik düzende olsun, bütün siyasal, toplumsal, ekonomik ve belli başlı dinsel oluşumları etkileyecek güçte bir toplumsal değişmezlik niteliği taşıdığı hâlde, tarih ve coğrafya bağlamında büyük değişkenlik gösterir. (s. 72).

Bourdieu (2015) ise toplumsal dünyanın bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik olarak inşa ettiğinden bahsetmektedir. Bu insanın da bedenselleşmiş toplumsal programın dünyadaki her şeye en çok da bedene ve onun biyolojik gerçekliğine uygulandığının altını çizmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerindeki keyfi tahakküm ilişkisinin kök salmış bir mitsel görüşe tekabül ettiğini vurgulamaktadır. (ss. 22-23). Yazarın görüşünden hareketle ataerkilliğin kadın üzerindeki tahakkümü, bedensel farklılıklar öncülüğünde bir norm hâline gelmiş ve zamanla erkeğe sunduğu ayrıcalıklar neticesinde denetimci, disipliner bir yapıya dönüşmüştür. Bu disipliner yapıdaki rol dağılımı da Millett’e göre, “erkeklerde saldırganlık, zekâ, güç ve etkenlik olurken;

kadınlarda ise edilgenlik, bilgisizlik, güçsüzlük, ‘ıffet’ ve etkin olamayış üzerinden belirlenmiştir” (Millett, 2024, s. 73).

Mahir Ünsal Eriş (2018) ataerkilliği, kadın ve erkek dinamikleri üzerinden ele alarak şöyle açıklamaktadır:

Basit, şematik bir düşünceyle, kadın erkek tüm canlılara kadının can verdiği onları kendi bedeninden yontarcasına var ettiği göz önünde bulundurulursa, kadının erki oldukça anlaşılırdır. Kadın doğurmasaydı, dünyadaki canlıların hiçbirisi var olmayacaktı türünden basit, çocukça ama yanlışlanamaz bir düşünce kadının yavruları üzerindeki yaptırımını makul kılmaya yeterlidir. Bu nedenle kadının gücü ya da erki, doğanın erki sayılır. Ama erkeğin, bu iktidarı kadından, hâliyle tabiatan alabilmesinin yegâne yolu bunu elde edecek ve sürekliliğini sağlayacak bir zor aygıtı, bir iktidar aracı oluşturmaktadır. [...] Aileden sülaleye, kabile hiyerarşisinden devlete kadar tüm bu organizasyonlar, erkeğin iktidarını yeniden üretmek üzere meydana getirilmiş şeylerdir. (s. 59).

Ataerkil düzenin ortaya çıkmasındaki temel etkenlerden biri de biyolojik cinsiyetin kişiye özgü yapısıyla ilişkilidir. Biyolojik yapısı nedeniyle erkek fiziksel olarak kadından daha güçlüdür. Feministlere göre eril cinse doğuştan verilen bu özellik onu, her alanda egemen bir statüye sahip olacağı yanılgısına düşürmüştür. Bu yanılgıya dair görüşünü belirten Bhasin (2003a) şu açıklamayı yapmaktadır:

Erkekleri biyolojik olarak daha üstün ve ailelerin esas tedarikçisi olan gören açıklamaların, avcı ve toplayıcı toplumlar üzerinden yapılan araştırmalara dayanarak aksini kanıtladı[...] Esas ve düzenli yiyecek ihtiyacını kadınların ve çocukların toplama çalışmaları ile karşılanıyordu. Dahası, avcı-toplayıcı toplumlarda, kadınla erkeklerin birbirlerini muazzam bir şekilde tamamladıklarına ilişkin deliller var. (s. 20).

Erkeğin fiziki gücünün yanı sıra anatomik yapısının da kadın üzerindeki hâkimiyetinde doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Erkek cinsel organı ve toplumsal yönlendirmelerin etkisiyle çocukluktan itibaren gücün ve iktidarın sahibi olarak yetiştirilmektedir. “Ataerkil düzenin, insanın toplumsal yaşamında, insan fizyolojisine bağlı makul, hatta kaçınılmaz bir gerçek olduğu öne sürülür. Böyle bir görüş, ataerkilliğe, tarihsel kökenin yanı sıra mantıki bir oluşum kazandırır” (Millett, 2024, s. 75).

2.2. Ataerkillikte Erkeklik İnşası ve Kadın

Ataerkil düşüncede inşa edilen erkek kimliği, anne karnında cinsiyetin erkek oluşuyla başlamaktadır. Erkek çocuk sahibi olan aile üyeleri bu durumla gurur duyar. Babalar ise ayrı bir övünç yaşar. Bu övüncün nedeninin “Erkek adamın erkek çocuğu olur” düşüncesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Anne erkek çocuk doğurduğu için hem eşi hem de aileler tarafından takdire değer görülmektedir. Ataerkil toplumlarda kadın dünyaya bir erkek çocuk yerine art arda kız çocuk getirirse kocası, ona erkek doğuracağına inandığı bir kadınla yeniden evlenme hakkını kullanabilir. Bu bağlamda ataerkil düzenin ilerlemesi için gerekli olan bir erkeğin varlığıysa bu yolda atılacak her adım toplum tarafından meşru olarak değerlendirilmektedir. Ardından gelişen süreçte erkek, onun anatomik bir özelliği olan erkeklik organının sağladığı ayrıcalıkların farkına varmaya başlar. Erkeklik organı yalnızca biyolojik bir unsur değil, erkekliğin bir simgesi olarak kabul edilmektedir. Aileler arasında gerçekleştirilen sünnet merasimleri de oğlan çocuğunun erkekliğe ilk adımı olarak nitelendirilmektedir. Bourdieu (2015) sünnet ritüelini, erilliğin kurucu bir ayini ve erkekliğin kutsallığını hayata geçirmeye yarayan sembolik bir unsur olarak tanımlamaktadır. (s. 39).

Beauvoir (2024b) erkeklik organının mahiyetini şöyle değerlendirmektedir:

Çocuk ondan daha çok şey istenmesinin nedeninin oğlanların üstünlüğü olduğuna inandırılır; bu zorlu yolda onu cesaretlendirmek için ona erkekliğin gururu telkin edilir. Bu soyut mefhum onun gözünde somut bir imgeye bürünür: Peniste cisimleşir. O uyuşuk küçük cinsel organından kendiliğinden gurur duymaz çocuk, çevresinin tutumundan hisseder bunu. (s. 16).

Görüldüğü üzere ataerkil düşüncenin oluşum serüveninde de toplumsal cinsiyet ayrımı ve yönlendirmeleri mevcuttur. Feministler ataerkil düzenin güçlü olanın yani erkeğin güçsüz olan kadını ezen bir sistem olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda, erkek egemen düzende kadının yazgısının erkek hâkimiyeti altında ezilmek olarak kabul görüldüğü söylenebilir. Konuya dair görüşünü dile getiren Wollstonecraft (2023) kadın cinsinin erkeğe boyun eğmesini çoğunluğun her zaman azınlığa köle olduğu savı doğrultusunda ele almıştır. “Erkekler salt günü yaşayıp bunun bedelini ödememek için, kendilerininkinden daha büyük güçler karşısında boyun eğmişlerdir; kadınlar da bundan farklı bir şey yapmış değillerdir” (s. 56).

Kadının bedenini ve kimliğini denetim altında tutmayı hedefleyen bu sistemi benimseyen kimi toplumlarda, erkeğe çok eşlilik hakkı da tanınmaktadır. Bu hak, kadının mevcut ikincil konumuyla ilişkilendirilmektedir. Erkek egemen düzenin kadını ekonomik alandan yoksun bırakması ve kendine bağımlı kılmasının ardından ona yeni bir yaşam alanı sunma fırsatı yine bir erkeğin hâkimiyetine bırakılmıştır. Kısacası erkek eş sayısını çoğaltma iradesini kullanabilirken, kadın ise tek eşli olması dayatılan bu güç pozisyonunda yerini almaktadır. Beauvoir (2024a) “ataerkil düzende kadının bu alanda yaşamaya mahkûm edilmiş, aşkınlık tarafı ketlenmiş bir varlık hâline getirildiğini söylüyor. Kadın bir insan olarak kendini gerçekleştirme koşullarından yoksun bırakılınca başka birinin -erkek öznenin- özgürlüğü tarafından aşılan bir nesneye benzemiştir” (s. 16).

“Ataerkillik, kadını doğduğu andan başlayarak hem zihin hem de bedensel olarak öyle bir eğitir, şekillendirir ki kadın aslında kendi durumunu, yani ondan beklenen içkinlikte ikamet etme ve kendi varlığını erkeğe ve çocuklarına adama durumunu bir zorlanma olarak yaşamayabilir” (Beauvoir, 2024a, s. 16). Kadınların bu tutumu erkek egemen görüşün sağlam temellerle ilerlemesine neden olmaktadır. Erkek egemen düzenin diğer bir ifadeyle ataerkil düşünce yapısının baskısı altına aldığı tek cins kadın değildir. Söz konusu tahakküm erkekler üzerinde de etkisini sürdürmektedir. Örneğin bir erkek, toplumsal dayatmaların aksine bir davranış sergiler ve eşine karşı otoriter değil de eşitlikçi bir yaklaşım gösterirse diğer erkekler tarafından “kılıbık” etiketi altında ötekileştirilmeye maruz kalabilir. Yine erkeğin, toplumun bir inşası olan cinsiyete yönelik rol dağılımında kadına ait olduğu inanılan kimi niteliklerden olan kibar olma tutumunu ya da nazik bir ifade üslubunu benimsemesi hâlinde cinsiyetini kadınlaştırdığına dair eleştirilerin odağı hâline gelmektedir. Ataerkil inanışa göre bu erkek, erkeksi kaba yönünü kaybetmiş olmaktadır. Toplumda kabul görmüş erkek üstünlüğü sözselsel ifadelerle de yansıtılmıştır. Bu durumdaki erkekler için “kadın gibi erkek” söylemi kullanılmıştır. Ayrıca bu söylem, toplumsal dayatmalara ters düşen erkek için kullanılan aşağılayıcı bir ifade olarak yer bulmuştur. Kısacası, söz konusu ataerkil düzenin dışına çıkan kadın veya erkek eleştirilmeye ve dışlanmaya mahkûm olmuştur. Konuyla alakalı olarak Sancar (2022) fikrini şöyle aktarmaktadır:

Toplumsal ilişkiler bu eril değerlere en uygun işler yapan erkeklerden başlayarak onları onaylayan kadınlar, diğer erkekler, diğer kadınlar,

eşcinseller, azınlıklar, yoksullar gibi sıralanan hiyerarşiler içine yerleşir; itirazlar sessizce karşılanabilir, duymazdan gelinebilir ya da bastırılabilir. Aslında bu bir tahakküm düzenidir; cinsiyetlerin biyolojik ayrımı bunu meşrulaştırır; yeniden üretir ve karşı çıkılmaz kılabilir. (s. 26).

Patriyarkanın etkin olarak kendini gösterdiği iki alanın mevcudiyeti bilinmektedir. Bu alanlardan biri ev içi denetimken bir diğeri ise kamusal alandaki hâkim güç olarak belirmektedir. Kamusal alanda erkeğin belirginlik kazanması kadına biçilen ev hanımlığı rolü ile meydana getirilmiştir. Kapitalist sisteminin doğurmuş olduğu iş gücü açığını doldurmak için evden çıkan erkek, zamanla bu alanın tek söz sahibi olmuştur. “Emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan ‘mülksüz erkekler’, üzerinde otorite sahibi olacakları bir ailenin geçimini sağlayarak o aileye ‘reis’ olunca toplumda saygın bir statü elde ederler ve bu da en yaygın ‘erkeklik inşa stratejisi’ hâline gelmiştir” (Sancar, 2024, s.63).

Günümüzde kadının gösterdiği iş dünyasına girme gayreti başarıyla neticelenmişse de sonuç olarak kadın patriyarkanın denetiminden kurtulamamıştır. Erkeğin çalıştığı oranda çalışmasına rağmen çoğu zaman erkeğin aldığı ücretin yarısını alma haksızlığıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanında kadının ev içinde göstermiş olduğu emek de sömürüye uğratılmıştır. Kadın erkek egemen anlayış düzeninde söz konusu iki alanda da konumu itibarıyla avantajlı bir durumda değildir. Walby (2014) kamusal alanın kadını denetime alan tarafının nedenine şöyle değinmektedir:

Özel ve kamusal patriyarka arasındaki farkın ikinci boyutu, her bir yapının kamusal biçiminin içinde ortaya çıkıyor. Bu kadınların tahakküm altına alınmasının özel alandan kamusal alana seyrettiği bir hareket. Ayrıca dışlayıcı bir stratejiden, ayrımcı ve tabi kılan bir patriyarkal stratejiye yönelim söz konusu. (s. 276).

Feministler kadınların kamusal alana dâhil edilmesi, patriyarkanın baskıcı düzenini alt edecek bir hamle olarak düşünmemektedir. Onlara göre kadın yine ev içi sorumluluklarını yerine getirmekle görevli ve çocuk bakımını üstlenmek gibi vazifelerin yükümlülüğü altındadır. Ayrıca ekonomik olarak kadının kısmen özgürleşmesi kendi bireysel yaşamında söz hakkı elde etmesi gibi bir avantajı sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Erkek kadın üzerindeki denetimini ya da diğer bir deyişle tahakkümünü farklı alanlarda sürdürmeye devam etmektedir. Kadınların kamusal alana dâhil

edilmesinin onların erkeklerle eşit koşullara sahip olması anlamına gelmediğini aktaran Walby (2014) ücretli iş yerlerinde, devlette kamuya açık yerlerde görev almış olsalar bile kadınların tabiyeti, ev içi iş bölümünde, cinsel pratiklerde ve erkek şiddetinin muhatapları olarak yaşamını sürdürmek zorunda bırakıldıkları görüşünü ileri sürmektedir. (s. 278)

Walby (2014) siyasal alanda patriyarkanın kadın ve erkeğe tanıdığı hakları şöyle açıklamaktadır:

Patriyarkanın erkek ve kadını ayrı kıldığı bir başka konu da siyasal alan olarak belirlemektedir. Kadın ve erkek vatandaş olarak aynı haklar noktasında birleştirilmişse de bu alanda da öncü ve etken olan rol yine erkeğe aittir. “Kadınlar resmi olarak erkeklerle aynı vatandaşlık haklarına sahipler ama seçilmiş temsilcilerin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturabiliyor ve politik gündemin de sadece çok küçük bir bölümünü kadınlara ilişkin konular dolduruyor” (s. 277).

Ataerkil zihniyete göre kadın siyasette yer alabilecek yetkinliğe sahip değildir. Kadının bu yetkinliğe değer görülmemesinin geniş perspektifte birçok nedeni vardır. Örneğin, toplumsal anlayış bağlamında erkek doğuştan lider iken kadın ise itaatkârdır. Erkek mantıksal donanıma sahipken kadın uterusu sahip olduğu için veya bir diğer ifadeyle doğurgan bir varlık olması sebebiyle duygusal donanımdadır. Bu nedenle olası bir kriz anında kadın ataerkil anlayışa göre mantıksal çerçeveye hareket etmek yerine duygusal bir yaklaşım benimseyebilir ve beklenen başarıyı yerine getirme hususunda eksik kalabilir. Kaba gücün simgesi olan erkek fıtratı bu iş için uygun niteliklere sahiptir. Toplumsal normlara göre, rollerin dağılımına aykırı davranmak kurulu olan sistemi alt üst edecektir. O hâlde kadın; siyasetin uzağında kalmalı, ona biçilen kültürel kodlara uygun yaşam sürmeye devam etmelidir. Konuya ilişkin Connel (2022) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* isimli eserinde şunları söylemektedir:

Devlet seçkinleri, birkaç istisna dışında erkeklerden oluşur. Devlet erkekleri silahlandırır, kadınlarıysa silahsızlandırır. Sözgelimi Başkan Carter, Anayasa’da önerilen Eşit Haklar Ek Maddesi’ni (ERA) desteklenmesine rağmen, kadınlarda orduda savaşçı bir rol vermeyeceğini açıklamıştı. Büyük devletlerin diplomatik, sömürgeci ve askeri politikaları [...] sertliği ve güçlü özendiren erkeklik ideolojileri bağlamında biçimlendirilir. (s. 189).

Feministlere göre akli önemli bir ölçüt olarak ele alan bu iktidar mekanizması, kadına yönelik akıl dışı yaptırımlara aynı özeni gösterme taraftarı değildir. Çünkü aklın sembolü olan erkek için oluşturulan düzende topluma göre herhangi bir adaletsizlik mevcut değildir. Bu durumda söz konusu düzenin çelişik mahiyetini gözler önüne sermektedir. Patriyarkanın kendi alanını geliştirme ve dönüştürme nedenleri Connel (2022) tarafından şöyle aktarılmaktadır:

Farklı erkeklik inşa pratiklerinin gelişimi erkek egemenliğini üreten patriarkal kurumların pratiklerine giderek daha fazla erkeğin ayak diremesine, katılmayı reddetmesine, ya da katılıyormuş gibi görünerek aslında 'by-pass' etmesine yol açıyor. Bu durum daha özgürlükçü ve eşitlikçi değerlere sahip erkek olma yollarını arayan ve bu nedenle toplumun değişim ve kendini yeniden düzenleme deneyimlerini besleyen erkeklerin varlığını ve deneyimlerini önemli kılıyor. (s. 308).

Ataerkil düzende erkek özne kamusal alanla birlikte her alanda etkin bir kişilik olarak kabul edilmektedir. Otorite ve akıl ile bütünleşen bir kimlikle öne çıkan erkek, fiziki konumu vasıtasıyla kontrol merkezi, baba ve koca gibi yetkisi çok olan niteliklerle şekillendirilmektedir. Bir erkek, ailesinin yöneticiliğini başarabildiği gibi bir ülkeyi de yönetebilecek yetiye sahiptir. Wollstonecraft (2023), bugüne dek dünyayı kaba güç olarak adlandırdığı erkeklerin yönettiğini söylemektedir. Siyaset bilimi henüz gelişim aşamasındayken felsefecilerin, erkeklere yönelik ayrımcılığı güçlendirmede siyaseti yararlı bir araç olarak görmüş fakat onu tavsiye etme hususunda bir tereddüt yaşamış olduklarını aktarır. (s. 57).

Felsefecilerin yaşadığı bu tereddüt yazarın da aktardığı üzere kadının siyasi alandaki varlığına işaret etmektedir. Ataerkil düzenin hedeflediği her alanda otoriter olma fikrine kadının siyasette yer alması ters düşmektedir. Cinsiyeti sebebiyle öne çıkan eril kimliğin iktidar serüveninin bir sonucu olan ataerkil düzende erkek; saygın, bilgili, yönetici, iş dünyasına hâkim ve bağımsız bir konumda yaşamını sürdürmektedir. Ondan daha zayıf, yönetilmeye muhtaç dolayısıyla bağımlı ve biyolojik temelli yazgısı sebebiyle annelik ile eş olarak sınırlandırılan kadın cinsi üzerinde de erkek yine yöneticilik görevini üstlenmektedir.

Kadının söz konusu düzende varlığı yalnızca erkeğin yaşamını kolaylaştıran bir nesne olarak kabul görmektedir. Kadının kamusal alandaki varlığı, patriyarkal toplum

anlayışıyla nasıl bağdaşmamaktaysa yine söz konusu anlayışa göre erkeğin ev içi işlerde aktif bir rol üstlenmesi de aykırı bir durumu teşkil etmektedir. Mevcut iki cins için belirlenen mekân düzenleme rejimlerini aktaran Sancar (2022) eril mekânın otorite, çatışma ve rekabet ile dışıl mekânın ise estetik objeler, duygusal anlatılar ve empatilerle kodlandığını ifade etmektedir. (s. 25). Kadın ve erkeğin iş bölümü dağılımını örnekler üzerinden ele alan Tekin (2022) ataerkil toplumda temizlik, yemek, ütü, evi toplama, düzenleme, çocuk ya da yaşlı bakımı gibi işlerin kadının; çalışma yaşamı, fatura ödeme ve alışveriş gibi kamusal alana yönelik işlerin de erkeğin sorumluluğu altında olduğunu belirtmektedir. (s. 195).

Ataerkil düşünceyi merkeze alan ve bu yönde gelişen toplumlarda makul görüş erkeğin kadının efendisi olması yönündedir. Bu efendilik statüsü de kadının kendini köle olarak benimsemesine neden olmuştur. Efendi-köle ilişkisi bağlamında kadın kendi öznel varlığını erkek egemen anlayıştan bağımsız olarak inşa edememekte, öznel varlığını sürekli bir erkek üzerinden biçimlendirmektedir. Kadın efendi konumundaki erkekten para ister, izin ister; erkeğe nereye, kiminle gideceğine dair beyanda bulunur ve müsaade alır. Bu gibi pratiklerde erkek karar verici bir mekanizma olarak kadını dilediği gibi işlemeye devam eder. Kadını ekonomik olarak bağımlı kılan erkek, onun isteklerini gerçekleştirdiğinde kadına bir yaşam alanı tanıdığını düşünerek övünç duymaktadır. Söz konusu duruma dair Beauvoir'nun (2024b) düşünceleri şöyledir:

Erkek mesleğinde, politik yaşamında değişimi, ilerlemeyi bulur zamanda ve mekânda yayıldığını hisseder. Bu avarelikten bıktığında ise bir yuva kurar, yerleşik hâle gelir, dünyaya demir atar. Akşam olduğunda kadının mobilyalara ve çocuklara, depoladığı geçmişe göz kulak olduğu evde erkek kendini toplar. Oysa kadının, katıksız ve özdeş genelliği içinde yaşam sürdürmekten başka bir görevi yoktur; türü değişmez olarak devam ettirir, günlerin aynı tempoda geçmesini sağlar ve kapılarını kapalı tuttuğu yuvanın sürekliliğini güvence altına alır. Ona ne gelecek ne de evren üzerinde hiçbir doğrudan etki olanağı tanınmaz; topluluğa doğru kendi ötesine geçmesi ancak kocası aracılığıyla olur. (s. 157).

Ataerkil düzende erkek kadın bedeni üzerinde de denetim kurar. Erkek, onun bekâretinden namusuna, doğuracağı çocuk sayısından kürtaj hakkına, giyiminden

konusmasına kadar her konuda kendini bilirkişi olarak görmektedir. Bourdieu (2015) konuya dair düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

Erkeklik, tam da etik boyutun içinde yani er, erdem, şeref meselesinin (nif) özü olarak, şerefin korunması ve arttırılmasının esası olarak, fiziksel erillikten ayrılmaz hâldedir; özellikle de gerçekten erkek olan erkekte beklenen cinsel kudret gösterileri aracılığıyla (gelinin kızlığının bozulması, erkek zürriyetinin bolluğu vb.) Anlıyoruz ki penis daima mecazi olarak var olmamasına rağmen nadiren ismiyle anılsa ve anılabilir olsa da, bereketli kudrete ilişkin kolektif fantazmaların tamamını kendinde toplamaktadır. (s. 23).

Ataerkil yapının, cinsiyetler arasında dengeleri sarsan bir ruhsal ve kişisel oluşuma neden olduğunu belirten Millett (2024), söz konusu düzenin eğitim kurumlarında da ayrıştırıcı tutumunu sürdürdüğünü ifade etmektedir. Dahası kız ve erkek çocukların ister karışık ister ayrı ayrı eğitim görse bile yaşanacak sonun değişmez olduğunu aktarmaktadır. Değişmezlik ilkesi, kadın ve erkeklere yönelik meslek dallarının belirlenmesi ile ilgilidir. Kadınlar için genellikle sosyal bilimler içerikli, erkeklere ise bilim teknoloji alanındaki meslek kollarının kapıları açılmaktadır. İşe girme, saygınlık elde etme ve para kazanma dengesi erkekler için daha ağır basmaktadır. (s. 95).

2.3. Ataerkillikte Şiddet ve Cinsellik

Erkeklerin hâkim konumu neticesinde kadınları sahiplenme, onlar üzerinde tahakküm kurma gibi eylemlerde bulunduğu bilinmektedir. “Erkeğin kadına şiddet uygulaması, kadın ve erkeğin içinde yetiştiği ataerkil cinsiyet rejimine bağlıdır” (Kümbetoğlu, 2016, s. 49). Dolayısıyla kadınlara yönelik şiddet uygulama gibi davranışlarının arka planında toplumsal yönlendirmelerin etkileri görülmektedir.

Günümüzde de hâlâ etkisini sürdüren erkek egemen düşünce yapısı nedeniyle birçok kadın şiddete uğramakta ve kocaları tarafından hayatları sonlandırılmaktadır. Ataerkil zihniyet, erkeğe bir kadına sahibi olması düşüncesini aşılama ve yine kadının bir erkeğin namusu olması yönündeki düşüncelerle beslenmektedir. Bu doğrultuda erkek, eşini kaybetmeyi onur meselesine çevirmektedir. Erkek kadının onu terk etmesi yerine ölmesi gerektiği fikrini benimsemektedir. Walby (2014) erkek şiddetine dair şunları söylemektedir:

Erkek şiddeti belirgin biçimde bireysel ve farklılaşmış türlerde görülse de bunların ötesinde bir yapı oluşturur. Bu, erkeklerin rutin olarak kadınlara gösterdiği davranışlardır; çoğu kadının hareketlerine verilen standart tepki de yine bu davranış biçiminin bir türüdür. Devlet, dâhil olmayacağı kadar merkezinden uzakta gelişen tecavüz, koca dayaağı, cinsel taciz vb. olaylara müdahale etmeyi reddederek kadınlara yönelik erkek şiddetini sistematik olarak görmezden gelir ve meşrulaştırır. (s. 42).

Toplumsal dayatmaların kadın ve erkeğin yetiştirilme sürecinde etkin olduğu bilinmektedir. Söz konusu dayatmalar erkeğin fiziki gücünün kadından onu ayıran temel bir etken olarak kabul etmektedir. Bu düşünce doğrultusunda erkek daha da güçlenirken kadın yeniden etkisiz bırakılmaktadır. Ataerkilliğin işlevlerinden biri olan kaba güç, erkeğin fiziksel olarak şiddet uygulamasını meşru kılmaktadır. “Cinsel kimlik öncelikle ailede, anne ve babanın davranışları büyüyen çocukta, bu deneyimler aracılığıyla oluşur. Deneyimlenen annelik ve babalık kimlikleri bir toplumsal iş bölümü olarak, bedende yazılı değerler, jestler, tavırlar, fiziki hâller, konuşma ve dil özellikleri olarak ortaya çıkar” (Sancar, 2022, s. 194). Bireyin yetiştirme süreci dâhilinde aile içi yaşantısında belirginlik kazanan anne babanın davranış kalıpları büyük öneme sahiptir. Anne ve babanın hareketlerini doğrudan ya da dolaylı olarak bireyin kendi davranışlarına yansımaktadır. Bu yansıma da Albert Bandura’nın Sosyal Öğrenme kuramını çağrıştırmaktadır. Bandura’nın öğrenme modeli şöyle aktarılır:

Sosyal Öğrenme kuramı; öğrenmenin sosyal bağlamda, etkileşim, gözlem ve taklit yoluyla gerçekleşen bir süreç olduğu temeline dayanmaktadır. Bandura, bireylerin başkalarının davranışlarını gözlemleyerek de birçok şeyi öğrenebileceğini öne sürmüştür. Sosyal Öğrenme “edimsel koşullanma” ve “model alma ve taklit” olmak üzere iki öğrenme süreciyle gerçekleşmektedir. (akt. Tatlı, 2021, s. 16).

Yetişkinliğe erişen birey aileden gözlem yoluyla gerçekleştirdiği öğrenmeyi pratiğe dökme eğiliminde bulunmaktadır. Erkek şiddetin kadını terbiye etme aracı olduğunu benimserken kadın bu şiddet karşısında savunmasız kalmayı öğrenmektedir. Şiddet gösterip korkutarak sindirme eylemini erkekler kendi yetiştirme yıllarında içselleştirmektedir. Erkek için şiddet göstermek bir mizaçtan ziyade öğrenilen bir davranışa tekabül etmektedir. Aile içi şiddetin öğrenilmesine dair Kümbetoğlu (2016) şunları söylemektedir:

Ev içinde babalarının şiddet uyguladığını gören erkekler bunu diğerlerine istediklerini yaptırabilmenin bir yolu olarak öğrenir ve uygularlar. Güçlü olanın olmayana istediğini yapabildiğini görürler ve bunu bir davranış biçimi olarak benimserler. Erkekler bunu, kadınları yönlendirmek, terbiye etmek, onlara doğru yolu göstermek gibi amaçlarla yaptıklarını iddia ederler. (ss. 48-49).

Erkeklerin Kümbetoğlu'nun da değindiği üzere “kadınları, terbiye etmek ya da doğru yola sevk etmek” amaçlı gösterdiği bu şiddetin temelinde kadının bir erkek denetimine tabi olduğu ve onun bu yönlendirmelere ihtiyacı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Toplumsal düzen kadın kimliğini erkek rehberliğine ihtiyaç duyan bir konuma indirgemektedir. Kadın gördüğü şiddet sonrasında öz benliğine dair çeşitli sorgulamalar yaşamaktadır. Söz gelimi kadın bedenindeki şiddet izleri sebebiyle toplum içinde utanmakta, durumu gizlemeye çalışmaktadır. Yaşananlardan olumsuz etkilenen kadın bu olumsuzluğu da istem dışı aile ilişkilerine yansıtmaktadır. Kadının uğradığı şiddetin bir diğer türü olan tecavüz eyleminin kadın üzerinde yarattığı utanç duygusuna değinen Millett (2024) şunları aktarmaktadır:

Bedensel ve psikolojik açıdan şiddete uğrayan kadın için en utanç verici “erkek şiddeti” tecavüz eylemini kapsamaktadır. Kadının kendi bedeni üzerinde uğradığı bu haksızlığı duyurma şansı da toplumsal dayatmaların kadına yüklediği utanç ve ahlaki nedenler neticesinde engellenmektedir. Yaşanan birçok tecavüz olayı bu sebeplerden ötürü gün yüzüne çıkarılamamaktadır. “Olayın utancı”, kadınları açık duruşma yoluyla haklarını aramaktan alıkoymak hususunda yeterli bir ölçüt olmaktadır, çünkü elde edilen tecavüz istatistikleri, gerçek sayının pek azını yansıtmaktadır.” (s. 98).

Ataerkil düzende kadın erkek denetimine tabi bir yaşam serüveni içinde öteki olmaya ve bir şekilde yaşamın dışına itilme gibi psikolojik şiddet içeren eylemlere maruz bırakılmaktadır. Söz konusu şiddet kimi zaman sözel ifadeler vasıtasıyla kimi zaman da fizikî tavırlarla görünür hâle gelmektedir. Kadın erkeğin karşısında bir konuya dair fikrini dile getirdiğinde söz konusu fikir erkek tarafından kayda değer bulunmamakta ve yok sayılmaktadır. Bu sistemde kadın, sınırlanan ikincil konuma indirgenen erkek karşısında çoğu zaman görünmez bir kişilik olarak biçimlendirilmektedir. Ataerkil zihniyetin erkek taraftarı tutumunun bir diğer göstergesi de ahlaki yükümlülükler hususudur. Ataerkil zihniyet ahlaki yaptırımlardan kadını

sorumlu tutmakta ve bunu denetimleme görevini de erkeğe vermektedir. Denetimci erkek, kadını ahlak çerçevesi dışına çıkıldığı anda terbiye etmek amacıyla şiddete yönelim gösterebilmektedir. Şiddet eylemi yalnızca fiziki güç olarak uygulanmamaktadır. Şiddetin türleri sözel, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak katmanlara ayrılmaktadır. Yaşanılan coğrafyaya göre değişkenlik gösteren ataerkil sistemin acımasız ve zorba davranışları çeşitli ülkelerde farklı biçimlerde etkisini göstermektedir.

Erkeklerin kadınlara yönelik şiddet yaptırımını cinsiyet üzerinden açıklayan Eriş (2018) konuya dair şunları söylemektedir:

Cinsiyet erkek için, sperm hücrelerinin vücuttan dışarı atmasıyla son bulur. Oldukça mekanik matematiksel bir süreç. Yeni bir nöbete kadar erkek nötr bir varlıktır. Oysa kadının cinsiyeti, erkekle yaşadığı cinsel deneyimden önce ve sonra da sürer. Kadın olduğunun her ay hatırlatıldığı döngünün yanı sıra cinsel etkinlikten sonra da mikroskobik bir sperm taneciğini ele geçirmekle artık cinsiyetinin tanımı içinde olan doğurma etkinliğini sürdürür. Bu, cinsel, kadın cinsine ait bir faaliyettir ve kadın, başka hiç kimseye ihtiyaç duymadan bir insan yaratabilir o andan sonra. Bu erkeğin ilk ve sonsuz yenilgisidir. (s. 60).

Erkek bu yenilgisini kabullenmeyerek kadın karşısında kaybettiği konumunu kazanmak için onu tahakkümü altına alma girişiminde bulunur. Erkek “güçlüdür, dolayısıyla kadının analitik aklını küçümseyebilecek, oldukça kuvvetli bir araca sahip olduğunu düşünür. Gelgelelim, salt fiziksel güç, insan doğasının karşısına koyduğu bu yeni iktidarın tanımını sürekli hâle getirmeye yeterli değildir. Bunun için, iktidarın devamlılığını garanti alan araçlara gereksinim duyar” (Eriş, 2018, s. 60). Bu gereksinim de ataerkilliğin meydana gelişi için yeterli bir neden olmaktadır.

Kaba kuvvetin ataerkil yönetim biçimi ile özdeşleştirildiğini ifade eden Millett, kaba kuvvetin erkeklere atfedilmesine ilişkin görüşlerine şöyle yer vermektedir: “Fiziksel şiddete hoşgörü göstermeyen birtakım belirli sınıfsal ve etnik gruplar dışında, çağdaş ataerkil düzenlerin çoğunda kaba kuvvet genel ve yaygın bir uygulamadır. Burada önemli olan nokta kaba kuvvetin, fiziki yapısı ve teknik donanımına sahip olması nedeniyle sadece erkekler tarafından uygulanmasıdır” (Millett, 2024, s. 97)

Cinsiyetler arasındaki dengesizliğin bir ürünü olan ataerkil zihniyet erkeği kaba kuvvetin birincil öznesi yaparken kadını bu alanda da devre dışı bırakmaktadır. Kadın yetiştirilme koşulları sebebiyle güç olgusunun dışında değerlendirilmektedir. Erkeğin

aktif gücü karşısında kadın savunmasız olarak konumlandırılmaktadır. Kadınlar ve erkeklerden oluşan sosyal yaşamın kurallarını belirleyen normlar her alanda etkisini göstermektedir. Bu alanlardan biri de cinsel dürtülerin sebep olduğu cinsel birleşme eylemini kapsamaktadır. “Ataerkil ideoloji, kadınları, anne ve cinsel varlık olarak iki zıt gruba ayırır. Eril kültür anneler dışındaki tüm kadınları, erkeğin zevki için var olan cinsel nesneler olarak tanımlar” (Bhasin, 2003a, s. 6).

Cinsel dürtülere sahip olan her iki cinsten yalnızca birinin bu eyleme yönelik özgür davranışlarda bulunması da eril zihniyetle örtüşmektedir. Patriyarkal düzene göre şekillenmiş toplumlarda kadının evlilik dışı eylemsel ya da fikirsel olarak konuya dair faaliyet göstermesi istenmeyen bir durumdur. Bu gibi davranışları gösteren kadın söz konusu toplumlarda ahlaksız, hafif meşrep olmakla suçlanmakta ve dışlanmaktadır. Kadının konumunun erkek bakış açısına göre şekillendirildiğini ileten Millett (2024) konuyu şöyle açıklamaktadır:

Bize öğretilen kadın kavramı, erkeklerin yarattığı ve erkeklerin gereksinimlerine karşılık verebilecek biçimdeki kadındır. Erkeklerin bu gereksinimleri, kadının “başkalığından” gelen bir korkunun sonucudur. Ne var ki, böyle bir kavramın varlığı bile, ataerkil düzenin kurulmuş olduğunu, erkeğin kendisini insan normu olarak gördüğünü, kadının “başka” sayıldığı ya da yabancı kaldığı bir varlık olarak tanımladığını kanıtlar. Kökeni ne olursa olsun, erkeğin cinsel antipatisinin işlevi, kendisine bağımlı olan grup üzerinde egemenlik kurmayı ve alt düzeydekilerin bu aşağı durumları mazur göstermeyi, yaşamlarını biçimleyen bu baskıya “nedenler bulma”yı sağlamaktadır. (s. 102).

Kadın ataerkil toplumlarda erkeği şehvete getiren onu günaha sürükleyen bir unsur olarak algılanmaktadır. Bu algı kendini insanlığın ilk temsilcileri olan Havva ve Âdem’in kıssasında göstermektedir. Hristiyan teolojisinde Havva, Âdem’i yoldan çıkaran ve onu günaha sürükleyen kadın sembolü olarak kabul görülmüştür. Hristiyanlıkta ikili olarak gerçekleştiren söz konusu günah eyleminde yalnızca kadının suçlu olarak addedilmesi de yine erkeğin akıl simgesi olarak değer gördüğünün bir diğer kanıtını sunmaktadır. Havva ve Âdem kıssasına dair Akçay (2018) şunları söylemektedir:

Âdem’le Havva cinselleştikleri için değil, Bilme Ağacı’nın meyvesinden yiyerek cinselliklerinin farkına varmadıkları için cennetten kovulmuşlardır. Bildikleri

ya da fark ettikleri ilk şeyin cinsellik olması kuşkusuz tesadüfî değildir. Tesadüf olmadığı içindir ki, bilme, hakikate varma, en derin arzu nesnelerimizden biri olagelmış; akıl, erkeğin önderliğinde, yeryüzünü yeniden cennete çevirmenin en önemli aracı olarak görülmüştür. (s. 56).

Cinsellik kavramını yalnızca bir dürtü olarak değil, insan psikolojisi ile ilişkilendiren ünlü nörolog Sigmund Freud (2023) *Cinsellik Üzerine* adlı eserinde cinselliği fazla değer verme eylemi üzerinden açıklamaktadır. Bu eylemin erkekler üzerinden daha rahat açıklanabileceğini belirten yazar, kadınların cinsel yaşamının kültürel zayıflık ve toplumsal âdetlere bağlılık nedeniyle çekingen kaldığını ve içtenlik noksanlığı yüzünden de kalın bir örtü ile çevrildiğini söylemektedir. (s. 48).

Kadının çekimser bırakıldığı cinsellik eyleminde erkek kaba gücünün gösterişini yaşamaktadır. Bu gösteriş erkekte kimi zaman şiddete yönelme ve üstünlük gösterme gibi amaçlara bürünmektedir. Kadının ataerkil toplumlarda kabul gören ikincil konumunun cinsellik eyleminde de “kurban” metaforu üzerinden pekiştirdiği görülmektedir. Millett (2024) konuya dair düşüncelerine *Cinsel Politika Kuramı* adlı eserinde şu şekilde yer vermiştir:

Ataerkil toplumların tipik bir tutumu da zorbalık ve zulüm duygularını cinsellikle bağlamalarıdır. Cinselliği de çoğunlukla, kötülük ve güçle eşitlerler. Bu durum, gerek psikanalizlerde ve gerekse pornografide örneklenen cinsel düşlemlerde açıkça görülür. Buradaki kural, sadizmi erkeğe (erkeklik rolüne) ve sadizmin kurbanı olmayı kadına (dişilik rolüne) yükler. (s. 98).

Kadın ve erkek arasındaki cinsellik eylemini ekonominin temeli olan takas sistemi üzerinden açıklayan Vilar’ın (2018) görüşleri şöyledir:

[...]Erkek cinsel arzularını doyurma ihtiyacı duyduğu ve bir vajina üzerinde tek hak sahibi olmak istediği için, bunun fiyatı olağan dışı bir düzeye çıkmıştır. Bu da kadınların, en kapitalist sistemi bile gölgede bırakacak bir sömürü sistemi kurmalarını mümkün kılmıştır. Ve hiçbir erkek bu sistemin dışında değildir. Kadınlık kavramının biyolojik olduğu pek söylenemez, temelde sosyolojiktir [...] diş olmak, cinselliği daha az gelişmiş olmak demektir. (ss. 69-70).

Kadınlara yönelik eleştirel düşünceleriyle bilinen Vilar’ın düşüncelerinden hareketle kadınlığın bir biyolojik etmenden ziyade toplumsal öğretilerle şekillendiğini söylemek mümkün olacaktır. Kültürel kodların da etkisi göz önünde bulundurulursa

soyun devamlılığını sürdüren erkeğin bu alandaki üretken konumu, toplumsal değerlere göre başarılı olmayı zorunlu kılmaktadır. İktidarın genel bir getirisi olan kontrol ve gücün kendini ispat ettiği alanlardan birini de cinsellik eylemi oluşturmaktadır. Erkek cinsellikte özgür bırakılırken kadın kısıtlanmakta ve belirli ahlaki ölçütler doğrultusunda bu eylemde pasif olan tarafta yer almaktadır.

Erkek egemen düzende kadın, erkeğin şehvetini uyandırmamak adına çeşitli ölçütlere tabi kılınmaktadır. Bir diğer tarafta da modern çağla birlikte medyatik alanda kadın erkeğin dikkatini çekecek tarzda bir cinsel obje gibi sunulmaktadır. Yaşanan bu çelişkiler her anlamda erkeğin iktidarına yönelik sağlam bir zemin inşa etse de kadının da itaat etme rolünü arttıran ters orantılı bir şemayı oluşturmaktadır. Bhasin (2003a) cinselliği kadınların ikincil konumda ve baskı altında tutulduğu bir alan olarak aktarmaktadır. Yazar, erkeklerin ihtiyaç ve arzularını sağlamak amacıyla kadınların cinsel hizmete mecbur edildikleri görüşündedir. (s. 6).

Akçay (2018) erkeğin akılla özdeşleştirilip ardında bir uygarlık icat edilmesinin temelinde cinsellik eyleminin yattığını söyler. Erkeklerin kadınlar karşısındaki korkularıyla başa çıkmak için kadınları ya aşağıladıklarını ya da yücelttiklerini öne sürer. Akçay erkeklerin kadınları oldukları gibi görme hususunda herhangi bir ilerleme kaydedemediklerinin de altını çizmektedir. Ayrıca yazar; akıl eksenli uygarlığı erkeklerin cinsel zavallılıklarını örtmek için keşfedilen muhteşem bir teselli olarak değerlendirmektedir. (s. 57).

Erkek denetiminin kadın bedeni üzerindeki karar verici rolünün görüldüğü bir diğer alan da kadın bekâreti üzerine yoğunlaşmaktadır. Kadın evlenmeden önce ahlaki yaptırımlara göre namusuna dikkat etmeli ve kendi bedeninin korumacılığını üstlenmelidir. Diğer bir ifadeyle kadının yaşayacağı ilk cinsel deneyim kocasıyla olmak zorundadır. Feministlere göre bu düşünce, erkeğin hâkim gücü ve sahip olma arzusuna hizmet eden bir diğer toplumsal dayatmalardandır. Söz konusu duruma Millett (2024) şöyle bir açıklama getirmektedir:

Bekâreti bozmaktan duyulan korkunun kökeni, kadının farklı cinsiyetinden duyulan korkuya bağlıdır. Bekâretin bozulması sırasında duyulacak fiziksel acı, kadın tarafından duyulduğu hâlde (çoğu toplumlarda kadına fiziksel ve ruhsal acı verilir), ataerkil töre ve geleneklerle kurtarılmış ve toplumsal çıkar,

mülkiyet çıkarları, prestij ya da (ilkel toplumlarda) karşılaşılabilecek tehlikeler konusunda tamamen erkekten yanadır. (s. 104).

Kadın ondan beklenen bedenini koruma görevini yerine getirmemesi hâlinde kimi toplumlarda kabul gören düşünce doğrultusunda baba evine gönderilmektedir. Ataerkil düşünceye göre böylesi bir kadın namus algısının dışına çıktığı için erkeklik olgusunu zedelemeye sebebiyet vermektedir. Baba evine götürülen kadın babanın ve baba soyunun utanç kaynağı olmaktadır.

Kadına dair yaptırımların benzer nitelik taşıdığı bir diğer konu da zina olarak adlandırılan yasak ilişki girişimidir. Kadın bekâr veya evli olsun zina yaptığı takdirde ataerkil düşünceyi benimseyen kimi toplumlarda “namussuz” kadın adı altında çeşitli yaptırımlara uğramaktadır.

Millett (2024) zina yapan kadınlara uygulanan yaptırımları şöyle ele almaktadır:

Afganistan ve Suudi Arabistan’da zina yapan kadınlar bugün hâlâ bir mollanın hazır bulunduğu infazda taşlanarak öldürülüyor. Recm, bir zamanlar Yakın Doğu’da yaygın bir idam biçimiydi. Sicilya’da bugün bile bu sürdürülüyor. Zina yapan kadın böylesine cezalandırılırken, erkeğe hiçbir ceza verilmediğini söylemek dahi gereksiz. (s. 97).

Toplumsal yaşamda kadınların evlilik öncesi yaşadığı korkunun temelini bekâret olgusu oluşturmaktadır. Bu dayatma öylesine güçlüdür ki kadın, kendi bedenini koruduğundan emin olsa bile çoğu zaman bundan şüpheye düşmektedir. Erkek egemen görüşü benimseyen kimi toplumlarda evliliğin “ilk gecesi” erkeğin kadının bekâretine sahip olması erkeklik inşasında önemli bir adım olarak görülmektedir. Müezzın (2023) vd. bekâretin Türk toplumundaki önemini şöyle aktarır:

Bir kadının bakireliği erkeğin kadına olan güvenini pekiştirmektedir. Türk kültüründe namus ve bekâret kavramlarının kadınların erkekleri ve ailelerinin namusunu temsil ettikleri görülmektedir. Kültürdeki bu anlayışın altında ataerkil bir yapının üretmiş olduğu bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bulunmaktadır. Erkeklere birçok alanda kadınlara göre daha fazla rahatlık sunulan bu toplumda; toplumun namus kültürünü kullanarak kadınların yaşamış olduğu topluma göre örf ve adetlerine uygun olarak davranışlarını ve kadınların erkeklerin denetiminde eşi var ise eşi yoksa erkek kardeşi ya da

babası tarafından denetim altında bir yaşam sürdürmeleri beklenmektedir. (s. 76).

Ataerkil düzende kadının denetim altında olduğu özne kocası ve aileye mensup bir erkek olmalıdır. Kadın namus aracılığıyla ailenin ahlak simgesi olarak biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda kadın evlenmeden önce babasını evlendikten sonra da kocasını temsil etmektedir. “Koca artık karısının mal sahibidir ve onun çocuklarının olduğu gibi, cinsel organlarının da tek sahibi olma hakkını elinde tutmaktadır” (Reed, 2017, s. 196).

Ataerkil düzende erkek her alanda yaşamış olduğu özgürlüğe bir de cinselliği eklemektedir. Bazı toplumlarda erkeğin evlenmeden önce bakir olması şartı aranmamaktadır. Erkek uygarlığının adı olan ataerkil düzeni benimseyen bazı toplumlarda erkeğin böyle bir sorumluluğu bulunmamaktadır. “Erkeğin rasgele cinsel ilişkide bulunmasına geleneksel olarak göz yuman her toplumda, kadınların evlilik dışında cinselliklerini ifade etmelerini yasaklayan ahlaki ve yasal bir sistem vardır” (Bhasin, 2003a, s. 6).

Ataerkil sistem kadını sınırlı bir çerçeveye hapsederken erkeğe olağanüstü geniş haklar ve özgürlük alanları tanımlamaktadır. Erkek akıl ile özdeşleştirilmesi neticesinde hâkim bir konum kazanmaktadır. Peki ya kadın, yaratılış gereği bir akla sahip değil midir? Feministlere göre bu durumun biyolojik cinsiyetle bağlantısı kadınların maruz bırakıldığı haksızlıkları gerekçelendirmekte yetersiz kalmaktadır. “Erkek egemen değerlere sınıksız sarmalanan kız çocuk ile ilgili olarak ‘namus’ ve ‘bekâret’ kavramlarının bir arada düşünülmesi, beden üzerindeki özgürlüğünün tanınmaması, ‘aile’ ve ‘toplum’ tarafından haklarının kısıtlanması ya da tümüyle yok sayılması onlar açısından çok sınırlayıcı yönelimlerdir” (İnceoğlu & Kar, 2016 s. 23).

Ataerkil zihniyette kadının cinsel bir obje olarak algılanmasının yanında aynı zamanda erkeği cinselliğe sürükleyen bir günah simgesi olarak yer bulması, onun toplumsal düzende etkin bir kimliğe yerleştirilememe nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. “Kadınların cinselliğini, üretimini ve doğurganlığını denetim altına alabilmek için, erkekler kadınların hareket özgürlüğünü de denetlemek ihtiyacındadır” (Bhasin, 2003a, s. 6).

2.4. Ataerkil Düşüncenin Aile Kurumuna Yansıması

Ataerkil düzenin varlığını hissettirdiği kurumlardan biri de ailedir. “Aile ve aile bireylerinin yüklendiği roller, ataerkil toplumun temel aracı ve temel birimi olmaları yönünden bir prototip niteliğindedir” (Millett, 2024, s. 82). Erkek ailenin reisi statüsüyle her şeyin mutlak sahibidir. Kimi ataerkil toplumlarda erkeğin otoriter konumunu dinî inanışların da desteklediği görülmektedir. Erkek; soy bağı, miras dağılımı, boşanma hakkı ve otoriter olma gibi alanlarda öncül konumda kabul edilmiştir. “Klasik olarak, akrabalığın mülkiyet biçimden geliştirildiği sistemlerde, aile reisi olan baba, hem baba hem sahip durumundadır” (Millett, 2024, s. 83). Ataerkil aile düzeninde kadının bir birey olarak söz hakkına sahip olduğu konular oldukça dar bir çerçeveyi kapsamaktadır.

Kadının ataerkil düzende sınırlandırılmasının nedenini Sancar (2024) şöyle açıklamaktadır:

Cinsler arası ayrım insan tercihlerinin dışında “gerçek şeylerin düzeni” olarak görünür, her şeyin içinde normal olarak var olur, öznelerin habitus’ları olur; kabuller, düşünceler, eylem şemaları olarak bir sistem oluşturur. Cinsiyet farkları sistemi bu şekilde bir eril tahakkümü yaratır. Bu tahakküm, cinsiyete dayalı bir iş bölümü olarak yaşar ve her bir cinsin eylemini, konumunu, zamanını ve araçlarını düzenler. (s. 190).

Sancar’ın da aktardığı üzere erkeklerin cinsiyet şemasının verdiği gücü temel olarak kadın üzerinde yarattığı tahakküm alanlarından biri de evlilik müessesesi içerisinde görünürlük kazanmaktadır. Kadının evlilikte erkek egemenliğine mecbur edilmesi özel mülkiyetin gelişim sürecine dayanmaktadır. Hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu zamanlarda evlilik üzerinde belirleyici bir maddi unsur olarak sığır değiş tokuşu yapılmaktadır. Bu durum da kadınların evlenebilmesi için öne sürülen başlık parasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu durumu Reed (2014) şöyle açıklamaktadır:

Kadın, işte böyle adım adım, kendisi için başlık parası ve aynı zamanda çocukları için çocuk parası ödemiş olan kocanın egemenliği altına giderek daha çok girdi. Böylece, baba sığır olarak yapılan ödemelerle sahipliği ele almış bulunuyordu; ananın erkek kardeşi, artık kız kardeşinin çocukları üzerindeki tüm haklarını bırakmak zorundaydı. Erkek kardeşlerle dayılar safdışı

bırakıldıktan sonra kocalar ve babalar karıları ve çocukları üzerinde kendi “özel” aileleri olarak üstünlük kurabilirlerdi. (s. 188)

Eril iktidarın devletin iktidar yapısıyla özdeşliğine değinen Sancar (2024) erkeğin sosyoekonomik tarafını güçlendirme amacıyla gerçekleştirdiği evlilikte kadının eril otoriteye tabi kılınması gerekliliğine şöyle değinmektedir:

Şiddet kullanma ayrıcalığıyla aile şerefının korunması arasındaki yakın ilişki “düello” kurumu ile “ritüelize” ediliyordu. Erkekler arasında teke tek çatışma mücadelesi yarışma kültürüne dayalı erkeklik tarzı bu gentry erkekliğin temeliydi ve kadınların “hane içi” eril otoriteye tabi kılınması ile de sıkı sıkıya bağlıydı. Kadınlar, evlilikler yoluyla bu gentry sisteminin bir parçası hâline geliyor ve aileler arasındaki iktidar düzeni evlilikler yoluyla kuruluyordu. (s. 50).

Sancar ve Reed’in görüşünden hareketle kadının patriyarkal düzende evliliğe dâhil edilmesi, erkeklerin kendi statüsünü sağlamlaştırma ve iktidar olma girişimlerinin çeşitli pratiklerini yerine getirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Çeşitli dönemlerde ve coğrafyalarda vuku bulan başlık parası metoduyla erkek kadını ekonomik bir unsur olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında kadınların hane içinde erkeğe bağımlı bir statüye yerleştirilmesinin arka planında erkeklerin kendi arasında geliştirdiği iktidar savaşının varlığı sezilmektedir.

Reed (2014) tarafından kadının erkek karşısındaki yerinin özel mülkiyet ardından uğradığı değişimi şöyle ele almaktadır:

Özel mülkiyetle ataerkil ailenin tam anlamıyla gelişmesi sonunda, kadınlar, kendi yaşamları, gelecekleri hatta bedenleri üzerindeki denetimi yitirmiş oldular. Evlenen kadınlar, kocalarının eline bakan bir iktisadi yüke indirgendiler. Boşanma giderek daha güç hâle getirildi, sonunda kadının boşanma hakkı tümüyle elinden alındı. Kadınların boynundaki evlilik ilmiği küçüldükçe, kocalarının evlerinde, onların kesin egemenliği altına girdiler. (s. 196).

Feministlere göre bu çifte standardın eşliğinde kadın erkeğe bağımlı olma durumu içine sıkışıp kalmaktadır. Erkeğin kadına kıyasla daha öncü bir konumda yer aldığı denetimci erkek egemen sistemde kurulmuş olan kimi ailelerde; kadın kişisel gelişimden eğitime, mülkiyet hakkından ekonomik bağımsızlığa, eş seçiminden boşanmaya kadar her alanda erkek tarafından bir denetime tabi tutulmaktadır.

Feministler bu denetim öncüllüğünde kadının çoğu zaman tüm haklardan mahrum bırakıldığını öne sürmektedir. Erkek denetiminin gücünü aldığı özel mülkiyet unsuru, erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurma noktasında yeterli bir dayanak oluşturmaktadır.

Geleneksel ataerkil düzende kurulan ailelerde babanın ve annenin rol dağılımı cinsiyetine uygun olarak belirlenmiştir. Bu rol dağılımına göre baba besin tedarik eden, karar veren ve koruyan; anne ise çocukları besleyen, yetiştiren ve ev işlerini üstlenen kişi olarak biçimlendirilmiştir. Bu düzene sahip ailede kadın ve çocuklar ekonomik açıdan babaya muhtaçken onun denetimine tabi bir yaşam sürmek durumundadırlar. Erkeğin otoriter olduğu aile modelinde erkek ve kadın rollerini Sancar (2024) şöyle açıklamaktadır:

Erkeğin aile reisliğine ve kadının ücretsiz ev içi emeğine dayalı bu aile modeli toplumsal sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği ve birbirini beslediği en önemli alanlardan biridir. Diğer deyişle, endüstriyel kapitalizmin eril kas gücü gereksinmesi ile erkek aile reisliğine dayalı “modern” aile bir arada erkek üstünlüğüne dayalı cinsiyet rejiminin temel haklarını oluşturdular. (s. 63).

Besin tedarikçisi kimliği sebebiyle baba ekonomik anlamda üstün bir konumda yer bulmaktadır. Böylesi hayati bir eylemi yerine getiren özneye ve onun disiplin içeren yönetimine saygı duymak geleneksel ataerkil ailede belirginleşmiş bir kuralı ihtiva etmektedir. “Ataerkil düzen, (cezaları sınıflara göre değişen ve çifte standart uygulamalarına göre gelişen) bu sürekli ve evrensel yasaklamalar yoluyla, hem çocuğun hem de annenin durumlarının öncelikli ya da uç noktada erkeğe bağımlı olduğunu belirler” (Millett, 2024,s. 87).

Kültürel kodlar neticesinde şekillenen ve erkeği etken kılan erkek egemen düzende kadın da edilgen bir konuma mecbur edilmektedir. Kadın baba denetiminden koca denetimine evrilen bir yaşam serüveninde kendine yer bulmaktadır. Ataerkil aile kurumunda erkeğe tanınan haklar silsilesine karşılık kadına verilen haklar sınırlandırılmaktadır. Erkek hâkimiyeti karşısında kadın itaatkâr bir tutum sergilemektedir. Bu itaatkârlık yalnızca eşine değil, eşinin aile bireylerine yönelik de gerçekleştirilmektedir. Erkeğin aile üyelerinden olan bireyler cinsiyet fark etmeksizin kadını tahakküm altına alma gayreti içerisinde. Klasik ataerkillik adı altında kızların küçük yaşta evlendirildiğini aktaran Kandiyoti (2022), kızların geldikleri hanede

kayınpederleri, ailenin diğer erkek üyeleri ve kayınvalideleri tarafından ezildiğini ifade etmektedir. (s. 132).

Erkek egemen düzende erkeğin üstünlük serüveni anne karnında başlar, toplumsal cinsiyet algısının da desteğiyle erkeğe sınırsız güç ve yetenek alanları tanımlanır. Bu alanlar genişledikçe erkek karşı cinsi olan kadın üzerinde de etkin bir rol üstlenme girişiminde bulunur. Bu girişim erkeğin yetiştiği aile bireylerinin tutum ve davranışlarıyla doğru orantılı kabul edilmektedir. Despotik erkek egemen düzenin inşasında etkisinin azımsanamayacak büyüklüğü ile dikkati toplumsal dayatmalar çekmektedir. Çünkü aile bir çocuğu, o toplumda kabul görmüş kurallar doğrultusunda yetiştirmektedir. Çocuklar kadın ve erkekten oluşan cinsiyet şemasının içeriğine uygun olarak büyütülmektedir. Kimi düşünceye göre erkeğin kaba, şiddet eğilimli ve eşine karşı otoriter olma sebebi annesi iken kimi düşünceye göre de rol model olarak kabul edilen babadır. Genel olarak kabul gören düşünce ise erkeğin, erkekliğin gerekliliklerini babadan yaşayarak öğrenmesi üzerine olmaktadır.

Bhasin (2003a) söz konusu durumu şöyle değerlendirmektedir:

Erkeğin üstün ve egemen, kadının ikincil olduğu ve boyun eğdiği bir hiyerarşi vardır. Gelecek kuşağın ataerkil değerler içinde sosyalleşmesinde de aile önemlidir. Hiyerarşi, boyun eğme ve ayrımcılıkla ilgili ilk derslerimizi aileden alırız. Erkek çocuklar kendini göstermeyi hükmetmeyi, kız çocuklar da boyun eğmeyi ve eşit olmayan muameleye maruz kalmayı öğrenirler. Eril denetimin kapsamı ve doğası farklı ailelerde farklı olabilir, ancak hiçbir zaman yok olmaz. (s. 8).

Ataerkil değerleri benimseyen toplumlarda aile önemli bir kurum olarak kabul edilir. Aile kurumu içinde bireylere cinsiyet rollerinin içeriğine uygun davranması öğretilir. Rollerin içeriği kültürden kültüre aileden aileye farklılık gösterir. Ancak temelde erkek çocuk eril kimliğe göre kız çocuk da dişil kimliğe uygun olarak yetiştirilir.

2.5. Ataerkilliğin Temeli Hegemonik Erkeklik

Ataerkil toplumlarda kadınların geri planda bırakılmasının yanı sıra erkeklerin sahip olduğu hakların genişletilmesi, hegemonik erkeklik kavramını beraberinde

getirmiştir. Gordon Marshall (2005) *Sosyoloji Sözlüğü* adlı eserinde hegemonyanın tanımına şöyle yer vermiştir:

Hegemonya (hegemony) Karl "Marx'in tarihsel materyalizmi bağlamında anlaşılabilir olan hegemonya kavramı, yönetici sınıfın "çıkarlarının ideal biçimde, evrensel çıkarlar olarak temsil edilmesini anlatır. Fikirlerin birikerek evrenselleşen doğası, her yönetici sınıfın hegemonyasının kapsamını genişletmekle kalmaz, aynı zamanda bu hegemonya ile kendisinden sonra gelecek her hâkim sınıf arasındaki çatışmayı keskinleştirir ve bu çatışma, gerçekten evrensel çıkarı temsil eden bir sınıfın (proletaryanın) ortaya çıkmasına kadar devam eder. (s. 299)

Hegemonik erkeklik, ataerkil düzende yönetici kısımda yer bulan erkeklerin toplumsal normların etkisiyle oluşan fikir ve eylemlerini sistematikleştirerek nesiller arası devam ettirdiği bir düzeni ifade etmektedir. Düzene ya da hâkim sınıfa yani erkeklere ve onların kabul ettiği rollere aykırı olan her şeye karşı bir başkaldırı bir çatışma içindedir. Bu bağlamda hegemonik erkeklik ekseninde yalnızca kadınlar değil, erkekler de çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır. Connel (2022) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı eserinde, toplumsal cinsiyetin çok geniş ölçekte örgütlendiğini ve yüz yüze olan insani ilişkilerden ziyade daha iskeletimsi ve basitleşmiş olduğunu savunur. Kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşıtlık ilişkisini erkekler ve kadınlar üzerindeki küresel egemenlik ile bağdaştıran yazar, hegemonik erkekliğin kadınlarla ilgili olduğu kadar ikincil konuma itilen çeşitli erkeklik biçimleriyle de ilişkili olduğu üzerinde durmaktadır. Hegemonya kavramını özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesiyle toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük olarak tanımlayan yazarın perspektifine göre hegemonik erkeklik toplum tarafından kabul görmüş bir erkeklik rolü değil, kişinin kendi erkeklik idealine göre şekillenmektedir. (ss. 268-269).

Connel'in hegemonik erkeklik görüşünün yanı sıra, kavramın toplumsal yaşamın etkisiyle sentezlendiğini ileri süren düşünceler de mevcuttur. Bu bağlamda hegemonik erkeklik, sosyal yaşamda erkeklerin zihinsel ve toplumsal eğilimlerinin şekillendirdiği davranış örüntüleri olarak değerlendirilebilir. Birey yetiştiği toplumun kültürel kodları neticesinde erkeklik davranışlarını içselleştirmektedir.

Konuya dair Demren'in (2003) görüşleri şöyledir:

Hegemonik erkeklik, toplumdaki diğer erkekliklerin ona göre şekillenebileceği veya rekabet edebileceği ortak bir varsayımdır. Bu varsayım, uzlaşmaları ve çatışmaları barındırır. Gerçek, o toplum veya kültürün bireylerince varolduğuna inanılan hegemonik bir erkekliğin olduğudur. Örneğin Türkiye’de bir “Türk” hegemon erkekliğinden söz edilebilir. Bu erkekliğin başlıca özellikleri şunlardır: “Atına (arabasına), avradına, silahına” düşkündür, maçoudur, “namusuna” söz söyletmez, “delikanlıdır.”(s. 37).

Erillik, delikanlılık, itaat ettiren, otoriter ve gücün merkezi gibi çeşitli nitelendirmeleri de bünyesinde barındıran hegemonik erkeklik şemasının her bir ögesi, toplum tarafından önemli kabul edilmiştir. Erkekler daha doğmadan önce belli olan bu şemaya göre yetiştirilmiş ve çoğu zaman bu şemanın dışına çıkmamak adına süregelen bir döngüye tabi tutulmuştur. Eril erkekler olarak adlandırabileceğimiz grup, ataerkil davranış örüntüsü dışına çıkan kimi erkekleri, dışlama, psikolojik şiddet uygulama gibi eylemlerle baskı altına alabilmektedir. “Örneğin gündelik hayatımızda erkekleri tanımlamak için kullanılan sertlik, başarı, güçlülük, rasyonellik, işbirlik, netlik vb. özelliklerle tanımlanan kadınlardan övgüyle söz edilirken; kadınlara atfedilen duygusallık, zayıflık, yumuşaklık, diğerkâmlık, muğlaklık, kararsızlık vb. sıfatlarla tanımlanan erkeklerin aşağılandığını gözlemek mümkün” (Cengiz, vd., 2004, s. 58).

Erkekliği bir habitus olarak ele alan Cengiz, vd. (2004) konuyla ilgili şunları söylemektedir:

Erkeklik, bir habitus olarak işler. Hiç farkında olmadan erkeklerin bedenlerine kazınan davranışlar, yaşamlarının her alanında tekrarlanır. Neredeyse daha doğmadan belirlenmeye başlayan erkek birey, yavaş yavaş ve uzun bir süreçte erkek olmanın gerekliliklerini farkında olmadan içselleştirir. Bu hareketler, yürümekten kadeh tutmaya, çeşitli hareket biçimlerinden, parmak kaldırmaya, laf atmaktan direksiyon tutmaya, konuşmaktan omuz atmaya uzanan bir aralıkta değişiklik gösterir. Ancak, habitus içinde geçmiş, gelecek ve şimdiyi barındıran gövdesel bir oluş olduğu için, bahsedilen hareketler sabit değildir. Erkek olmanın alametifarikası bir zaman iyi dövüşmek iken, başka bir bağlamda iyi dans etmek, başka birinde de iyi içki içmek olabilir. Üstelik habitus, sınıfsal bağlamla da doğrudan alakalı olduğu için, erkekliğin tezahürlerinde önemli farklara yol açar. (s. 57).

“Erkeklik, bireylerin bedenlerine veya kişisel özelliklerine gömülmüş sabit bir öz değildir. Erkeklikler, toplumsal eylem içinde hayata geçirilen uygulanan biçimlerdir ve bu nedenle bir sosyal ortamdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerine göre farklılıklar gösterebilir” (Messerschmidt, 2019, s.70). Erkeklik biçimleri, yaşanan kültüre göre değişim gösterse de arka planda hedeflenen amaç erkeklik pratiklerinin dışına çıkmamak adınadır. Erkek, güç ve otoritenin temsilcisi olarak konumlandırılmıştır. Bu temsil mekanizmasının da belli başlı gerekçeleri olduğu vurgulanmıştır. Erkekler iş dünyasının öznesi olduğu için toplum tarafından erkeklerin sarsılmaz ve dayanıklı bir profile sahip olması beklenmiştir. Erkek egemen toplum iş dünyasının yanı sıra sosyal hayatta da etken bir rolü bulunan erkeği ağırbaşlı ve eril özellikleri bünyesinde barındıran bir kişiliğe hizmet etmekle görevlendirmiştir. Örneğin bazı toplumlarda erkeğin güç ve otorite ile bağdaştırılması sonucunda ağlamak gibi duygusal eylemler zayıflık olarak nitelendirilmiştir. Bu doğrultuda toplum tarafından kabul gören “Erkekler ağlamaz” söylemi de hegemonik erkek normlarını yansıtan kültürel bir anlayış olarak değerlendirilebilir.

Erkek egemen toplumlarda kimi davranış ve eylemler kadınsı veya erkeksi olarak cinsiyete özgü bir biçimde değerlendirilmiştir. Duygusal olmak, kibar davranmak gibi eylemler kadınlarla; mantıklı, güçlü olmak gibi davranışlar erkek cinsiyetiyle ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla toplum tarafından kadın ve erkek rollerine özgü kodlanan davranışlar ve eylemler erkeğin güç dengesini sarsmamak adına yapılan ataerkil düşüncenin somut bir göstergesi olarak ele alınabilir. “Erkekliğin tamamen rasyonel olarak tanımlanması, erkeğin duygularını ifade etmesini bir zayıflık, kadınsılaşma olarak kodlanmasına yol açar. Bu anlamda modern erkeklik, duygularla akıl arasına kalın bir çizgi çektiği gibi erkeklikle kadınlık ve erkeklikle duygular arasına da sınır koymaktadır” (Sivri, vd., 2019, s. 93).

Hegemonik erkeklik kavramının belirgin tarafı kadınlardan farklı eril dünyanın inşasında gerekli olan yapı taşlarını birer birer yerine getirmek üzerine kuruludur. Genellikle bu inşa sürecinde erkek öznenin isteği ya da düşüncesinin önemi göz ardı edilmektedir. Hegemonik erkeklik bu bağlamda var olan düzene ayak uydurmak ve bu düzenin dışına çıkmamak, diğer bir ifadeyle mevcut ataerkil yapıyı desteklemek üzerine kurulmuştur. “Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz parçasıdır” (Connel, 2022, s. 268).

“Erkeklik kavramının bedeni marjinalleştirdiği ya da doğallaştırdığı fikri (çünkü cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiliğine dayandığı varsayılıyordu) belki de bu eleştiriler dâhilindeki iddiaların en şaşırtıcısıydı. Şaşırtıcıydı; çünkü, bedenler ve toplumsal süreçler arasındaki etkileşim, başından beri erkeklik araştırmalarının ana temalarından biriydi” (Messerschmidt, 2019, s. 71). Messerschmidt’in söz ettiği cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ikiliğine dayandırılması sonucu oluşan erkeklik kavramının toplumsal süreç içindeki etmenlerin sentezlenmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

Vilar (2018) erkeğe yönelik toplumsal beklentileri kadın üzerinden şu şekilde ifade etmektedir:

Kadın, erkekte yararlı bulduğu her özelliği erkeksi olarak değerlendirir: buna karşılık ona ya da bir başkasına yararı olmayan diğer her şeyi kadınsı olarak değerlendirir. Kadınlarla başarılı olmak isteyen erkeğin görünüşünün erkeksi olması gerekir; bu da erkeğin tek varoluş nedeni olan çalışmaya uygun olmalı ve erkek bu işleri her zaman başarıyla yapmalıdır. (s. 14).

Vilar’ın perspektifine göre erkekler toplumsal süreçteki kültürel ve toplumsal kodlar neticesinde belli çerçevelerle sınırlandırılmaktadır. Bu çerçevenin dışına çıkan erkek değersizleştirilir ve ötekileştirilir. Yazarın bu görüşü; hegemonik erkekliğin kapsadığı, baskın tarafta yer alan ve bu tarafa dâhil olmayan çatışmayı örneklemesi bağlamında kayda değerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN ROMANLARININ FEMİNİZM VE ATAERKİLLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

3.1. Feminist Perspektiften Romandaki Kadın Temsilleri

Refik Halid romanlarında kadını, genellikle bedensel ve tensel güzelliğinin erkeklerde uyandırdığı izlenim etrafında değerlendirir. Kadın dış görünüşü itibarıyla alımlılık, sevecenlik, nezaket gibi nitelikler ile öne çıkarılır. Romanlarda kadının zekâsı ya da başarılı olabileceği hususlar ise gölgede bırakılmaktadır. Kadınlar genellikle süslenen, gezen, evlenmek isteyen ve erkeğin beklentileri doğrultusunda hareket eden bir algıda değerlendirilmektedir.

Anahtar adlı romanda Perihan'ın güzelliğine Kenan'ın gözünden şöyle yer verilmektedir:

Kederli ve neşeli hâli, bütün vücut hareketleri, hele yürüyüşü ve gülümseyişi daima tatlı, daima hafif... Daima tatlı, rüya gören ve insana tatlı bir rüya görüyorum hissini veren bir hâl! İşte Perihan'ın güzelliği buradan geliyordu. Eğer o havayı, o tatlılığı ve hafifliği üzerinden alsalar kalacak olan kadın her yerde, sokakta gazinoda, plajda rastlayacağınız, sadece "hoş!" deyip güzel sıfatını vermeye lüzum görmeden beğeneceğiniz kadınlardan biri... (Karay, 2019b, ss. 20-21).

Perihan'ın diğer kadınlardan ayrılan özelliğinin bedensel davranışları üzerinden ele alınması feminist bağlamda eleştirilen konulardan birini örneklendirmesi bakımından kayda değerdir. Feminizm savunucuları, kadının çok boyutlu kimliğinin dişilik rolü adı altında sınırlandırılması fikrine karşı çıkmaktadır. Bu temsil biçimi ise dönemin erkek zihniyetinin edebî esere yansımaları olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar adlı romanda yer alan kadınlar vakitlerinin büyük bölümünü gezmeye, süslenmeye ve koca parası sayesinde lüks bir yaşam sürmeye ayırmaktadır. Romanda

kadınlar eşini bulunduğu toplum içinde “Kocasını ne güzel hayat yaşatıyor” algısıyla temsil etmektedir. “Zira muhitteki bütün kadınlar o saatlerde şapkacı, terzi, dişi, berber, alışveriş, sinema, davet, ziyaret, hep sokaklarda idiler; numaralarını yapmaya çıkacak artistler gibi hazırlanıp kendilerini sokağa atıyorlardı” (Karay, 2019b, s. 44).

Feministler kadının varlığının kocası üzerinden değer kazanmasından ziyade daha anlamlı, daha kapsamlı bir hâle dönüştürülmesi üzerine odaklanmıştır. Feministler kadının kendi parasını kazanan, kendi emeği ile toplumda görünür olan bir birey olmasını sağlamak ve erkek egemen zihniyetin kadına yüklediği tüketim meraklısı, kocasına bağımlı bir hayat sürme algısını değiştirmek yaşamın öznesi olarak erkekler karşısında daha adil şartları elde etmesi gayesindedir.

Yazar romanlarında güçlü olan ve istediğini başaran erkeğin gölgesinden kurtulan kadın karakterlere de yer vermektedir. *Yezidin Kızı* adlı romanda Kıran bir kahraman kadının macerasından bahseder. Bu macera uzun yıllar önce yaşanmış ve Zeynep, kadının gücünü gösteren efsanevi biri olarak romanda yer almıştır. Bir Arap emirinin kızı olan Zeynep adlı dul kadın kendi gücünün farkına varmış ve zorlukların üstesinden bir erkek edasıyla gelerek galibiyete ulaşmıştır. Söz konusu durum romanda şöyle geçmektedir:

Kocasını öldükten sonra etrafını saran çöllere baktı, bunların daima ileriye gitmek, ufku arasına geçmek ve düzlükten kurtulup tepelere tırmanmak isteyen tesirine kapıldı; kendisini tutamadı. Ordusuyla Cezire'ye yürüdü, Anadolu'yu aştı, İskenderiye'yi kuşattı; Roma'yla İran arasında bir koca imparatorluk kurdu. Erkek Sezar bu kadın Sezar'ın karşısına bir serdar gönderdi: karşılaştılar. Fakat Kleopatra'nın Tarsus'ta Antuan'la karşılaştığı gibi ziyafet sofraları ve şehvet kucaklaşmalarıyla değil... Ok lokmaları ve ölüm raşeleriyle [...] Kleopatra gibi dil dökmemişti, kan dökmüştü, cilve yapmamıştı, harp yapıyordu. Romalı serdarın koynuna girmemiş, ordusunu yerin dibine sokmuştu. (Karay, 2019d, ss. 42-43).

Romanda bahsi geçen Zeynep isimli kadından hareketle şunlar söylenebilir: Feminizm açısından kadın toplumsal normların aksine kendisine sunulacak elverişli şartlar dâhilinde bir erkek gibi yönetimde veya orduda yer alabilecek, duygusal değil mantıklı davranabilecektir. Kadının aklı sayesinde zorluklarla baş edebileceği ve şehvet unsuru olarak toplumda kabul gören kimliğinden sıyrılacağı okuyucuya gösterilir.

Ekmek Elden Su Gölde'de kadının toplumsal yaşamdaki varlığının çeşitli görevlerle sınırlandırıldığı görülür. Romanda bu görevler çocuk doğurmak, süslenip kendini beğendirmek ve para harcamak şeklinde sunulur. Bu duruma romanda şöyle yer verilir:

“Onların ikisi de platonik kadınlardır, süslenip püslensinler, kendilerini beğendirsınlar, iki yılda bir çocuk çıkarıp familya içinde durumlarını sağlama bağlasınlar, yeter! Yapma bebeklerdir, yatırınca gözlerini kaparlar, kaldırıncaya açarlar. Karınlarına basınca da boyalı dudaklarından ‘Terzi, kumaş, mücevherat, kuaför, kokteyl, dans...’ diye beş on kelime çıkar, üst tarafına akılları ermez.” (Karay 2018b, ss. 14-15).

Pasajdan hareketle kadın çocuk doğurur, bu çocuk sayesinde yaşamını garanti altına alırken güzelliğine yatırım yapmayı da ihmal etmez. Güzelliğe hizmet eden kadınlar akıldan uzak komutlara göre hareket eden yapma bir bebeğe benzetilir. Feminizm kadının erkek egemen düzende akıldan yoksun olmasını ve güzelliğiyle öne çıkmasını eleştirir.

İstanbul’un Bir Yüzü'nde Şayan isimli kadın toplumsal beklentilerin dışında hareket etmektedir. Kâni isimli erkekle nikâh dışı bir ilişki yaşamış ve ardından hamile kalmıştır. Bu durum romanda şöyle geçmektedir:

Zaten eskisi kadar sık da gelmiyordum, ut koltuğumda, başka kibar konakların birinden öbürüne, eğlencesi, vergisi en boluna koşuyordum. İşte benim yokluğumdan istifade ederek Şayan on altısının içinde iken, benim geçtiğim o dönmedolapla, hamam aralığından selamlaşa, Kâni'nin odasına gidip gelmeye başlamış, ihtiyatsız davranmış, hem yakayı ele vermiş hem de gebe kalmıştı. (Karay 2009e, s. 20).

Feminizm savunucuları her iki cinsin var olduğu sosyal yaşamda yalnızca kadının ahlaki yükümlülüklerden sorumlu tutulmasına karşı çıkar. Pasajda görüldüğü üzere ikili olarak gerçekleştirilen cinsellik eyleminde tedbirli davranması beklenen özne kadındır.

Yerini Seven Fidan'da kadının ev içi rollerine yer verilir. Kadının ikincil konumunun yükümlülüklerinden olan yemek yapma, çamaşır yıkama, ev temizleme gibi eylemler erkeğin yaşamını kolaylaştıran kadınlık vazifeleri şeklinde tasvir edilmektedir. Bu durum romanda şöyle geçer:

Nevbahar Hanım delikanlının çamaşırları, elbiseleri, yatağı, odası, her şeyiyle fazla meşguldür; yemeği, rahatı, temizliği ile de... Ona ikide bir mendil gibi, kravat ve çorap gibi öteberi almaktadır; haftada iki gece belli günlerde hamama girmesini mecburi şekle sokmuştur; iç çamaşırlarının arasına lavanta çiçeği keseleri koymayı ihmal etmemiştir. (Karay 2009i, s. 55).

Nevbahar'ın Erbil isimli erkeğin yaşamını kolaylaştıran eylemleri genç erkeğin kadına olan sevgisini daha da arttırmaktadır. Erkek egemen düzende kabul gören kadınlık görevleri erkekleri etkileyen onları kadına karşı daha olumlu düşünmeye yarayan araçlar olarak değerlendirilir. Feministler de kadının tekdüze bir yaşam çizgisine hapsedilmesi durumunu iyileştirmek ve değiştirmek için mücadele eder.

Bu Bizim Hayatımız'da kadının aile kadını olan tarafına yönelik güzellemeye şöyle rastlanılır: “Mutfakta yanık kokusu duymuş bir aşçı kadın koşusuyla misafir karşılayanlar da yok mu? Elini vermeden evvel önlüğüne kurulamasını bekleyeceğiniz geliyor. Hakiki mahiyette aile kadını her şeyden önce yürüyüşünden tanımaya başladım; isterse makyajını fazla kaçırmış olsa da...” (Karay, 2009b, s. 66).

Sürgün'de Hilmi Efendi'nin hastalandığı zaman eşinin kadınlık rolüne uygun atfedilen şefkatli, sevecen ve anne şefkati gibi nitelikler eşliğinde onunla âdeta bir çocuk gibi ilgilendiğinden yazar şöyle bahsetmektedir: “Karısı yanında olsaydı, başına kurşun sirkesine batırılmış tülbentler koyardı, vücudunu kâfurulu ispirto ile ovardı, tuğla ısıtır, ıhlamur kaynatır, sulfato yuttururdu” (Karay, 2018d, s. 64).

Yazar, söz konusu pasajıyla tipik bir ev kadını tasviri yapmıştır. Feministler, kadının gerçek kimliğinin annelik rolüne indirgenmesinin ve ev içi işler dâhilinde ele alınmasının cinsiyetçi bir ayrıma tekabül ettiğinin altını çizmektedir. “Feministler, kadınların seçimlerini özgürce yapabilecekleri, ev kadını olarak zorlanmayacakları, tipik dişil rollere, düşük ücretli kadın işlerine itilmeyecekleri ve saygı görecekları bir toplum için mücadele etmektedir” (Bhasin& Khan, 2003c, s. 18).

Karay'ın romanlarında yer alan bazı kadınlar toplumsal dinamikler ve erkek egemenliği ikileminde bireyselliklerini yok sayarak toplumsal kurallara teslim olmuşçasına hareket eder. Bu bağlamda feminizmin karşı çıktığı kadın ve kadın emeğinin görmezden gelinmesi hususuna *Anahtar, İstanbul'un Bir Yüzü, Ekmek Elden*

Su Glden, Yezidin Kızı ve Yerini Seven Fidan isimli romanlar iyi birer örnek sunmaktadır.

Ayın On Dördü'nde toplum tarafından kabul gören kadınlık rolü Rahşan isimli kadın kahraman üzerinden görünürlük kazanır: "Rahşan isteseydi çok zengin bir adamla evlenirdi; çoluk ocuk sahibi de olurdu. Büyük bir ihtimalle mükemmel bir zevce bile" (Karay, 2009a, s. 35). Geleneksel ataerkil toplumlarda kabul gören düşünceye göre kadının anne olması ona özerklik sunan bir yaşam alanı inşa eder. Erkek egemen topluma göre ev içi yaşamla sınırlandırılan kadına ocuk doğurmak bir meşgliyet ve yaşamını anlamlandıran bir amaç sunar. Feminizm ise kadının ocuk büyütme vazifesiyle diğer alanlardan soyutlanmasını savunan gelenekçi düşünceye karşı çıkar.

Beauvoir (2024b) erkek egemen düzende kadının annelik kimliği ile öne çıkma hususunu şöyle açıklar:

Geleneğe göre tam da ocuk yapmak kadına somut bir özerklik kazandıracaktır, çünkü ocuk onu, kendini başka bir amaca adama zorunluluğundan kurtarır. Eş olarak tam bir birey olmayan kadın, anne olarak bu niteliğe sahip olacaktır. ocuk onun yaşama sevinci ve doğrulanmasıdır. Cinsel ve toplumsal olarak kendini gerçekleştirmesini onun aracılığıyla tamamlar, dolayısıyla evlilik kurumu onun aracılığıyla anlamına kavuşur ve amacına erişir. (s. 226).

Dört Yapraklı Yonca'da Emire isimli kadın toplumun dayattığı evlilik fikrine sıcak bakmamaktadır. Aslıhan isimli yakın arkadaşının ona evlilik adına söylediği sözler Emire'ye anlamsız gelmektedir. Emire ekonomik açıdan erkeğe bağımlı konumundan mesleğini ele alarak kurtulma arzunu taşımaktadır. Bu duruma romanda şöyle yer verilir:

"Boşuna mitlere kapılıyorsun. Seni ilk senesi değilse bile ikincisinde faklteneden kaparlar, nikâh salonuna sokup memurun karşısına oturturlar; tahsilin yarıda kalır. Böyle kaç tanesini gördüm!" diyen Aslıhan'a kızıyor, evlenmekten başka bir şey düşünmeyen ötekilere de! Hatta iyi arkadaşlara düşmediği fikrine kapıldığı oluyor. Mektepte, bir erkeğe kadınlık ederek onun buna mukabil vereceğiyle yaşamayı hoş bulmayan, hayatını kendi kazanmak isteyen yüksek tahsil meraklısı, hem de güzelce veya sevimli kızlar vardır." (Karay, 2019c, ss. 38-39).

Emire'nin evlilik meraklısı kadınlara yönelik eleştirel tavrının yanında okuma arzusu üzerinden kendi yaşamını idame ettirmeye olan inancı, onun geleneksel kadın öğretilerine karşı çıktığını göstermektedir. Üstelik Emire'ye göre evlilik adı altında erkeğe bağımlı yaşama fikrini benimsemeyen güzel kadınların varlığı da ümit vericidir. Bu perspektiften bakıldığında feminizme göre ideal kadın algısı; sosyal yaşamda, iş dünyasında ve eğitim alanında kendi benliğini inşa edebilen, normatif değerlerin sınırlı çerçevesinden sıyrılan erkek egemen anlayışın kadına atfettiği geleneksel öğretilerin esaretinden kurtulan yetkin, saygın ve nitelikli bir birey olarak varlığını anlamlandırma örüntüsünden oluşmaktadır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Meşrutiyet Dönemi'nin sosyal yaşantısını anlatan yazar, Fikri Paşa Konağında misafir olan kadınların sosyal yaşamdaki rolüne değinmektedir. Bu konakta dönemin şartları gereği kadınlar ikiye ayrılan “haremlik ve selamlık” adı verilen odalarda erkeklerden ayrı oturmaktadır. Haremdeki kadınlar ise eğlence meraklısı olan bir statüde tasvir edilmektedir. Fikri Paşa Konağındaki kadınların yaşadığı refah ise erkek öznenin otoritesi üzerinden sağlanmaktadır. Söz konusu durum romanda şöyle yer alır:

Kâni'nin annesi kibar dalkavuşu idi. Fikri Paşa'nın konağına devam eden misafir kadınlar arasında Paşa'ya kurulan işret tepsinin karşısına dizilip saz çalan, şarkı okuyan taklit yapan bir takım vardı ki kendileri haremde, kocalar selamlıkta masrafsız ve zahmetsiz gayet refahlı bir ömür sürerler, baş sofrada yer, üst sedirde mevki bulurlardı. (Karay, 2009e, s. 8).

Kadınların konakta haremlik adı altında kamusal alanın dışında tutulması, ekonomik olarak da bağımlı bir statüde yer alması feminizmin hedeflerinden biri olan kadının üretici konumda görünürlük kazanması fikrine ters düşmektedir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde İsmet isimli kadının Kâni Bey ile gittiği bir mekânda gördüğü yoğun ilgi Karay (2009e) tarafından şu şekilde aktarılır:

İçeride üç dört hanım vardı. Benim böyle eteklenir gibi teşrifatla girdiğimi görünce meraka düştüler. Derin bir sessizlik içinde her yerimi, peçemin cinsinden iskaripimin kurdelesine, sürmemden yanağımın çukuruna kadar uzun uzun gözden geçirdiler; hem bunu kapalı bir tarzda değil, apaçık, camekândan mal beğenir gibi yapıyorlardı. Ben, hiç aldır mıyor, gümüş çantamın içinde bir şey arıyordum. (s. 16).

Erkek egemen toplumlarda kadının bedeni, güzelliği, giyimi, tutum ve davranışları yaşadığı sosyal çevresi dâhilinde kimi zaman kadınlar kimi zaman erkekler tarafından mercek altında tutulmuştur. Toplumsal normlar ise genel itibarıyla kadın üzerine yoğunlaşmıştır. Refik Halid'in *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde geçen pasajda kadına yönelik "camekânda mal beğenme" söylemi feminist bağlamda dikkat çekicidir. "Toplum içinde yaşayan insanın bedeniyle doğrudan bir ilişki kurması adeta olanaksızdır; zira bedene ilişkin algılar kültürel merceklerden süzülmekte, bedenle kurulan ilişkinin niteliğini de kültürel öğrenme belirlemektedir" (İnceoğlu vd., 2016, s. 150). Feminizm ise kültürel değerlere değil, bu değer yargılarının kadına yönelik haksız yaptırımlarına eleştirel yaklaşmaktadır. Bedenin kültürel inşasından ve normatif kadınlık algısından bağımsız olarak kadının toplumda bir birey olarak var olması adına mücadele etmektedirler. Erkek egemen zihniyeti benimseyenlerce kadının yalnızca bedensel güzelliği doğrultusunda değerlendirilmesi kadının üretici konumdan, kamusal alandan soyutlanması gibi neticeleri beraberinde getirmektedir.

Dişi Örümcek'te Refik Halid, kadına yönelik düşüncelerini feminist perspektiften okuyucuya sunar. Hayati Bey ve genç bir erkek arasında geçen sohbette kadının, davranışlarında serbest ve giyim hususunda özgür olduğu ifade edilir. Evlilik müessesinde toplumun kadına yüklediği sorumluluklardan bağımsız olarak kadının özgür olduğu ve kendi kararını verebileceği yönündeki düşüncelere romanda şöyle yer verilir: "Bu işler hususi mahiyettedir. Hür bir kadın evlenir, boşanır, tekrar evlenir ve ayrılır; ancak medeni kanunun ahkâmına tabidir. Ecnebi tebaasıyla de izdivaça serbesttir" (Karay, 2009c, s. 76). Feminizme göre kadın sosyal yaşamda bireysel olarak kendi kararını verebilmeli, erkek zihniyetine hizmet eden davranış kalıpları doğrultusunda yaşamını devam ettirmek yerine kendi hüviyetini kazanabilmelidir.

2000 Yılın Sevgilisi'nde Güldal isimli genç kadının Doktor Fahir'den ayrılması üzerine yaşadığı hisler şöyle aktarılır: "Güldal masadan kalkıp giderken Doktor yerinde kaldı. Kızcağz ayrılığın etkisini şimdiden duymuşçasına yolda kendisini yalnız, himayesiz ve şefkatin tatlı kucağından mahrum buluyordu" (Karay, 2009f, s. 87). Romanda kadının erkekten ayrı kaldığı an hissettiği yalnız kalma, şefkatten yoksun hissetme ve himayesini kaybetme durumu, kadının erkeğe bağımlı konumunun meşrulaştırıldığını gösterir. Ayrıca kadının toplumsal konumunun erkek üzerinden anlamlandırılmaya çalışıldığı da göze çarpar. Feminizm ise toplumsal kökenli cinsiyet

rolleri arasına çizilen bu haksız dağılımı dolayısıyla kadının bağımlı konumunun değiştirilmesine yönelik hedefler doğrultusunda hareket etmektedir.

3.2. Toplumsal Cinsiyetin Kültürel Kodları

Toplumsal cinsiyeti temel alan kadın ve erkek rollerinin belli başlı görev dağılımları olduğu bilinmektedir. Karay'ın eserlerinde söz konusu rol dağılımında kadınlardan beklenen görevler erkeğe nazaran daha kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Kadınlar ahlaki gerekçeler eşliğinde birçok hususta sınırlandırılmaktadır. Romanlarda erkeklere ekonomik anlamda bağımlı konumda bulunan kadınların ekonomik güvence adı altında yaptığı evliliklerin olumsuz sonuçlarına değinilir. Kadınların kendi dişilik rollerine uygun davranmasını beklenmektedir. Ayrıca Karay'ın romanlarında yer alan kadınların karşı cinsi olan erkek karşısında hâl ve hareketlerine özen gösteren bir mizaca sahip olması, toplumun ve dolayısıyla ailesinin ondan beklediği kadınlık vazifesinin gerekliliklerine uygun yaşaması beklenir.

Kişinin cinsiyetine özgü davranışların dışına çıkması, bireyin olumsuz etiketlenmesine neden olmaktadır. Bu durum erkekler için kadınsı davranma, kadın için ise erkeksileşme gibi tanımlamaları beraberinde getirmektedir. “Kadınsı olma”nın önemi ve değerinin onaylanmasının, tek başına, temeldeki normatif yapıları sarsacağı beklenmemeli; çünkü bu onay, ironik bir biçimde, zaten karşı çıkmaya çalıştığı entelektüel gelenek tarafından onun için hazırlanmış bir mekânda ortaya çıkacaktır” (Lloyd, 2021, s. 142).

Refik Halid Karay'ın (2017a) *Çete* adlı romanında Nina isimli kadının erkeksi davranışı şöyle yer alır:

Sonra bir ayağını kenara dayadı, öbürünü sipsivri üstüne dikti, vücudunu kemiksiz bir yumuşaklıkla kadifeye gömdü, meydanda bacaklar kaldı. Bir de, yalnız ucundan parmaklarına tutuşturulmuş bir kumaş flama, terliğin teki... Bundan da bıktı, elleri arkasında, uzun ağızlığı takılmış sigarası ağzında delikanlı tavrıyla sokaktan geçenlere baktı... (s. 19).

Sigara içme eyleminin toplum tarafından erkeklere atfedilen bir davranış olduğu düşünüldüğünde Nina isimli kadının bu eylemi gerçekleştirmesinin yazar tarafından “delikanlı bir tavır” üzerinden aktarılması, toplumsal cinsiyet rollerini ihlal ettiği ve maskülen bir davranış sergilediği anlamında değerlendirilebilir.

Karlı Dağdaki Ateş'te güzel bir kadın olan ve öğretmenlik mesleğini icra eden Binnur, sabah gözlerini açtığı anda kendini Kocadağ'ın karlı tepesinde bir evde bulur. Kadın çaresizlik içindedir ve ağzından şu sözler dökülür: “İstanbul’a baba evine de dönemezdi; enstitüye hiç gidemezdi” (Karay, 2009g, s. 8). Kadınların sosyal yaşamda kendilerine ait bir evi dahi yoktur. Onlar, hep bir erkeğin önderliğinde kendilerine bir yaşam alanı inşa etmektedir. Romanda sözü edilen baba evine dönememe durumu, toplumsal öğretilerin dışında hareket eden kız çocuğunun ya da kadının baba evinden ayrılma sonrasında bir daha eve dönememek gibi yaptırımlarla karşılaşabileceğini göstermektedir. Kadınlar, erkek egemen anlayışı benimseyen ve bu yöndeki dinamiklerin yansıması sonucunda inşa edilen cinsiyetçi rol dağılımında hareketlerine, konuşmalarına dikkat etmelidir. Aksi hâlde o, toplum tarafından etiketlenerek ve kendisinin yanında ailesini de utanç verici bir hâle sürükleyecektir. Bu bağlamda patriyarkanın şematik kodlamasına göre kadının herhangi bir yanlış davranışında ya babasını ya da kocasını kötü bir duruma düşüreceklerdir. “Kadınlara, herhangi bir yanlış davranış nedeniyle bütün bir topluluğa, sülaleye ya da aileye utanç ya da şerefsizlik getirecek denli muazzam olumsuz bir güç atfedilmiştir” (Kandiyoti, 2022, s. 81).

Yezidin Kızı'nda söz konusu duruma dair bir diğer örnek şöyledir: “Bakalım mühendis bey beni omuzlarında alıp götürecek mi? Sanmam. Zaten canımı dışıma takar, son gayretle yürürüm, kendimi ne ona taşıtırım ne de başkasına. Aciz görünmek istemem, bir de söz getirmek” (Karay, 2019d, s. 27).

Yezidin Kızı'nda kadının cinsiyet kalıplarına göre öne çıkan bir diğer özelliğine ise şöyle yer verilir: “Kadın da sürükleyici ve coşturucu bir sembol değil midir” (Karay, 2019d, s. 84). Hikmet Ali'nin bu düşüncesi erkek gözündeki kadın rolünün paradoksuna dikkat çeker. Romanda kadın hem coşturucu bir sembolken hem de normatif beklentilerin doğrultusunda bu coşkunluğa neden olan arzu ve isteklerini görünür kılmadan sınırlı bir çerçevede yaşamak durumunda ele alınır. Romanda Hikmet Ali'ye göre kadın arzu ve heveslerini yönetmeli, karşı tarafa da öyle bir incelikte aktarmalıdır ki bu hüneri, onu diplomatik bir başarı elde etmişçesine öne çıkarsın. Aksi durumda kadın erkek için basitliğe indirgenecek yalnızca bir arzu nesnesine dönüşecektir. Romanda yer alan Hikmet Ali'nin arzulu kadınlara dair düşüncesi şu yöndedir:

Kadınların böyle vaziyetler karşısında alacakları acemice tavır, bütün mahiyetlerini, duygu ve düşüncelerini derhâl meydana koyabilir. Hâlbuki

kadının sihri, bu sırrı birden vermemek hususunda göstereceği maharettedir. Ne ret, ne kabul, ne yılışkanlık, ne hiddet, öylece ustaca bir hareket, aynı zamanda hem ümide, hem endişeye düşürüş, bir şüphe telkini lazım ki, bu adeta bir diploması muvaffakiyetini andıracaktır. (Karay, 2019d, s. 84).

Arzulu kadına dair bir diğer örneğe *Dört Yapraklı Yonca*'da rastlanılır. Kadınların kendilerini saran dişilik hazzını kontrol altında tutma kaygısı, Karay (2019c) tarafından şöyle aktarılır:

Arkalarından bakıldıklarını hissetmenin ve erkek gözlerine hedef olmanın ister istemez vücutlarına verdiği cinsiyet duygusu ile gayri şuurî bir başka çeşit kıvraklık, mahiyetini açıkça anlamadıkları bir dişilik hazzı. Kendilerini tutuyorlardı. Bu hazzı ancak gelenekli aile terbiyesi görmüş olanlar tamamıyla gizleyip vakarlı bir tavırla örtmek usulünü bilirler. (s. 27).

Romanda yer alan kadınlar iki kategori altında değerlendirilir. İlk kategoriye aile terbiyesi görmüş kadınlar yerleştirilir. Bu kadınların dişilik hazzını kontrol altında tutabileceği söylenir. Anlatıcıya göre söz konusu kadınlar aile aracılığıyla toplumsal normları kazanmış ve bunu uygulama kısmında başarı kaydetmiştir. Diğer kategorideki kadınlar ise dişilik hazzının benliklerini ele geçirmesi sebebiyle toplumun benimsediği kadınlık rolüne aykırı tutumda hareket etmektedir. Kadınlık rolü dışında davranan kadınlar da toplum tarafından hafif meşrep kadın olarak değerlendirilmektedirler.

2000 Yılın Sevgilisi 'nde Güldal'ın toplumun ondan beklediği ahlak ve terbiye anlayışına aykırı bir davranışta bulunması nedeniyle yaşadığı içsel çatışma şöyle aktarılır: “Kırk yıldır hazırmışım ben. Boynuna atılacak bir erkek bekliyormuşum. “Ne acayip şey! Doktorla karşı karşıya gelince içimde saklı duran tarafım belli oldu. Öbürlerinden farkım yokmuş meğerse...” (Karay, 2009f, s. 27) Güldal toplumsal cinsiyet algısının kadından beklediği görevi yani erkek karşısında hâl ve hareketleri ölçülü bir seviyede tutma fikrini benimsemiştir. Bu gibi toplumsal beklentilerin kadın özneye karşı sınırlayıcı tarafı, bireyin kendisini baskı altında hissetmesine neden olmaktadır. Güldal yaşadığı durumdan ötürü kendini sosyal yaşamda hâl ve hareketleri nedeniyle aykırı olarak değerlendirilen kadınlarla mukayese etmektedir.

Kadınların denetime tabi tutulduğu ahlaki gerekçelerden biri olan erkeğe yönelik hâl ve hareketlerinde ölçülü olması gerektiğine dair bir diğer örneğe de *Ekmek Elden Su Gölden* 'de yer verilmektedir. Söz konusu romanda Dayı Bey yeni gelin olan Ferhan'ın

dizine elini koyar, kadın bu durum karşısında ne yapacağını bilemez. Toplumsal değerler göz önüne alındığında ise kadın öznenin bu durumu önleyecek bir davranışta bulunması beklenir. Bu bağlamda kadın bir erkek karşısında ağırbaşlı, namuslu ve dengeli davranmalı, erkek karşısında sınırlarını bilen bir pozisyonda bulunmalıdır. Romanda bu durum anlatıcı tarafından dikkat çekici bir şekilde ele alınmaktadır. Erkeğin, kadının dizine elini koyması olağan gibi aktarılırken kadının bu durum karşısında sessiz kalması ise kadını şüphe içinde bırakmaktadır. Ferhan isimli genç kadın da “fazla yüz vermedim” diyerek taşıdığı suçluluk hissinden kurtulmayı hedeflemektedir. Romanda erkeğin kadına yönelik davranış şemasının bir sınırlaması olmamasına rağmen kadının erkek karşısında tedbirli ve kontrollü davranma beklentisi ahlaki değerlerin kadın üzerindeki baskıcı tarafının somut bir örneğini göstermektedir.

Karay’ın (2018b) *Ekmek Elden Su Gölden* romanında Ferhan’ın hislerine şöyle yer verilir:

Tuhafi şu ki o elin incecik ipek kumaş ve gene ince naylon çamaşır üzerinden tenine işleyen ılık sıcaklığından hoşlanır gibi de olmuştu... Viskinin etkisi mi, diye kendi kendine sordu; bir türlü karar alamıyor. İlhami'nin alıştığı hayata uymayan bir kabalık, bir gaf yapmak da istemiyor. Sonunda düşünebildi: Hangi toplulukta olursa olsun, böyle ilk tanışıldığı gün bir erkeğe karşı hoşgörülü davranmak kadınlık şerefine uymaz. En istekliler bile kendilerini ağır satmak için dikkatli davranır. Sarhoş herif beni bar kızı mı sandı, diye içinden söylendi. Herhâlde fazla yüz vermedim. Nebile'ye istediğini yapsın, karışmam. Kart çapkına bak! İki elini de boş bırakmak istemiyor; ne açgözlü şeymiş! Kabahat bende... Onun bulunduğu arabaya can attım. (s. 55).

Erkek egemen toplumlarda kadın; ailesinin ve kocasının onurunu temsil eden bir konumda değerlendirildiği için kadının dişiliğini ortaya çıkaracak bir duruma teşebbüs etmesi ya da erkeğin yaklaşma eylemine sessiz kalması toplumun ahlak yapısını olumsuz etkileyecektir. Karay’ın eserlerinde kadın; toplumun, dolayısıyla ailesinin ve kocasının onurunu koruma görevini üstlenen bir simge olarak değerlendirilir.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde genç kızları toplumsal değerlere göre yetiştiren ve onların ahlaki denetimini üstlenen Taya Hanım’ın öne çıkan özelliklerinden biri de erkeklerden nefret etmesidir. Taya Hanım’ın bu özelliğinin yazar tarafından bilinçli bir şekilde seçildiğini söylemek mümkündür. Bu durumun nedeni yazarın eserlerinde yer

alan kadınların genellikle erkeğe karşı ilgili bir şekilde tasvir edilmesi ve dişilik hazzının verdiği güçle erkeğe karşı meraklı bir konumda değerlendirilmesi olarak düşünülebilir. Anlatıcı tarafından Taya Hanım'ın diğer kadınlardan ayrılan bir özelliğe sahip olduğunun belirtilmesi, kadınlara toplumsal değerleri öğreticilik görevini kusursuz bir şekilde aktaran kadın temsili olarak düşünülebilir. Söz konusu durumu Karay (2009e) şöyle iletmektedir:

Taya Hanım nazırdı; ekseriya göz yumardı, onun zıddına giden bir şey vardı: Erkek... Her eğlenceye mesağ verirdi; içinde bir Ahmet, Mehmet olmamak şartıyla! Aksi gibi bunsuz da içimizde kimse yoktu. Selamlık tarafında yanakları ebru ebru, mavi gözlü, sırma saçlı genç, dinç bahçıvan çırakları çalışırken haremdeki on altısına basmış kızları zaptedebilmek kolay bir iş değildi. Taya Hanım sade onlardan değil, evin beylerinden de kızları korumak mecburiyetindeydi. Zaten onlar buna can atarlar, evin beylerine sürünebilmek için kabil olsa gece yarıları yataklarından çıkıp selamlıktan gelen yolda, karanlıkta beklerlerdi, Her kız, biri selamlıktaki uşaklardan, biri de evdeki beylerden iki kişiye muhakkak göz koyardı. Bu, ayrı ayrı meselelerdi. Biri şeref, mevki, merak içindi. Öbürü hırs, ihtiyaç, bazen de izdivaç içindi. (s. 44).

Erkek egemenliğinin benimsendiği bazı toplumlarda kadın sosyal ve ekonomik anlamda erkeğe bağımlı bir konumda yer almaktadır. Refik Halid'in bu durumu örnekleyen pasajına *Ekmek Elden Su Gölde*'de rastlamaktayız. Ferhan isimli genç kadın on dört yaşında iken komşularıyla kadın kadına eğlenmeye gittiği esnada yaşadığı bazı zorlukları anımsamakta ve yaşadığı hayal kırıklığından söz etmektedir. Pasajda “ekonomik ısmarlamalar” sebebiyle garsonlar tarafından iyi ağır lanmamaları durumu, sosyal yaşamda ekonomik gücün öneminin vurgulaması açısından dikkate değerdir. Bu durum romanda şöyle geçmektedir:

Yeniköy ile Tarabya arasının ferahlığına kavuşmuşlardı, sağlarında deniz, gene sağda, uzakta Büyükdere'nin ışıkları. Zavallı Ferhan daha on dört yaşındayken bir gece orada bir gazinoda yemek yemiş olduğunu hatırlıyor. Üç komşu ve hanımları uzun hesaplar, kitaplardan sonra böyle bir hovardalığı göze almışlardı. Fakat ekonomik ısmarlamalar yüzünden garsonlardan iyi muamele görmedikleri aklında kalmıştır. Ya dönüş? Otobüs beklemeler, ayakta kalıp sarhoşların ortasında sarsılmalar, Pangaltı'dan yürüyüş... Hayal

kırıklığına uğramış, haftalarca bekleyip abartmalı umutlar bağladığı gezinti tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştır. (Karay, 2018b s. 44).

Karay'ın romanlarında yer alan kadınlar toplumsal öğretiler neticesinde erkeklere mevki ve konumu üzerinden yaklaşmaktadır. Kadınlar erkekleri hırs ve arzu çemberi etrafında değerlendirmektedir. Kadınların evlilik fikrine verdiği öneme ve bu hususta bir erkeğe karşı duyduğu zafiyet hissine *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde rastlanılmaktadır. Romanda geçen pasajda İshak Bey adındaki erkekle ekonomik nedenlerle evlenen Sütüne adlı kadının pişmanlığı dikkat çekmektedir. Sütüne'nin serzenişi romanda şöyle yer alır:

“Ne deli herifmiş bu, diyordu, kepaze mi, kepaze... O kadar koca gördüm, böyle edepsizine çatmadım! Bıraksın benim başımı, istemem artık! Aylarca peşimden koştı; vallahi yalan söylemiyorum, terliklerim yok mu? Yerden onu kapar, öper koklardı [...] Sonra bende de tazelik var ayol kadınım, para verdi, hediye aldı, nikâhtan, evlenmekten bahsetti, anılar, şartlar ben de razı oldum...” (Karay, 2009e, s. 73).

Pasajda görüldüğü üzere, ekonomik olarak bağımlı konumda yer alan kadın için toplum tarafından maddi anlamda kurtarıcı bir unsur olarak görülen evlilik müessesesinde kadının erkeğin mizacını, kişilik özelliklerini göz ardı edip yalnızca parası için evlenmesi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ataerkil düzlemde kadını çocukluktan itibaren evliliğe hazırlayan toplumsal irade, kadının düşlediği ekonomik refaha ulaşmada aracılık görevini kocaya yüklemektedir. Bu bağlamda Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* adlı romanında yer alan Sütüne'nin toplumun basmakalıp yargıları neticesinde yanlış bir karar vermiş olduğu görülür.

3.2.1. Güzellik Olgusu ve Kadın

Karay kadının güzel olma beklentisinin bir toplumsal dayatma neticesinde ortaya çıktığını aktarır. Romanlarda kadınların, erkeklerin güzellik beklentisini karşılama amacı içinde olması içselleştirilmiş yani öğrenilmiş bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda kadının güzelliğe olan düşkünlüğü, onun yetişkin bir kadın olma ve zengin koca bulma arzusuyla ilişkilendirilmektedir. Toplumun kadına dayattığı güzellik algısının bir sonucu olarak ortaya çıkan bedensel denetime ve bu denetim sonucunda kadınların yaşadığı çeşitli durumlara da değinilmektedir.

Dört Yapraklı Yonca'da liseli dört arkadaşın bir dostluk cemiyeti kurma fikrinden bahsedilir. Bu grubun üyelerinden Somnur, Aslıhan, Emire ve Yonca adındaki genç kızlar romanda farklı yönleriyle tasvir edilir. Tasvirlerin ortak noktasını ise kadınların güzelliği, çekici tarafları ve erkekler tarafından beğenilme beklentileri oluşturmaktadır. Somnur isimli genç kızın güzelliği Karay'ın (2019c) kaleminden şöyle aktarılır:

Öyle bir kız, “çeşmibülbül bir gülabdan. Baktığınız zaman giyimli de olsa çıplaklığını görür gibi olursunuz. Fakat bu çıplaklık lüzumlu yerlerindeki toparlaklıklar ve kuvvetli çizgiler henüz belirmediğinden arzu yerine hayranlık veren sanat eseri güzelliğindedir. Yarın gelişince, hele doğurduktan sonra dalyan gibi bir kadın mı yoksa yusuvarlak bir tombul mu olacağı kestirilemez.” (s. 8).

Somnur'un güzelliğinin sanat eseri olarak ifade edilme nedeni, taze vücudunun henüz kadınlık formunu kazanmamasıyla ilişkilendirilir. Bu sebeple erkeklerde bıraktığı izlenim henüz arzu boyutuna ulaşmamış, hayranlık duygusuyla sınırlı kalmıştır. Pasajda dikkati çekici asıl husus ise kadının doğum yaptıktan sonraki fiziksel görünümüne dair olan düşüncelerdir: “Dalyan gibi bir kadın olarak mı kalacak yoksa yusuvarlak bir tombul mu” (Karay, 2019c, s. 8) söylemi, kadınların bedensel görünümünün de toplumsal dayatmalar eşliğinde baskı altında tutulduğunu göstermektedir.

Dört Yapraklı Yonca'da kız cemiyetine mensup dört kadının geleceğe dair planlarından bahsedilmektedir. Bu planların dikkat çekici yanı kadınların güzelliği sayesinde bulabilecekleri zengin koca aracılığıyla yaşayacakları ihtişamlı hayat üzerine şekillenmektedir. Dört kızdan biri olan Emire farklı bir perspektiften ele alınır, o eğitime önem verir. Buna rağmen Emire yine kendi gibi eğitilmiş olan zengin bir koca ile evlenme isteğiyle diğer kadınlarla aynı noktada buluşur. Diğer üç kadın dışında kalan Yonca'nın durumu ise cemiyetin diğer üyelerini tereddüde düşürmektedir. Yonca diğer kızlar gibi güzel ve çekici bir kadın değildir. “Emire ne olsa, güzelliği sayesinde varlıklı bir koca bulur, kendisini kurtarır. Yonca'nınki güç. Hem göz alıcı tarafı pek yok hem de döneceği yer küçük bir kasaba” (Karay, 2019c, s. 25). Romanda kadının sosyal yaşamdaki varlığı genellikle bir erkek figür üzerinden anlamlandırılmaktadır. Bu erkek figür kimi zaman varlıklı bir baba çoğu zaman ise varlıklı bir koca üzerinden görünürlük kazanır. Normatif değerleri bünyesinde barındıran toplumsal dayatmaların

kadın üzerindeki bir diğer tezahürü ise bedensel çekicilikte ve güzellik algısında belirginleşmektedir. Yonca fiziksel olarak toplumun güzellik anlayışını karşılamamaktadır. Bu nedenle Yonca'nın zengin bir kocayla evlenme şansı diğer kızlara nazaran daha düşüktür. Kısa boylu, kalın kaşlı ve dişlek bir kadın olan Yonca kibar, oturmasını kalkmasını bilen biridir. Ancak bu nitelikler Yonca'nın bir erkek tarafından beğenilmesini sağlamada yetersiz kalmaktadır. Romanda kadının iyi giyinmesi ve makyaj yapması hâlinde esmer güzeli olacağı ve erkeklerin dikkatini ancak böyle çekebileceği aktarılır.

Karay'ın romanlarında yer alan kadınlar erkekler tarafından beğenilme hissine büyük bir önem göstermektedir. Çünkü kadınlık algısı; güzellik, zarafet gibi nitelikler etrafında birleştirilerek erkeğin beğenisine sunulur. Emire kendini diğer evlilik meraklısı kızlardan ayrı bir konumda değerlendirse de genç kızlığın verdiği beğenilme hissine yenik düşmektedir. Söz konusu durum Karay (2019c) tarafından şöyle aktarılır:

Sakin aptal aptal, saçma sapan bir şeyler söylemeyeyim! Beni kültürsüz, bön bir kız sanmasın, tanıştığına pişman olmasın!" diye helecanlar geçiriyor. Hemen kısmetinin çıkmasını, koca bulmasını istediğinden, sabırsızlığından mı? Hayır, hiç acelesi yok. Ancak kendisini beğenmiş olan erkeği hayal sukutuna uğratmak, bir de Aslıhan'a karşı mahcup düşmek işine gelmiyor, izzetinefis meselesi bu. Bununla beraber Feridun'u hayalinden de pek silemiyor. Onu düşünmek normal her genç kııda olduğu gibi kendisinde sadece bir okşanma arzusu uyandırıyor. Emire de ötesini düşünen ve isteyen anormalliğe kaymış kızlardan değildir. Hafif bir zevk dalgası bir gelip bir gidiyor, o kadar. Fırtına yok... (s. 64).

Bugünün Saraylısı'nda toplumun dayattığı güzellik algısının önemini bir erkek kahraman vasıtasıyla aktarılır. Ata Bey kadın güzelliğine ek olarak tabiatın, çiçeğin ve eşyanın da güzel olanını beğendiğini söyler. Ata Bey'in bu dikkati, toplumun kadından beklediği güzellik algısını normalleştirme girişimi olarak düşünülebilir. Karay (2018a) söz konusu eserinde geçen durumu okuyucuya şöyle sunmaktadır:

Evet, evde şimdi bir Ayşen var. İçeriye girince onu da görecektir, leylaki entarisi sarı yün hırkası, incecik endamıyla dolaştığının seyredecek. İyi ki geldi. Kendi kendisine diyor ki: "Ben güzel olan her şeyi severim; çiçeği de inci ile mercanı da, eşyayı kumaşı da... Tabiatım böyle!" (s. 35).

Bugünün Saraylısı’nın başkahramanı olan Ayşen çevresindeki insanlara göre, zengin koca bulabilecek güzelliğe sahip boylu boslu dikkat çekici bir kadındır. Bu nedenle Ayşen toplumun güzellik beklentisini karşılamakta ve yine kadınlık rolünden beklenen evlenme eylemi için uygun şartlara sahip olarak değerlendirilmektedir: “Sana bir şey söyleyeyim mi? İstanbul’ da biraz daha kalsın, milyoner bir koca bulur bu Ayşen! Sokakta, sinemada, otobüste bakmayan kalmadı. Nasıl koruyacağımı bilemedim. Taksim Meydanı’ndaki heykelin önünde şöyle, kırk beşlik kibar bir adama rastladık; peşimiz sıra döndü dolaştı” (Karay, 2018a, s. 45). Toplumsal öğretilerin kadın güzelliğine yüklediği anlamı Şener şöyle açıklamaktadır: “Güzel kavramı haz veren olarak karşısındaki estetik öznenin estetik yargısını sunar. Estetik deneyimde estetik nesne konumunda olan güzelin, karşısında bulunan özenin onayına değil, ilk aşamada onun tarafından algılanmaya gereksinimi vardır” (Şener, 2025, s. 214). Kadınların da bu öğretilerden hareketle toplumda görünürlük kazanma adına güzel olma eğilimini içselleştirdiğini söylemek mümkündür. Bu düşünce doğrultusunda yazar, bazı romanlarında kadın güzelliğini sıklıkla ele almış ve kadına dair dikkat çekici betimlemeleri aracılığıyla okuyucuya sunmuştur.

Yüzen Bahçe’de Rıdvan yolda gördüğü bir kadını dikkatle inceledikten sonra kadın bedeninde kendisine çekici gelen nitelikleri belirler. Bazı kadın bedenlerinin bakımsızlık nedeniyle erkekte tiksindirici bir etki bıraktığını söyler. Kadın teninin renginin de önemli olduğunu düşünen Rıdvan’ın düşüncelerine Karay (2009j) romanında şöyle yer verir:

Rıdvan bu kabil ayakkabı giyen hanımların nasırlı topuk altlarını görmekten tiksindir; çorapsız bacaklardaki lekelerden ve sivilcelerden de. Çorap taraftarıdır, fakat öndeki kadının topukları hepsininki gibi az çok nasırlı olmakla beraber tiksinti vermiyor. “Vermemesinin sebebi belli! Bu topuklar çok biçimli, tertemiz. Suyu tamamıyla çekilmemiş, ne sert ne yumuşak, yuvarlak kayısıları hatırlatıyor. Ayak bilekleri de zarif. Bacaklar lekesiz, pürüzsüz. Anlaşılan ne denize girmiş ne de güneşte yanmış, teni beyaz kalmış ama çiğ beyazlık değil bereket...” (s. 17).

Rıdvan isimli erkeğin kadından beklediği kusursuz güzellik isteği, erkek egemen zihniyetin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kadın cinsine yönelik toplum tarafından benimsetilen güzel olma gibi bilinçdışı yaptırımların somut bir örneği olarak

da okunabilir. Toplum tarafından dayatılan güzel olma algısı neticesinde romanlardaki kimi kadınlar daha alımlı, fiziki açıdan dikkat çeken diğer kadınlarla kendilerini mukayese etme yanılgısına düşerler.

Ayın On Dördü’nde Rıdvan’la evli olan ve kocasını çok seven Rahşan isimli kadın çift olarak katıldıkları bir balo gecesinde kendi benliğine dair sorgulamalar yaşar. Etraftaki kadınlara ve onların erkeklerde bıraktığı izlenime odaklanır. Rahiya kendisinin insanlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığını merak eder. Rahşan’ın merakı Karay (2009a) tarafından okuyucuya şöyle sunulur:

Kuru göğüslü ve dümdüz kalçalı Gülhun, kocamın kolları arasında dans ederken baktım, modern silüetiyle masalardakilerin dikkatini çekiyor. Ortada dönen kadınların çoğu dolgun... Acaba ben, şu balıketinden azıcık fazla görünen pembe bluzlu hanımdan daha biçimli miyim? Değilsem fena... Hiç de hoş tesir yapmıyor. Pazar yerinden öteberi alırken satıcılara cinaslı laflar söyleten esnaf gözdesi tiplerdenim öyleyse! (s. 98).

Rahşan’ın fiziksel özelliklerini diğer kadınlarla mukayese etmesinin ardından içsel sorgulamalar yaşaması ve toplumun güzellik beklentisini karşılamadığına dair varsayımları, toplumsal dayatmaların kadına yönelik haksız yaptırımının bir örneklemini sunar.

Kadın güzelliğine hizmet eden bir diğer husus olan bedensel çekiciliğe dair denetim *Bugünün Saraylısı* adlı romanda yer alır. Ata Efendi karısı Üftade’nin fazla tatlı yemesi hâlinde şeker hastası olabileceğini öne sürer. Ata Efendi torunu Çetin ve kendi bedeni üzerinden örnek vererek karısı Üftade’yi şişmanlamaması yönünde uyarır. Ata Efendi’nin düşüncelerine Karay (2018a) şöyle yer verir:

“Aybaşlarında gidip bunları tesviye eden benim. Sade şu mahut pastaneden aldığı şekerlerin, çikolataların, kutu kutu pastaların yekûnu yetmiş, seksen lirayı aşıyor. Dolaplarımıza süslü kutular yığılmış, kutulardan ehramlar teşekkül etmiş. Ha, Çetin fazla şişmanladı, pasta masta az yesin. Azıcık mukayyet ol! Sen de çoğuna gitme, şeker hastalığına falan uğrarsın... Ben karın yapmadım, aynı vücudumu muhafaza ediyorum.” (s. 148).

Kadının şişmanlaması toplumsal beklentilerin kadınlık algısı ile ters düşmektedir. Kadının güzelliği fiziksel çekiciliğiyle bağdaşmakta ve bedensel güzelliğini koruyamayan kadın toplum tarafından çirkin olarak görülmektedir.

“Kadınların yaratılan vücut idealine ilgisini korumanın önemli mekanizması, bu idealin şişmanlık ve ete yönelik bir tiksinti üzerine inşa edilmesidir. Kendilerini fazla kilolu hisseden kadınlar, hemen her zaman şişmanlıklarının güçsüzlük ve oburluk ifade ettiği kanısına kapılırlar” (İnceoğlu & Kar, 2016, s. 85). Söz konusu pasajda Üftade’nin şişmanlaması ve toplumun dayattığı güzellik algısından uzaklaşmasını önleyen kişinin de kocası Ata Efendi’nin olması, toplumun kadını denetleyen rolü erkeğe vermesiyle ilişkilendirilmektedir.

2000 Yılın Sevgilisi’nde Güldal’ın bir tren yolculuğunda tanıştığı Doktor Fahir’e duyduğu hislere yer verilir. Güldal bu adamla tanışmaya kadar kendi güzelliğinin farkında olmayan bir kadın şeklinde tasvir edilir. Güldal, Fahir’i tanıdıktan sonra ona duyduğu hislerin de etkisiyle kendini daha güzel bulmaya başlar. Karay (2009f) Güldal’ın düşüncelerine söz konusu eserinde şöyle yer verir:

[...]Fahir’i başka türlü, sadece yakışıklı, sağlam erkek olması bakımından düşünmeye başlamıştı. Toparlacık göğsü, gene toparlak omuz başları, azıcık sararır gibi olarak çiğliğini, mermer soğukluğunu kaybetmiş fildişi piyano tuşları matlığında pürüzsüz teni, kolayca kıvrılır, bükülür esnek, yaylı endamı ve hepsinden önemlisi, insanlarınkinden ziyade ince kabuklu meyvelerle pulsuz balıklara has gergin, dipdiri tazeliğiyle kendi güzelliğini şimdi daha iyi duyuyordu. (s. 58).

Toplumun öğretileriyle şekillenen kimi tutum ve davranışların bireyler tarafından içselleştirilmesine güzel bir örnek sunan bu romanda Güldal kendi güzelliğini bir erkek aracılığıyla fark etmektedir. Güldal vasıtasıyla kadın öznenin ataerkil düzende kendi benliğini, kimliğini ve güzelliğini bir erkek üzerinden anlamlandırdığı sonucuna varılır.

3.2.2. Geleneksellik ve Modernlik İkilemi Arasında Kalan Kadın

Refik Halid, geleneğe bağlı tarafına romanlarında kadın karakterler üzerinden yer verir. Modernleşme adı altında kontrolsüzce değişen kimi dinamikleri eleştirel bir üslup etrafında okuyucuya sunan yazar, ananelere bağlı tutumlar sergileyen kadınları ideal bir çerçeve etrafında değerlendirmektedir. Romanlarda değişime ayak uyduran kadın karakterleri toplumun etik yapısına aykırı olarak tasvir eder. Refik Halid “kadının toplum içerisindeki konumunu, Cumhuriyet devrimlerinin onlara sağladığı imkânları ve

bu konulardaki izlenimlerini geçmişle mukayese ederek değerlendirir. Mesela yazılarında; kadın kıyafeti, sinemanın toplumsal etkisi, lüks mallara özentisi, gençlerin dinlediği moda müzikler gibi gündelik konuların eleştirisini yapar” (Ertan, 2010, s. 31).

Kandiyoti (2022) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* isimli eserinde modernlik ve gelenek terimlerinin kadınlık ve erkeklik kimliklerinin değişik yaşama biçimleri üzerindeki etkisine dikkat çekerken bu değişimin bazı farkları doğurduğunu söyler. Bu cinslerin Cumhuriyet sonrası kuşakların yaşam biçimlerini ve toplumsal değerlere dayalı öznelliklerini şekillendirmede etkisinin sezildiği üzerinde durmaktadır. (s. 196).

Ekmek Elden Su Gölden’de Nebile modernleşen kadın imajıyla, geleneksel bir hayat tarzı benimsemiş olan Duranbeyli ailesinin yaşam pratiklerini değiştirir ve onlara dans etme gibi modern alışkanlıklar kazandırır. Fakat Armenak Bey, kadının modernlik adı altında yaptığı bu gibi davranışları bayağı bulur ve eleştirir. Karay (2018b) durumu okuyucuya şöyle iletmektedir:

Denizati şuracıkta harem kurmuş. Raca kesilmiştir, yoksam Nebab olmuş, Ağa Han’ın haleflğine geçmiştir? Körpe yeğenlerini bir bir dansa sokup kalçalarını ellemeden hiç arlanmaz. Yanakbeyanak sürtünür, o karnaval balonu karı da oturup seyreder, “Nedir bu kepazelik!” diye kızına sualde bulunmaz... Hepsi görgüsüzlük, bilgisizlik para şımarıklığı, bir yaşıntıdan öbürüne çarçabuk geçişin sonucu, Allah birdenbire bağışta bulunmuş işte! Taş atıp da kollarımı yoruluyor? Ekmek elden, su gölden! (s. 52).

Armenak Bey üzerinden verilen düşünceye göre toplumun örf ve âdetleriyle yoğrulmuş olan geleneksel öğretilerinden modernleşme adı altında uzaklaşmak bireyi gülünç ve ahlaksız bir konuma düşüreceği bağlamında değerlendirilir. Bu durum Karay’a göre toplumsal öğretilerin pratiklerinden uzaklaşan kadının toplum tarafından ahlaki açıdan sorgulanması, eleştirilmesi gibi olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir.

Bugünün Saraylısı’nda Ata Efendi ve ev halkının Florya gezisinden bahsedilir. Bu gezi esnasında söz konusu aile, bir erkek ve kadının birlikte plajda kumlara uzandığını görür. Kadının plajda uzanması geleneksel toplumun ahlaki tarafına ters düşerken modernleşmeye hevesli Ata Efendi ve ailesi tarafından olağan bir durum olarak değerlendirilir. Ata Efendi’nin modernleşme çabası kızının kendi kocasının

Ayşen'i çırlıçıplak bir şekilde görmesinden rahatsızlık duymaması noktasında bir tereddüde düşürür. Ata Bey yaşadığı tereddüdü yeni hayata ayak uydurmak için göz ardı etmeye karar verir. Söz konusu durum Karay (2018a) tarafından şöyle sunulmaktadır:

Feride'ye göz attı:

“Gelmişken o da girer tabi... Siz de gazinoda bizi seyredersiniz,” deyince kızının aptallığına kızdı. Ayşen'i çırlıçıplak, kocasına nasıl gösterecekti? Fakat bir anda düşündü ki, artık böyle, kendi nesline aykırı, müthiş gelen şeyler yeni hayatın icaplarından, o nesildekilere fazla tesir etmeyen itiyatlarındandır. Muhitinden kaçılan kem suratlı bir yaşlı olmak istemiyordu. Bir nokta hepsinden mühim: Neden dünya zevklerinden nefsinin mahrum etsin? (s. 50).

Modernleşmeye hevesli toplumun giderek ananelerinden uzaklaşan durumuna Ata Bey'in aile içi dinamikleri üzerinden yer verilir. Kadınların modernleşme adı altında rahat tutum ve davranışları Ata Efendi'yi şaşırtır. Ailenin eskiyi temsil eden otoritesi Ata Efendi de kadınların modernleşme hevesi karşısında var olan keyiften mahrum kalmama algısı doğrultusunda değişime uyum sağlama yönünde şekillendirilir.

Ata Bey kuzeni Yaşar'ın kızı Ayşen isimli genç kadının Amerikalı bir erkekle evlenme isteğini duyar. Kadınların modernleşme isteğinin Ata Bey üzerinde bıraktığı şaşkınlık Karay (2018a) tarafından okuyucuya şöyle aktarılır:

Sarı Kız'ın bir Amerikalı ile izdivacı tabii görece kadar modernlikte ileri gitmesini aklına sığdıramıyordu. “İğrenmiyor demek! Din, iman da yok kâfirin kızında! Sanki satılık cariye. Parayı en çok sayana, kimdir nedir düşünmeden salına salına gidecek. Çok hissiz mahlûk. Ne olacak anasının kanı!”(s. 126).

Romanda Ayşen'in kendi dininden olmayan bir adamla evlenme isteği kadının modernleşme hevesinin ölçsüzlüğüne gösteren bir durum olarak sunulur. Ayşen'in kendi milletinden kendi dininden olmayan bir insanla evlenme isteği Ata Efendi'ye tiksindirici gelir. Ayşen'e aradaki yaş farkına rağmen hisler beslemesi olağankan kadının diğer adamla evlenme isteği olağandışı bir durum olarak aktarılır.

Fikri Paşa Konağı'nın yaşam serüveninin anlatıldığı *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde ananelerine bağlı olan Şadiye Hanım'ın Meşrutiyet'le birlikte değişen yaşam dinamiklerine kapılmasını ve bu uğurda özgün karakterini kaybetmesi karşısında Kâni'nin duyduğu tesir, romanda okuyucuya şöyle aktarılır:

Ne kızgın, ne kaynayıcı bir ruhu vardı! Alttan alta kaynardı, eski idare, o mahfuz ve ananeli konak Şadiye'yi sağlam bir şişe gibi, içinde sımsıkı zaptediyordu; bu mühürlü tıpayı, bu dar mahfazayı bir türlü atıp paralayamıyordu. Lakin meşrutiyet gelince mantarı çıkarılmış bir şampanya gibi taştı, köpürdü, kadeh kadeh İstanbul'un kirli ağzına döküldü. Onu haşın, hoyrat darbelere dayanamaz zannederdim; hâlbuki tül gibi ince, hafif, mukavemetsiz farz ettiğim vücudunu İstanbul'un türedileri, aralarında meşin gibi senelerce çekiştirdiler, hırpaladılar da ancak eskitebildiler. (Karay, 2009e, s. 76).

Sonuncu Kadeh'te Meşrutiyet'le birlikte değişen modernleşen yaşam pratiklerinin kadın kıyafetlerine yansımalarına yer verilmektedir. Murat Naci, Polinka isimli kadını ilk karşılaştığı zamandaki geleneksel giyim tarzıyla anımsamaktadır. Modernleşen zamanla değişime ayak uyduran ve giyim tarzı değişen bu kadınla yeniden karşılaşınca onu tanımakta güçlük çeker. Murat Naci'nin eskiye duyduğu özlem romanda şöyle yer alır:

Bu altmış yıl içinde -ötekiler bir yana- kadın kıyafetlerinde öyle değişmeler olmuştur ki, merdivenden çıkan tazenin -eteği diz kapaklarında, bluzu kolsuz ve bağrına kadar açık, ökçesiz, düpedüz ayakkabılardan ibaret- yalınkat giyimi, eski tarihteki Polinka' nın epeyce yüklü elbiselerle boğulmuş kalın silüetine hiç uymaz. Yüzleri birbirine benzese bile ilk bakışta birinin öbürünü hatırlatması güçtür... Modern kıyafetli Polinka idi, merdiven başındaki kadın. Sanki dün gece -yani kırk üç sene önce Sırp aslından o artist 1910 kıyafetinde- ayaklarında uzun, sivri uçlu glase botlar, kat kat frufurlu dantel ve kurdele yığını eteklikler, balinalı korsesi, elinde yelpaze, sahneye çıkıp bir eski zaman numarası yapmıştı. (Karay, 2009h, s. 16).

Bu Bizim Hayatımız'da kadınların giymiş olduğu kürk modernliğin bir simgesi olarak ele alınmaktadır. Yazar kürkün doğuştan ya da alışkanlık sebebiyle kadınlar tarafından taşınması hususunu gelenek ve modernlik adı altında kurduğu ilişki üzerinden ustalıkla tasvir eder. Karay; modernliğe hevesli, uyum sağlama çabası içerisinde olan kadınların yetersizliğini de seyyar satıcı benzetmesi üzerinden okuyucuya şöyle aktarmaktadır:

Şemsi bir şeye daha kızar: Türedilerin kürklerini sırtlarına kürklü bir hanımdan ziyade Faslı bir seyyar halı satıcısına dönmeleri... Kürk evvela doğuştan, sonra

da alısmaktan hâsıl olma bir yakıştırma kabiliyetine en fazla ihtiyaç gösteren elbisedir. Kürk giyecek kadın önce kürke uyan bir vücut şekli almak mecburiyetindedir; Tatarböreği ve piruhi atıştırma atıştırma un çuvalına dönmüş, ayrıca altında Rusya'nın ezeli sembolü mahlûku hatırlatıyorlar. (Karay, 2009b, s. 66).

Romanda kadınların modernlik adı altında yaşanan sosyal değişime ayak uydurmasının ardından yürüyüşlerinin de değişmesi durumu şark nağmeleri ve tango dansı benzetmesi üzerinden sunulur. Şark nağmeleri tabiri, gelenekçi kadınları; tango dansı edenler ise modernlik furyasına katılan kadınları tanımlamaktadır. *Bu Bizim Hayatımız*'da yer alan Şemsi'nin düşüncelerini Karay (2009b) şöyle aktarır:

Kadını hanım yapan biraz da yürüyüşüdür. Son zamanlarda bir cins kadın yürüyüşü peyda oldu, bakarken kulağımı zurnalı ve çifte naralı bir çiftetelli ahengi gelmeyeşine şaşıyorum, sağır olmuş gibi kendimde bir eksiklik hissediyorum. Bazısı Şark nağmelerini hatırlatmıyor; göremediğiniz bir delikanlının kolları arasında sanki ayıla bayıla tango figürle yapıyor! (s. 66).

Karay'ın modern kadın tasvirine benzer bir görüşe sahip olan Peyami Safa (1973) ise kadının modernleşmesi karşısında şunları söylemektedir:

Eskiden onu evinden dışarı çıkmaktan ürperten kibar ve çekingen ihtirası, bugün sokaklara uğramış, büyük meydanlara doğru koşuyor ve bizden her şey istiyor. Her şeyi: Bir yandan lüks otomobil bir yandan intihap hakkı, bir yandan yarı çıplak balo tuvaleti, öte yandan fazilet; inci gerdanlık ve erkeklere müsavi ücret; boya samimiyet; şuhluk ve aile geçimi; bize karşı harp; kendilerine karşı sulh... (s. 17).

Karay ve Safa'nın görüşlerinden hareketle ataerkil düzende kadından beklenen itaat ve ev içi yaşamla birlikte ahlaki açıdan ananelere bağlı, kocasının iktidar mekanizmasını sarsmayan niteliklerle donanımlı bir yaşam tarzı benimsemesidir. Ayrıca modernleşme furyasının çeşitli getirilerinin Karay tarafından çoğunlukla kadın üzerinden değerlendirilmesi de ataerkil düşünce tarzının bir tezahürü olarak romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Refik Halid, modernleşen toplumun olumsuz tarafını göstermek adına kadını sosyal bir ayna konumuna taşımaktadır.

Dişi Örümcük'te yer alan Nurper görgüsüz ve tahsili eksik bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Nurper'in sosyeteye olan merakı ve isteği kadını değiştirmiştir.

Çevresindeki insanlarda bıraktığı kötü izlenim giderek değişmiş ve Nurper daha nazik, kibar bir kadın kimliği taşımaya başlamıştır. Karay (2009c) sosyeteye dâhil olmak isteyen kadınların kötü taraflarını gizleyebilme yeteneğine romanında şöyle yer vermiştir:

Demek ki fazla bir görgüsüz ve tahsili olmadığı hâlde alıştıkları küçük hayatın üstüne çıkararak kibar sosyete kadını rolünü maharetle yapan aktrislerle sinema yıldızlarındaki istidat Nurper’de de vardı. Hususi yaşayışlarında bayağı, kavgacı, şirret, ruh cihetinden düşük bazı sanatkârlar gibi bu değersiz görünen mahlûk da isteyince değişik bir hüviyete giriyordu (ss. 162-163).

Bu netice doğrultusunda Refik Halid’in bazı romanlarında geleneğin basmakalıp yargılarını sorgularken geleneklerin bazı değerlerinin ise göz ardı edilemeyeceği hususunda kararlı bir tutum sergilediği görülür. Karay toplumun modernleşmeye olan hevesinin düşünülmeden, alelade gerçekleştirilmesi hususuna taraflı yaklaşmaktadır. Kontrolsüz modernleşmenin yaşam pratikleri ve kadın erkek rolleri üzerinde yarattığı değişimin olumsuz yönlerini yazar okuyucuya aktarmaktadır. Aktaş (2004), Karay’ın ananelere değer verdiğini eserlerinde ise değişen şartlara uyum sağlayamayan sosyete ile alay ettiğini fakat orta hâlli olarak adlandırılan ailelerin değişim karşısında kararlı tutumunu ise onayladığını ifade etmektedir. (s. 112).

3.2.3. Kadın Giyimi ve Toplumsal Denetim

Kadın patriyarkanın hâkim olduğu yaşam alanında erkek denetimine ve toplumsal baskılara maruz bırakılmıştır. Feministler kadınlığı ataerkil düzende sonradan öğrenilen bir kazanım olarak değerlendirmektedir. Erkek egemen yöndeki dinamiklerin etkisiyle kadın kendi bedeni üzerindeki dışsal tahakkümü içselleştirmiş dolayısıyla da bu tahakküm neticesinde hâl ve hareketlerine özen göstermiştir. “Alt dünyadaki yaşamın kadın bilinci tarzlarını koşullandırmış olduğunu, ayrı bir şey olarak “kadınlığın” kaba bir olgu değil, büyük ölçüde baskı altına alma ile oluşturulmuş bir yapı olduğunu görmüştür” (Lloyd, 2021,s. 143). Karay’ın romanlarında tasvir edilen kadınlar yaşadığı toplumun kültürünü, geleneğini ve dinî gerekçelerini dikkate alarak bu yönde bir giyim pratiği benimsemiştir. Bunun yanı sıra kadınların giyimi kimi zaman onların bedensel çekiciliğini öne çıkaran bir vasıta kimi zaman da lükse düşkün tarafının simgesi olarak okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar'da kadının giyiminin erkek denetimine tabi olduğunu gösteren yazar, bu duruma yönelik eleştirel yorumunu ise Kenan üzerinden okuyucuya sunmuştur. Giyim hususunda erkeğin isteklerini göz önünde bulunduran, namusuna leke getirmemek adına çabalayan ve erkek ortamında ürkek davranan kadınları Kenan, ahlaklı fakat zekâsız olarak değerlendirmektedir. Söz konusu durumu Karay (2019a) şöyle aktarır:

Mesela Atıf Bey'in sinsi, sinik boyunduruğu altında bir Babil esirini düşündüren Melek gibi... Evden çıkarken hâlâ peçesini örtmek ihtiyacını duyan ve bunu yapamadığı için daima tüllü şapka giyen, erkek ve işret meclisinde –Bektaşî tekkesine yeni sokulmuş ürkek bir can şaşkınlığıyla- hâlâ namusuna leke sürülmesi endişeleri geçiren Fitnat gibi... Ne giyse, nerede bulunsa ve ne kadar özensen de yılgın ahretlik kız hâlini atamayan, poker kâğıtlarını aşçı iskambili gibi tutmaktan vazgeçemeyen Şadiye gibi... Öyleleri yok değil; ahlakça düşük kadıncağızlar! Fakat bu kategori de çok zekâsız! (s. 34).

Ataerkil ailelerde kadın yalnızca kocası tarafından değil, kimi zaman da kaynanası, görünmcesi yani hemcinsleri tarafından baskı altına alınmaktadır. Çünkü gelin adayı onların ailesini temsil eder. Gelinin toplumsal değerlere aykırı bir davranışı, ailenin saygınlığını zedeleyebilme riskini taşımaktadır.

Ekmek Elden Su Gölden'de Duranbeyli ailesine gelin olacak Ferhan'ın akşam düzenlenecek aile yemeği için kıyafet seçmesi gerekir. Ferhan bu husus için tecrübeli olarak gördüğü görünmcesi Nebile'den yardım almaya karar verir. Nebile ise “aile davetidir, böyle iman tahtana kadar açık tuvalet yakışık almaz” (Karay, 2018b, s. 23) diyerek gelinini uyarır. Romanda Ferhan'ın aile geleneğine uygun olarak giydirilmesi Karay (2018b) tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

Nebile onu çekti, bunu itti, altın rengi lame bir bluz ile mat siyah ipekliden kloş bir etek ve dantelleri etek boyunu geçen kabarık naylon bir jüpon seçti, yatağın üzerine attı: “Bunları giy,” dedi. “Kolye takma, koluna elmaslı saat yeter. Bir yüzük, bir de küpe... O kadar. Annem gibi fincancı katırlarına dönme!” (s. 23).

Dişi Örümcek'te benzer bir duruma Kraliçe Natali ve Nurper üzerinden yer verilmektedir. Romanda kadın bedeninin kendi hemcinsleri tarafından da toplumsal dayatmalar eşliğinde denetim altına alındığı görülür. Romanda Natali kadından beklenen estetik görünme kaygısını içselleştirmiştir. Kraliçe Natali bu yöndeki düşüncelerini Nurper'e şöyle aktarır: “Kalçalarınızı azıcık zayıflatsanız vücudunuz çok

daha estetik olacak. Size benim vantuzlu lastik rulomu vereyim. Bununla sabahları sırtüstü yatarak masaj yaptırınız... Birkaç hafta içinde öyle düzelir, biçime girer ki...” (Karay, 2009c, s. 96).

İstanbul’un Bir Yüzü’nde kadın giyimi II. Meşrutiyet Dönemi’nin dinamikleri üzerinden aktarılmaktadır. Kadınlar bu dönemde vücutlarını tamamen kapatan çarşaf adı verilen geniş giysiler giyer ve yüzlerini peçe ile örter. İsmet isimli genç kadının Kâni ile karşılaştığı sırada peçesi açılır. Bu durum Karay (2009e) tarafından şöyle aktarılır:

Birden karşısına çıktım, peçem açıldı, çehreme çok yakıştığı söylenen, şöyle sola, yanağımın çukura doğru bükük, kıvrak bir tebessümle durdum:

“A,” dedi. “İsmet!”

Kâni bunu söylerken, rüzgâr pelerinimi sırtımdan sıyırmış, yüzüne dolamıştı, sanki tanır gibi, benden evvel hem de herkesin içinde şu kumaş parçası onunla, alelacele kucaklaştı. Hemen çektim, bu sefer de eteklerim havalandı. Ta dizlerime kadar çarşafımı kaldırdı [...](ss. 13-14).

Dişi Örümcük’te Peltekyan isimli erkeğin Nurper’in başörtüsü takmasına yönelik düşünceleri yazar tarafından şöyle aktarılır: “Eşarp kadına öyle yaraşmış yüzüne bir pembe gölge sererek öyle canlandırmış, şipşirin sevimli ve tatlı bir hâl vermişti ki Peltekyan’ı, gözleri önünde ve bir dakikada hâsıl olan latif değişikliğe hayran bırakmıştı” (Karay, 2009c, ss. 25-26).

Her iki romandan alınan pasajlardan hareketle kadın bedeninin kültürel kodlar veya dinî gerekçeler vasıtasıyla denetim altında tutulduğu söylenebilir. Giyim üzerinden gerçekleştirilen toplumsal denetimin amacı kadın namusunu kontrol altında tutma girişimi olarak yorumlanır.

Yedizin Kızı adlı romanın başkarakteri olan Zeli’nin giyimi de yine erkek tarafından çekici bulunmasını sağlayan bir araç olarak okuyucuya sunulmaktadır. Yazarın kadını giyimi üzerinden tasvir etmesi, onu bireysellikten uzaklaştırarak görsel ve şehvet uyandıran bir obje konumuna taşımaktadır. Kimono gibi geniş rengârenk bir elbise içindeki kadının vücudunun biçimsel özelliklerine dair duyduğu hazzı dile getiren erkek, kadını bir av olarak nitelendirmektedir. Söz konusu duruma Karay (2019d) şöyle yer vermektedir:

Zeli, lüks kamarasının önündeki balkonumsu küçük güvertesine çıkmış, alev önünde süt köpüğü gibi elemsemalaşan krepsaten kimonosuyla ayakta... Bu belinden kuşaklı geniş elbise içinde uzun çok uzun duruyor. Kuşak vücudunun bütün uygunluğunu ortaya koyabildiğinden ne kadar biçimli, güzel ve taze olduğunu tekrar ve iyice görüyorum ve ona yüreğim çarparak, soluk almadan, sinsi sinsi, yukarıdan bir av gözetler gibi bakıyorum. (s. 19).

Yerini *Seven Fidan*'da öğrenci olan Saba isimli genç kız giyimi nedeniyle yarı kadın havası taşır ve bedeninin çekiciliğini gözler önüne serer. “Fakat bu Saba yeşil bir bluz, siyah bir etek giymiş, hâli makyajlı, dudakları belli belirsiz boyalı olduğundan okul öğrencisi kılığında çıkmış, yarı kadın olmuştur; beli ne kadar inceymiş meğerse! O inceliği büsbütün belirten dolgu kalçalar dikkati üzerine çekiyor” (Karay, 2009i, s. 120).

İki Cisimli Kadın'da Remide Hanım'ın kerimesi Reha'nın dikkatini çekmek için vücut hatlarını belli eden dar kıyafetler giyer. Reha'ya göre kadının kıyafet tercihi bilinçli seçilmiştir. Erkeğe kendini beğendirme isteğinde olan kadın amacına ulaşır. Reha'nın düşüncelerine Karay (2009d) şöyle yer verir:

Bu sefer Remide Hanım'ın kerimesi, dikkatimi çekmek için ve belki de hem hoşuma gideceğini tahmin ettiğinden, hem de bana yakıştırdığından bir kovboy şarkısını ıslıkla çalarak bahçesinde Arizonalı haydut kızı cakasıyla dolaşıyor. Ayağında mavi bir pantolon, sırtında göğsünü belirten kavuniçi, dar bir bluzu var. Sabahın serinliği içinde, olduğundan da diri, körpe ve gecenin ayazını dalınca yemiş bir meyve gibi kütür kütür görünüyor. (s. 15).

Çete isimli romanda Fransız Yüce Komiserliği'ne giden Madam Ernest, giyimi sebebiyle kolonelin beğenisini kazanır ve erkek kahramanın madamın bedensel özelliklerine yönelik düşüncelerine Karay (2017a) şöyle yer verir:

Madam Ernest ufak tefek idi, fakat zayıf değildi. Harp sonu modasına uygun kısa etekli, dar elbisesi içinde âdeta dolgun görünüyordu, baldırlarının ve kalçalarının semizliği seziliyor. Çehre toparlak, kaşlar incecik, ağız iri, yanaklar fazla etli ve gözler çok çekik. Sibiryalılaşmış bir güzellik, bir Kalmuk, bir Özbek sevimliliği... O yumuk ve çekik gözler, gene yumuk yüzünde, tombul bir kola gömülmüş platin bilezik gibi kibar ve mahrem bir ışıkla, yarı örtülü, parlıyor. (ss. 9-10).

Bugünün Saraylısı’nda Ata Efendi teyze oğlu Yaşar’ın gelinlik çağına erişmiş kızını geniş elbiseler içinde görür görmez genç kızın ne kadar çekici ve güzel bir vücudu olduğunu anlar. Ata Efendi’nin kadına yönelik düşüncelerine Karay (2018a) şu şekilde yer verir:

Bari çirkin, eciş büciş bir şey olsa. Sülün gibi, ceylan gibi, aksine! Kızın - sımsıkı örtülü, taşralıca giyinmesine rağmen- bir lahza üzerinde bıraktığı tesir buydu. Siyah tülle çerçevelenmiş yüzü inadına bembeyaz, gözleri de tavşanlarla bazı güvercinlerdeki gibi uğulanmış bakır renginde... Doğrusu biraz çiğ ama damadı Atf dinlemez, çiğ çiğ yer. (s. 19).

2000 Yılın Sevgilisi’nde Tamara isimli kadının giyimi nedeniyle fiziksel çekiciliği şöyle geçer: “Tamara göründü. Boynunda bir sıra inci, kulaklarında gene inciden uzun küpeler vardı. Galiba bunlar saraydan gönderilmiş hediyelerdi; elbisesini de değiştirmiş, içinden çıplak vücudunun zarif hatları sezilen Britanya ipeklisinden “stola” denilen bir tuvalet giymişti” (Karay, 2009f, s. 118).

Dişi Örümcek’te kadın giyiminin erkek üzerinde bıraktığı tesire yer verilir. Romanda Pelin’in toplum tarafından dayatılan kadın giyiminin ölçülü olması durumuna aykırı davranması anlatılır. Hayati Bey ise Pelin’in bu aykırılığını cinsel hazlarını kontrol edememesi üzerinden değerlendirir. Karay (2009c) bu duruma şöyle yer verir:

Bu pırıltılı kumaş kara çarşafın aralığından daha göz alıcı görünüyor, bedenine dapdaracak sarıldığından göğsünü vitrinlerdeki alçı büstlerde olduğu gibi koltuk altı hizasında tutuyordu. Göğüs arası -oradaki halk kadınları usulî-imkân nisbetinde açtı. Zaten bu kadınlar تنها, eğri büğrü, etrafı kalın duvarlarla çevrili sokaklarında giderken çarşaflarının ön tarafını açık bırakırlar ve bir erkek görünce de peçelerini örtmekte acele ederler, lakin göğüslerini kapamakta kasten gecikirlerdi. (s. 236).

Yüzen Bahçe’de Rıdvan; kürk giysisinin kadının seksepalitesini öne çıkaran bir unsur olarak değerlendirir. Genç adam kadınların bu kıyafete lükse olan merak nedeniyle değil, erkekte şehvet duygusunu uyandırmak için tercih ettiklerini düşünür. Karay (2009j) Rıdvan’ın görüşlerine şöyle yer verir:

Bu, bazı vücutların ve yürüyüş tarzının gereğidir; her kadında olmaz. Kürkün örtmediği kadınlar yok mudur? İnsan onun altında bile elbisesizlik sezer, tuhaflaşır. Zaten kürk çok defa çıplaklığı düşündüren tahrikçi bir kılıktır;

kadınlar bunu bildikleri için kürke düşkündürler. Yalnız lüks bir kılık olduğu için değil. (s. 36).

Karay; kadın giyimini onun seksepalitesini destekleyen bir araç olarak okuyucuya aktarmaktadır. Rıdvan kadınların kıyafet tercihlerinin bilinçli olarak yapıldığını öne sürer. Ona göre kadınsı yanını erkeğe gösterme bilinciyle hareket eden kadınların bu eylemi cinsi duyguların yoğunluğuyla ilgilidir. *Kadın, Aşk, Aile* isimli eserinde yer alan pasajda Peyami Safa kadın kıyafetleri ile ahlak arasındaki ilişkiye şöyle değinir: “Acaba şu bluzun, şu eteğin içinde ne var? ” dan başlayıp malum hayallere ve çılgınca arzulara kadar sür’atle istihale eden aptalca tecessüsten kurtulmuştum. ‘Malum! Malum!’ diyor ve rahatlıyordum. O gündenberi kâniim ki, insanın ahlakını bozan çıplaklık değil, elbisedir” (Safa, 1973, s. 69).

Karay’ın romanlarında bazı kadınlar, cinselliği çağrıştıran bir obje konumuna taşınır. Bu duruma kadın bedeninin çekiciliğini ortaya koyan kıyafet tercihleri neden olarak gösterilir. Kadınlar bu tarz kıyafetleri tercih ederek güzel olma ve kendini erkeğe beğendirme düşüncesi etrafında sunulur. Çünkü toplumsal dayatmalar sonucunda “güzellik, kadın için mutlak dinsel bir buyruğa dönüşmüştür. Güzel olmak ne doğa vergisi ne de ahlaki nitelikte bir erktir; seçilme ve kurtuluş göstergesidir” (İnceoğlu & Kar, 2016, s. 80).

3.2.4. Kadının Cinsellik Algısı Üzerinden Değerlendirilmesi

Refik Halid Karay, romanlarında sıklıkla yer verdiği cinsellik eyleminde iki karşıt cinsin birbirlerine yönelik farklı beklenti ve yaklaşım içinde olduğundan bahsetmektedir. Karay, kimi zaman kadının bu eylemden daha fazla yarar sağladığını ifade ederken kimi zaman ise erkeklerin kadınlara yönelik çekim duygusunun yoğunluğundan söz etmektedir.

Çete isimli romanında sık sık karşılaştığımız kadın bedenine dair duyulan hayranlık, Kıran’ın Nina’ya dair düşünceleri üzerinden verilmektedir. Nina’nın kendi hayatını anlattığı sırada Kıran, onu dinler gibi görünür fakat kadının onda uyandırdığı cinsel çekim duygusuna kapılır. Ardından aynı duygunun tesirine kapılan Nina ise şunları söyler: “Bu gözler kadın gözlerine dalmak, kadın vücudunda dolaşmak, kadın ruhuyla, kadın hırısıyla anlaşmak, bu ruhu, bu hırısı coşturmak ve sonra dinlendirmek için yaratılmışa benziyordu” (Karay, 2017a s. 94). Nina’nın erkeği kendisini memnun

edecek niteliklerle anlatması ve erkeğin bir kadının faydası için yaratıldığına dair ifadesi, Vilar'ın kadının şehveti ve cinselliği kendi lehine kullandığına dair söylemi ile paralellik göstermesi bakımından dikkate değerdir. “Bir ödül olarak cinselliğin temel kuralı kadından kadına değişmez. Hepsi de kendini bir erkeğe sunar, kendi güzelliklerini vurgular ve erkeğin bazı hileleri başarıyla geçmesi durumunda ödüllendirir” (Vilar, 2018, s. 73).

Çete'de Madam Ernest, müdür beyle ettiği sohbet esnasında vatani için gösterdiği mücadelelerden bahsetmektedir. Müdür ise kadının güzelliğine odaklanmış, söyledikleriyle ilgilenmemektedir: “Ben de Çarlık için çalıştım. Müdür, bu cümleyi hafifçe, adi bir işten bahsediyormuş gibi söyleyen şöhretli, silahşör kadına baktı: Taze bir briyoş kadar ılık, yumuşak, iştah verici, cilalı bir güzellik” (Karay, 2017a, s. 37). Müdürün kadını düşünsel yönü itibarıyla değil de onda uyandırdığı şehvet hissi eşliğinde değerlendirerek kadının çekiciliği dışındaki diğer şeylere önem vermeyen bir tutum sergilediği görülmektedir.

Dört Yapraklı Yonca'da genç kızlar hemen mahsul vermeye hevesli bir bitki olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle kadının cinsel dürtülere erken yaşlarda merak duyduğu ve kadınlık rolüne olan isteği Karay (2019c) tarafından okuyucuya şöyle aktarılmaktadır:

Kadın görünmeye özeniş birçok genç kızın merakıdır. Zaten kız çocuk gecikmeye tahammülü olmayan, badem ağaçları ve turfanda baklalar, bezelyeler gibi tez çiçek açıp hemen mahsul vermeye hevesli nebatlara benzer. Hele bazısı daha öpüşten habersiz, çağla hâlinde henüz yarı şeffaf ve ekşimtırakken bile kendisini kadın rolünde bulmak ister. (s. 49).

Yerini Seven Fidan'da Hürmüz adındaki genç kadının Erbil'e duyduğu cinsel hazza yer verilir: “Erbil'e yaklaşmak, sokulmak, sürtünmek, onun tarafından okşanmak, kucaklanmak ihtiyacı içindeydi, başı dönüyordu, sanki açtı; bu çocuğun havası kadını erkeğe acıktırıyordu. Vücudun her tarafın kaplayan adeta sızlatan bir acıkma!” (Karay, 2009i, s. 15). Bu bağlamda kadının cinsel eylemde istekli bir konumda bulunması onun şehvete düşkün bir konumda görülmesini destekleyen bir düşünce olarak karşımıza çıkar. Karay kadının erkeğe olan yaklaşımını kendi cinsel arzularını tatmin etmeye yarayan bir araç olarak değerlendirmektedir.

Karlı Dağdaki Ateş'te Binnur arzularının farkına varan ama bunları yaşama konusunda tereddüde düşen bir kadın olarak tasvir edilir. Bu durum kadına daha küçük yaşlardan itibaren yüklenen ahlaki ödevler nedeniyle kendini baskı altında hissetmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Binnur arzularına yenik düşerse sosyal yaşamda hafif meşrep kadın olarak etiketlenecektir. Bu etiket de Binnur'un evlenme ve mutlu bir yuva kurma ihtimalini kaybetmesine neden olacaktır. Karay'ın (2009g) romanında bu durum şöyle geçmektedir:

İlk defa Kocadağ yolunda, artık yaprakları karla örtülmüş çalılar arasından geçerken tiksinti duymamıştı; hatta el geriye çekilince yerinin boş kalmasına üzülür gibi olmuştu bile... Ancak evlenme projesi tasarlayan Ulvi'de hafif meşrep bir kız olduğu tesirini bırakmamak düşüncesi onu zevkine varmaya başladığı bu gizli okşayıştan mahrum ediyordu. (s. 27).

Yezidin Kızı'nda Fransa'da yaşayan Hikmet Ali isimli gencin Yezidin kızı olarak bilinen Zeli adındaki kadına duyduğu güçlü çekimi ve sevgiyi cinsellikle bağdaştırdığı görülür. Şarklı erkeklerin cinselliğe yaklaşımı romanda şöyle geçmektedir:

Şarklıların çoğu kadınla buluşmaktaki zevki yalnız erkeklere has telakki ederler. Havva, soyulup yenilen bir armut gibidir; kendisi lezzet alan değil, sadece lezzet vericidir. Buluşma intikam almaya benzeyen bir iş... Kadın, sanki yalnız eza duyar; hakir olur; erkek galebe eder; bu alış verişte karlı çıkan aklınca odur. (Karay, 2019d,ss. 17- 18).

Cinsel birliktelik deneyiminde lezzet alan kişinin erkek olması, kadının ise lezzet veren kısımda görülmesi erkek egemen zihniyetin kadını geri planda tuttuğunu gösteren bir diğer husus olması açısından dikkate değerdir. Kadının cinsel birliktelikten sıkıntı duyması ve bu eylemde de erkekten aşağı görülmesi, toplumsal değerlerin cinsiyet rollerine etkisini göstermektedir. Yazarın Havva'ya yönelik soyulup yenilen armut benzetmesi de tesadüfî değildir. Erkek egemen anlayışı benimsemiş olan kimi toplumlarda kadın şehvete ve günaha sürükleyen tarafını atası olan Havva'dan alarak şehvete eğilimli yanını bugüne taşımıştır. Bu da yazarın toplumsal rol kalıplarının dinî gerekçelerle desteklendiğini okuyucuya göstermesi açısından çarpıcı bir örneği teşkil etmektedir.

Ekmek Elden Su Gölden'de Asaf Bey isimli erkeğin düşüncesi ataerkil değer yargıları ile örtüşmektedir. Ona göre yeni gelin olmuş bir kadın cinsellik deneyiminde

de erkek denetimine ihtiyaç duymaktadır. Asaf Bey’e göre kadın bedeni cinsel arzuları uyandıran somut bir gerçekliktir. Başlangıçta körpe olan yani taze ve genç bir izlenim bırakan bu kadın zamanla vücudunun bu kudretini kilo alarak kaybedebilir. Şayet kadın bedeni bir çocuk gibi erkek tarafından terbiye edilmezse şımarır ve erkek kadını istediği forma sokamaz. Bu bağlam kadının toplumsal yargılar ve erkek tahakkümü ikilisi arasında sıkışmışlığının göstergesi olarak okunabilir. “Körpedir, sıcak ve sarışındır... Ama rejime girmezse enine genişler diye korkulur, kalçalar öyle söylüyor... Bizim Doktor Balaban’ın adresini bildir ki, kızı şimdiden etüve soksun, mıncıklasın. Kadın vücudunu çocuk say, şımarmadan terbiyesini vermezsen bir daha adam olmaz” (Karay, 2018b, s. 8).

Cinsellik bağlamında Karay’ın aynı eserinde farklı bir bakış açısına yer verilir. Armenak Bey, kadının cinsellik eyleminde hünerli olması gerektiğini savunur. Yeni gelin olacak Ferhan cinsellik eyleminde tecrübeli olan görümcesi Nebile tarafından bilgilendirilir. Cinsel eylem esnasında da kadının erkeği şehvete getirecek hüneri edinmesi erkek egemen zihniyetin kadından beklediği görevler silsilesine bir yenisini eklemesi bağlamında değerlendirilebilir. Ferhan’ın durumu Karay’ın (2018b) *Ekmek Elden Su Gölden* adlı romanında şöyle geçmektedir:

Görümce hanım bu toy geline kusursuz profesörlük edecek. Nasıl giyineceğini öğretmekle mi kalacak? Yok, erkek yanında soyunmanın da yönünü yöntemi öğretecek. Soyunmak hünerdir; kokot karılar Avrupa’da bunun daniskasını bilirler. O işi ağır ağır yaparlar ki âşık efendinin hem iştahını kabartsın, hem sabrı tükensin! (s. 24).

Dört Yapraklı Yonca’da feminist bir tutum benimseyen Emire, kadınların erkeklerde cinsi bir haz uyandırmasına aracılık eden taraflarına değinmektedir. Emire bazı kadınların erkeğin şehvetine yönelik hareket etmesini bir görev olarak görmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu doğrultuda kadına yüklenen şehvet uyandırıcı rol dinamiğini Karay (2019c) okuyucuya şöyle sunar:

Emire, kirli parmaklarla mıncılamışçasına bakışların yüzünde bıraktığı lekeleri de sanki görüyor. Sapık ruhlu değil ki bazıları gibi kendini seyrettirerek erkeği keyiflendirmekten cinsi bir haz, bir nevi yatışmışlık duysun. Kadın ve kız vardır ki yalnız bu işe yaramak, umumi nakil vasıtalarında gözlerin ziyafeti,

arzuların şahlandırıcısı olmak için sokağa çıkmışa benzer; bununla vazifeli, buna memur gibidir; işinden de memnundur. (s. 40).

*İstanbul'un Bir Yüzü'*nde Şadiye cinsel duygularını bastıran bir kadın olarak tasvir edilir. Şadiye farkındalığı yüksek, eğitilmiş, nezaketli bir kadındır. Şadiye'nin tek kusuru şehvete düşkün olan yanındır. Kadın bu duyguyu kontrol etmek için resim yapmaya yönelse de geceleri cam kenarından erkekleri izlemektedir. Karay'ın (2009e) romanında durum şöyle geçmektedir:

Şadiye ince, hassas bir kızdı; iyi tahsil görmüş; güzeli, çirkini seçer, kıbarı, adiyi anlar, insanların gülünç cihetlerini görür, yüksek duygulu idi. Fakat ne garipti ki, bütün bunlara rağmen erkeğe ahmakçasına, körcesine, kayıtsız ve şartsız düşküdü. O uykulu, dalgın, mahzun görünüşünün, o facialar terennüm eden şairliğiyle melal verici levhâlâr canlandıran ressamlığının altında yüreğinde adi bir ihtiras taşır, sergüzeştlerinde bir sokak kadını pespayeliği gösterirdi. Çok defalar, panjuru aralık edip yalıda selamlık cihetini gözlediğini, uzun uzun bahçıvanları veya kayıkçıları süzdüğünü gördüm. (s. 78).

Karay'ın eserlerinde yer alan bazı kadınlar duygularını gösterme ya da cinsel içgüdülerini ifade etme hususunda erkekler gibi özgür değildir. Karay'a göre kadın ahlaklı olmalı, yaşadığı toplumun kurallarına aykırı davranmama konusuna hassasiyet göstermelidir.

Karlı Dağdaki Ateş'te Binnur ahlaki tarafıyla diğer hafifmeşrep kadınlardan ayrı tutulur. Şehvete düşkün olan kadınlar erkeklerle olan ilgisini yürüyüşlerinden bile sezdirirken Binnur hanımlığı ve masumiyetiyle erkekler üzerinde olumlu bir etki bırakmaktadır. Karay (2009g) duruma şöyle yer verir:

Esasen verdiği tesir de öyle değil miydi? Ne kadar saf, masum yüzlüydü... Yüzünün her hattı bile, masumluğunu belirtsin, anlatsın, ispat etsin diye hususi bir özeniş, bir şevkle çizilmiş sanılırdı. Sokakta üçü, dördü yan yana, göğüsleri sarsıla sarsıla yürürken, vücutları haykırırcasına “vaktimiz geldi, aklımız hep erkekte. Beğeniniz beni, isteyiniz, alınız! Görüyorsunuz ya sabırsızlanıyoruz. Ne yapalım, tabiatın feryadı bu!” manasında konuşan, oynaklıklarıyla dil döken kızlardan hiçbir zaman olmamıştı. “Hanım şey, doğrusu!” dedirtenlerdendi. (s. 10).

Erkek egemen düzende kadının cinsel arzularını açıktan açığa göstermesi, bu hislere yönelik davranış sergilemesi toplumun benimsediği ahlaki anlayışla ters düşmektedir. “Anne-babalar, kardeşler yakın ve uzak akrabalar ve hatta komşular ergenlik sonrası kızların davranışlarını yakından izler, cinselliklerini denetleme işinin kızlara ait olmadığı fikri zihinlerine iyice yerleştirilir” (Kandiyoti, 2022, s. 80). Kadından beklenen rollerle kadının cinsel arzularının romanda yazar tarafından karşıtlık ilişkisi bağlamında ele alınması dikkate değer bir başka konudur.

Maliye müfettişi olan Feridun Bey Emire ile evlenme niyetindedir. Bu evlilik sürecinde Feridun Bey, Emire ve annesi üzerinden bir cinsellik çıkarımı yapar. Feridun Emire’nin annesinin bir erkeği cinsellikte memnun edecek olgunluğa sahip olduğunu düşünür. Feridun’da Emire ise genç kızlığın verdiği heyecanla erkeği keşif seyahatlerine çıkaracak bir izlenim bırakmaktadır. Feridun’un düşüncelerine *Dört Yapraklı Yonca*’da Karay (2019c) şöyle yer vermektedir:

Genç kızlar, tavadan çıktıktan sonra ılık şerbete atılmamış, henüz sert bir tatlı gibidir; kadın ise onun şekeri içine çekmişine, kabarıp yumuşamışına benzer. Feridun bilirdi ki gerçek bir genç kız erkeği zevkin müntehasına götüremez; bu ancak kadının karıdır. Genç kızla sevişme kısa süren, ufku ve muhiti mahdut bir “banliyö-şehir civarı” gezintisine benzer, kadınla devri âlem seyahatine çıkmak mümkündür. Fakat erkek için en fevkaladesi kızı yavaş yavaş büyük seyahatlere, hatta keşif seferlerine çıkılacak hâle getirmek, buna hazırlamaktır. (s. 93).

Feridun; genç kızı, erkeği beklediği zevke ulaştırma hususunda tecrübesiz olarak görmektedir. Feridun erkeği ise zevk konusunda genç kızı seyahatlere çıkarabilecek yetkinlikte değerlendirmektedir. Bu durum erkek egemen düzende kadın ve erkek rolleri arasındaki farkı göstermektedir. Romanda erkek; kadına cinsellik eyleminde yol gösterici, onu eğiten bir konumda değerlendirilmektedir. Feridun’un düşüncesi doğrultusunda erkeğin genç kızı bu eylemde daha elverişli olarak görmesi ataerkil değerlerin bakirelik kavramına yönelik hassasiyetini de göstermektedir. Erkeğin bakire kadına olan yönelimi kadın üzerinde kurabileceğine inandığı bir diğer güç unsuru olarak düşünülebilir. Erkek kadını kendi mülkü olarak addederek onu kendi saygınlığına dâhil etme isteği neticesinde iktidarını pekiştirmiş olacaktır. “Koca, kadının yabancı bir tohum taşımadığından emin olmak ister; kendisinin kıldığı bu tenin mülkiyetini bütün olarak ve başkalarını dışlayacak biçimde ister. Bekâret ahlaki, dinsel ve mistik bir

değere bürünmüştür ve bu değer günümüzde de çok yaygın olarak benimsenmektedir” (Beauvoir, 2024b, s. 169).

Ayın On Dördü’nde Rahiya isimli kadın eşi Rıdvan’ı çok sevmekte ve onu kıskanmaktadır. Rahiya katıldığı bir balo gecesinden sonra kendi güzelliğinden şüphe duyar hâle gelmiştir. Balodaki diğer kadınlarla kendini mukayese ettikten sonra yaşadığı içsel çatışmayı dindirmek adına seksoloji kitapları okumaya karar verir. Böylece arzuladığı kadınlık rolüne ulaşmayı hedefler. Söz konusu durum romanda şöyle geçer:

Eve gelince, uyumadan evvel birkaç kitaba göz atmak istedim. Raflara dizilen polis romanlarının istifi ve sıraları bozulmuştu. Anlaşılan Rıdvan karıştırmış. Neden acaba? Sormuyorum. Benim şimdi aradığım kitaplar seksoloji üzerine yazılmış olanlardır. Demin kanaatim azıcık sarsılmıştı; bunu kuvvetlendirmek için cinsi arzuların en müthiş sapıklıklara, hatta kanlı olaylara yol açabileceğini anlatan fasılları bir daha okuyacağım. (Karay, 2009a, s. 101).

Rahiya fiziki özellikleri nedeniyle toplumun kadına yüklediği güzellik algısının dışında kaldığını düşüncesine kapılır. Bu eksikliğini kapatmak için de cinselliği ile öne çıkma arzusu üzerine kitaplardan yardım almaya karar verir. Karay, *İki Cisimli Kadın* ve *Sonuncu Kadeh* isimli romanlarında da seksoloji kitaplarına meraklı karakterlere yer verir. Romanların bazılarında yer alan kadınların cinsel tarafını kitap aracılığıyla güçlendirme girişimi de kadınlık rolünün yeniden üretimi olarak değerlendirilebilir.

3.2.4.1. Kadın Kokusu ve Cinsel Çağrışım

Karay’ın eserlerinde yer bulan kadınların kendilerine has kokuları erkekler üzerinde cinsî bir arzuya neden olmaktadır.

Yezidin Kızı’nda kadınların erkekte bıraktığı koku doğayla ilişkilendirilir ve erkeklerin her konudaki bilge rolü, kadın kokusu üzerinde de etkisini gösterir. Kadınların ne zaman çiçek açacağı, ne mahsul vereceği, kokuları ve renkleri her şeyi erkekler tarafından bilinmektedir. (Karay, 2019d, s. 38).

Çete’de Nina erkeklerin seviştikleri kadınların eylem sürecinde ve eylem sonrasında erkekte bıraktığı çiçeksi kokulara değinir. Nina kadınları çiçek ve aşk kokan bir sevgili konumunda değerlendirmektedir. (Karay, 2017a, s. 39).

Anahtar'da karısının giyinmesini izleyen Kenan, kadının şehvete sürükleyen hâl ve hareketlerini odaya yayılan pudra kokusuyla bağdaştırmaktadır. Kadının kokusu ona göre, çoğu erkeği derinden sarsan bir etki yaratmakta ve cinsî duyguları harekete geçiren bir unsur olmaktadır. (Karay, 2019b, s. 68). Romanın ilerleyen kısımlarında Kenan kadınların çilek, kiraz hatta böğürtlene benzer bir koku taşıdığından ve erkeklerde iştah uyandıran bir etkiye sahip olduklarından söz eder. Kenan karısı Perihan'ı bu kokuların dışında tutarak onu çiçeksi bir kokuyla özdeşleştirir. Karısını; koklanacak, solacak ve erkeği düşüncelere sürükleyecek zevk verici bir konumda değerlendirir. (Karay, 2019b, s. 222).

Çete isimli romanda Nina kadın derisinin önemine dikkat çeker: “Hâlbuki deri kadının en hassas yeridir. Kadın derisiyle de duyar ve onun için erkekten fazla temastan zevk alır. Hem fennin son mühim tetkikleri gösterdi ki, deri hakkında bilgilerimiz pek yanlıştır” (Karay, 2017a, s. 38). Nina kadının derisinin bir şuuru ve hafızası olduğunu savunur. Sarışın veya esmer tenli kadınların hissi bir koku yaydığını öne sürer. Bu kokunun kendine has bir özelliği olduğunu ve erkeği iten ya da çeken bir etkisi olduğuna inandığını söyler.

3.2.5. Evlilik Olgusu ve Kadın Davranışları

Karay'ın romanlarında kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında kabul gören görevlerinin başında evlilik olgusu gelmektedir. Bununla birlikte bir erkeğin himayesi altında yaşamını sürdürmek toplum tarafından kadın için daha makul olarak görülür. Kadının bir erkek himayesi adı altında daha elverişli yaşam koşullarına sahip olacağı düşüncesine *Çete*'de Ernest'in Nina ile evliliği üzerinden yer verilmektedir. Erkeğin kadının kurtarıcısı olan hâkim rolü, Karay'ın (2017a) eserinde şöyle yer almaktadır:

Evlendim. Zira Nina'yı seviyordum, Nina'yı kurtaracaktım. Korkuyordum ki, o da birçokları gibi İstanbul'da yeni açılmış Rus lokantalarının süsü, İngiliz zabitlerinin şahane vekarlı hizmetçisi olmasın... Kumarhanelerde çığırtkanlık yapmasın... Asker kaputlarının formalarını sökerek yolda pasta satan eski Çar zabitleriyle pansiyon arkadaşlığı etmesin. İstiyordum ki, güzel başının içine birikmiş korkunç vakaların çalkatasından kurtulsun, tekrar refaha, saadete, layık olduğu kibar hayata dönsün. Felaketten, sefaletten, o beni çekip çıkarıyormuş gibi minnettarlıkla dizlerine kapandım, ellerini hâlâskarımış gibi şevkle, heyecanla öpmeye başladım. (s. 110).

Pasajda görüldüğü üzere, kadın bir erkeğin himayesine girmezse tek başına sefil bir yaşam sürecektir. Bu yaşam serüveninde hayatta kalmak adına diğer erkeklerin işlerini kolaylaştıracak, değersiz işlerde ziyan olacaktır. Şayet bir erkek ile evlenirse durum tam aksi yönde seyredecek, kadın bir erkeğin koruması altında daha kaliteli hayat standartlarına sahip olacaktır. Feminizm bağlamında ise bu durum eleştirilmektedir. Feministler kadının bir erkeğin himayesinden bağımsız olarak da var olabileceğinin altı çizmektedir. Bu bağlamda Karay'ın kadına yönelik düşüncelerinde ataerkil değerlerin etkisinin sezildiği görülmektedir.

Nina'nın Kıran tarafından arzu nesnesi olarak görüldüğü bir diğer kısım toplumsal beklentilerden ve ahlaki gerekçelerden biri olarak kabul gören bakirelik kavramı üzerinden ele alınmaktadır. Kadına yüklenen bu husus din, toplumsal değerler ve ahlak gibi birçok gerekçe ile desteklenmektedir. “Kadın bekâretine verilen önem sadece dinî doktrinler ile sınırlı değildir aynı zamanda toplumsal ve kültürel değerlerin, geleneklerin, ahlaki değer ve cinsiyet rollerinin de etkisi altındadır” (Güdücü, 2024, s. 304). Romanda kadının evlenmeden önce cinsel ilişki yaşamaması, erkek için kadını daha da çekici bir konuma taşımaktadır. Bu durum Karay'ın (2017a) *Çete* adlı romanında şöyle yer almaktadır:

Yepyeni, allı sarılı ve belden büzmeli dört peşli elbisesi içinde Nina upusludur. Yüzüne bir köylü kızı saflığı, vücuduna bir bakire körpeliği gelmiştir. Azıcık şişkin göz kapakları arasından çekik gözleri öyle çocukça bakıyor ki, Kıran o gözlerin zalim ve kanlı vakalar gördüğüne, insafsız ve haşin olduğuna, intikam ve hırsla bakacağına bu aralık inanamıyor (s. 120).

Karay'ın romanlarında yer alan kadınlar erkek egemen toplumlarda kabul gören bazı eril nitelikleri daha çekici görmüş ve gücün simgesi kabul edilen bu tarz erkekleri evlenmek için daha uygun kabul etmişlerdir. *Çete*'de Kıran'ın, Nina'nın gözünden tasviri toplumsal beklentiler doğrultusunda biçimlenmiştir. Kıran ağırbaşlı, güçlü, kararlı ve kadınsı bir özellik olarak addedilen duygusallıktan uzak fakat merhametli, ciddi ve otorite sahibi bir erkektir. Nina'nın düşüncelerini Karay (2017a) şöyle aktarmaktadır:

Ben ancak böyle bir erkeği sevebilirdim. Ateşini dışarıya vermeyen kapalı bir sıcaklığı ve hareketi yüzünde görünmeyen derinden bir çalkantısı olan erkeği... İşini nasıl bir nefesine güvenişle, kati kararlar lakin gösterişsiz, heyecansız ne

kadar da metanetle yapıyor! Gene de ağır, kaba, sert, haşin olmuyor. Kendimi onun daima itaatli, her cefaya katlanmış, fasılasız mesut bir maşukası yapamadığıma yanyorum. Öyle sadık, vefalı bir eşi olabilirdim ki... Zira o bir karar alabilen erkeklerdendir; giderse bir daha gelmez, hasretimden ölse de gene dönmez. Kadın bu karakteri gördüğü erkeğin ebedi aşığı, ebedi malıdır! (s. 154).

Pasajda yer alan son kısımdaki cümle de dikkate değerdir. Nina böylesi nitelikleri taşıyan erkek karşısında toplum tarafından kendisinden beklenen rol dinamiğine uygun davranarak erkeğin “ebedi malı” olacağından yani sadakatli, itaatkâr bir kadınlık rolünü üstleneceğinden bahsetmektedir. Buradan hareketle Karay’ın kadının bu yönde bir tutum geliştirmesini olağan bir durum olarak aktarması erkek egemen zihniyeti eserlerinde incelikle işlediğini göstermektedir.

Refik Halid’in kimi romanlarında yer alan kadınların erkekte aradığı niteliklere dair Ertan’ın (2010) görüşleri şöyledir:

Cinsel duygularını dizginleyebilen, kendilerinden güçlü, iradeli ve görünüşü ile kişiliği uyumlu erkeklerden hoşlanırlar. Ayrıca kadınların bir erkeği sevebilmeleri için güven önemlidir. Aksi takdirde bedenlerini, güvenmedikleri erkeklere karşı bir silah olarak kullanırlar. Bununla beraber sevdikleri erkekleri kendilerine bağlamak amacıyla, plan yapıp yalan söylerler ve onları, gizemli hareketlerle merakta bırakırlar. Sonunda erkekler de kadınlarca yönlendirilip evlenirler. (s. 39).

Ekmek Elden Su Gölden’de yer alan kadın kahramanlar evlilik müessesesi vasıtasıyla zorlu yaşam koşullarından bir erkek aracılığıyla kurtulmaktadırlar. Yani kadınlar erkeği iyi yaşam koşulları adı altında parası için kullanmaktadır. Karay’ın bu tarz kadınları betimlerken kullandığı “servetin avladığı zor geçimli kızlar” tabiri de düşüncesini destekleyen çarpıcı bir ifade olarak okuyucuya sunulmaktadır. Toplumsal normlar ise Karay’ın aksine bu fikir hareketini kadının cinsiyetçi davranış modeline uygun olarak değerlendirmektedir. “Bunlar bir tek babanın gelinleri değil; üç kardeş çocuğunun eşleridir. Geniş toprak sahibi büyük bir aileye katılan, aileye çocuk yetiştirecek taze dişiler, servetin avladığı zor geçimli İstanbul kızları ...” (Karay, 2018b, s. 9).

Toplumsal değerler eşliğinde kadın kimi toplumlarda geleceğini bir erkek üzerine şekillendirme beklentisiyle yetiştirilmiştir. Ekonomik olarak bağımsızlığını elde edemeyen kadın refah düzeyi yüksek, daha iyi yaşam koşulları sunacak eş adaylarını tercih etme eğiliminde bulunmuştur. Mazlum Sami isimli erkek yirmili yaşlarında Avrupa’ya gider. Ara sıra vatanına geri dönen Mazlum Sami etrafında onunla evlenmek için heyecanlanan akraba kızlarını görür. Mazlum Sami akraba kızlarının kendisiyle evlenme isteğini maddi gücüne bağlar. Romanda kadınların önceliği para ve mevki üzerinden ele alınırken sevgi ise daha sonra gerçekleşecek bir eylem olarak sunulmuştur. Bahsi geçen durumu örneklendiren bir pasaja *Bu Bizim Hayatımız* adlı romanında Karay (2009b) şöyle yer vermektedir:

Yirmi bir yaşında iken gittiği Avrupa’dan ara sıra, birkaç ay için döndüğü zaman ocuk bıraktığı birtakım akraba kızlarını olgunlaşmış hâlde bulur, şaşar; hepsinin kendisiyle evlenmek hayalleri beslediklerini de gözlerinde okur yahut iradesiz, gayritabii, kh mahcup, kh cüretli, lakin daima acemi, beceriksiz hareketlerinden anlardı. Hibiriyle muaşakaya vakit bulamamıştı. (s. 43).

Mazlum Sami; iyi giyimli, mevki sahibi, yakışıklı bir adamdır. Avrupa görmüş bir erkek olması sebebiyle çevresindeki genç kızların hayallerini süsleyecek bir koca adayı olarak değer kazanmaktadır. Romanda Mazlum Sami kadınların hayal ettiği lüks yaşam koşullarını sağlama hususunda değerli bir konumda görülmektedir.

Ekmek Elden Su Glden’de yer alan Ferhan vey annesiyle birlikte sinemaya gider. Tanımadığı bir kadın Ferhan’ı süzerek onun güzelliğini ver. Kadın, Ferhan’ın annesine dönerek hayırlı bir iş için konuşmak istediğini söyler. Ferhan ve üvey annesi Servet Hanım söz konusu kadını güvenilir bulmaz. Ferhan, kadının görücü olduğunu anlayınca aklından diğer koca adayını geçirir. Cengiz adında henüz işi olmayan ama geleceği parlak olan gençle evlenme fikri Ferhan’a daha sıcak gelir. Söz konusu durum romanda şöyle geçer:

İkisi de anladılar. Görücü! Fakat kadını ikisinin de gözü tutmadı. Eğer oğlu için geldiyse olacak iş değildi bu. Ferhan’ın gözü mevki sahibi kocada... ylesi çıkmazsa seveceği bir delikanlıya, mesela az sonra sinemada kendisini Servet Hanım’a belli etmeden bekleyen Cengiz’e varır. Yakında yüksek mimar olacak, parasız ama geleceği var, birbirlerinden hoşlanıyorlar da... (Karay, 2018b, s. 33).

Ferhan ve üvey annesi olan Servet Hanım ailenin çok varlıklı olduğunu duyunca konuya daha ilgili yaklaşarak koca adayı hakkındaki detayları öğrenmeye çalışırlar. Söz konusu erkeğin zenginliğinden emin olan Ferhan artık diğer ihtimalleri geride bırakarak istediği şartlara sahip olan bu koca adayıyla evlenmeye karar verir. Romanın ilerleyen kısımlarında Ferhan'ın varlıklı bir aile olan Duranbeyliler'in küçük oğlu Saim ile evlendikten sonra düşlediği yaşama kavuşması *Ekmek Elden Su Gölden*'de şöyle yer alır:

Bunların hepsi oldu, dedi. Beş on çift ayakkabım, bir sürü çorabım otomobil ve içimin çektiği gibi bir tuvalet masam var. Evimde ortaokula geçtiğim sırada mahalle marangozuna taksitle yaptırdığımız çivili tahta masadan, kilo ile alınmış fujer losyonundan, el kremi olarak kendi yaptığım gliserinli yapışkan limon suyundan kurtuldum. (Karay, 2018b, s. 43).

Ferhan'ın bekârken imrendiği birçok şeye koca evinde sahip olması, onu belli bir yere kadar memnun etmiştir. Ferhan kocasını sevememiş onunla değil, kocasının sağlamış olduğu imkânlarla mutlu olmaya çalışmıştır. Bu da toplumsal dayatmaların kadın özne üzerinde sebep olduğu tahakkümün bir diğer çeşidini göstermesi açısından dikkate değer bir durumdur.

Bugünün Saraylısı'nda Ayşen isimli genç kadın varlıklı bir ailenin oğlu olan Rüştü ile tanıştıktan sonra Ata Efendi kendince bir rahatlama yaşar. Bu rahatlamaı sağlayan iki nedenden biri, Ayşen'in delikanlılığı ve çapkınlığıyla romanda tasvir edilen damadı Atıf'la arasında herhangi bir hissi yakınlaşma olmayacağından emin olmasıdır. Bir diğer neden de genç kızın zengin kocaya olan ilgisi üzerinden görünürlük kazanmasıdır. “Rüştü'yü tanıdıktan sonra Ayşen artık mahallelerde delikanlılığı üstünden akan Atıf'a alıcı gözle bakmaz. Apartman, mücevher, servet, modern hayat rüyasına kapıldığını hemen meydana vuran kız, otomobilli, kotralı, sporcu bir zengin koca arıyordu” (Karay, 2018a, s. 59).

Bu Bizim Hayatımız'da Feride Hanım ve Nilüfer arasında zengin koca mukayesesi yapılmaktadır. Söz konusu mukayeseyle toplumsal öğretilerle şekillendirilen zengin koca isteği kadınların birbiri üzerinde kurduğu tahakküm aracı hâline gelmiştir. Bu durum romanda şöyle geçmektedir:

Köşede kocasıyla baş başa oturan Feride Hanım somurtkan görünüyor, değil mi? Sebebi var. ‘Hani geçenlerde altın babası bir yabancı bankerle evlenmiş olan şu dünkü ekâbir meclis şenliği küçük Nilüfer yok mu, iki sene evvel kızağız henüz çulsuz iken önüne kürklerini, elmaslarını sermiş sonra da ‘Tabii sende bunlar, böyleleri yoktur ve olmaz!’ demiş. Şimdi Nilüfer de yeni kocasıyla memlekete dönünce fırsatı kaçırmamış, harpten sonra tahtını tacını kaybedip Mısır’a sığınmış bir kraliçeden satın alınmış ermin kürküyle zümrüt gerdanlığı göstermiş, ‘Tabii,’ demiş, ‘kocanın serveti bunları, böylelerini almaya yetişmez!’ (Karay, 2009b, ss. 75-76).

Bu bağlamda Refik Halid ekonomik nedenlerle yapılan evlilikleri ve kadınların erkeğin yalnızca maddi gücünü ölçüt olarak almasının neden olduğu olumsuzlukları okuyucuya eleştirel bir bağlamda aktarmıştır. Bunun yanı sıra romanda yer alan kadınların kıskançlık hissine yenik düşmesi ve bu yönde davranış geliştirmesi de ataerkil değerlerle örtüşen bir diğer durumdur. Karay’ın romanlarında yer alan kadınlar duygularını yönetemeyen, hırs, kıskançlık ya da şehvet gibi hislerin tesirine çabuk kapılan, aklını ve zihinsel yetisini erkek kadar kullanmayan bir varlıklar olarak ele alınmaktadır.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde de kadının evliliği maddi imkânlardan faydalanmak için yaptığı anlatılır. Mesud Efendi, İrigözlü Ayşe’nin kızıyla evlenmek ister. Fakat kadın evlidir. Mesut Efendi, kocası kadını boşanmaya razı olsun diye adama para ödemek durumunda kalır. Eski koca bu kadına baktığını, onun için çeşitli harcamalar yaptığını söyler. Boşanma gerçekleşir. Mesud Efendi de evlilik süresi zarfında İrigözlü Ayşe’nin kızına yaşamak istediği lüks hayat için harcamalar yapar. Mesut Efendi bu kadından boşanırken de dinî bağlamda erkeğe yüklenen mihri muacceli kıza ödemek durumunda kalır. Romanda bu duruma şöyle yer verilir:

Kadın ilk iki ay evden çıkmadı; fakat terziler, kuyumcular kafilesinin ardı arası kesilmiyordu. Atlar, arabalar, debdebe, darat hepsi yerindeydi. Üçüncü ay hanımın öğle yemeklerinde bazen evde bulunmadığı oluyordu. Dördüncü ay gece gaybubiyetleri de âdet olmuştu. Altıncısında artık “İrigözlü Ayşe'nin kızı” canının dilediği gibi geziyor, tozuyor, kocasına burnunun ucunu bile göstermiyordu. Ayrıldılar. “Mihri muaccel” olarak tam iki bin lira da üste verildi. (Karay, 2009e, s. 94).

Romanda Mesud Efendi için “zavallı” tabiri kullanılsa da durumun asıl zavallı öznesi kadın olarak değerlendirilebilir. Karay’ın evliliğe yönelik bu ironik anlatımı; kadının ekonomik gerekçeler sebebiyle erkeğe bağımlı konumda bulunması, kadını esaret altında bıraktığı gerçeğini okuyucuya göstermektedir. Ayrıca erkeğin maddi anlamda kadının önüne geçmesini sağlayan bu özelliğinden yine kadın için bir bedel ödeyerek yaptırıma tabi tutulması toplumun bir inşası olan cinsiyetçi değer yargılarının haksız tarafını ispatlar niteliktedir. Kadın ekonomik nedenler dâhilinde maddi bir değer biçilen konuma indirgenmektedir. Mevzu bahis duruma, bazı ataerkil ailelerde evlilik öncesi kadın için istenen başlık parası örneği verilebilir.

Dört Yapraklı Yonca’da genç kızların kadınlığa özenmesinden bahsedilmektedir. Fakat kadınlık toplumsal dinamikler bağlamında yalnızca giyim, süs ve nikâhla tamamlanacak bir olgu değildir. Yazarın kadına atfettiği şefkat, sevecenlik, fedakârlık, namus gibi çeşitli meziyetler ataerkil değerler sisteminin ön gördüğü eş tanımlaması ile örtüşmektedir. Karay (2019c) bu duruma romanında şöyle yer vermektedir:

Onları günün birinde, birdenbire kadınlığa özenmiş görürüz... Beyaz yakalı siyah önlüklerini, tabanları düz ayakkabılarını bırakınca. Hele uzun ökçeler, uzun eteklerle birer manken gibi karşımızda dudaklar ve tırnaklar boyalı yükseliverdikleri, vitrinlik oluverdikleri zaman. Ama yine de kadın değildirler. Kadın, resmen evlenmedikçe kemale ermez, resmî olmayanı da yetmez, daima eksik bir tarafını sezersiniz. (s. 15).

Yüzen Bahçe’de Rıdvan beğendiği kadının onu seçmesi için yeterli kriterlere sahip olduğuna inanmaktadır. Söz konusu kriterlerin dikkat çeken yanı ise toplumun kadına aşılacağı yakışıklı, olgun, ağırbaşlı ve mevki sahibi bir eş tercihi ile örtüşmektedir. Rıdvan’ın düşünceleri Karay’ın (2009j) eserinde şöyle geçer:

“Belli olmaz, seyahatin sürprizlerinden her şey beklenir, hem de hiç beklenmedik, umulmadık zamanda! Eğer o, böyle bir kadınsa, şu vapurda seçeceği en münasip erkek benim. Bekârim, olgunum, yakışıklıyım, mevki sahibiyim. Üstelik çekingen, ağırbaşlı durmakla beraber, isteyince ne kadar zevk düşkünü, cüretli olduğumu da kabareden çıkarken ve rıhtımda iki dansözle, projektörlerin altında vedalaşırken gördü. Arkadaşımın arabasını da!” gibi, teselli ve ümit yolları da bulmuştu. (s. 61).

2000 Yılın Sevgilisi'nde Güldal, sevdiği adamla uyandığı bir sabah vaktinde Fahir'in duşa girmek için gömleğini çıkardığı ana denk gelir. Hoşlandığı adamı atletli bir şekilde gören genç kadın adamın kollarına odaklanır. Ahlaklı bir kadın olan Güldal cinsi duygulara kapılmaz. Güldal erkeğin kollarını kadını himaye eden bir koruma aracı olarak düşünür. Güldal evliliği kök salacağı güvenli, huzurlu bir yuva olarak değerlendirmektedir. Bu durum romanda şöyle geçer:

Lakin Güldal pürüzsüz ruhlu normal bir kız olduğundan, bu adaleli kolların manzarası kendisine ancak kuvvetli bir himaye vasıtası tesiri yapıyor: Ara sıra sığınınca dünyaya karşı güveninin arttığını duyacak ve evleninceye kadar babasının, anasının, servetin hüner yahut kazancın, hatta şöhretin bir genç kıza hiçbir suretle temin edemediği koruyucu yuvayı, bulacak. (Karay, 2009f, s. 68)

Karay, bu pasajıyla toplumsal değerlerin evlilik müessesinin kadın için çekici bir hâle getirilme nedenlerine değinmektedir. Erkeğin himaye edici yanını her şeyin üstünde tutan yazar, yuva kurmanın erkek ve kadın için gerekli olduğu hususları yine aynı isimli romanında okuyucuya şöyle aktarmaktadır: “Erkek izdivacını daha ziyade cinsi zevki ön planda yer vererek düşündüğü hâlde, kadın için asıl olan himaye edilmek ihtiyacıdır; hele Güldal yaratılışındaki genç kızlarda cinsi arzuyu bu ihtiyaçtan ayırmak pek mümkün değildir” (Karay, 2009f, s. 69).

Karay'ın ifade ettiği kadının himaye edilme ihtiyacı onun toplumsal rolünü kapsayan ikincil konumunu dolayısıyla itaat eden toplumsal kimliğini işaret etmektedir. “Kadının itaati kadının erkeklerin kontrolü altında kalmasına zorlayan sosyal durum anlamına gelir. Böylece ataerkillik, kadınların erkek kontrolü altında tutmak için, sosyal uyum süreciyle sosyal rolleri, gelenekleri, bazı toplumsal adetleri kullanır” (Sultana vd., 2019, s. 421). Romanda evlilik erkeğin, kadını kontrol ettiği toplumsal bir olgu olarak Karay'ın kaleminden okuyucuya sunulmaktadır.

3.2.6. Sadakat Söylemi ve Kadının Ahlaki Denetimi

Ataerkilliği temel alan ve bu yönde tutum ve davranışları benimseyen kimi toplumlarda kadın, duyguları doğrultusunda hareket edebilme içgüdüsünden dolayı tehlikeli biri olarak görülmektedir. Bu tehlike unsuru kadının özellikle ahlak hususunda erkeğin denetimine tabi olmasını meşrulaştırmak amacıyla kullanılan bir kontrol arzusunun kılıfı olarak düşünülebilir. Karay'ın romanlarında da kadınlar; erkeğin

gözünden duygusal, şehvete sürükleyen, yalan söyleyebilen, sadakat hususunda eksik olan ve ahlaksız olmaya meyilli gibi nitelikler üzerinden ele alınmıştır.

Kadının yalana eğilimli tarafına Safa (1973) *Kadın, Aşk, Aile* adlı eserinde şöyle yer vermektedir:

Derler ki yalan kadınının san'atıdır; mükemmel bir kadın samimiyetle yalan söyleyebilir. Yine derler ki biz küçükken kadın bizi sütle ve yalanla besledi. Bize umacı korkusu, bize Hızır ümidi veren kimdir? Hakiki hayattan bin kere daha korkunç ve bin kere daha güzel masallar anlatan anneler değil mi? Yine derler ki, büyüdüğçe başımız daha başka türlü kadın göğüslerine hicret ederek yeni yalanların ninnisi ile uyudu: Aşk yalanı, sadakat yalanı, fedakârlık yalanı... (s. 29).

Anahtar'da Kenan, karısının çantasında başka bir eve ait olan anahtara rastlaması üzerine karısı Perihan'dan şüphe duymaya başlar. Karısının ona karşı sergilediği sadakatli davranışlar Kenan'ın hafızasından silinir. Kenan, Perihan'ın onu aldatma ihtimalinden başka bir şeyi düşünemez hâle gelir. “Birden aklına şu geldi: Demek Perihan, çantasında başka kapıyı açan bir anahtar taşıyordu... Kendi evinden başka bir kapıyı da açıp içeri giriyordu. Kimin kapısını? ” (Karay, 2019b, s. 11).

Romanda kadın, erkek egemen zihniyetin bakış açısına göre ilgisiz kalınca yahut ihtiyaçlarına yeteri kadar karşılık bulamayınca ona kendisini değerli hissettirecek başka bir erkeğe gidebilme potansiyeline sahip biri olarak ele alınmaktadır. Kenan, karısını kaybetme fikrine bile çok öfkeliyken bir de aldatılan koca olma etiketinin ağırlığı altında ezilmeye başlamıştır: “Şimdi Kenan salona adımını atınca belli etmeyecekler ama içlerinden şöyle diyecekler: İşte aldatılan koca geldi... Hem de ne azametle, nasıl da kendine güvenen bir tavırla! Komik şey!” (Karay, 2019b, s. 13).

Anahtar'da aldatıldığı vehmine kapılan Kenan'ın içsel sorgulama yaşadığı esnada çevresindeki kadınların erkeklere olan düşkünlüğüne dair ve sadakatsiz davranışları karşısındaki söylemlerine Karay (2019b) şöyle yer verir:

Dünyanın dar kafalı bir adamı olan dışçisi için yanıp tutuşan Şermin'e... Genç yaşında üç koca değiştirmiş, trenden inip vapura, vapurdan tayyareye binecek bir seyyah gibi daima bavulları hazır duran Semiha'ya... Genç erkekleri çağırdığı bir garsoniyeri bile bulunduğu söylenen ağzının şekline bakınca ara sıra at gibi diş etleri göstererek esneyeceğine hükmedilen Saime'ye... Yanına

yaklaşınca erkeği gözlerken –ikişerden fazla olduğu sanılan- kadit kollarını ve kadit bacaklarını bir lahzada sarıp kemiklerini kırarak yavaş yavaş midesine indirecek bir dişi örümcek tesiri yapan esmer ve kıllı Neriman'a... Bir masadan bir masaya dolaşırken gece yarısından sonra kendisini otomobille Büyükdere'ye götürecek müşteriyi arıyan eroin sarhoşu bir bar artistini hatırlatan Feriha'ya... Bütün bir Meşrutiyet devri ricaline Madam Tallien rolünü oynamış, şimdi yeni rejimde aynı şeyi yapamadığına kederlenen ana kraliçe edalı geçkin İclal Hanım'a... Biri eniştesine koca, öteki kocasına enişte muamelesi eden iki acayip hemşire Pakize ile Sadiye' ye... Bunlara mı? Bunlara mı? (ss. 33-34).

*Anahtar'*da Karay kadın kahramanlarının çoğunu sadakatsiz, şehvetine düşkün olarak okuyucuya sunmuştur. Yazar kadınları bedensel özellikleri üzerinden eleştirerek onların çirkinliğini vurgulamış aynı zamanda kadınların erkek düşkün müzaki nedeniyle erkeklerde hoş bir izlenim bırakmadığını ifade etmiştir. Ayrıca romanda yer alan kadınlar ev hanımı olsun ya da çalışma dünyasında kendine yer bulan olsun hepsinin ortak amacı bir erkek tarafından sevilme duygusu etrafında birleştirilmiştir. Kadın bir erkeği elde etmek istediğinde detaylara takılmaz, seçici davranmaz. Karay'a göre kadın ahlaki olarak eksik ve denetime ihtiyaç duyan bir konumda yer almaktadır. Bu nedenle de Karay erkeklerin kadınlara tereddütlü ve önyargılı yaklaşımını haklı bir gerekçe olarak değerlendirmektedir.

Kadının sadakatsiz konumuna romanlarında sık sık yer veren Karay, *Yezidin Kızı'*nda bu hususa değinmeyi ihmal etmemiştir. Zeli'ye büyük bir sevgi besleyen ve ona tutkun olduğunu ifade eden Hikmet Ali, içki içtiği zaman sevdiği kadın tarafından aldatıldığını düşünmeye başlamaktadır: “İçki bana aldatıldığım vehmini tekrar veriyor. Şu saatte neredeydi? Çöller ortasında kimlerle ne işlerle meşguldü? Onu, vapurda uykusuz geçirdiğim gece nasıl tasavvur ettimse, tekrar öyle, fena bir rolde kalpsiz, merhametsiz, sırf entrika ve hıyanetten ibaret görmeye başladım. ‘Beni aldattı,’ diyordum...” (Karay, 2019d, s. 45).

*Dört Yapraklı Yonca'*da Yonca, ahlaki olarak değerlerine sahip çıkma konusunda başarılıdır, yetiştiği ailenin ve sosyal yaşamın değerlerini içselleştirme eğiliminde ise katı bir tutum sergilemektedir. “Bu, ne haset, ne garaz, sadece izzetinefis meselesi; genç kızın esas dileği şudur: Şayet bir gün İstanbul'a dönecekse üç arkadaşının karşısına

acınacak tarafı olmadan çıkmak. Yonca ahlak bakımından da kusurluluğu kabul etmiyor: Temiz kalmalıdır” (Karay, 2019c, s. 88). Yazarın Yonca üzerinden verdiği düşünce, ataerkil toplum yapısının dolayısıyla erkeklerin güven duyabileceği bir kadın temsili olarak karşımıza çıkar.

Kadının sadakatsiz olarak değerlendirildiği bir diğer pasaj da *İstanbul’un Bir Yüzü* adlı romanda karşımıza çıkmaktadır. Sütannelik yapan muhacir kızı genç yaşta birkaç kez evlenip ayrılmasına rağmen farklı hayatlara, dolayısıyla erkeklere olan ilgisi devam eden bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Muhacir kız bir gün kaybolur, çok geçmeden Damat Bey’in de yokluğu fark edilir. Ardından yaşanan durumu Karay (2009e) şöyle aktarmaktadır:

Çocuğun bir süttnesi vardı, aşifte bir muhacir kızı; öyle böyle boylu poslu ahım şahım bir şey değildi, ama sokulgan şirin şeydi, daha yirmi beşine basmadığı hâlde dört kocadan boşanmış, beş çocuk yapmış yirmi kapı değişmişti. Yerinde durup oturamaz, pencerelerden kendini alamazdı. Çocuğu gezdirdiği için ona selamlık tarafı, bahçe, her taraf açıktı; bahçıvanlarla, seyislerle saatlerce çan çan eder, şakalaşır, sonra kavga çıkarıp bir erkek gibi atıştır, sövüşürdü. Damat Bey işte buna musallat olmuştu. (s. 64).

Muhacir kızın sütannelik yaptığı çocuğa karşı vefasız bir tutumda olması üzerinden Refik Halid, kadının annelik rolünde iken bile sadakatsizlik eğiliminde olduğunu söyleyerek kadının sadakatsizliğini pekiştirdiği görülmektedir. Erkek egemen zihniyet kadından; kendisini anneliğe adamasını, kocasına ve çocuklarına sadakatli bir tutum sergilemesini beklemektedir.

Yerini Seven Fidan’da Erbil tutkunu olduğu Nevbahar’ın genç yaşta güzel bir kadın olmasına rağmen kocası tarafından duygusal anlamda yalnız bırakıldığının farkındalığını yaşar. Nevbahar kocasına sadakatli bir tutum sergilemekte ve Erbil’in ona duyduğu cinsel arzuya karşı koymaktadır. Romanın ilerleyen kısımlarında Erbil, Nevbahar’a dair gerçekleri öğrenmektedir. Nevbahar adlı genç kadının sadakat ve ahlak hususunda sergilediği davranışlar gerçeği yansıtmamaktadır. Evli bir adamla muhabbeti vardır ve diğer kadınlar gibi sadakat duygusundan yoksun olarak kocasını aldatmaktadır. Romanda geçen pasajda Nevbahar, evli olan sevgilisine ihanet etmemek adına Erbil’i oyaladığını itiraf eder. Kocasını sevgilisinin evinde aldatıyor olmasıyla da kendini vicdanen rahatlatmaktadır. Nevbahar, kendini Erbil’e savunurken “Seninle onun

çatısı altında bu ahlaksızlığı yapmak bana daha acı verirdi” diye aklanmaya çalışmaktadır (Karay, 2009i, s. 215). Romanda bu durum şöyle anlatılır:

“Bir gün basılabildin.”

“İmkânsızdı. O adam emniyet müdürlüğünde görevli.”

“Başına bela olacaktır, kurtulamazsın.”

“Olmaz. Zaten yarın İstanbul'dan gidiyor. Doğu illerinden birine tayin edildi, terfian. Gideceğini biliyorduk; zaten ben de seni o sebepten oyalamıştım, zavallıya ihanet etmek istemiyordum, bir gece nasılsa kendime hâkim olamadım, hâlâ buna üzüliyorum dersem inan: içimde ukde olmuştur. Sana o kadarcığı bile yapmayacağıma yemin ediyorum.” (Karay, 2009i, s. 215).

Kadından beklenen sadakati yerine getirme hususunda eksiklikler yaşayan bir diğer kadın betimlemesine *Sürgün* isimli romanda yer alan Suzidil üzerinden rastlamaktayız. Suzidil, Şehzade isimli erkeğe sadakatli davranarak vatanını geride bırakıp onunla sürgün edildiği Beyrut’a gelmiştir. Fakat Şehzade Bey’in ve ailesinin kendi mizacına uygun olmayan kimi davranışları, kadının gösterdiği sadakatten pişmanlık duymasına neden olmuştur. Suzidil, Beyrut’ta tanıştığı Hilmi Efendi’ye ilgi duymaya başlar. Ona Beyrut’u vatanı gibi hissettiren bu adam karşısında Şehzade’ye duyduğu sadakat duygusunu kaybetmek üzeredir. Karay (2018d) durumu şöyle aktarır:

Suzidil sadakat göstermek lüzumunu duyarak Şehzade’nin ve ailesinin peşine takılıp arzusuyla gurbete düşeli beri, onların kendisine benzeyen mahlûklar olmadığını sezmişti; derin bir yabancılık duyuyordu, adıl bu sebepten daüssıla çekiyordu. İşte bu sırada Hilmi Efendi köşke yerleşmiş, ağır vekarlı hareketleri, hesaplı ve şefkatli fikirleri, hatta tok sözleri kadının hoşuna gitmişti. (s. 78).

Dişi Örümcek’te Nurper isimli kadın kahramanın erkeklere yönelik ilgisi Karay’ın başarılı tasvirleri eşliğinde sunulur. Nurper bir örümcek edasında erkekleri cazibesiyle birer birer avlamaktadır. Pasajda dikkati çeken diğer bir ayrıntı ise Nurper’in sadakatsizliğinin doğuştan gelen bir özellik olmasıdır. Hayati’nin Nurper’e yönelik düşünceleri romanda şöyle geçmektedir:

Sonra bayılma taklidi yaptı yahut gerçekten bayıldı. Sebep? Peki, beni yanına çekip oturmaya icbar edişi, Casim’e âşık olduğunu söylemesi, yanağından öptürmeye kalkışı neden? Düşünmeye bile değmez. Hepsı adicesine koketri...

Buna ileri dereceyi bulmuş fındıkçılık denilir. Aklınca etrafındakileri birer birer avlıyor, tesiri içine alıyor. Doğuştan oynak, fahişe ruhlu bir kız. Zannederim bir noktada samimiydi: Bu bayağı oyunları, sokak kadını cilvelerini yapıyor, erkeği kışkırtıyor ama ötesine gitmiyor? (Karay, 2009c, s. 76).

Kadınların erkekler tarafından sadakatsiz bir konumda değerlendirilmesi, toplumun kadına yönelik ahlaki yaptırımlarının dışına çıkmaması adına koyulan caydırıcı bir etken olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra toplumun düşünsel yönünü biçimlendirmede etkisi büyük olan mitolojik unsurlardan biri olan Pandora da güzelliği nedeniyle erkekleri baştan çıkaran bir konumda değerlendirilmektedir. Necatigil (2017), Pandora'nın ilk kadın olduğunu aktarır. Ona göre Prometheus'un ateşi çalıp insanlara vermesinin ardından Zeus mutlu insanları cezalandırmak için Hephaitos'a güzel kadın yaratmasını söylemiştir. Bu emrin ardından Tanrılar tarafından süslenmiş olağanüstü bir güzelliğe sahip olarak Pandora'nın yaratıldığını ifade etmektedir. (s. 104). Azra Erhat ise *Mitoloji Sözlüğü*'nde ilk kadın olan Pandora'nın yaratılışını, Âdem ve Havva kıssasının Yunan mitolojisindeki karşılığı olarak değerlendirmektedir. (2007, s. 236). "Pandora bütün kadınların kökeni olarak kabul edilir ve Pandora'ya atfedilen bütün olumsuz özellikler kadınla özdeşleştirilir. Ateşi çalan Prometheus, buna kızıp kadının yaratılmasını isteyen Zeus'tur; ama kötülüklerin kaynağı olarak görülen kadın olmuştur" (Kaya, 2023, s. 36). Kadına yönelik geliştirilen bu düşüncenin tarihin eski devirlerine dayandığı görülmektedir. Toplumsal kabuller neticesinde de kadın söz konusu konumundan kurtulamamış ve ataerkil değerler vasıtasıyla sadakatsiz olma etiketini pekiştirmeye devam etmiştir. Karay'ın da bir erkek olarak kadını güvenilmez bir şekilde ele alarak eserlerinde kadına karşı önyargılı bir tutum benimsediği görülmektedir.

Ayın On Dördü'nde Remzi Bey ile nikâhsız yaşayan Rahşan bir gece öldürülür. Rahşan'ın kim tarafından ve niçin öldürüldüğü büyük bir merak uyandırır. Romanda komşuların, kadının bir cinayete kurban gitmesini ahlaki olarak eksik olan tarafla ilişkilendirildiği görülür. Söz konusu durum romanda şöyle geçmektedir:

Kadın zaten sağlam ayakkabı olsaydı nikâhsız gelip de elin herifiyle bir köşke kapanıp oturmazdı. Ya dostu, yahut bırakıp kaçtığı kocası vurmuştur. Dürdane de kadının narına yandı. O da malın gözüydü ya! Kapılanacak bekâr adam

evinden başka yer bulamaz mıydı? Günahı boynuna, beye mantınotalık edermiş.
(Karay, 2009a, s. 34).

Kadının öldürülmesi; komşuları tarafından, nikâhsız ilişki yaşaması ve erkeklere karşı sadakatsiz olmasıyla ilişkilendirilir. Topluma göre, namus olgusunun dışında hareket eden kadınların bir erkek tarafından ölümle cezalandırılması olası bir duruma işaret etmektedir.

Kadının sosyal değer yargıları dışında gösterdiği tutum ve davranışlar erkeğin kadının fitraten sadakatsiz olduğuna dair inancını pekiştirmektedir. Karay yaşadığı toplumun dinamiklerini güçlü gözlem yeteneği eşliğinde okuyucuya sunarken toplum nezdinde sadakatsiz eğilimi ile öne çıkan kadını *Ayın On Dördü* isimli romanının kadın kahramanlarından biri olan Rahşan üzerinden şöyle aktarır: “Bir erkekten hazzettiği müddetçe onun esiri, hâlâyılığı, eski anlamı ile odalığı olur; bütün zevklerini yerine getirirdi. Dünya ideal bir dömimonden kaybetti, beynelmilel yüksek bir fahişe!” (Karay, 2009a, s. 34). Karay’ın; kadının fahişeliğini “milletlerarası” kavramıyla ilişkilendiren söylemi, kadın cinsinin sadakatsizlik eğilimine yönelik düşüncesini güçlendirme girişimi olarak değerlendirilebilir.

3.2.7. Kıskançlık Duygusu ve Kadın

Karay’ın romanlarında karşılaştığımız konulardan bir diğeri de kadınların kıskançlık duygusunun tesiriyle hareket etmesidir. Söz konusu durum bazen sevdiği bir erkeği ya da kocasını bazen de kendi hemcinslerini, onların güzelliğini ve sahip olduğu imkânları kıskanması üzerinden görünürlük kazanmaktadır. Kadınların bu duyguya yenik düşmesi Karay nezdinde onların fitratı ile ilişkilendirilmektedir. Romanlarda kıskançlık hissi genel manada kadınlık rolünün normal bir getirisi olarak ele alınmaktadır. Kadının kendisinden daha iyi ya da güzeli ile karşılaşması onu içsel bir karmaşaya ve diğer kadınlardan farklı olma kaygısına sürüklemektedir. Bu bağlamda da kadınların kıskançlığı bir savunma mekanizması olarak yaşandığını söylemek mümkündür.

Kadınlar Tekkesi’nde Şeyh Baki; kendini, etrafında olan kadınların birbirlerine karşı duyduğu kıskançlığı yönetmeyi başaran bir erkek olarak görmektedir. Baki’ye göre aşk duygusuna verilen farklı anlamlar ortaya bir hak aşğının çıkmasını beraberinde getirmektedir. Baki maddi aşkın neden olduğu kıskançlık duygusunu iradeli

ve idareli bir erkek olarak yönetmeyi başarmaktadır. Kadınlarla birlikte bir çatı altında huzurlu yaşamayı sağlamanın gururunu yaşamaktadır. Şeyh Baki'nin hünerleri romanda şöyle geçer:

Baki en büyük telkin kudretini kadınların birbirlerini kıskanmamaları mevzuunda göstermeye muvaffak olmuştu. Filvaki aşka bambaşka bir mana verilmesi, kutsilik izafe edilmesi, ortaya bir “Hak âşıklığı” konması işi kolaylaştırıyordu ama gözle görülmese de hâlden çok iyi sezilen maddi aşk izleri meydandayken değme iradesiz ve idaresiz erkek bu hünerbazlığı başaramazdı. (Karay, 2018c, s. 25).

Kadının bir erkek tarafından kontrol altına alındığını gösteren bu pasajda Karay, kadının hissi bir varlık olduğunun altını çizmektedir. Kontrol mekanizması olan erkek ve kontrol edilmeye muhtaç kadın algısı ataerkil değerlerin cinsiyetçi yaklaşımının somut bir örneği olarak düşünebilirken kadının cinsiyetçi değerlerinin erkeğinkinden daha az olduğu çeşitli örnekler eşliğinde sürekli hatırlatılır.

Romanın ilerleyen kısımlarında ise Peryal adlı kadının Şeyh Baki'ye olan aşkıdan bahsedilir. Güzel, bakımlı, iyi huylu bir kadın olan Peryal'in Baki'ye duyduğu aşk tek taraflıdır. Çevresindeki kadınların ona olan yoğun duygularına rağmen Baki tek bir kadına odaklanmıştır. Baki'nin Neşide'ye olan duygularını bilen Peryal bu kadını kıskanmakta ve kendini onunla kıyaslamaktadır. Güzelliğiyle ve farklı giyim tarzıyla Peryal, Neşide'den üstün olduğuna inanmaktadır. Peryal, Neşide'yi çekici yapan tek unsurun kendisinden genç olmasına bağlamaktadır. Peryal'in duygularına romanda şöyle yer verilir:

Peryal kırk dört yaşının bakımlı olgunluğu içinde ve Amerika'dan yeni gelmiş, henüz vitrinlere düşmemiş naylon geceliği üzerine bürünüverdiği krepsaten leylak renkli robdöşambriyle bilhassa mamur ve düşünceli hâliyle adeta güzeldi. Aynaya bakmadan bunu, seyretmişçesine görmüştü. Körpeliğinden başka çekiciliği olmayan hatta körpeliğinde de hamlık, usaresizlik, şekersizlik sezilen Neşide'nin, kendisi dururken Baki'ye öyle bir aşk ilham etmesine akıl sır erdiremiyordu. (Karay, 2018c, s. 46).

Pasajda anlatılanlar Karay'ın toplumsal dayatmaların kadın özne üzerindeki etkisini vurgulaması nedeniyle kayda değerdir. Ayrıca kadınların toplum tarafından çeşitli güzellik beklentileri neticesinde bir kalıba sokulmasının ardından kadının

yaşadığı hayal kırıklığı da ustaca aktarılmaktadır. Baki tarafından seilmeyen Peryal’ın, yaşadığı hüsrani hemcinsinin yani Neşide’nin kendince eksik bulduğu tarafları üzerinden dengelemeye çalıştığı görülmektedir. Şeyh Baki’nin uyuduğu sırada Neşide’ye duyduğu yoğun sevgi üzerine sayıklamalarını fark eden Peryal yeniden kıskançlık duygusunun tesirine kapılır. Peryal, Neşide’nin talihinin ona böyle bir sevgiyi sunması neticesinde kendi talihsizliğine üzölmekte ve kadını kıskanmaktadır: “Uykusunda ağlıyordu. Peryal’in yüreğı burkuldu. Acıdığından mı? Değıl! Kıskançlığından. Lakin Şeyh’i kıskanmıyordu; kızı da... Ömründe böyle sevilmediğini düşünerek Neşide’nin talihini kıskanmaktaydı” (Karay, 2018, s. 44).

Şeyh Baki’nin ilmi tarafı ve kadın ruhundan anlayan yanıyla çevresindeki kadınları etkisi altına aldığı *Kadınlar Tekkesi*’nde yer alan Peyveste Kalfa da Baki Efendi’ye ilgi duymaktadır. Şey Baki’nin komşu kızı Neşide’ye olan ilgisini fark edince Peyveste Kalfa da kıskançlık hissine yenik düşer. Peyveste Kalfa’nın hisleri romanda şöyle aktarılır:

Peyveste Kalfa kendisine verilen işten şikâyetçiydi ama memnunluğunu örtmek için yalancı bir sızlanış... yoksa hem mühim, hem yakışıklı hem mühim, hem yakışıklı, bilhassa kadınlar mahbubu bir erkekle aynı köşkte geceleri beraber kalmaktan kendisini tatlı tatlı utandıran bir zevk duyuyordu. Daha acayip bir şey olmuştu: bu erkeğın komşu kızına karşı meylini sezmiş, yüreğıne kıskançlık düşmüştü. (Karay, 2018c, s. 57).

Peyveste Kalfa, Şeyh Baki’ye duyduğu çekim nedeniyle adamın çapkın tarafını görmezden gelmektedir. Ona göre Neşide adlı kadın, giyimi sebebiyle Baki’nin dikkatini çekmektedir. *Kadınlar Tekkesi*’nde erkek egemen zihniyette kabul görmüş erkeğın ayrıcalıklı konumu desteklenirken kadın ikili ilişkilerde yaşanan tüm olumsuz durumların nedeni olarak gösterilmektedir. Şeyh Baki’nin kadına ilgi duyma nedenini Peyveste Kalfa, Neşide’ye bağlamaktadır: “Kabahati, Neşide’de buluyordu. Kollar bacaklar meydanda, pantolonu büsbütün şekillendirdiğı vücudunu eğil kalka biteviye oynatarak adamcağızı zorla baştan çıkarıyordu ” (Karay, 2018c, s. 57). Erkeğın birden fazla kadına ilgi duymasının olağanlığını Baki Efendi üzerinden aktaran yazarın, kadının kendi hemcinsine karşı duyduğu kıskançlık hissini ise onun zayıf karakteriyle ilişkilendirdiğı görölmektedir.

Millett (2024) kadınların kıskançlık eğilimini şöyle açıklamaktadır:

Çifte standardın çeşitli fırsatlarından yararlanan erkek, her iki kadının dünyasını da paylaşır ve üstün toplumsal ve ekonomik gücüyle de yabancılaştırılmış bu kadınları birbirlerine rakip duruma getirir. Kadınlar arasında başka sınıflamalar da vardır: Erdem, güzellik ve yaş da büyük rol oynayan niteliklerdendir. (s. 89).

Yerini Seven Fidan'da Nevbahar, kocasının genç yeğeni ile yasak bir ilişki yaşamaktadır. Kadın Erbil'e kıskanç bir ruha sahip olduğunu hatırlatmakta ve hem kocasını hem de onu kıskanmaktan çekinmeyeceğini ifade etmektedir. Şu pasajda dikkate değer kısım ise kadının kendi ahlaksız tarafını görmezden gelerek erkeği baştan çıkarma potansiyeli yüksek olan genç kadınlarla ilgili ironik söylemleridir: “Hem o kızların çoğu fingirdek olur. Hasan Efendi’yi de bile gözlerine kestirirler. Hele evde senin gibi yakışıklı bir delikanlı bulurlarsa çılgına dönerler. Olmaz, kocamı da seni de kıskanırım” (Karay, 2009i, s. 31). Millett’in ifade ettiği gibi kadınlar arasında yaşanan kıskançlık etmenlerinden bir diğeri de yaş faktörüdür. Nevbahar, Erbil’in çevresindeki genç kızları kıskanmaktadır. Nevbahar, genç olan ve şehvete eğilimini göstermekten çekinmeyen kadınları tehlikeli olarak görmektedir.

3.2.8. Din Olgusunun Kadın Üzerindeki Etkisi

Toplumun bireyler üzerindeki yönlendirici etkisinin çeşitli etmenler vasıtasıyla biçimlendirildiği söylenebilir. Bireylerin inanç mevzusunda gösterdiği hassasiyet, yaşam pratikleri üzerinde onu sınırlandıran ve denetime tabi tutan bir etkiyi de beraberinde getirmektedir. Bu husustan en çok etkilenen ise kadınlar olmuştur. Karay’ın incelenen romanlarında da kadınlar bedenlerinden giyimlerine, hâl ve hareketlerinden beklentilerine kadar her konuda din adı altında sorumlu tutulmuş ve çeşitli kısıtlamalara maruz bırakılmıştır. Bu durum örneğin *Yezidin Kızı*’nda şöyle geçmektedir:

Görüyorsunuz ki bahsettiğimiz mezhep yeni bir şey yapmıyor. Yalnız kadına ehemmiyeti fazla vermekle küçük bir ayrılık gösteriyor. Kadın... Kadın eski Yunanistan’da kendisini gelip geçiciye takdim ettiği için, yarı çıplak, sokak başlarında müşteri bekleyen bir dişiden başka neydi? Lidya’daki Lice des femmes’leri okudunuz, tabii... Bakire kızların bile küçük bir para tekabülü bu hususi mahallelere giderek kendilerini kim isterse – yaşlı, bir genç, bir yabancı, hülâsa bir erkek- için teslim etmeleri bir dinî vazife olarak addolunurdu; yani

fuhuş dediğimiz ayıp değildi, günah değildi, sevap da değildi, farzdı. (Karay, 2019d, s. 124).

Benî İsrail tarihini anlatan Şeyh Şemun, o dönemin kadına yönelik tutumlarını adı geçen kabilenin benimsemiş olduğu mezheple ilişkilendirir. Ardından Yunan tarihini anlatan Şeyh Şemun, kadına dair kimi toplumlarda önemli görülen konulardan biri olan bakirelik kavramına dikkat çekerek kadınların bedenlerini bir erkeğe teslim etmesinin Yunanlılar tarafından dinî bir vazife olarak benimsendiğini söylemektedir. Karay'ın dikkat çektiği bu mesele, toplumsal değer yargılarının dogmatik tarafını gösteren güçlü bir örneği sunmaktadır.

Kadınların dinî gerekçeler adı altında bedenlerini mabede teslim etmesi hususuna *2000 Yılın Sevgilisi*'nde de rastlanılır. Eski çağlarda kadın bedeninin din icabı mabetlere sunulması Tamara'ya göre akıldışı bir durumdur. Bu durumu Karay, (2009f) Tamara üzerinden okuyucuya şöyle aktarmaktadır:

Sevişmeleri gündelik eğlenceler hâline getiren devrin kusuru, beklemek heyecanından tat almaya vakit bırakmayan kolaylığı değil miydi? Hele Parmis daha eski çağlarda genç kızların kendilerini bir mabet veya mabet bahçesinde, hatta yol başında herhangi bir yabancıya teslim etmesini din icabı sayan Milet akidesini, “Mukaddes fuhuş”u artık aklına kabul ettiremiyordu. Bunun içindir ki Tamara'nın kendisini esirgemesinden memnun kalmıştı. (s. 163).

Toplumsal dayatmaların kadın özne üzerindeki haksız yaptırımlarından birine dikkat çeken Karay, din adı altında kadınların fuhşa sürüklenmesini aktarmaktadır. “Cinsellik her insanın sahip olduğu bir ‘kapasite.’ Geliştirilmesi mümkün ama şart olmayan bir potansiyel. Cinsellik toplum tarafından şekillendiriliyor, kendisi toplumu şekillendiren bir dürtü değil” (Walby, 2025, s. 178). Bu düşünceden hareketle kadınların bedenlerini mabede sunması ve onların bu eylemi dinî bir vazife olarak benimsemesi, toplumun bireylerin cinsel dürtülerini bu yönde şekillendirdiğini ve kadın bedeni üzerindeki taraflı denetimini göstermektedir.

Kadınlar Tekkesi'nde kadınların inançlarına yönelik hassasiyetine sık sık yer verilir. Prenses adlı kadın bir gün bir dervişle karşılaşır. “Derviş kadının eline üç taş, üç pırlanta bırakır. Bunları Şeyh Baki'ye ver dedikten sonra derviş ortadan kaybolur” (Karay, 2019c, s. 29). Bu olaydan sonra Prenses'in bir zamanlar kendini dine adayan, dünyevi işlerden uzaklaşan tarafı uyanır. Bu durum romanda şöyle yer alır:

“Bir zamanlar aklını fikrini hep bu kabil esrarlı vakalara, şeyhlerin ve dervişlerin yaptıkları kerametlere, maneviyat kuvvetinin madde üzerindeki sihirli tesirlerine vermiş, gündüz hüyalarında, gece rüyalarında bunlarla meşgul bulunan Peryal artık sadece hisleriyle muhakeme eden yarı muvazenesiz bir kadındı. Hocahanım'ın nedimesinin dediklerini yaptı. Okudu, üfledi, cami hademesine, dilencilere para dağıttı; güvercinlere kutu kutu yem serpti. Evliyaya iki kurban adamayı da unutmadı.” (Karay, 2019c, s. 29).

Söz konusu teslimiyet kadın bireyin ataerkil değerler neticesinde eve mahkûm edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadın, bireyselliğini anlamlandırmaya ya da diğer bir ifadeyle sosyal yaşamda kendini meşgul etme adına dinî vazifelere odaklanmış ve bu yönde çaba sarf etmeye karar vermiştir. Karay'ın eserlerinin yazıldığı Meşrutiyet Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi'nin başları göz önünde bulundurulursa, o dönemlerdeki kadının henüz iş yaşamında aktif bir rol üstlenmediği görülür. Sosyal yaşamda kendine bir amaç edinmek isteyen kadınlar ya dine kendini adayan bir profile ya da eğlence meraklısı, gezmeye, süslenmeye vakit ayıran bir şekilde tasvir edilir. Prenses de kendini dine adanmış fakat diğer gezmeye düşkün kadınlar tarafından ötekileştirilmemek için ara sıra onlar gibi davranmaya çalışmıştır.

Kadınlar Tekkesi'nde Melal isimli kadın parti ilçe binasında “İslam demokrasisinde kadının mevki” üzerine bir konferans hazırlamıştır. Konferans sunumunda Melal Şeyh Baki'den öğrendiği tesettür meselesine dair açıklamaları yapmaktan çekinmiştir. Melal'in açıklamaktan korktuğu kadının başörtüsüne yönelik düşünceler romanda şöyle geçmektedir:

“Mesela İslamiyet'te tesettür meselesi... Şeyh'in anlattığına göre kadının örtünmesi hakkındaki hükümler sonradan verilen ağır şekilleri haklı gösterecek mahiyette değildir. Kur'an sadece dışarıda kadınların örtülerini omuzlarından aşağı sarkıtmalarını emrediyormuş, hatta ziynet ve süslerinin bir kısmını gizlemelerine lüzum göstermiyormuş. Evden çıkarken bir sokak elbisesi giymelerini tavsiye ediyormuş, o da tanınıp incinmemeleri içinmiş...”(Karay, 2018c, s. 545).

Toplum, dinî inanışların sorgulanması ve değiştirilmesine taraflı yaklaşmaktadır. Melal konuya Şeyh Baki kadar hâkim olmadığını ve gelen itirazları temellendirme noktasında yetersiz kalacağını düşünmektedir. Şeyh Baki kadının tesettür konusunun

Kur'an'da belirtilen şekilde ele alınmadığını konu hakkında verilen ağır hükümlerin sonradan ortaya çıktığını savunmaktadır.

Nurper'in toplumun bireylere aktardığı dinî normlardan biri olan Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi yasağına dair düşünceleri *Dişi Örümcek*'te şöyle geçer:

Aklına muhakkak Baron Peltekyan gelmiştir. Ben dini bütün Müslüman kıızıyım. Kırk yıl erkeksiz kalsam, ekmek parası bulamasam yine de Hristiyan'a minnet etmem, yüzüme fazla baksa içim gıcıklanır. Ne zannediyorsun Nurper'ini? Milyoner bir Amerikan zabiti çıksa da alayım seni dese alimallah kabul etmem. Kabul edenlerin midesizliğine şaşarım. (Karay, 2009c, s. 141).

Karay'ın incelenen diğer romanlarında da görüldüğü üzere erkek, kendi dininden olmayan biriyle evlenmesi durumunda öncelikle kadını Müslüman yapma şartını yerine getirmekle yükümlüdür.

3.2.9. Kadın Eğitimi ve Önemi

Refik Halid'in romanlarında yer alan kadın karakterlerin eğitim alma hususu kendini geliştirmek, kültürlü olmak ve değişen zamana ayak uydurmak yani modernleşmek bağlamında ele alınmaktadır. Feministlerin savunmuş olduğu kadının bireysel olarak var olmasını sağlama amacından ziyade Karay'ın romanlarındaki kimi kadınlar, bir erkeğin kültürlü kadın algısına hizmet etmeye yönelik olarak biçimlendirilmektedir.

Karlı Dağdaki Ateş'te yer alan Binnur öğretmendir. Kadının ekonomik anlamda bağımlı konumundan sıyrılmış olması, romanda yer alan erkekler için önem atfeden bir durum değildir. Romanda Binnur ile sözlenecek olan Ulvi isimli erkeğin mühendis olmasının altı çizilirken yazarın eserlerinde kadınların mesleği ve eğitimi detaylandırılmadan ele alınmaktadır.

Ekmek Elden Su Gölden'de Ferhan isimli genç kadın lise eğitimini tamamlamıştır. Bu eğitim serüveninin ona katkısı ise sosyal yaşamda diğer kadınlardan daha bilgili olması ile sınırlı kalmıştır. Kadından beklenen davranışlara eğitilmiş olma ayrıntısını ekleyen bir dinamik olarak romanda Ferhan'ın durumu şu şekilde yer almaktadır.

Ferhan sofraya doğru yürürken hafifçe yalpa vurduğunu anladı; ikinci kadehi bitirmişti. Sarhoş muydu? Neşeli olduğu kesindi. Dili de çözülmüştü; kalabalık sofrada hiç konuşmazken, şimdi çenesi durmuyordu, görümceleriyle eltileriyle şakalaşıyor, büyüklerin sözüne karışıyor. Aslında Nezire dışında hepsinden daha bilgilidir. Liseyi bitirmiş İstanbul’da doğup büyümüş bir kız! (Karay, 2018b, s. 38).

Dört Yapraklı Yonca’da liseli dört genç kızı anlatan Karay, kadınların o dönemde eğitime yönelik bakış açısını okuyucuya aktarmaktadır. Aslıhan liseye giden genç bir kız olmasına rağmen üniversite okumak yerine evlilik fikrine daha sıcak yaklaşmaktadır. Romandaki kadınlar kendi başarılarına imza atmaktan ziyade varlıklı bir kocanın sağlayacağı imkânlar eşliğinde bir hayat kurma isteği doğrultusunda tasvir edilmektedir. Romanda Emire ve Aslıhan arasında geçen konuşma romanda şöyle yer almaktadır:

“Ben doktorluğu düşünüyorum, arzum hep o.”

“Buna sarf edeceğin emekle bir müteahhidi kandırmaya bak. Doğrusu, en pahalı markaya yakırsın. Sade gözlerin yeter. Bir şey söyleyeyim mi? İçim öyle diyor ki sen zengin bir mebusla evleneceksin. Üniversiteyi bitirmek kismet olmadan, önümüzdeki senelerde! Düğününde yer yerinden oynayacak. Şahitlerin kimler olacak, biliyor musun?”

“Milli Şef, Başbakan, Meclis Reisi, falan mı?”

“Hiç şüphesiz! Gazetelere resmin basılacak. Öyle, bir kenara para ile bastırılmış evlenme ilanı değil. Bu mebus sonra bakan, başbakan olacak.”
(Karay, 2019c, ss. 29-30).

Aslıhan, Emire’ye doktorluk için sarf edeceği emek yerine bir müteahhitle evlenirse düşlediği hayata koca vasıtasıyla daha kolay kavuşacağı fikrini aşılacaktır. Romanda Emire, kadının sosyal yaşamda ekonomik olarak bireyselleşme isteğini gösterir. Aslıhan ise toplumsal öğretilerin kadınlık rolüne uygun hareket eder.

Yerini Seven Fidan’da Erbil iş arayışındadır. İşe girmek için bir yabancı dile ihtiyacı olduğuna karar vermiştir. Alman çeşmesi önünde her gün güvercinleri seyreden emekli bir öğretmenle denk düşer ve aralarında geçen sohbeti Karay (2009i) şöyle aktarır:

Basit şeydir. Senden evvel üniversiteli bir hanım kız -onunla da aynı şartlarla uyuşmuştuk- üç haftada ustası oldu. Evlendiği için hem fakülteyi, hem de Almanca öğrenimini bırakıp gitti, zavalıcık! Bizim semtte daktilo kursu verilen bir büro var, müteşebbis gençler kurmuşlar, öğrencilerdir. Söylerim, sana sudan ucuza öğretiverirler. (s. 54).

Emekli öğretmenin bahsettiği kız, evlilik için eğitimini yarıda bırakmış ve üniversiteyi bitirmek yerine evlenmeyi daha makul görmüştür. Bu durum kadınların kendi bireysel tercihlerinden ziyade toplumun yönlendirmelerini dikkate aldığını göstermesi bakımından dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil değerlere sahip ailelerde yetişen kadın bireylere daha çocukluk yaşlarından itibaren bir erkeğin eşi olma fikrinin aşılandığı göz önünde bulundurulursa kadının bu yönde hareket etme nedeni anlaşılır.

Karay (2009i) yine aynı eserinde Gülsün isimli kadının eğitimi ile ilgili düşünceleri Erbil vasıtasıyla şöyle aktarmaktadır:

“Hani,,” diyor “Gülsün de kola takılıp göğsünü gere gere götürülecek bir kız! Babası ne iyi etmiş de koleje, yahut rahibeler okuluna vermemiş. Onu lisede okutuyor. Ancak bulacağı iş nedir? Ne para getirecek ve işi nasıl bulacak? (s. 52).

Lise eğitimine babasının teşvikiyle devam eden Gülsün zengin olmasına rağmen kolejde eğitim almaz. Romanların bazılarında toplumun lükse düşkün tarafı eğitim hususunda da kendini gösterir. Zengin ailelerin çocukları eğitimi devlet okullarında değil, kolejlerde sürdürür. Eğitimin niteliğinden ziyade maddi tarafın ağır basması toplumun eğitime olan taraflı yaklaşımını gösterir. Kadınların eğitim alması ve para kazanması ataerkil toplumlarda istenilen bir durum değildir. Bu görev evin reisi olan erkeğe aittir. Kadın da bu düzende evlenerek kendini maddi güvence altına almaktadır.

Bugünün Saraylısı’nda Ayşen ortaokula kadar eğitim görmüştür. Sefir karısı olmak için tahsilinin yetersizliği Ata Efendi tarafından genç kadına dolaylı olarak sezdirilse de Ayşen kararlı tutumuyla dil öğrenmeye olan hevesi ve yeteneğinden bahsederek durumu lehine çevirmeye çalışmaktadır: “Üç ay sürmez İngilizcemi ilerletmiş olurum. Herkes aksanıma beğeniyor. Buraya geldim geleli kıyafet ve tavırlarımın nasıl değiştiğini gördün. Zonguldak’a gittiğim zaman dangıl dungul konuşuyordum. Mühendisin haremi İstanbullu, kibar aileden mükemmel bir kadındı;

lisanımı onunkine uydurdum” (Karay, 2018a, s. 107). Pasajdan da görüldüğü üzere kadının eğitilmiş olmaya dair isteği kendini geliştirmek ya da ekonomik olarak bağımlı rolünden çıkmak adına değil, zengin kocanın niteliklerine uymak için şekillendirilmektedir.

Ayın On Dördü’nde Refik Halid eğitilmiş kadının erkekler üzerinde bıraktığı tesire değinerek toplumun kadın eğitime yönelik bakışını şöyle aktarır: “Önce birer kokteyl alalım; Gülhun pek nefislerini yapıyor. Genç kız kolejden çıkmadır; yan masanın önünde kokteyl kabını çalkalıyor. Fakat göğüssüz olduğundan, bu manzaranın göz oyalayıcı tarafı yok! Telefonun çaldığı duyuldu; zira bütün kapılar ve pencereler iki taraflı açık” (Karay, 2009a, s. 87).

Karay’ın eserlerinde koleje giden kadınlar; varlıklı ailelerin kızlarına has bir özellik, modernleşme furmasına uyum sağlamak adına yapılan bir eylem olarak yer almaktadır. Romanda yer alan erkeklerin; Gülhun isimli kadının entelektüel tarafına değil de fiziksel özelliklerine ilgi duyması, kadının sosyal yaşamdaki konumunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Kadınlar Tekkesi’nde Şeyh Baki’nin müritlerinden olan Gürcü kızının eğitim hayatından bahsedilir. Genç kız ilkokula kadar eğitime devam etmiştir. Gürcü kızı Şeyh Baki’nin bilgili olan tarafına hayran kalır: “İlk mektep tahsilinden ötesini yapmamış olan Gürcü kızının ağzından hafif bir ‘ya!’ daha çıktı, çapayı toprağa vurdu. Baki’nin hocalığına, bir ilim adamı oluşuna hayretler içinde kalmış gibiydi” (Karay, 2018c, s. 52). Romanda kadının çeşitli koşullar neticesinde eğitimden uzak kalması durumu, ilim sahibi bir erkeğe duyduğu hayranlık ile birlikte sunulmaktadır. Bu durum, bireyin kendinde eksik bulduğu şeyi karşı cinsin sahip oldukları aracılığıyla tamamlama isteğiyle ilişkilendirilir. Ayrıca kadınlar mesleği olan mevki sahibi bir erkekle evlenme ayrıcalığını elde edince kendini bir erkek otorite üzerinden tamamlama isteğiyle ilişkilendirilir.

Kadınlar Tekkesi’nde yer alan Melal’in okuma yazma bilen bilgili bir kadın olması nedeniyle idare heyeti azalığına katıldığı ve burada ise konferanslar verdiği aktarılmaktadır. Melal’in iş dünyasında görünürlük kazanmasının yanında kadının eğitilmiş ve donanımlı tarafıyla öne çıkması feminist bağlamda dikkate değer bir duruma işaret etmektedir. “Melal yeni partinin ilçe idare heyeti azasından olmuştu, nutuklar

konferanslar veriyordu. Mebus listesinde yer alması ihtimali kuvvetliydi. Eh, okumuş yazmış bir kadındı da... Yaşı müsait olduğu gibi malumatfuruşluğu ile de dikkati çekiyordu” (Karay, 2018c, s. 544).

3.2.10. Namus ve Kadın İlişkisi

Refik Halid’in romanlarında yer alan kimi kadınlar namus olgusu etrafında değerlendirilir. Yaşama dair her alanda kadının namusuna uygun davranması gerektiği aktarılırken erkeklerin gözünde de namuslu kadın büyük bir öneme sahiptir. Romanda yer alan bazı kadınların iyi bir kişiliğe sahip olmasının ölçütü namuslu olması ile ilişkilendirilmektedir. Nikâh dışı yaşanan ilişkilerde yadırganan ve eleştirilen genellikle kadın cinsi olmaktadır. Bu durum da toplumsal cinsiyet algısının kadın üzerindeki adaletsiz tarafını gösteren bir diğer husus olarak Refik Halid’in romanlarında karşımıza çıkmaktadır. Namusunu koruma hususunda yetersiz olan kadınlar ise Karay’ın kalemiyle öteki olarak nitelendirilerek aşüfte, sokak kadını gibi ifadeler eşliğinde okuyucuya sunulur.

Bu Bizim Hayatımız’da Mazlum Sami’nin konağında kalan hizmetçi kızın cinsi duyguların tesirine kapılarak cinsel ilişki yaşaması ve hamile kalması anlatılır. Mazlum Sami’den hamile kalan Hüsniye isimli genç kadın konaktan uzaklaştırılır ve yaşlı bir adam ile evlendirilir. Mazlum Sami’nin annesi ve çevresindeki diğer kadınların durum karşısındaki söylemleri romanda şöyle yer alır:

“Yazık etti kendine,” demişti. “Ben onu paşanın yaveri Sudi Efendi’ye verecektim.”

Dadısı da üzölmüştü, diyordu ki:

“Pek ırz ehli bir kızdı; ne de akıllıydı... Bizi hoca hanımdan on beş gün ders almıştı da kendi kendine okuma yazma öğrenivermişti! Ayol neydi telaşın? Biraz sabredemez miydin? Sana koca mı bulunmazdı, yavrum?” (Karay, 2009b, s. 104).

Hüsniye, şehvet duygusuna yenik düşerek itibarını ve yaşayabileceği güzel şeyleri kaybetmiştir. Kadınlığın en büyük görev ve sorumluluklarından biri olarak kabul gören kendi bedenini koruma hususuna karşı gösterilen yanlış bir tutum onun hayatını tamamıyla değiştirecek bir neden olarak Karay tarafından okuyucuya aktarılmıştır. Romanda Hüsniye ile cinsel birliktelik yaşayan Mazlum Sami olaydan kadın kadar

etkilenmez. Biyolojik donanımı sebebiyle üstün olarak addedilen erkek, namus hususunda kadının karşılaştığı gibi sert yaptırımlarla karşılaşmamaktadır. Bu bağlamdan hareketle toplumun inşa etmiş olduğu cinsiyetçi davranış kalıplarında erkeklerin kendi iktidarını koruma amacının sezildiği de görülmektedir. Buradan hareketle romanların bazılarında kadınların namus algısına gösterilen hassasiyet erkeklerin kendi onurunu ve üstünlüğünü koruma çabası olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Mazlum Sami, Hüsniye ile yaşadığı nikâh dışı ilişkiden sonra kadının hamile kalmasına ve konaktan ayrılmasına sessiz kalmıştır. Yıllar sonra pişman olan Mazlum Sami, Arabacı Ahmet’le evlenen Hüsniye’nin kocasına hamile olduğu gerçeğini nasıl söylediğini merak eder. Söz konusu durum romanda şöyle geçer:

Kulübün kütüphane odasında bu eski sahneleri, bu konuşmaları ve bu düşünceleri canlandıran Mazlum Sami daima merak edip bir türlü içinden çıkamadığı bir meseleye tekrar takıldı: Arabacı Ahmet kızın kusurunu bile bile mi evlenmeye razı olmuştu, yoksa farkına varmadı mı? Öyle adamlar namus suçuna göz yummazlar, herhâlde bir hilesi bulunmuş. Zavallı kız! İşi düzeltinceye kadar neler çekmiştir! Meğerse narin, ufacık uslu kız fevkalade iradeli, becerikliymiş. (Karay, 2009b, s. 118).

Mazlum Sami namus olgusu dışına çıkan kadının bir başka erkekle evlenme konusunda yaşayacağı zorlukları örtbas etmek için yalan söyleyebileceği ve erkeği kandırabileceğini öne sürmektedir. Mazlum Sami namus olgusundan yoksun kadınları kusurlu olarak görmektedir.

Ayın On Dördü’nde Rıdvan karısının namusuna yönelik hassas tutumu sebebiyle ona olan güvenini iletirken Rahiya’nın namusunu her şeyden üst bir seviyeye yerleştirmesini onun fitratıyla ilişkilendirilmektedir. Kadının namusuna dair bir tehlike sezdiği anda ruhsal ve bedensel gerilmeler yaşadığı ve hafifmeşrep kadınlarda meydana gelmeyen bir spazm yaşadığı aktarılır: “Rahiya her kadın gibi hoşla gitmekten memnun oluyor. Fakat ancak bu kadarına tahammül edebilir. Kocasından başka erkek tarafından sevildiğini, bildiğimiz manada istendiğini, sahip çıkılmak arzusuyla peşinde koşulduğunu anlar anlamaz tiksinti duyacağına eminim. Elinde değil, iffetsizliği kabul edemeyen bir yaratılıştadır...” (Karay, 2009a, s. 223). Karay’ın Rahiya üzerinden verdiği namuslu kadın tutumu, ataerkil egemen düzende erkeğin kadından esas beklentisinin bir

yansıması olarak değerlendirilebilir. Erkek egemen düzende kadının beden ve ruhen de erkeğe ait olması, erkeğe sadakatli olması beklenir.

Dişi Örümcek'te namuslu bir kadının erkeklerde bıraktığı olumlu izlenime değinilirken aynı zamanda namussuz kadının erkek için bir heves olarak görüldüğü Nurper üzerinden aktarılır: “Beni seviyor, benimle evlenmek istiyor, demiştin ya! Ahlakça gevşek bir kadın olsaydım ne ona, ne Câsim’e, ne de Bahtiyar Bey’e bir fenalığım dokunurdu; heveslerini alıp unutulurdı. Namuslu kadın erkeklerin belası oluyor. Ama ne yapayım, elimde değil şekerim!” (Karay 2009c, s. 250). Erkeklerin namustan yoksun kadına bir heves olarak bakmasının yanında kadının namuslu olması sebebiyle kendine güvenmesi, bireylerin toplumsal öğretilere olan hassasiyetinin davranışlarına da aynı incelikle yansıtılmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yerini Seven Fidan'da Erbil dayısının eşi olan Nevbahar'a yönelik cinsi hissine karşılık bulamayınca kadını namus perspektifinden değerlendirmeye karar verir. Nevbahar şehvetli, arzularının farkında olan bir kadın olmasına rağmen namusuna aykırı davranmamak adına gösterdiği bu irade, Erbil için ona olan hayranlığını arttıran bir neden olarak gösterilmektedir. Bu durum romanda şöyle yer alır:

“Namuslu kadın doğrusu! Benliğiyle günlerce cenkleşiyor, vücudu istiyor, gönlü razı olmuyor. Hasan Usta çoktan dükkâna gitmişti muhakkak, gitmediğini söylemesi kendini korumak istemesinden! İrade kuvvetine hayran oluyorum. Değme kadın bu kudreti gösteremez; hâlâ o derece duygulu, tat almasını da, vermesini de bilen bir kadın!” (Karay, 2009i, s. 76).

Kadının namuslu olması ile ilişkilendirilen bakirelik hususuna Nilgün üzerinden yer veren yazar, kadının sevdiği erkeğe olan düşkünlüğü nedeniyle kocasını terk edeceğini ama sevgilisi Ömer'e bekâreti ile gelemeyeceği için bunun üzüntüsünü içinde taşıyacağına *Nilgün* isimli romanında şöyle yer vermektedir: “Nil bunlardan biri oldu. Nil beni görünce tacını kocasının suratına vurup sevdiği serserisine dönecek ve bu, vatandaş serseriye bekâretiyle gelemeyeceğinden dolayı üzülecek” (Karay, 2017b, s. 327). Ataerkil düzende kadın bakireliğinin önemi, erkeğin kendi mevcut iktidarına ekleyeceği kadının yalnızca onun mülkü olması ile ilişkilendirilmektedir.

3.2.11. Kadının (Kadınlık) Rolü

Kadınlar, Karay'ın eserlerinde genel itibarıyla dişil rolün kapsamına giren ev işlerini yürütme, annelik ve erkeğe kendini beğendirmenin yanında toplumun beklentilerini yerine getirme çabası içinde yer alır. Bunun yanında kadın konumu itibarıyla çeşitli nitelikler üzerinden yazar tarafından değerlendirilmektedir. Bu niteliklerden biri kadının fedakâr konumu olarak görünürlük kazanır. Romanlarda yer alan bazı kadınlar ise makyaja ve süse düşkün olarak tasvir edilir. Kimi kadınlar erkek egemen zihniyetin kadından beklediği itaatkâr rolü ile romanlarda yer alır. Hizmetçi kadınlar ise şehvetli yanını erkeğe göstermekten çekinmeyen bireyler olarak okuyucuya sunulur.

Yerini Seven Fidan'da Nevbahar'ın ev işlerine yönelik çabası Erbil'in gözünden okuyucuya sunulur: "Amma da temizlik delisi!" diye söylendi ve okuduğu seksoloji kitaplarından bir pasaj aklına geldi: Çoğu kadın cinsi arzusunu tatmin edemezse kendisini ev işlerine ve temizliğe verirmiş; bazısının dine verişi gibi" (Karay, 2009i, s. 48). Yazar sosyal yaşamdaki tipik kadın rollerinin arka planında şehvet duygusunun yer aldığını ifade etmektedir. Ona göre kadınlar ev işleri ya da dine duyduğu teslimiyet ile şehvetli yanını törpüleme çabası içindedir.

Yezidin Kızı'nda Hikmet Ali; kadının evlilik müessesesi içerisindeki kadınlık rolüne ve bir erkeğin eşi olacak kadından beklediği niteliklere şöyle değinmektedir: "Erkeği lütufla karşılamayı bilen ve yüzünün sinirlenmemiş durgun, serin hatlarıyla onu rahata kavuşturmaya muvaffak olan sade kadını, eş ve hemşireyi..." (Karay, 2019d, s.108). Hikmet Ali'nin düşlediği kadın, ataerkilliğin benimsendiği toplumlarda kabul gören itaatkâr eş, erkeği yormayan ve onun üstünlüğünün bilincinde olan bir kadınlık rolü ile örtüşmektedir.

Bugünün Saraylısı'nda Ayşen isimli genç kadının hastalanması üzerine Ata Efendi onunla evlenmek istediğini söyler. Evlilik içindeki kadından beklenen eş rolünü ona öğreteceğini söyleyen olgun erkek Ata Efendi'nin düşünceleri romanda şöyle yer bulur:

"Ben izdivacımızın aynı zamanda tedavi olacağı fikrindeyim. Kendisine – demiştim ya- telkin yoluyla muhitinden soğutarak yepyeni bir ruh vereceğim. Onu bir müddet sonra bambaşka göreceksiniz. Tuvaletten ziyade kocasını,

çocuklarını zevk edinmiş bir ev, aile kadını! Zaten esasen öyle idi; birdenbire hayat tarzını değiştirmesi bir tepki hâsıl etti. Buna 'şok' da diyebiliriz." (Karay, 2018a, s. 194).

Ata Efendi; kadının yaratılış gereği evinin, eşinin ve kocasının sorumluluklarını yerine getirmeye olan eğilimini vurgularken bir diğer hususa da dikkat çeker. Kadınlık rolü dışına çıkan kadınların geçici bir mutluluk yaşadığını öne sürer. Karay'a göre, kalıcı mutluluk kadının kendi rolünün gereklerine uygun yaşamasıyla mümkün olacaktır. Ayrıca bir erkeğin kadından beklentilerine yer veren yazar; kadının erkeği yormaması, onu huzurla, sevgiyle sarıp sarmalaması gerektiğine dair düşüncelerini de kadınlık rolü kapsamında ele almaktadır. Bu bağlamda Karay'ın, kadının toplumsal roller bağlamında meydana gelen ikincil konumunu desteklediğini söylemek mümkün olacaktır.

Anahtar'da Perihan'ın Kenan'la evlenmeden önce Vecdi'yle evlenip boşanmasından bahsedilir. Perihan'ın bu olaydan hiç etkilenmeden günlük hayatına, dolayısıyla kadınlık rolüne devam ettiği görülür. Perihan'ın ev işleri ile meşgul olan yanı şimdiki kocası Kenan'ı etkiler.

Kenan'ın Perihan'a kadınlık rolüne yönelik düşüncelerine Karay (2019b) şöyle yer vermektedir:

O Perihan da daha tatlıydı; belki de pahalya çıkmayan ve genç kızlarınkini andıran ufak robları, yalancı ipekten iç çamaşırları, hele mutfığa girdiği vakit taktığı cici önlüğü ile, has un, kabarmış baking powder, sütlü vanilya ve limon kabuğu rendesi kokan elleriyle, çıplak ayaklarına taktığı ökçesiz kumaş terlikleriyle şimdiki mükellef Perihan'dan çok daha tatlıydı[...](s. 111).

Perihan'ın tipik ev rolü, kadınların ev içi rollerinden mutfığa yönelik becerisine verilen önemi göstermesi açısından kayda değerdir. Romanda yer alan Perihan'ın kadınlık rolü patriyarkal toplumda benimsenen kadının ev içi rolü ile birebir örtüşmektedir. Kadın besin tedarik eden ve ailenin geçim rolünü üstlenen erkeğin ardından evde onun konforunu sağlayan bir özne olarak değerlendirilebilir.

Yazarın, kadının sosyal yaşamdaki rolünü aktardığı bir diğer durum da *Kadınlar Tekkesi*'nde yer almaktadır. Romanda Gürcü köylüsü kadının günlük ev içi görevlerini

yerine getirmesinin yanında köyden kalan alışkanlığı olan toprağı ekme biçme eylemini de devam ettirdiği anlatılır. (Karay, 2018c, s. 50).

Karay'ın romanlarında yer alan kadınlar, gezmeye tozmaya ve eğlenmeye ilgi duymaktadır. *Ekmek Elden Su Gölden*'de Duranbeyli ailesinin kızları ve gelinleri, *Bugünün Saraylısı*'nda Ayşen ve Ata Efendi'nin kızı, *Kadınlar Tekkesi*'nde Baki Efendi'nin tarikatına mensup kadınlar, değişen zamana ayak uydurma ve sosyeteye dâhil olma gayesi etrafında giyinmek, süslenmek, balo davetlerine katılmak ve kendilerini beğendirmek isteğini taşımaktadırlar. Karay'a göre bu durum kadınların lüks hayat sürme isteği ile ilgilidir. Bu doğrultuda onun kaleminden kadınlar tüketim meraklısı, para harcamaya hevesli bir konum dâhilinde okuyucuya verilmektedir.

Duranbeyli ailesine mensup kadınların genç yaşlı fark etmeksizin otelde tek bir amaçta toplandıklarına *Ekmek Elden Su Gölden*'de şöyle yer verilir:

Otele görgüsüzlüklerinden, fazla değer veriyorlar, ötekine, berikine oraya gitmekle hep övünüp dururlar; genci de öyle yaşlısı da... Baksana yeni kuşaktan olan iki gelinin hâl ve davranışlarına... Kat kat elbiseler, saç tuvaletleri, şapkalar, mantolar, hep burası için yapılmıştır. Kendilerini gösterip beğendirme isteklerini buradan karşılıyorlar. (Karay, 2018b, s. 17)

Bugünün Saraylısı'nda Ayşen'in yeni tanıştığı Mesture Hanım'la gittiği küçük hanımlar apartmanında yaşayan kadınların sosyal yaşamdaki rolüne Karay (2018a) şöyle yer vermektedir:

Hepsi de yeni zengin kızları ve çoğu taşralı. İzmir havalisinde, Mersin, Adana, daha uzak şehirlerde türemiş harp tüccarlarıyla arazi ve fabrika sahiplerinin çoluk çocukları hep İstanbul'da şımarık, delişmen bir hayat sürüyorlar; el çantalarında beşer yüzlük kâğıtlar, parayı nasıl nereye harcayacaklarını bilemiyorlar; arkalarında bir sürü delikanlı, Beyoğlu Caddesi'nde mekik dokuyorlar. (s. 127).

Yukarıda adı geçen romanlardan hareketle tüketim meraklısı, lükse ve gezmeye meraklı olan dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolüne aykırı davranan kadınlar romanda yer alan kimi erkekler tarafından amaçsız bir yaşam sürme sebebiyle eleştirilmektedir.

Kadınlar Tekkesi'nde Prensese'in kadınlık rolü, dine adanmış bir şekilde ele alınmaktadır. Prensese sosyal yaşamda diğer kadınlar tarafından dine olan düşkünlüğü

nedeniyle ötekileştirilmemek adına diğer kadınlar gibi sosyalleşmeye çalışır. Dinî duyguların tesirine fazla kapılan kadın ara sıra diğer hemcinslerinin olduğu meclislere katılmaktadır. Prensese'in diğer kadınlara uyum sağlama çabası romanda şöyle yer alır:

Namaz, niyaz cami ve türbe ziyaretlerinden vakit ayırıp yüksek sosyeteye mensup bazı hanımların toplantılarına gittiği olurdu; mevki icabı düğünlerde nişanlarda da şöyle bir görünürdü. Prensese'in kendini sofuluğa verdiği malumdu ama bunun yarı sapıklık hâlini aldığı henüz yayılmamıştı. Zaten bu meclislerde içini belli etmemeye çalışır, moda ve sinema bahislerine karışır, dünyadan elini, eteğini çekmiş hissini vermemek hususunda dikkatli davranırdı.
(Karay, 2018c, s. 57)

Yukarıdaki pasajda kadının özgürce bir yaşam rolü üstlenmesinin imkânsızlığı dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Karay, kadının sosyal yaşamdaki rolüne eğilirken kadının çeşitli rolleri icra etmesinin arkasındaki denetleyici toplumsal mekanizmanın etkilerini de sezdirmeyi ihmal etmemektedir.

3.2.11.1. Makyajlı ve Süslü Kadın

Refik Halid'in romanlarında karşımıza çıkan erkek kahramanların hoşlandığı kadın tipi kimi zaman makyaj yapmayan, doğal güzelliğini koruyan kadınlardan oluşmaktadır. Bazı romanlarda da makyaj unsuru erkeğin kadına yönelik ilgisini arttıran bir etken olarak yer almaktadır.

Ekmek Elden Su Gölden'de yer alan Armenak Efendi'nin Nezire isimli kadının doğal güzelliğine yönelik düşünceleri şöyle iletilmektedir: “Melek buna derler, kapıdan mı girmiştir, yoksam gökten dosdoğru masamıza mı inmiştir? Ruj sürmemiş, makyaj yapmamış, tırnaklar ojesiz, kendinden boyalı. Peri padişahının kızıdır veya pamuk prensesin ta kendisidir” (Karay, 2018b, s. 20).

Armenak Bey'in düşünceleri, toplumsal beklentilerin kadın cinsine yüklediği güzel olma çabasının yersizliğini göstermektedir. Nezire gibi kadınlar erkekler tarafından beğenilmek adına makyaj yapmaya yönelmektedir. Armenak Efendi ise kadının doğal güzelliğini daha çekici bulmaktadır.

Yezidin Kızı'nda kadınların süse ve makyaja yönelik ilgisini renk olgusu üzerinden açıklanmaktadır. Hikmet Ali'ye göre renkler; dünyanın güzelliğini, süsünü ve şenliğini ortaya çıkaran bir faktördür. Kadınlar da bu faktörden yararlanmak adına

kendilerini maddileşmiş bir güzellik algısı uğruna birer renk dergisine çevirmektedir. (Karay, 2019d, s. 82).

Romanda yer alan Hikmet Ali'nin kadın ve renklerle ilgili düşüncelerine Karay (2019d) şöyle yer verir:

“Ben rengi kadınlarda görüyorum, zevkini kadında sürüyorum. Renk kadınlardadır. Kadınların gözlerinde ve sürmelerinde... Kadınların yanaklarında ve allıklarında... Dudaklarında ve boyalarında... Tırnaklarında ve cilalarında, derilerinde ve damarlarında! Kadın renk denilen büyüülü oyunun ışık ve göz oyununun en becerikli ustasıdır.” (s. 82).

Hikmet Ali kadını bir renk cümbüşü olarak tasvir etmektedir. Kadının süslü olma eğilimini kişiliğiyle ilişkilendirmekte ve erkekte hoş giden bir etki bıraktığını öne sürmektedir. Patriyarkal toplumda şekillenen kadınlık algısı göz önünde bulundurulunca kadınlar aklının ya da zihinsel yetisinin yok sayıldığı söz konusu düzende görünür olmak adına bedensel yatırımla öne çıkmayı hedeflemektedir. Ayrıca Hikmet Ali'nin kadını zevk veren bir obje konumuna taşıması yine erkek egemen düzenin kadın için biçtiği rol kalıbını pekiştiren bir düşünce olarak karşımıza çıkar.

Dört Yapraklı Yonca'da Yonca isimli kadın, ahlaki yönüyle ataerkil toplumun onayladığı bir kadın profili çizerken fiziki özellikleri sebebiyle erkeklerin beğenisini kazanma hususunda yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Dört Yapraklı Yonca isimli kız cemiyyetinin diğer üyeleri ile birlikte makyaj yapan Yonca, kadınsı yanını ortaya çıkarır ve güzelliğiyle dikkatleri üzerine çeker. Söz konusu durum Karay'ın (2019c) romanda şöyle geçer:

Aliye dört genç kızı çok değişmiş, birdenbire serpilip endam şekli ile birer küçük hanım olmuş görmekten de şaşkın. Hepsi de kadınlaşmış! Neden sonra anladı: Kızlar ilk defadır ki boyanmışlardı, makyajlı ve manikürlüydüler. Asıl değişiklik ise Yonca'da göze çarpıyor: Adeta öbürleri kadar çekici. Ayrıca hepsinden kibar tavırlı. (Karay, 2019c, s. 95).

Nilgün'de makyaj konusuna farklı bir perspektiften yaklaşan Ömer, kadına bir makyajdan daha fazla yakışan utangaçlık hissine değinmektedir: “Yelpaze saltanatı hüküm sürdüğü devirlerde kadın utanırdı, kızarırdı ve renklerin en güzeli, en sıcaklığı ile en latif bir makyaj yerine geçen bu heyecanı, helecanı yelpazesıyla yarı örtmeyi çok

sever, yakıştığını bildiği için de utanmak vesilelerini dört gözle beklerdi” (Karay, 2017b, s. 81).

Yer Altında Dünya Var isimli romanda geçen pasajda Nebil Bey isimli erkek, gece fener ışığında seviştiği kadının sabahın aydınlığı ile birlikte çirkinliğinin gün yüzüne çıkma ihtimalinden duyduğu endişeyi şöyle ifade etmektedir: “Yarın sabah, çirkinliği, münasebetsizliği meydana çıkmasın? Belki de yaşlıcadır, kırkını aşmış, maceralardan yıpranmış, yorgunluğu ve çirkinliği makyajla büsbütün beliren, hele aydınlığına tahammülü olmayan fersudelerden bir zavallıdır. Yazık olur... Bana da, ona da...” (Karay, 2019a, ss. 139-140). Nebil Bey makyajı kadınların doğal güzelliğini örten bir maske olarak değerlendirmektedir. Yukarıdaki pasajdan da hareketle çirkin olan bir kadının makyaj aracılığıyla kusurunu örtmeye çalışması sonuçsuz kalır. Nebil Bey’e göre makyajla kadının var olan çirkinliği daha belirgin hâle gelir.

Dişi Örümcük’te ise Nurper’in fahişe bir ruh taşıdığı aktarılırken kadının güzelliğe olan düşkünlüğünün, sınırları zorlayan bir hâle geldiği belirtilir. Kadının fenalaşıp bayıldıktan hemen sonra ağlayan yüzünü toparlamak için Nurper yüzüne pudrasını sürmekte ve rujunu tazelemektedir. Hayati Bey kadının bu hevesini fahişe ruhu taşımasıyla ilişkilendirmektedir. (Karay, 2009c, s. 81).

3.2.11.2. Mahalle Kadını

Karay’ın toplumsal yaşamda ahlaka aykırı tutum benimseyen kadınları “mahalle kadını”, “sokak kadını” gibi tabirlerle aşağılayan bir üslup etrafında değerlendirdiği görülür. Yazarın kadınlara yönelik bu tasvirinin; kadınların eğlenmek, süslenmek ve kendini erkeklere beğendirmek için büründüğü davranışlarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Sürgün’de yer alan şu pasajda söz konusu kadınların günlük hayattaki rolüne Karay (2018d) şöyle verir:

Nihayet çok aydınlık bir dükkân önünde durdu, serin bir şey içmek istiyordu. O zaman farkına vardı ki girdiği mahalle başkalarına benzemiyor: Etrafında göğüs bağı açık, bacaklar çorapsız, ayaklarda ponponlu terlikler bir sürü kadın dolaşıyor; gazoz içiyorlar birbirileriyle şakalaşıyorlar ve gelip geçene laf atıyorlar. (s. 46).

Dört Yapraklı Yonca'da mahalle kadını, aile terbiyesinden yoksun ve cinsel hazzı saklama hususunda yetersiz olarak konumlandırılmaktadır. Yonca'ya göre bu kadınlarda fazlasıyla belli olan şehvet duygusu onların yürüyüşüne, giyimine ve konuşmasına yansır. Bunu gizlemek yerine açıkça göstermek mahalle kadınları için bir alışkanlık hâline gelmiştir. Yonca'nın mahalle kızına yönelik düşünceleri romanda şöyle geçer:

Zaten mahalle kızı nedir? Yetişkinlik çağına gelmeden, vaktinden çok evvel cinsiyet duyguları beliren ve belirmediğini erkeğe belli etmekten keyiflenen taze değil mi? Duyguların erken belirmesine sebep etrafındakilerin cinsi işlere düşkünlüğüdür. Biteviye bu meselelerin konuşulması, çok defa seyredilmek fırsatının bulunması, sevişme vakaları arasında haşır neşir olunması çabuk uyanmaya yol açar, tahrik sebepleridir. Ev işi aşna fişne lafı... (Karay, 2019c, s. 27).

Refik Halid mahalle kadını kategorisine almadığı diğer kadınların rolünü ise ahlaklı, terbiyeli, evine bağlı ve çirkinlikten uzak olarak betimlemektedir. Bu bağlamda incelenen bazı romanlarda Karay'ın, kadınların sosyal yaşamdaki rolünü iki ayrı tutumda ele aldığı görülmektedir. Bu rollerden biri ev kadını rolü iken diğeri hafif meşrep kadınlardan oluşan mahalle kadını rolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Karay'ın romanlarında mahalle kızı; erken yaşta cinsellik duygusuna yenilen ve bu yönde hareket eden, erkekleri ilgi odağı hâline getiren cazibeli kadınlardan oluşmaktadır. Mahalle kadınları erkeği tahrik etmek adına bedenlerini kullanmaktan, istekli ve cazibeli davranmaktan çekinmemektedir.

Anahtar'da Perihan adlı kadının, gördüğü arzu dolu rüyanın tesirine kapılmasının ardından kocası Kenan, karısının duygularını bastıramaması nedeniyle ahlaklı tarafını riske atıp mahalle kadınına benzediğini düşünmektedir. Kenan'ın bu yöndeki düşünceleri romanda şöyle geçmektedir:

Gizlenen hakikati en öz duygu ve isteklerin tezahürü şeklinde rüyasında yaşıyor. Şuur altına itilip tepilmiş arzuları tamamıyla üste çıkmış, mutlak surette hürdür. Kimi seviyorsa onun kollarında ve nasıl sevişmek istiyorsa o vaziyettedir. Asıl Perihan rüya gören Perihan'dır. "Kim ne der? Kime ne tesir eder?" diye düşünmüyor, kayıt şart tanımıyor. İnsan, yalnız rüyasında tam kendisidir. Profesyonel bir fahişenin esasta ne kadar az fahişe ve bir evli kadının ne kadar az ev kadını ruhlu oldukları rüyalarda meydana çıkar. (Karay, 2019b, s. 114).

Pasajda dikkati çeken kısım “Kim ne der? Kime ne tesir eder?” cümlesi kadının toplumsal düzendeki dişilik rolünün bir denetime tabi tutulduğunun somut ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Perihan sosyal yaşamda kadınlık rolüne uygun davranma baskısından rüya âleminde kurtulmaktadır. Bilinçaltında taşıdığı ve bastırdığı duygularının rüyasında açığa çıkması nedeniyle Kenan kadını eleştirmekte ve kadının ustaca oynadığı rolün rüya âleminde ortaya çıkmış olmasından bahsetmektedir.

Sürgün’de Hilmi Efendi kızı Seher’in değişen ahlak yapısını sorgular, hâl ve hareketlerini bayağı bulur ve kızının artık bir sokak kadınına benzediğine kanaat getirir: “Seher artık, bildiği bir çehre ve vücutta biri değildi, bambaşka bir mahlûktu; esmer, zayıftı, saçları kıvrırcık, bakışı hain, yürüyüşü kıvrımlı dişleri yarı çürük, parmakları arasında sigara, iğrenç ve arsız bir sokak şıfıntısı idi” (Karay, 2018d, s. 117). Romanda Seher’in mahalle kızına dönüşme nedeni ailenin otorite merkezi olan babasından uzak kalması sebebiyle meydana gelmiştir. Buradan hareketle ataerkil değerler bağlamında erkeğin denetleyici rolünün eşi ve çocukları üzerinde koruyucu bir etkiye sahip olduğu savunulabilir. Karay, kadının ahlaki olarak yozlaşma durumunu erkek otoritesinden eksik kalması ile bağdaştırmaktadır.

Dişi Örümcek’te Nurper’in sokak kadını rolü, kendi hemcinsi olan Kraliçe Natali’nin sözleri üzerinden okuyucuya sunulur: “Kraliçe Natali bile genç kadının şıretliğinden ürktü. Lakin bayağı tavırlarına rağmen inadını beğendi, hem de öfkeli hâlinin onu sokak kadını rolü yapan büyük bir aktriste benzettiğine, cazibesini arttırdığına dikkat etti; istikbalini parlak gördü” (Karay, 2009c, s. 99). Pasajdan da anlaşılacağı üzere sokak kadını rolü Karay tarafından şiddete eğilimli cazibesini kullanmaktan çekinmeyen bir perspektiften ele alınmaktadır.

Dişi Örümcek’te yer alan Bahtiyar Bey, Nurper’in sokak kadını cilvesi yapan tarafını görünce hayal kırıklığı yaşar. Bahtiyar Bey’e göre bu tarz kadınların kendilerini naza çekerek karşısındaki erkekle yakınlık kurup ondan uzaklaşması durumu, erkeği çileden çıkarmak için yapılan bilinçli bir harekettir. Erkeğe eziyet etme duygusu mahalle kadınlarının bir âdeti ve ananesi hâline gelmiştir. (Karay, 2009c, s. 103).

Kadınlar Tekkesi’nde Memhure Zeyrek’e olan tutkunluğu sebebiyle içsel sorgulamalar yaşamakta, acizliğini Neşide isimli mahalle kadını olarak gördüğü kadınlara kıyaslamaktadır. Üstelik Memhure kendi sevgisine rağmen fedakârlık yapıp erkeği

mutlu etmek adına Neşide'yle konuşmaya dahi gitmiştir. Memhure, Şeyh Baki'ye olan düşkünlüğü nedeniyle yapmış olduğu hareketlere anlam veremez. Memhure, Neşide gibi ahlakı düşük, mahalle kızı için kendisini küçük düşürme eylemini iradesizlik olarak değerlendirir. Memhure'nin yaşadıkları romanda şöyle yer alır:

“[...] Zincirimi koparamıyorum. Büyülenmişim, telkin altındayım; bir doktora gitmeliyim. Hasta olmasam onun kucağına atılmaya rıza göstermeyen bir mahalle kızını kandırmak için hâlâyıklığını mı edinirdim? Ayıp şey!” Daha ayıp olan şuydu: Mahalle kızı dediği Neşide kadar bile irade sahibi değildi. Niçin kendisi telkin atında kalıyordu da bu kuş kafalı kız çelik gibi bir iradeyle karşı koymaya muvaffak oluyordu? (Karay, 2018c, s. 124).

Nilgün'de Ömer isimli maceracı erkeğin âşık olduğu, tavırlarını, zarafetini beğendiği ve kendi milletinden dediği Nilgün isimli kadının bazı bayağı hareketlerinden ötürü mahalle kadınına çağrıştıran tarafına Ömer şöyle değinir: “Hep o Nil... neydi deminki ağırbaşlılığı? Nedir şimdiki havaililiği? Masadan esneyerek kalktı; tavırları tamamen mahalle kızı... hafifçe gerindi bile! “A la keyfek” nakaratını yüksek sesle çağırarak yürüyüp gitmesinden ürküyorum. Böyle mi sever kadın? Böyle mi ayrılır âşıklar? Muhakkak deli!” (Karay, 2017b, s. 396). Romanda görüldüğü üzere patriyarkal düzende Ömer gibi erkekler sevdiği kadının hâl ve hareketlerinin ölçülü olmasını ister. Kadının ölçüsüz hareketleri erkekler tarafından eleştirilir. Ömer Nilgün'ün davranışlarındaki ölçüsüzlük nedeniyle onun ahlaki tarafını sorgulama girişiminde bulunur.

3.2.11.3. Erkeğe Eziyet Eden Kadın

Karay'ın bazı romanlarında yer alan kadınlarda görülen diğer bir rol kalıbı da seven erkeğe cazibesini kullanarak eziyet edenlerden oluşmaktadır. Bu tür kadınlar erkeğin kendisine olan ilgisini kullanıp erkeği ümitlendirerek onu içsel karmaşalara sürüklemekten mutlu olmaktadır.

Yüzen Bahçe'de Rıdvan, Gülrehan hakkındaki düşünceleri nedeniyle bir ikilem yaşamaktadır. Rıdvan sevdiği kadın ahlaklı bir kadın mı yoksa o, diğer sadist kadınlar gibi eziyet etmekten keyif alan bir kadın mı diye sorgulamalar yapar. Rıdvan kadının sadist tarafını anlamlandırma noktasında erkeklerin yetersiz kaldığını düşünmektedir.

Ona göre kadının erkekler tarafından anlaşılamama nedeni de kadınların sadist tarafından kaynaklanmaktadır. Bu durum romanda şöyle yer alır:

“Olmaz, bu ataklık onda yok. Doğuştan iffetli bir kadın... Yahut bütün zevki ümit vermez görünerek erkeği daima ümitler içinde bırakmak; ona ustaca işkence etmek! Belki de şimdiye kadar her erkeğe hep bunu yaptı, bunu yapmakla tatmin edilmiş oluyor; zaten kadının keşfedilmez yaratık sanılışı bu çeşit, erkekte nadir rastlanan ruhî çıkmazlardan, bizim akıl erdiremediğimiz pek ince bir nevi ‘sadizm’den ileri gelir.” (Karay, 2009j, s. 196).

Yerini Seven Fidan’da sadist kadının tanımını Erbil Nevbahar’ın hâl ve hareketleri üzerinden yapmaktadır. Bu durum romanda şöyle geçer:

“Bir cins sadist bu kadın... Bana mahsus bir defa için kendini verdi, hem de o gibi münasebetlerin çeşidine alışmış olanlardan dinlediğim hünerbazlıkların hiçbirini esirgemedi, hepsinin daha ustası gibi. Sonra paydos! Gelsin cilveler, nazlar, bir gün yüze gülme, ertesi gün sırt çevirme bir gün ümide düşürme, ertesi gün kırma, neler de neler! Bana zulmetmekten haz duyuyor, oynuyor benimle! Cinsi zevkini acıklı hâlime bakarak tatmin ediyor.” (Karay, 2009i, s. 116).

Karay’ın romanlarında yer alan erkeklerin kadının erkeğe yönelik hâl ve hareketlerini sadizmle ilişkilendirmesi dikkate değerdir. Bu bağlamda *Türkçe Sözlük*’te sadizmin tanımı şöyle yapılmaktadır: “Çimdikleme, kamçılama ve daha ağır can yakma yollarıyla cinsel zevk sağlama biçiminde kendini gösteren bir sapınc” (TDK, 1974, s. 678). Romanlarda yer alan kimi erkeklere göre kadın, seksepalitesini kullanarak erkeğe işkence etmeyi onu ümitlendirip yarı yolda bırakma eylemini bir nevi kadınlık rolü olarak benimsemiştir. Sadist kadınlar, bu rol adı altında kendi dişil tarafını pekiştirmekte erkeğe eziyet etmekten keyif duymaktadır. Erkeğin ise bu tür kadınlara önyargılı olma sebebi, kadın üzerinde kurmuş olduğuna inandığı eril otoritesini kaybetme kaygısı olarak görülebilir.

Dişi Örümcek’te Kraliçe Natali ve Nurper arasında gerçekleştirilen bir sohbete rastlanır. Bu sohbet sırasında Madam Alberti, Nurper’in erkeklere eziyet etmekten çekinmeyen tarafını fark eder. Nurper’de kendi gençliğini gören Natali, o yıllarda erkeklere eziyet etmekten duyduğu hazzı hatırlar. Bu durum romanda şöyle geçer:

Madam Alberti gençliğinde kendisinin de yaptığı, yapmaktan nefsinin alıkoyamadığı adi koketri hakkında, yani hangi erkek olursa olsun çıplaklığıyla şaşırtıp allak bullak hâle sokaktan duyulan hayâsız zevk hususunda bilgisiz değildi. Şimdi işin iç yüzünü öğrenmişti: Nurper, biçare kavası böyle marazi bir teşhir ile göğsü bağır açık dolaşmalara, bacak bacak üstüne atışlar, eteğinin yan veya arka düğmelerini iliklemeyerek aralıklarından kombinezonunu göstermelerle çileden çıkarmıştı. Belki daha da ileri gitmişti. (Karay, 2009c, ss. 97-98).

Romanda yer alan Nurper, mahalle kadınlarında görülen ahlaki olarak zayıf bir kişiliğe sahiptir. Giyimi ve kuşamıyla erkeklerin dikkatini çekmekte ve çevresindeki erkeklerin birçoğunu güzelliği ve cazibesiyle etkisi altına almaktadır. “Nurper, sevdiği erkeklere eziyet etmekten zevk duyan bir kadındır; bunu düşünmeden yapar; bu yaratılıştaki bir kadındır. Kendisine kadınlığından dolayı iltifat eden ve yaklaşmak isteyen erkeklerden kaçır” (Aktaş, 2004, s. 121). Nurper dışı bir örümcek tavrıyla Ebu Ali’yi, Câsim’i, Konsolos Hayati Bey’i, Hayri’yi, Murtaza Bey’i ve Viskonsül Hayati Bey’i ağına düşürmüştür. Nurper Avrupalı yaşam tarzına sahip olmak için etrafındaki erkeklerin maddi gücünü kullanmaya çalışan bir kadındır. Erkeklerin maddi gücünü elde etmek için de kadınsı yanını devreye sokar. Nurper erkeklere ümit verir, ilgili davranır fakat hiçbirisiyle ciddi bir ilişki kurmaya yanaşmaz.

Sonuncu Kadeh’te eziyet eden kadın hakkında şöyle denir: “Kadın milletinin bazen şirret, çok defa düşkünün ezen, zulümden haz eden, sevgisi yorucu, düşmanlığı insafsız, değişken kararsız veya inatçı karakterini, hatta maddi kusurlarını bilmez, görmez değildi. Kadını biraz da ciddi muharrirlerden tetkik etmiş, değerli epeyce kitap okumuştur” (Karay, 2009h, s. 23). Mazlum Sami çapkın fitratı nedeniyle birçok kadın tanımıştır. Kadınlar hakkındaki fikri, onların erkeğe eziyet etme eyleminden haz duyması üzerine belirginlik kazanmıştır. Kadına dair bu düşüncesini temellendirmek adına da çeşitli kitaplardan araştırma yapmaya karar vermiştir.

Bugünün Saraylısı’nda Ayşen’in evlenmekten ziyade kendini erkeklere beğendirme hevesinde olduğu aktarılır: “Ayşen yalnız nefsini düşünüyor; kendi güzelliğine, süsüne, şatafatına aklını vermiş, kendisine âşık Rüştü’ye de öbür gençlerden ayrı, imtiyazlı muamele yapmıyor. Sadece beğenilsin ve etrafında pervane gibi dönüp dolaşılsın, hayranları çoğalsın istiyor” (Karay, 2018a, s. 96).

Karay'ın romanlarındaki bazı kadınlar gerek erkeklerin gözünde gerek sosyal yaşamda eziyet eden rolü ile öne çıkarlar. Ayşen isimli genç kadın da bu rolü yerine getirme hususunda başarı kaydetmektedir. Ayşen'in kendi benliğine olan zafiyeti, erkekleri önemsememesine ve onları ümitlendirerek duygusal olarak karşılıksız bırakmasına neden olmuş ve kadın eziyet etme niteliğini ustaca yerine getirmiştir. Karay'ın romanlarında kadınlar, şehveti elinde güçlü bir koz olarak kullanma içgüdüleriyle hareket etmekte ve erkeği felakete sürükleyen bir konumda yer almaktadır. Nurper ve Ayşen edebiyatta yer bulan kadın tiplerinden biri olan ölümcül kadın, “femme fatale” (ölümcül kadın) kavramını çağrıştırmaktadır. Arpacı (2019) bu kavramın mahiyeti hakkında şunları söyler:

Femme fatale'i üreten kültürel temsiller modern yaşamın yeni kadınlarına dair eril korkuları cinsellik, felaket ve ölüm üçgeninde işlemişlerdir. Bu temsiller femme fatale'i karşı konulamaz cinsel cazibeye sahip, şeytani amaçları olan, baştan çıkardığı erkeklerin toplumsal statüsünü, ekonomik yaşamını ve ahlaki değerlerini yıkıma sürükleyen bir özne olarak sunarlar. Bu temsillerde femme fatale suça eğilimlidir, ahlaki olarak toplumsal normativitenin dışında bir yaşam tarzına sahiptir, kaos, karanlık ve ölümle iç içedir. Bu ölüm bazen erkeği bazen de kendisini bulur. Bu temsillerde femme fatale 'in bedeni seyirlik bir arzu nesnesi olarak sunulur. (s. 141).

Karay'ın romanlarında görülen eziyet eden kadın temsili, erkek egemen toplumlarda erkeğin var olan statüsünü tehlikeye atan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Erkek ayrıcalıklı konumu nedeniyle her şeyin kontrolünün kendi elinde olması istediğindedir. Femme fatale tipolojisinde kadın, erkeğin zayıf noktasını ele geçirmektedir. Erkek, kontrol edemediği durum karşısında aciz hisseder. Gücün temsili olan erkek için bu durum ölümle eş tutulmaktadır. Örneğin *Yerini Seven Fidan*'da Erbil, Nevbahar'ın ona eziyet eden ruh hâli karşısında kendi benliğini unutmaktan, ideallerini ertelemekten ve derslerini aksatmaktan korkar: Nevbahar'ın hayatım üzerinde kötü etkileri mi olacak nedir? Kendimi onun bu oynaklıklarına kaptırabilirim, beni şehvet tarafımdan yakalar, her şeyi, derslerimi, işimi, yüzüstü bıraktırır” (Karay, 2009i, s. 193).

Karay'ın eziyet eden kadın tiplmesi, erkek egemen toplumda görülen geleneksel kadınlık rolünün dışında tutulmaktadır. Femme fatale tipolojisine uyan söz

konusu kadınlar romanlarda dişiliğini, zekâsını ve kurnaz mizacını kullanarak erkeğe kendi isteklerini yaptırma hedefindedir.

Kadınlar Tekkesi’nde yer alan Şeyh Baki ona derin saygı ve teslimiyet gösteren kadınlardan olan Bersad’ın hastalandığından, hekimlerin ise ona rahim kanseri teşhisi koyduğundan söz eder. Şeyh Baki’ye göre hekimlerin Bersad’a koyduğu teşhis yanlıştır. Ona göre Bersad ve Peryal isimli kadınlar nemfomani hastasıdır. Şeyh Baki’nin kadınlara yönelik nemfomani teşhisi ile ilgili pasaj romanda şöyle geçmektedir:

Halbuki kadın-bugün nemfomani denilen- çok erken başlamış müfrit bir cinsi arzu hastasıydı. Hastalık yaşlılığında şekil değiştirerek başkalarının kötü ve tuhaf vaziyetlere düşmesine çalışan ve bundan aşırı derecede zevk duyan bir “sadizm”e çevrilmişti. İştahını o neviden vakalar tahrik ediyor ve onlardan adeta bir şehvi bir keyif duyduğundan maddi fedakârlıklara bile katlanıyordu. (Karay, 2018c, s. 174).

Şeyh Baki kadınların erken yaşta nemfomani hastalığını taşıdığını savunmaktadır. Bu hastalık kadınlarda orta yaşlarında şekil değiştirerek erkeğe eziyet etme ve bundan keyif duyma noktasına ulaşır. Carnes’e göre (2001) “Seks bağımlılığı: 19. yüzyılda cinsel davranışları üzerindeki kontrolünü kaybeden insanları ahlaki delilik, satyriasis (Aşırı cinsel istek) ve nemfomani (Seks düşkünlüğü) etiketleriyle açıklanan bir kavram olduğu görülmektedir” (akt. Tapan, 2025, s. 110). Erken yaşta nemfomaniye yakalanan kadın zamanla sadist bir ruha bürünür ve erkeği elde etmek adına çeşitli fedakârlıklar yapmaktan da çekinmeyen bir hâle dönüşür.

Eziyet eden kadın davranışlarına *Nilgün*’de de rastlarız. Ömer sevdiği kadının değişen ruh hâlleri karşısında şaşırılmaktadır. Ona göre Nilgün’e duyduğu sevgi tek taraflı değildir. Nilgün de Ömer’i sevmektedir fakat sevdiği adama teslim olmamak için çabalamaktadır. Karay (2017b), Nilgün’ün eziyet eden niteliğinin Ömer gözündeki olumsuz taraflarına şöyle yer verir:

Karakteri ve ruhu ile lahzada değişerek bir başka kadın olan, olduğu için de şahsında bütün kadınlığı toplayan, şimdi âşık, az sonra yalancı, bir müddet düzenbaz, arada alaycı ve insafsız, lakin daima kadın kalan Nilgün! Kendisi de sevdiği hâlde aşığına bir türlü teslim olmayan namuslu aşifte! (s. 402).

Yüzen Bahçe'de Gülrevan'ın erkeğe eziyet eden rolü, Rıdvan tarafından, onun şehvete düşkünlüğünü örtbas etmek adına kullandığı bir silah olarak düşünülür. Gülrevan iffetli bir kadın olduğu için eziyet eden kadınlık içgüdüsünü dengelemeye çalışmaktadır. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Gülrevan kendisine hayran olduğunu bildiği erkekle meşguldür ama anlamış görünmemekle -kadınlık muzipliği bu!- onu üzmemekten zevk almaktadır; yahut da esasta hoppa olmadığından bir onur tepkisi; hakkında beslenen şehvetli arzuları sezen benliği direniyor, gözleri de yabancının ümitlenmesini önleme gayretiyle, farkına vardıklarını belli etmemek için kendiliğinden kayıtsızlaşıyor, ona yardımı reddediyor. (Karay, 2009j, s. 68).

Gülrevan Rıdvan'ın kendisine olan ilgisini sezmekte ama bu durum karşısında temkinli davranmaktadır. Rıdvan'a göre Gülrevan nemfomani hastası değildir. Gülrevan kolay elde edilebilecek bir kadın olmadığı için böyle davranmaktadır. Rıdvan'a göre böylesi bir kadının ilgisini kazanmak erkek için övünç duyacağı bir durumdur.

Karay bazı romanlarında şehvete düşkünlüğü nedeniyle erkeğe karşı acımasız tutum ve davranışları eşliğinde kadınları sadist, nemfomani hastası ve bedenini bir arzu nesnesine dönüştürerek erkeği ümide sürükleyen fakat yarı yolda bırakan femme fatale temsili kötülüğün simgesi olarak tasvir etmektedir.

3.2.11.4. İtaatkâr Kadın

Kadınlar ikincil konumu itibarıyla sosyal yaşamın içinde erkek karşısında edilgen bir rolü benimsemek durumunda kalmıştır. Karay'ın romanlarının bazılarında rastladığımız kadının itaat eden tarafı çeşitli olay ve durumlar eşliğinde kendini göstermektedir.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki'nin kadınlar tekkesinin mensuplarından biri olan Melal, Baki'nin Neşide'ye olan sevgisi karşısında kıskançlık hissine yenik düşmektedir. Melal kendini bu nedenle mahcup hisseder, ardından nefsinin terbiye etmek için duruma rıza göstermenin en makul yol olduğuna karar verir: "Neşide'yi kıskanmaya kalktım. Ne ayıp! Bu adi ihtirası yenmeliyim. Yenmenin en iyi şekli 'rıza'dır; nefsimin rızasından çıkıp şeyhimin rızasına uymaktır. Yarından itibaren kızı İrfan'a verdirmek için ne mümkünse yapacağım!" (Karay, 2018c, s. 60). Pasajda da

görüldüğü üzere kadınlar, çoğu zaman sosyal yaşamda erkeğe itaat eden bir kimlikte yer almakta ve bu yönde hareket etmektedirler.

Romanlarda yer alan bazı kadınlara yüklenen vasıflardan biri de sorumluklarını yerine getiren itaatkâr eş olma düşüncesi üzerinden biçimlendirilmektedir. *Çete*'de Nina isimli kadın da bu rolü benimsemiştir. Nina her anlamda erkeklik rolünü yerine getiren Kıran'a karşı kendini beğendirme içgüdüleriyle hareket etmekte, erkeğin gözündeki dişilik rolünü kaybetmemek adına her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu durum da cinsiyet temelli rol dağılımında kadına düşen kısmı örneklendirmesi açısından önemlidir. "Gönlümün bütün coşkunuğuyla, ona kendimi beğendirmek için, ne mühim ne müthiş bir hareket yapmaya hazırım!" (Karay, 2017a, s. 155).

Karlı Dağdaki Ateş'te Binnur, Yusuf'un beklentilerini yerine getirirken kendi mahremiyet duygusuna aykırı davranmaktan ötürü rahatsız olmaktadır. Binnur hissettiği rahatsızlık duygusunu, Yusuf'u memnun ettiği düşüncesi üzerinden dengelemektedir. Romanda Binnur patriyarkal düzende sıkça rastlanılan kadının itaatkâr rolünün bir temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu duruma Karay (2009g) şöyle yer verir:

Yusuf yatakta gecelik istemiyordu. Bu geceliği bir aralık, aşağı uyuduktan sonra usulcacık giyivermişti; biraz üşüme korkusundan biraz öyle yatmaya alışmamış olmasından, biraz da utandığından. Ona kalsa beni gündüzleri bile evin içinde çıplak gezdirecek, diye şikâyetten ziyade yarı memnunlukla söylenerek tahta koltuğun üstüne atılmış, kırmızı kalın kumaştan ropdöşambrına büründü.(s. 12).

Kadınların itaatkârlığının bir yönü de evlilik müessesesinde görünürlik kazanır. *Yerini Seven Fidan*'da Nevbahar kendinden yaşça büyük bir adamla evlenmiştir. Nevbahar'ın bu adamla evlenme amacı, dul olması sebebiyle diğer erkekler tarafından rahatsız edilmesini önlemek ve erkeklerin kadına sunduğu metres olma tekliflerini engellemektir. Üstelik Dayı Bey lakaplı adam Nevbahar'a ekonomik anlamda da yardımcı olacağını iletince kadın çektiği sıkıntılardan kurtulmak için kendinden yaşça büyük olan bu adamla evlenmeye razı olur. Söz konusu durum romanda şöyle geçer:

"İşte, dayın bu sırada karşıma çıktı; 'Eski evinizi ben satın aldım, tamir ettim, döşedim dayadım, buyur afiyetle otur. Kardeşini de yanına al, masrafını

düşünme. Anandan kazandığım para uğur getirdi, beş on kuruşum var’, demesin mi? Eh çektiğim hayat canıma tak demişti. Teklifini, nikâhına girmek şartıyla kabul ettim.” (Karay, 2009i, s. 63).

*İstanbul ‘un Bir Yüzü’*nde varlıklı bir kadın olan Şevkidil ile evlenen Hidayet Bey eşini kıskanmakta, kadının hayatına müdahale etmekte ve onu sosyal yaşamdan soyutlayan hâl ve hareketler sergilemektedir. Suzidil ise eşinin bu tutumundan memnun, ona itaat eden bir tavır içerisinde günden güne kocasına daha da âşık olmaktadır. Suzidil’in itaat eden tutumu karşısında Hidayet Bey kadını kandırmakta ve onun parasını kullanarak keyfi bir yaşam sürmeye devam etmektedir. (Karay, 2009e, s. 106).

*Yüzen Bahçe’*de kadının itaatkâr tarafı erkeği, evliliğe ikna edecek bir nitelik olarak değerlendirilir. Rıdvan, Gülrehan’ın kendisini kıskanmasına rağmen anlayışlı bir tutum benimsemesi üzerine genç kızdan etkilenir ve onun iyi bir eş olacağı yönünde düşüncelere kapılır. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Genç kız içini çekmişti, belli ki Rıdvan’ın bu şehirde de o kadınla birkaç saat beraber bulunması ihtimalinden üzgündü ve sevdiği adamın sözlerini buluşmaya zemin hazırlamak mahiyetinde telakki etmişti. Ne iyi ne ahlaklı, sabırlı, itaatli, erkeğine karşı müsamahalı, melek gibi bir kızdı. Ne mükemmel bir eş olurdu! (Karay, 2009j, s. 270).

Rıdvan’ın kadının itaatli tarafını anlayış ve ahlak durumları üzerinden aktarması, ataerkil yapının kadın ve erkeğe yönelik olan yaklaşımın somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. “Erkek, arzularını doyurabilmek, varoluşunu sürekli kılmak için kadının vazgeçilmez olduğunu bilir, onu toplumla bütünleştirmesi gerekmektedir. Erkeklerin kurduğu düzene boyun eğdiği ölçüde, kökensei kirliliğinden arınır” (Beauvoir, 2024a, s. 109).

Romanlarda yer alan kimi erkekler kadınlar karşısında ayrıcalıklı konumunu sürdürmeye devam ederken kadınların da erkeğe itaatli davranmasını beklenmektedir. Erkeğin yaptığı davranışları eleştirmek yerine anlayışla yaklaşan kadınlar bir erkek için evlenilecek kadın olma ayrıcalığını elde ederler. Patriyarkal toplumlarda kadının rolü sevecen, itaatkâr ve erkeğin üstün tarafına uyum sağlayan olarak biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda Karay romanlarında kadın ve erkek rollerinin ince detaylarına değinerek yaşadığı dönemin sosyolojik yapısını gözler önüne sermektedir.

Ayın On Dördü'nde kadının erkeğe teslimiyetçi yani itaatkâr bir tutum sergilemesinin ardından erişeceği zevke değinen Rıdvan şunları aktarır: “Kadın kendisini, Fransızların *Moment Perdu* dedikleri gönül çöökkünlüğü hâlindeyken bir erkeğin ruhuna rahatça emniyetle yaslanmış, bütün zevklerin üstünde, sarhoş edici bir keyif duymazsa, böyle bir erkeğe nail olamadıysa hayattan nasibini almamış demektir; kadınların en bahtsız odur” (Karay, 2009a, ss. 126-127).

Rıdvan'ın kadına yönelik bu düşüncesi, kadının her zorluktan bir erkek aracılığıyla kurtulacağı sonucunu doğurmaktadır. Dahası kadının güvenle kendini teslim edeceği ve ona itaat edeceği bir erkek bulamaması, Rıdvan için onun bahtsızlığının en büyük sebebi olarak sunulmaktadır. Rıdvan'ın bu düşüncesi de patriyarkal değerlerin kadına biçtiği niteliklerle örtüşmektedir. Erkek egemen düzende kadından beklenen en büyük meziyet kadının iffetli bir şekilde evlenmesidir. Evlilik müessesesi gerçekleştirilince de kadın benliğini adadığı erkeğin eşi olma şerefine erişmekte ve kendini tamamlanmış hissetmektedir. Erkek ise kadının teslimiyeti karşısından var olan gücüne bir yenisini ekleme mutluluğunu yaşamaktadır.

Kadınlar Tekkesi'nde kadının itaat eden tarafının bir soy geleneği ve aile terbiyesi olarak görüldüğünden bahsedilir. Romanda kadınların yalnızca erkeklere değil aile büyüklerine itaat eden tarafına da değinilmektedir. Neşide, kocasını kaybettikten sonra hayata küsmüş olan ablasına hürmet eder ve onun sözlerine karşı çıkmaktan çekinir. (Karay, 2018c, s. 428).

3.2.11.5. Hizmetçi Kız

Refik Halid romanlarının bazılarında hizmetçi kadınları kimi zaman da cariyeleri, erkeğin gönlünü eğlendiren onları cinsi duygular aracılığıyla tatmin etmeye yarayan cazibeli bireyler olarak tasvir etmektedir. Karay'ın romanlarında ev işlerine yardımcı olan kadınlar; bireysel olarak hayatlarını sürdürme imkânlarının bulunmayışı, korunma ve barınma ihtiyacı nedeniyle zengin ailelerin yanına verilir. Hizmetçi kızlar bu ailelerin yanında kendi benliklerini ev halkının faydasına kullanma çabasına düşer. Bu çaba neticesinde de kadın çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmaktadır: “Taciz, kapatılma, erkeklerin cinsel ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanılmak, şiddet, kapının önüne konmak, güvencesizlik ve aşağılanmak karşılaşacakları risklerin başında gelmektedir” (Şeker, 2020, s. 104).

Bu durumla ilişkili örneğe *Nilgün*'de rastlanılır. Ömer'in evinde ona yardımcı olan Şükûre' ye olan hislerine romanda şöyle yer verilir:

Ev işi yapan, ev terbiyesi almış bir kızın çalışmasının seyretmek o yaşında hoşuma giderdi. Yalnız, basit şekilde mi hoşuma giderdi? Hayır, bunun cinsî zevke şiddetle hitap eden bir tarafı da vardı. Hizmetçi kızların erkek üzerindeki cazibesi zaten buradan gelir. Sabahleyin odasını toplayan hanımın da! (Karay, 2017b, s. 424).

Ömer'in kadına duyduğu cinsi arzular kadının ev içi rolleri bağlamında tezahür etmektedir. Kadın ev içinde erkeğin işini kolaylaştırırken erkek özne ise onun fiziksel özelliklerini, vücudunun cazibeli hareketlerini izlemekte ve bu durumdan keyif almaktadır.

Hizmetçi kadınların erkekte uyandırdığı cinsi hissin bir diğer nedeni de söz konusu kadınların sahipsiz olması üzerinden değerlendirilir. Erkeğin olası bir durumda hesap vereceği birileri yoktur. Romanlarda yer alan hizmetçi kadınlar da şehvete eğilimli yanı sebebiyle evin erkeğinin cinsel taleplerine karşılık vermektedir. Erkeğin gönlünü eğlendiren bu kadınlarla evlenme gibi bir yükümlülükleri bulunmamaktadır.

Karay (2009b) *Bu Bizim Hayatımız* isimli romanında Mazlum Sami ve Hüsniye isimli hizmetçi kızın yaşadığı ilişkiye şöyle yer vermektedir:

Sadece gecelere mahsus, sessiz sedasız, lakırdısız, hayaletlermiş gibi günahsız bir sevişme... Gündüzleri birbirlerini görüyorlar, karşılaşıyorlar. Fakat gündüzün buluşanlar sanki geceler değildir. Mazlum durgun, uzak ve kayıtsız, güya benliğiyle yaptığı şeyleri hatırlamıyor. Kız da öyle... İşini görüyor, işten başka bir üzerine konuşmuyor. Daha doğrusu eskisi gibi yalnız emirlere cevap veriyor. (s. 86).

Hüsniye isimli hizmetçi kız evin diğer çalışanlarından terbiyesi ve ahlaklı davranışları nedeniyle ayrı tutulmaktadır. Evin üyeleri bu kadının mevki sahibi bir erkekle evleneceğini düşünmektedir. Hüsniye ise Mazlum Sami isimli evin beyefendisine âşık olmuş ve adamın cinsel isteklerine karşı koyamamıştır. Hüsniye hamile olduğunu anlayınca Mazlum Sami ile son kez görüşmeye karar verir. Mazlum Sami ise kadının yaşadıkları ilişkiyi açık etmesinden korkar bir vaziyette Hüsniye'yi dinlemeye çalışır. Hüsniye karnını işaret ederek artık evden ayrılma vaktinin geldiğini

söyler. Erkek bu durum karşısında herhangi bir tepki vermeyerek kadının sessiz sedasız gidişinden memnuniyet duyar. Yaşanan durumun rezilliğini örtmeyi üstlenen kadın ise kabahatin kendisinde olduğunu karşı tarafa aktararak erkeğin cinsi hislerinin nedeniyle ona böyle yaklaşmasını ve sorumluluğu almamasını normal olarak düşünmektedir. (Karay, 2009, ss. 105-106). “Töreler bekâr erkeğe tanınan cinsel imkânların eşdeğerlerini bekâr kadına tanımaktan çok uzaktır” (Beauvoir, 2024a, s. 172). Ataerkil değerleri eserlerine yansıtma hususunda başarılı olan Karay, bekâr erkeğin sınırsız gücünü desteklerken bekâr kadınların cinselliği yaşama hususuna karşı olan tutumunu “hizmetçi”, “sokak ve mahalle kadını” gibi tabirler eşliğinde okuyucuya göstermektedir.

3.2.11.6. Fedakâr Kadın

Kadının fedakârlık rolü Karay’ın romanlarında ekseriyetle evlilik müessesesi içinde belirginleşmektedir. *Yerini Seven Fidan*’da Nevbahar kendinden yaşça büyük olan ve ona karşı duygusal bir his beslemeyen, aralarında cinsi bir ilişki olmayan Erbil’in dayıoğlu ile evlenerek kadının fedakâr rolünü yerine getirmiştir. Nevbahar kocasından güzel bir söz duymaz, onun tarafından saçı okşanmaz. Dayıoğlu kadına kürk, elmas, pırlanta benzeri hediyeler alarak onu mutlu etmeye çalışır. (Karay, 2009i, s. 15). *Bu Bizim Hayatımız*’da Hüsniye isimli genç kadın Mazlum Sami’yle yaşadığı yasak ilişki sonucunda hamile kalmasının ardından kendinden yaşça büyük bir erkek olan Arabacı Ahmet’le evlenerek sevdiği adamı zor durumda bırakmamak adına fedakârlık yapmıştır.

Yer Altında Dünya Var’da genç kadınların yaşlı bir erkek ile evlenmesi ve evliliği sürdürürken gösterdiği fedakârlıklara Karay (2019a) şöyle yer vermektedir:

Kocası yaşlı diye bir genç kadın başında kavak yelleri estiğine hükmetmek lazım gelmez. Çoğu bir fedakârlığı göze alıp evlendiği, bir kısmı da kocalarına gerçekten sevgi yahut saygı duyduğu için yaşlıların taze zevceleri ile normal yaşta evliler arasında bir istatistik yapılabilse birincilerin daha sadık çıkmaları mümkündür. (s. 187).

Kadınlar Tekkesi’nde ablası ve Kadri dayısının ısrarları neticesinde Neşide, istemediği bir evliliğe ailesi için razı olur. Ünal isimli milyoner adamın evlenme isteğine yönelik cevabını iletirken kendince eksik bulduğu yönlerini telafi etmek adına kocasının adını lekelemeyeceğine, sadık bir zevce ve iyi bir ana olacağına dair sözler

verir. Neşide hem ailesi için hem de kocası olacak erkek için fedakârlık yapmaya hazır olduğunu söyler. (Karay, 2018c, s. 439).

Kadının fedakârlığa elverişli bir fitrata sahip olmasının nedenini Safa (1973) şöyle açıklar:

“Kadın ruhu alterosantrik’tir, heyecanlarını kendinde değil, sevdiklerinde arar. Bu, kendini başkalarına, sevdiklerine dağıtan cömert bir ruhtur. Cömert ve fedakâr. Sevdikçe hürriyetinden başlayıp en kuvvetli arzularını feda eder; feda ettikçe sever. Kadın ruhu, beden yapısına sımsıkı bağlıdır ve bütün bu alterosantik oluşumun kökü de, kadının ana oluşundandır.” (s. 48).

Safa’nın görüşünden hareketle kadının merhametli olması, sevgi hususundaki cömertliği ve fedakârlığının sınır tanımaz hâli, onun uterusu sahip olmasıyla dolayısıyla annelik içgüdüleriyle bağdaştırılmaktadır. Ataerkil düzende kadın rolünün fedakârlık ve annelik gibi niteliklerle sınırlandırılması toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır. “Ataerkil sistem erkeklere başka kadınlara başka nitelikler dayattığı için sorunlar ortaya çıkmaktadır. Buyurgan, hoşgörüsüz erkeklerle, köle ruhlu, karaktersiz, ürkek kadınların yaratılmasına yol açan da bu basmakalıp özelliklerin dayatılmasıdır” (Bhasin & Khan 2003c, s. 27).

İki Cisimli Kadın’da kadının fedakâr rolü bir erkek tarafından sevilme isteği sonucunda ortaya çıkmaktadır. Pervin daha önce hiç sevmeye ve sevilme arzusu tatmamıştır. Bu nedenle Pervin, Reha’nın şartlarına uyum sağlamaya razı ve her türlü fedakârlığı üstlenme hususunda istekli bir tutum sergilemektedir. Reha ise Pervin’e, eski sevgilisine olan benzerliği nedeniyle ilgi duyduğunu açıkça dile getirmektedir. “Benzemek ve benzetilmek, insan, bilhassa kadın ruhunun başta gelen ihtiyaçlarındadır. Daha henüz hiç kimseyi sevmediğini itiraf eden Pervin sevmiş ve sevilmiş olan benzeri Elvin’e büsbütün benzemek için fedakârlığa hazır; büsbütün o olmaya can atıyordu” (Karay, 2009d, s. 108).

3.2.12. Olgun ve Genç Kadın Mukayesesi

Erkeklerin olgun kadın hususundaki ilgisine *Yerini Seven Fidan*’da rastlanılmaktadır. Romanda Erbil isimli erkek, kendisinden yaşça büyük olan yengesi Nevbahar’a ilgi duyar. Genç adam kadınla arasındaki yaş farkı nedeniyle toplumsal değerlerle aykırı düşmemek adına kendince çıkarımlar yapar: Olgun kadınların

erkeklerle daha güvenilir hissettirdiğini ve onlarda annelik duygusunu uyandırdığına yönelik Erbil'in düşünceleri romanda şöyle yer alır:

Hanım kızlarda olgunun tadı yoktu. Koca Freud haklıdır, bir delikanlı toyluk çağında bile anasına karşı duyduğu aşktan kurtulamaz! Gönlini yaşça kendinden büyüğüne daha kolay kaptırır, onda ana bağına ve ana şefkatine bezeyen bir sıcaklık bulur, korunmak hoşuna gider; aşta henüz rüştünü ispat edememiştir, bu, genç kızlarla âşıkdaşlık etmesine engel değildir. Fakat taklit bir âşıkdaşlığın kıymeti ne olur? Hani kuzuların ne olduğunu bilmeden birbirlerinin üstüne çıkmaya çalışmaları gibi içten gelen davranışlar. (Karay, 2009i, s. 129).

Erbil, genç delikanlıların olgun kadınlardan hoşlanmasını Freud'un oedipus kompleksi üzerinden açıklamaktadır. Bu kavram “oğlan çocuklarının annelerine ilgi duyarak babasını kendisine rakip görmesi ve onu kıskanması durumudur” (Celiloğlu, 2024, s. 287). Bu çıkarımdan hareketle ailenin bireyin kişiliğini inşa etme sürecindeki ilk alan olması, toplumsal cinsiyet rollerini aktarma noktasında da varlığını göstermektedir. “Toplumsal cinsiyete ilişkin algılar, toplumsal değişme sürecinin bir parçası olarak dönüşmekte ve toplumsal cinsiyetin kazanılması sürecinde aile başta olmak üzere bütün toplumsal kurumların etkisi görülmektedir” (Zeybekoğlu, 2013, s. 113).

Yüzen Bahçe'de Rıdvan biri genç biri olgun olan Gülrevan ve Lalegül adlı kadınlar arasında duygusal bir ikileme düşmüştür. Rıdvan'ın duygu durumu romanda şöyle yer alır:

Rıdvan şundan bundan konuşarak ara sıra bu yüze göz atıyor; demin pek yakından seyrettiği olgun kadın yüzü ile mukayese ediyor. Beğenmiyor değil; fakat anlıyor ki, öbürününki usta makyajı ve anlayışlı bakışları ile kendi kadın anlayışına daha uygundur, körpe vücutlara düşkünlük duyulan yaştan henüz uzağındadır! İçinden: “Erkek hayatında iki defa kadın değiştirmelidir,” diyor, “birincisinde genç iken kendinden yaşlısını, ikincisinde yaşlanmaya yüz tuttuğu zaman böyle bir körpesini seçerek!” (Karay, 2009j, ss. 145-146).

Rıdvan; erkeklerin, yaş serüvenine göre kadına olan ilgisinin değiştiğini düşünmektedir. Rıdvan'a göre erkek gençken olgun kadın tercih ederek olgunlaşacak yaşlanınca ise ona genç hissettirecek körpe olarak adlandırdığı genç kadın seçerek

ruhsal dengesini sağlayabilecektir. Rıdvan genç sevgilisi Lalegül'ü çocuksu olarak görür. Onunla yaşayacağı ilişkiden bu nedenle tatmin olamayacağını düşünür. Gülrevan'la yaşadığı heyecanı bu kadınla yaşayamayacağından şüphe duyar. Rıdvan'ın düşüncelerine Karay (2009) şöyle yer verir:

Dün gece koridordaki o, yaşlılığının tesellisi ve gururu olacağını tahmin ettiği sahneden ve hislilikten sonra bir gün genç kıızı kolları arasında tutsa bile aynı heyecanı duymak şöyle dursun hemen hemen hiçbir tat alamayacağına emindi. Lalegül pek ufak tefek, çok ham, bu kucaklaşmalarda pek çocuksu olacaktı. (ss. 169-170).

Karay'ın romanlarında yer alan bazı erkeklerin genç kadınlara yönelik ilgisi sınırlıdır. Söz konusu erkekler genç kadınların onlara sunabileceği sevginin yetersiz kalacağına inanmaktadır. Olgun kadınların ise karşı cinsten erkeksi duyguları uyandıran ve erkekliğin eksik yanını tamamlayan bir değer olarak kabul edildiği görülmektedir.

Yerini Seven Fidan'da Erbil'in çevresinde yer alan Aynur, Perizat, Saba, Gülsün isimli genç kızların hiçbirisi ona yengesi olan olgun Nevbahar gibi hissettiremez. Erbil'in aklında yalnızca bu kadına sahip olma arzusu vardır. Kadınla geçirdiği bir geceden sonra tekrar o anı yaşayamama ihtimali onu karamsarlığa ve erkekliğini sorgulamaya sürüklemektedir: “Galiba üzüntüsü sadece bu değildi; olgun kadının iradesine hâkim olarak tek geceden sonra bir daha kendisini delikanlının kucığına atmaması canını sıkıyordu; bu bir nevi başarısızlıktı; demek ki kadına her türlü fedakârlığı göze aldıtacak bir kudrette bir erkek sayılmazdı” (Karay, 2009i, s. 90).

Erbil'in olgun kadın karşısında yaşadığı hayal kırıklığını anlatan yazar, erkekliğin inşasında önemli kabul edilen elde etme arzusuna odaklanmaktadır. Ayrıca yazara göre genç kızların henüz tam kadınlık formunu kazanamamış ölçüsüz hareketleri, genç erkekler üzerinde olgun kadının bıraktığı o çekici, güven veren duygu atmosferini sağlamada yetersiz kalmaktadır. Erkeğin her alanda öncü olma arzusunun örneği olan yukarıdaki pasajdan hareketle, Karay'ın erkek egemen değerlere sahip toplum üyelerinin düşüncelerini eserlerine yansıtma noktasındaki başarısı dikkate değerdir. Refik Halid'in romanlarında yer alan kahramanlar sadece duyguları, düşünceleri ve davranış şekilleriyle değerlendirilmez. Yazar roman kahramanlarını büyüdükleri aile ve yaşam koşulları eşliğinde doğal bir anlatım tarzıyla sunar. “Onun özelliklerinden söz edilirken, şahısların daima kendi sosyal çevreleri ile birlikte

verildiklerini, konuşma dilinin ve üslûbunun bütün tabîlik ve canlılıkları ile yaşatıldığını da kaydetmek gerekir” (Akyüz, 2013, s. 185).

Dişi Örümcek’te Nurper, üçüncü eşi olan Câsim’le sorunlar yaşadığını ve adamdan boşanacağını Kraliçe Natali’ye anlatır. Nurper üç evlilik yapmıştır. Üçüncü eşiyle de boşanma aşamasına gelmesini kendi şansızlığıyla ilişkilendirir. Natali ise bu durumu kadının bir erkeği idare etme yetisinden yoksun ve henüz bir erkeği yönetecek olgunluğa erişmemesi üzerinden açıklar. Kraliçe Natali’nin düşünceleri romanda şöyle geçer:

Natali bu noktada Nurper’den ayrılıyordu. Onun fikrinde kadın, bir tek kocayı muhafaza ederek -Kocayı yavaş uysal, hatta yardımcı hâle sokak şartıyla dilediklerinin yapar, hem kocanın mevkiini yükseltirdi. Karşısında çayını üfleyerek içen görgüsüz, lakin iliklerine kadar dişi genç kadının bu hüneri göstereceğinden şüpheliydi. İçinde bayağılığını gizleyerek dışından kibarlaşacak istidat onda yoktu[...](Karay, 2009c, s. 99).

Dişi Örümcek’te Natali yaşça genç kadınların evlilikte yalnızca dişiliğin verdiği güce dayandığını düşünmektedir. Ona göre genç kadınlar bir erkeği idare etme hususunda olgun kadınların göstereceği yetkinliğe sahip değildir. Bu nedenle de genç kadınlar seviyece yüksek erkeklere hitap edemeyecektir. Ona göre genç kadınlar: “içtimai seviyece düşük erkeklerin malı, mahbubesi olarak kalmaya mahkûmdur” (Karay, 2009c, s. 99).

Bu Bizim Hayatımız’da Mazlum Sami, genç kızken gönül eğlendirdiği Hüsniye ile yeniden karşılaşınca kadının anne olmasının ardından olgunlaşan kadınsı ruhuna dair şunları söylemektedir: “[...] Kızın rayıhası değişmişti; biraz yabancı, lakin daha kadın, daha gelişmiş, kaplayıcı, olgun bir rahiya... Ana olmuş genç kadın rayıhası, göğsü süt geldikten sonraki ısınmış rahiya!” (Karay, 2009b, s. 117). Mazlum Sami olgunlaşan Hüsniye’ye yönelik olumlu düşüncelerini analık olgusu üzerinden pekiştirir. Ona göre anneliğin şefkatli yanıyla tanışan kadınlar, gençliğin verdiği arsız ve şehvet dolu yanını dengelemeye başlar.

Yer Altında Dünya Var’da Nebil Bey, olgun kadının erkekte bıraktığı izlenimi kadının fiziksel özellikleri üzerinden anlatmaktadır. Nihan başörtüsünün kaymasının ardından görünen bakır kızılı saçları ve yüzünde yine aynı tonlarda benek benek beliren

illeri ve kızıl kestane gözleri nedeniyle Nebil Bey'i etkilemektedir. Nebil Bey'e göre otuzlu yaşlarında olan bu kadın güzelliğinden de öte bir niteliğē sahiptir: "Olgun kadın tarafı, doyuruculuğuyula güzelliğinden de stn!" (Karay, 2019a, s. 135). Kadının olgun mizacı; erkeğē, güzelliğinden ve fiziki özelliklerinden daha cazip gelmektedir. Karay'ın olgun kadın tasvirinin erkekler için önemi; erkeğē yormayan, akılı başında ve kadınlık rolüne uygun davranabilme gibi niteliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2.13. Ataerkil Zihniyet ve Kadın Algısı

Ataerkil zihniyeti benimsemiş olan bazı toplumlarda, kadın kimliğinin genel olarak bir erkek üzerinden anlamlandırılmaktadır. Kadın sosyal yaşamda ya babasının ya da kocasının kimliğı üzerinden görünürlük kazanmaktadır. *ete*'de Nina, babası ve onun statüsü üzerinden kendi kimliğini açıklamakta ve erkeğın gözündeki şehvet uyandıran profilinden sıyrılarak bir birey olarak anlam kazanma çabası içinde sunulmaktadır. Romanın ilerleyen kısımlarda Nina, tüm gösterişli hayatına rağmen toplum tarafından inşa edilen kadınlık yazgısından kaamamış ve kendini ataerkil zihniyetin kadına yönelik bedensel beklentilerinin kurbanı olarak bulmuştur. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Babamın şatosunda kahvaltımı ederken karşımda bir düzine hizmetçi el pençe divan durur, atıma binerken bir düzine seyis zengime baş eğerti. Fakat yine bir gün oldu ki, o hizmetçileri eğlendirmek için önlerinde dans ederek şarkı şyledim, o seyislerin kalalarımnda imdiklerini duyup mor halkalarını taşıdım. (Karay, 2017a, s. 114).

Kadının baba soyu üzerinden tanımlandığı bir diğeri pasaj da Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* adlı romanında geçmektedir. Romanda olay örgüsünün getiğı konağın sahibi olan Fikri Paşa'nın kayınvalidesi olan Rukiye Hanım giyimi, kendine has yaşam tarzı ile dikkat çekici bir tasvir etrafında okuyucuya sunulur. Rukiye Hanım'ın tanınırlığı, Tuna valisinin kızı olması ile ilişkilendirilir. Karay (2009e) duruma şöyle yer verir:

Bilmezsiniz o ne maldır! Bir zamanlar İstanbul'da Sağır Kadı'ya sorsan şohretini bilirdi. Rukiye Hanımefendi, Tuna valisinin kızı... Parmakla gösterirlerdi. Çingene kızlarına avuç avuç inciler saçar, narayı bastığı zaman camları şangırdatırdı; o Kandilli'deki yahı yok mu? Acaba şimdi bir ikbal mi görüyor? (s. 51).

İki Cisimli Kadın'da Reha yeni tanıştığı Amerikalılarla sohbeti sırasında Amerikalı kadının yanındaki erkekle evli olduğunu aynı soyadına sahip olmaları üzerinden anlamaktadır: “Kısa Boylu Amerikalı önce kendisini, sonra kadını ve arkadaşını tanıttı. Şaşkınlığımdan isimleri zapt edememişti, ama kadının kısa adamları aynı soyadını taşıdığını, yani onun karısı olduğunu öğrenmişim” (Karay, 2009d, s. 55). Karay’ın bazı romanlarında kadınlar erkek egemen değerlerle örtüşen bir şekilde ele alınır. Kadının evlilik yoluyla koca kimliğine dâhil edilmesi yönündeki örnekler, patriyarkal düşüncenin aile dinamiklerine yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ataerkil toplumlarda erkek karısını ve onun namusunu sahiplenme eğilimindedir. Kendi mülk zincirine eklediği kadını kaybetme ihtimali erkeği derinden sarsar. Aldatılmak, erkeğin güç otoritesini sarsan ve dengelerini altüst eden bir duruma neden olur.

Anahtar'da Kenan kendini karısının sahibi olarak düşünmektedir. Kenan eşi Perihan’ın onu aldattığını düşünmektedir. Eşini kaybetme ihtimaliyle yüzleşen Kenan kadına daha da bağlanır ve karısının sevgisini yeniden kazanmak için büründüğü hırstan bahseder. Kenan’ın düşünceleri Karay’ın (2019b) romanında şöyle geçer:

Birtakım romanlardan, arkadaş itiraflarından, etrafında olan bitenlerden bilirdi ki kocalar veya âşıklar ihanete uğradıktan sonra ilk şaşkınlık ve tiksinti devri geçince, o kadına coşkunca, çılgınca bir hayranlık duyarlar; yepyeni ve eskisinden çok kuvvetli bir sevgi ile bağlanırlar; teveccühünü kazanma, geri alma, daha kudretle sahip olma hırsına düşerler. (s. 16).

Erkeğin sahip olma arzusuna yenildiği bir diğer husus da onu mutlu edebileceğine inandığı kadın özne üzerinden görünürlük kazanır. *Sürgün*'de Hilmi Efendi Suzidil'e ilgi duymaktadır. Bu ilgisini Suzidil'le paylaşmayan Hilmi Efendi kızın bir başka erkekle evleneceğini duyunca derin bir pişmanlık yaşar. Bu pişmanlık romanda şöyle geçer:

“Ne saadetler kaçırdım, Allah’ım,” diyordu, “ne ahmakçasına hareket ettim, nasıl kafamın dikliğine gittim... Şehzade'ye kul köle olmalıydım, kadınlarının her emrini yapmalı, sultanların her yaptığını hoş görmeliydim; Suzidil ‘den ayrılmamak için her çileye, güçlüğe katlanmalıydım. Tek onun yanında bulunsaydım, aynı damın altında onun havasında yaşasaydım... Beni istemese de, odama girmese, surat etse, hatta, ne olur, gözümün önünde başkasıyla

sevişse de orada kalsaydım. Bir devlet kaybettim, ömrümün son devletini!”
(Karay, 2018d, s. 98).

Hilmi Bey’in içsel karmaşasının onu sürüklediği ruh hâli, erkeğin sahip olma arzusunu kaybedince zihninden geçen erkeklik davranışlarına aykırı durumları normalleştirilmesi üzerinden belirginleşir. Hilmi Efendi Suzdil’in Şehzade ile yaşadığı nikâh dışı ilişkiyi öğrenince kadına önyargılı yaklaşır. Suzdil’in namussuz bir kadın olduğunu düşünür ve onunla bir ilişki yaşarsa Şehzade’ye karşı mahcup olacağına inanır. Hilmi Efendi yaşadığı derin üzüntü ve pişmanlığın da etkisiyle Suzdil’e sahip olması hâlinde başka erkeklerle sevişmesine bile göz yumacağını söyler.

Yezidin Kızı’nda askerlerin, başından geçen hikâyeleri anlattığı sırada Zeli’nin verdiği tepkiler bir çocuğun heyecanı ile eş tutulmaktadır. Patriyarkal düzende kabul görmüş düşünceye göre, kadınlar; erkekler kadar soğukkanlı, profesyonel olma ya da ciddiyet gerektiren işlere uygun fıtratta yaratılmamıştır. Bu husus sıradan bir erkek muhabbeti esnasında bile kendini göstermektedir. Kadının “milyoner kızı” nitelemesi üzerinden sınırlandırılması da kadın üzerindeki erkek tahakkümünün bir örneğini sunmaktadır. Zeli babasının ekonomik gücüyle değerlendirilir. Zeli’nin nitelikleri, kişisel özellikleri ya da duygu ve düşünceleri erkekler tarafından göz ardı edilir ve bireyselliği yok sayılır. Zeli ataerkil zihniyetin bir ürünü olan estetik haz objesi konumunda değerlendirilir. Zeli erkekler tarafından evlenilecek bir kadın izlenimi yaratma hususunda yetersiz olarak görülürken şehvetli bir kadın olarak erkekte sevişme arzusu uyandırır. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Tekrar umumi sohbe karıştı. Askerlerden biri bedevi hikâyeleri söyledi; bir başkası otomobille nasıl ceylan avladığını anlattı. Zeli, Amerikan filmine dalmış çocuk gözleriyle bunları takip ediyor, gülüyor, şaşırtıyor, beğeniyor, el çırpıyordu. Onu benim kadar tanımayanlar için delişmen ve saf bir milyoner kızıdan başka bir şey değildi. Genç zabitlerin aklına, ancak bu zengin Pampa güzeliyle çölde bir sevişme sahnesi gelebilirdi. Ya, böyle bir sevişme evlenemeye kadar varabilse? [...] (Karay, 2019d, s. 22).

Karay, kadının ataerkil zihniyetteki karşılığını güzelliğin sunmuş olduğu masumiyet ve riyakârlığın oluşturduğu gerilim olarak tasvir eder. Estetik olarak çekici gelen kadın yalan ve şehvetin eşliğinde erkeği bu paradoksa sürükleyerek onu savunmasız bırakabilir. Erkekler bu savunmasız duruma düşmemek adına kadına

temkinli yaklaşabilir ya da ona daha da kuvvetle bağlanarak gerçeği görmekten mahrum kalabilir. *Yezidin Kızı*’nda bu duruma şöyle yer verilir:

Ağzına hayranlıkla ve hayretle bakıyorum: Güzelliğine hayranım; üzerine aldığı vazifenin yalanlarına yuva oluşuna hayret ediyorum. Oradan çıkacak sözde samimilik, saflık bulamayacağıma, fakat yine ne derece güzel kalacağıma şaşırıyorum. Yalandan hileden, riyadan nefretim arttıkça artıyor; aynı zamanda güzelliğin kudretine imanım kuvvetleşiyor. Sokrates, güzelliği “kısa bir zulüm, bir kısa gaddarlık” diye tarif eder. Yalana, hileye rüyaya alet olan güzelliklerin, bildiğimiz lekesiz ve bön güzelliklerinden daha nüfuzlu, daha sihirli, daha zalim olduğunu görmemekle hüznüm artıyor. Hüznüm nispetinde de Zeli’ye tutkunluğum kökleşiyor. (Karay, 2019d, s. 24).

Yezidin Kızı’nda kadınların kaprisli varlıklar olduğunu söyleyen Hikmet Ali sohbet esnasında Zeli’nin erkeksi hareketleri üzerine odaklanır. Zeli erkeksi bir duruş sergilemekte dolayısıyla dişiliğinin vermiş olduğu cazibesini de riske atmaktadır. Hikmet Ali Zeli’nin kadınlığa aykırı olan bu davranışını onun melez goşo nesline ait olmasıyla ilişkilendirir. Hikmet Ali için kadının dişiliği, cazibesi ve şehveti onu çekici bir konuma taşımakta ve kadını hayallerini süsleyen estetik bir obje olarak konumlandırması için bir risk teşkil etmemektedir: “Muammanın bir gün çözülmesi sevinciyle İspanyol kızını yerden kapmak, kucağıma alıp koşturmak, sıkmak ve öpmek arzusu duydum... Fakat sadece elini tuttum hafifçe okşadım” (Karay, 2019d, s. 28).

Zeliha’nın erkeksi hâl ve hareketlerinin ona esrarengiz bir hava kattığını söyleyen Hikmet Ali’nin düşünceleri romanda şöyle geçer:

“Dün laso kullanışındaki mahareti bana bu fikri verdi... Siz kayışı atarken belinin bir yay gibi nasıl büküldüğünü, gözlerinin tutuşacakmış gibi nasıl fosforlaştığını gördünüz mü? Atletik medeni bir vücutta bir jaguar bakışının zalimliği! Şevkinizi kırmamak için ilave edeyim: Bu hâller, bütün o acayip adetler goşo sultanın kıymetini indirmez; bilakis ona esrarengizlik vererek cazibesini arttırır.” (Karay, 2019d, ss. 31-32).

Kadın ve erkeğin iki zıt karaktere sahip ve farklı beklentiler içinde olduğunu deniz ve çöl benzetmesi üzerine ustalıkla kuran Karay, erkek zihniyetinin kadından beklentilerini okuyucuya sunmuştur. Erkeklik bağlamında kadını “ceylan gibi peşine takma” tasviri ile erkeğin itaat ettirme arzusunun somut bir örneğini verir. Romandaki

erkek zihniyetine göre, dişilik huysuz bir güzellik ve fikirsiz bir varoluş anlamına gelmektedir. Bu durum *Yezidin Kızı*'nda şöyle geçer:

Deniz mütemadiyen değişen, didişen, didikleyen deliren sonra birden dermansız döşeğine düşen fikirsiz bir dişiliktir... Ay sanki aynasını tutar, deniz ona bakarak telli pullu suare elbiselerini giyer. Rüzgârlar cildinde erkek eller gibi dolaşır, bu temaslarla isterik vücudu ara vermeden fıkırdar. Göğsünde sonsuz bir şehvet heyecanı kabarıp inmektedir. Ağuşuna her atılan sarılır, çeker, derinliğine gömmek derecesinde hırs, kanmazlık gösterir. Deniz böyle bir kadındır. Çölün bedevi rüyalı ruhu, bin bir belde karşısında bel büküp kalçalarını sallayan o kafeşantan kıızıyla nasıl uyur? Çöl istiyor ki denizi bir dişi ceylan gibi peşine taksın; gündüz yan yana otlasınlar, gece baş başa uyusunlar... Ne boya, ne kokain, ne zina. (Karay, 2019d, s. 50).

Erkek egemen görüşün kadından beklentilerine rastladığımız pasajın son kısmındaki cümle dikkate değerdir. Hikmet Ali kendi hâkimiyeti altına aldığı kadının ona sadakatli bir tavır sergilemesini beklemektedir. Aynı zamanda itaat etmekten uzak, kendi şehvetinin rüzgârına kapılmış olan kadınla baş edemeyeceğini dile getirmektedir. Hikmet Ali, ataerkil düzende biyolojik yapısı nedeniyle iktidar rolü üstlenen erkeğin temsili olarak değerlendirilebilir.

İki Cisimli Kadın'da Reha eski sevgilisi Elvin'in öldüğünü bilmektedir fakat bir gün Elvin'e bire bir benzeyen Pervin ile karşılaşır. Ardından bu kadının eski sevgilisi olabileceği ihtimali üzerinde durarak içsel sorgulamalar yaşar. Reha Pervin'e eski sevgilisine benzerliği nedeniyle cinsel bir istek duyar. Reha'nın, kadına yaklaşması hâlinde kadının gösterebileceği refleksleri Elvin üzerinden yaşadığı geçmiş deneyimlerle özdeşleştirerek kendince yaptığı çıkarımları Karay (2009d) şöyle aktarır:

Biliyorum ki öpmeye kalkışsam fırlayıp ayağa kalkacak, kaçacak. Nereden biliyorum, diyeceksiniz? Aynı şeyleri başlangıçta Elvin de yapardı. Boğaziçi suları gibi akıcı, sağa sola kaçıcı, oynak ve kaprisli bir mahlûktu, o! Bu da eşidir bunlar öyle olurlar, cıva gibi, ele avuca sığmamaktan, erkeği şaşırtmaktan zevk alırlar... Bir gün gelir -gelirse şayet- dünyanın en itaatli, esir mahlûku kesilirler. (s. 76).

Reha kadınların davranışlarının birbirine benzediğini öne sürmektedir. Reha'ya göre kadınlar kaprisli varlıklar olarak erkeği şaşırtmayı bir huy hâline getirmiştir. Reha

ne istediğini bilmeyen kadınların zamanla huyunun değişeceğini ve erkeğe itaat etmesi gerektiğini öğreneceğine inanmaktadır. Reha'nın kadınlardan beklentisi erkek egemen düzende kabul gören kadının edilgen rolüne işaret etmektedir.

Ayın On Dördü'nde Rıdvan erkeklerin kadın cinsinden beklentilerine fiziksel kusursuzluk, sadakat ve güven unsurlarının erkekte bıraktığı izlenime değinir. Rıdvan'ın beklentileri romanda şöyle yer alır:

Erkeğe kendi karısı, başka kadınlara baktığı zaman onların da tertemiz, pürüzsüz ve sağlam olduklarını düşündürecek kadar kadın cinsine güven telkin eden bir kusursuzluk örneği gibi görünmelidir. Rayiha fizyolojik yönüyle öyledir, ayrıca maneviyat tarafından da... Birçok kadın bende genel manasıyla kadınlığı kıymetten düşürecek hislere yol açmıştı. Karımı tanıdıktan sonra yalnız kendisinin değil, onun yüzünden bütün kadın cinsinin kıymeti nazarımda yükseldi. Rayiha'yı anlatmak için, sanırım bu sözler yeterlidir. (Karay, 2009a, s. 68).

Bu pasajdan hareketle, Rıdvan'a göre karısının erkekte bıraktığı olumlu izlenimler, kocasının diğer kadınlara önyargılı yaklaşmasını önleyecektir. Rıdvan karısını tanımadan önce yaşadığı ilişkiler nedeniyle kadınları güvensiz olarak görmektedir. Rahiya kocasını manevi anlamda mutlu etmeyi başarmış bir kadındır. Rahiya'nın eşine olan yaklaşımı Rıdvan'ı kadınlara olan önyargılarından kurtarmıştır. Patriyarkal toplumların kadına yüklediği unsurlardan biri olan güvensizlik ve sadakatsizlik algısını yıkabilecek olanın yine bir kadın olarak sunulması, söz konusu toplumun kadına dair beklentilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, erkek zihnindeki kadın imgesinin oluşum sürecinde kadın davranışlarının belirleyici bir unsur olduğu görülür.

Sonuncu Kadeh'te ataerkil düşüncenin kadına dair yorumuna Murat Naci üzerinden yer verilir. Murat Naci'ye göre kadınlar erkeğin dünyasını süsleyen, kusurlu varlıklardır. Murat Naci kadın konusunda ciddi araştırmalar yapmış ve bu konuya yönelik birkaç kitap okumuştur. Araştırmalarının neticesinde kadının “altero centriste” olduğunu yani erkeklerden daha farklı hisler taşıdığını görmüştür. Erkeğin ise “egocentriste” olduğunu ve kendini dünyanın merkezi olarak değerlendirdiğini öğrenmiştir. Kadın ve erkeğin birbirinin tam zıttı olduğunu söyleyen Murat Naci farklı

fitrata sahip olan iki cinsin ortak noktasının cinsi arzular üzerinde birleştğini belirtmektedir. (Karay, 2009h, s. 23).

Murat Naci'nin düşüncelerine Karay (2009h) şöyle yer verir:

Kendini başkalarına beğendirme, başkalarına zevk sağlama yahut başkalarına tamamiyle aksi tesirler yapma hususundaki ifrata kadar giden gayreti de yine yaradılıştan ileri gelir. Bizim kadına anlaşılmaz mahlûk sıfatını vermemiz mizacının bu hususiyetine dayanmaktadır; erkek egocentrisme olması, kendi benliğini kâinatın merkezi sayması itibarıyla kadının zıddıdır; kadın erkeğin aksine başka bir merkezin etrafında döner. Cinsi arzu araya girmese bağdaşmalarına imkân yoktur. (s. 23).

Murat Naci'ye göre erkek otoritenin merkezi ve aklın temsilcisi iken kadın ise kendini erkeğe beğendirme gibi önemsiz işlere eğilen bir toplumsal statüdedir. İki karşı cins birbirleri ile anlaşma noktasında fitratları gereği eksik kalmaktadır. Ayrıca kadınların kendini beğendirme hususundaki ölçsüzlüğünde ima edilen fedakârlığıyla erkeğin kendini merkezi konumda addetmesiyle ortaya çıkan önder rolü, erkek ve kadın dinamiklerinin ataerkil zihniyetle örtüşmesi bağlamında önem kazanmaktadır. Birbirinden ayrı fitratta ele alınan iki cinsten birinin diğeri yani erkek olanın kadını şehvet unsuru olarak görmesini, cinselliğe daha istekli yaklaşmasını ve duygusal değerlere bağlı olarak değerlendirmesini, Walby ataerkilliğin perspektifinden şöyle temellendirmektedir: “Kadınlar arasındaki heteroseksüel ilişkiler cinsel olduğu kadar duygusal ve maddi olarak da erkeklere hizmet eder. Biz erkeklere karşı onların bize karşı olduğundan daha duygusal tepkiler veriyoruz; zira erkekler hem hazır değiller çünkü erkeksi tarzda yetiştiriliyorlar hem de gönülsüzler çünkü egemen konumları içtenlikle karşılık vermelerini engelliyor ” (Walby, 2025, s. 188). Bu bağlamda Karay'ın romanlarında yer alan erkeklerin bazı kadınları şehvete düşkünlükle değerlendirmesinin arka planında erkeklik inşasıyla ters düşmeme isteği yatar. Erkekler duygularını kadına göre daha gizli yaşamaktır. Erkek yaşayamadığı duyguları, kadının apaçık yaşama özgürlüğünü kısıtlamak adına kadını şehvete düşkün, güvenilmez olarak etiketlemektedir.

Dişi Örümcek'te Bahtiyar Bey'in gözünden Nurper cahil ve görgsüz dahası yemek yemesini bile bilmeyen bir kadın olarak tasvir edilir. Nurper ise makyaj vasıtasıyla güzelliğini ve çekiciliğini meydan çıkarma, kendini erkeklere beğendirme

gayesindedir. Bu durum da erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü toplumlarda, kadının kişiliğinden ziyade erkekler üzerinde bıraktığı izlenim dâhilinde değerlendirildiğini göstermektedir. Söz konusu durum romanda şöyle yer alır:

“Acayibi şu ki,” diyordu, “onu çekici yapan görgüsüzlüğü gibi vücudundaki bazı kabalıklar... Fakat cahilliği, bayağılığı içinde kudretten kadın, yüzünü boyaması ile kendisine bir şahsiyet yapmayı biliyor. O suretle elmacık kemiklerinin çıkıntısı ve yanaklarının içeriye çöküklüğü büsbütün manalaşıyor. Sonra, bu, beyaz pudra ile büsbütün beyazlatılmış çehrede lal dudaklar ve siyah kirpiklerle gölgelenmiş iri, çekik gözler! Hoş, vallahi... Yemek yemesini öğrenmemiş, makyajda mahir!”(Karay, 2009c, s. 40).

Nilgün’de kadınların terbiye edilmesinin önemine değinen Ömer, kadınların daima bir izdivaç peşinde koştuğunu ve görgüsüz olduklarını Osmanlı hanedanına mensup kadınlar aracılığıyla açıklamaktadır. Bu durum romanda şöyle yer almaktadır:

Taze sultanlardan, hanım sultanlardan geçim sıkıntısına uğrayanlar hep böyle, diyar diyar izdivaç peşinde mi koşacaklar? Onlara lazım gelen hayat bilgisini ve cemiyet terbiyesini vermeyen bizlerdik; görgüsüzlük içinde yetişmelerine aldırmamıştık. Filvaki bir kısmı esasta varlıklı olduklarından iyi kötü tutunabileceklerdi ama içlerinde, ellerinden yakalanıp yeni emekleyen çocuklar gibi yürütülmezse dünyada yol alamayacaklar da epeyce vardı. (Karay, 2017b, s. 28).

Ömer, kadınların erkeğin yol gösterici rolünden mahrum kaldığında yaşam serüveninde doğru işler yapamayacağını öne sürer. Yukarıdaki pasajda da görüldüğü üzere kadın erkek karşısında edilgen konumda bırakılmaktadır. Ekonomik anlamda da erkeğe bağımlı olan kadın, maddiyat için evlenme öğretisini sürdürme hususunda kararlı bir tutum sergilemekte fakat bu tutumu bilinçsizce yerine getirmektedir. Söz konusu durumu eleştiren Karay kadını emekleyen çocuk, erkeği ise onun terbiyecisi konumuna taşır. Sosyal yaşamda kadına yol gösteren pusula görevini de erkek üstlenmektedir.

Karay’ın *İstanbul’un Bir Yüzü* romanında İshak Bey; hödük çapulcu nerede nasıl davranması gerektiğini bilmeyen, bayağı tavırları nedeniyle kadınlar tarafından beğenilmeyen fakat mutaassıp bir erkek olarak tasvir edilmektedir. İshak Bey’in kadınlara olan cinsi duyguları ve kadına karşı önyargıları, ataerkil zihniyette kadına yönelik düşüncelerin somut bir örneği olarak okunabilir. Dahası, dinine bağlı olduğunu

savunan İshak Bey'in kadına yönelik haksız suçlamaları da erkeğin kadın üzerinde kurduğu tahakkümün bir çeşidi olarak Karay tarafından okuyucuya sunulur.

İshak Bey'e göre neredeyse her kadın namussuz ve ahlaksızdır fakat bu kadınlar kendisine tutkun, onu arzulayan bir konumda yer almaktadır. Karay (2009e) *İstanbul'un Bir Yüzü'nde* İshak Bey'e şöyle yer vermektedir:

Konakta birden o kadar kadın içine girince adamcağız çılgına dönmüştü. Dolgun, iri vücutlara düşküncü; bizim kızlar da hep şişmanca şeylerdi; yüzlerine yiyecek gibi bakardı. Yanlarından geçerken çarpacak, kucaklayacak zannederdik; hiçbirimiz, tek başımıza onunla bir evde kalamıyorduk. Hemen yerinden fırlayıp üstümüze atılacak gibi içimize bir korku, bir ürperme gelirdi, Gayet ahlaklı, dindar, ırz ehli görünmesine rağmen pekiyi bilirdik ki için için dünyanın en fena adamları gibi düşünür, hepimize fena gözle, adeta hayalinde soyup açarak öyle bakardı. Gayet fassal, dedikoducuydu da... Her gelen misafir hanımın namusundan şüphe getirir: “Kaltağın biri, yürüyüşünden belli...” Yahut “Halis aşifte, üstünden akıyor...” gibi mahalle vari fena zanlarla dünyayı lekeler, kirletirdi. (s. 59).

3.3. Toplumsal Öğretiler Doğrultusunda Romanlarda Erkeğe Yönelik Yaklaşımlar

3.3.1. Arzu Ekseninde Erkek Temsili

Karay'ın romanlarında yer alan bazı erkekler genel itibarıyla kadınlara belli başlı düşünceler etrafında yaklaşmaktadır. Onlara göre kadınlar cinsi arzulara hizmet edenler, âşık olmaya değer olanlar, erkeği evliliğe ikna edecek potansiyele sahip olanlar ve erkeği kendine tutkun edenler olarak kategorize edilmektedir.

Nilgün'de Ömer üzerinden erkeklerin kadınlara duyduğu arzuları Karay (2017b) şöyle aktarır:

Ben kadına karşı kaç türlü arzu duydum? Galiba üç türlü. Birincisi tamamıyla tabii olanı... Bunda fazlaca hoşlanmaya pek yer yok, cinsî isteğe şöyle böyle hitap eden her kadın... Ancak bu isteğe kapıldığınız zaman aradığınız ve bulunca hemen unutacağınız, hatta pişmanlık duyacağınız dişi! İkincisi kolayca ve çarçabuk unutmadığınız, aklınıza geldikçe hatırasından zevk aldığınız, fakat yokluğundan büyük bir teessüre düşmediğiniz kadın! Üçüncüsü bir müddet şiddetle sevdiğinizi sandığınız, lakin bir yenisi zuhur edince sevmediğinizi anladığınız kadın! Nilgün'e ve Selina'ya göre dördüncü bir kadın daha vardır; asıl sevilen kadın...(ss. 518-519).

Nilgün romanının maceracı erkeği olan Ömer, mizacı nedeniyle birçok kadın ile beraber olmuş ve kadınlar mevzusunda deneyim kazanmış bir erkek olarak tasvir edilmiştir. Ömer'e göre kadınlar arzulu erkeklerde farklı hisler uyandırmaktadır. Bazı kadınlar yalnızca cinsi duyguları tatmin etmeye yararken bazı kadınlar erkeği pişmanlık duygusuna sürüklemektedir. Ömer'e göre bazı kadınların da varlığı ya da yokluğu erkek için bir anlam ifade etmemektedir. Bu kadınlardan en farklı olanı bir erkeğe sevmeyi öğreten kadındır.

Sonuncu Kadeh'te Cemşit'in Şehriban isimli kadın için söyledikleri ataerkil değerlerin kadına yönelik yaklaşımının bir örneği olarak görülür. Kadını bir özne değil, cinsel ihtiyacını karşılayan bir arzu nesnesi olarak değerlendirir. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Şehriban'dan istediğim tamamıyla benim olması da değildi, ara sıra bana gelmesiydi. Ona karşı duyduğum aşk, aşktan ziyade cinsi bir ihtirastan ibaretti.

Doğrudan doğruya şehvetle alakası olması, ulvi ve kutsi sayılan temiz hiçbir tarafı bulunmaması yüzünden bu ihtiras bildiğimiz aşklardakinden daha keskin, sert, şuursuz ve çift teşkil etmeden, yuva kurmayı düşünmeden cinsleşen hayvanlarınkı gibi çok iptidai bir şeydi; ayrıca Şehriban başka türlü bir aşka ne layıktı, ne de elverişliydi; anadan doğma bir sürtük, bir sütü bozuktu. (Karay, 2009h, s. 196).

Erkeğin kendini kadının sahibi olarak gördüğü erkeklik dinamikleri bağlamında Cemşit'in "tamamıyla benim olması" tabiri örtüşmektedir. Erkek egemen zihniyetin bir ürünü olan sahip olma içgüdüsü, erkekte kadının bedeninden başlayarak onun tüm haklarına sahip olmasıyla tamamlanır. Cemşit, Şehriban'ı ahlaki olarak kusurlu gördüğü için bu kadının yalnızca bedenine sahip olmayı tercih etmektedir. Şehriban fitratı gereği gönül eğlendirmeye müsait bir kişiliktir.

Yazarın yukarıda adı geçen romanlarında kadınlar, erkekler için belli duygulara hizmet eden bireyler olarak yer alır. Refik Halid'in, kadını tabi tuttuğu ahlak eksenine erkeği dâhil etmediği görülür. Toplumsal düzlemde erkek, içgüdüleri doğrultusunda kadına cinsi duygularla yaklaşp nikâhsız bir ilişki yaşaması yazar tarafından eleştirilmez. Arzu ekseninde hareket eden erkeklerin haklı gerekçelerini Karay, Ömer ve Cemşid üzerinden vermektedir. Ömer sürekli seyahat ettiği için düzenli bir ilişki kuramazken Cemşid ise kadının evlenmek için uygun fitratı taşıyamaması sebebiyle onunla cinsi tarafını tatmin etme kararı almıştır.

3.3.2. Aile Kurumu ve Erkeğin Konumu

Ataerkil zihniyetin temelinde yatan en güçlü unsurlardan biri de erkeğin üremeye ve soyun devamlılığına sağladığı katkı üzerinden şekillenmektedir. Erkeğin cinsel organı onu, her konumda öne çıkarmaya yarayan biyolojik bir ayrıcalıktır. Feminist Kuramcı Beauvoir'nın konuya dair düşüncesi şöyledir: "Patriyarkanın gelişi ile birlikte, baba kendi soyu üzerinde şiddetle hak iddia etmeye başlar; üremede anneye hâlâ bir yer tanınması kaçınılmazdır, ama annenin sadece canlı tohumu taşıdığı ve semirttiği kabul edilir: Yaratan yalnızca babadır" (Beauvoir, 2024a, ss. 46-47).

Erkeğin biyolojik ayrıcalığını *Yezidin Kızı*'nda eski dinlerin ilahi figürü boğaya yönelik düşünceleri üzerinden anlatan Şeyh Şemun, kadınların kral olan boğaya

kendilerini din adı altında takdim etmesinden bahseder. Bu duruma Karay (2019d) şöyle yer vermektedir:

Biliyorsunuz ki eski dinlerde erkeklerin tenasül uzviyetine tapmak pek rağbette bir kaideydi. Mesela Mısırlılar Apis boğasının nesil yetiştirici yerine ehemmiyet veririler, bir Rois-Apis ölünce yerine getirilecek, daha doğrusu tahta geçirilecek boğanın gayet iri uzuvlu olmasını isterlerdi... Nicopolis'te kadınlar kırk gün yeni kral-boğayı ziyarete koşarlardı; hem sadece ziyaret değil... Eteklerini kaldırırlar, kendilerini ilah hayvana takdim ederlerdi. (s. 122).

Eski dinlerden bahsedilen pasajdaki boğa figürü erkek egemen zihniyetin inşasının esere yansımaları olarak değerlendirilebilir. Patriyarkal toplumun oluşum sürecinde ortaya atılan en güçlü iddia, erkeğin biyolojik donanımı sebebiyle kadından üstün sayılması yönündedir. Erkek nesli devam ettiren konumu itibarıyla ailenin reisi ve iktidarın tek sahibi konumuna değer görülür. Cinsiyetler arası rol dağılımında kadın ise gerek toplumsal inşa sonucu gerek dinî inanışlar nedeniyle erkeğe boyun eğen bir statüye yerleştirilir. Karay'ın romanında yer alan düşünceye göre erkek, neslin devamını sağlayan mekanizma olarak toplum için vazgeçilmez konumda yer alırken kadın da bu sürecin yardımcı figüranı olarak görünürlük kazanmaktadır.

Ataerkil zihniyeti benimseyen toplumlarda aile büyüklerinin çocukları üzerinden karar verici bir rolü bulunmaktadır. Ailenin erkek bireyleri kız ya da erkek çocuğun alacağı kararları denetleyen bir statüde yer alır. Aile geleneklerinin önemli bir ölçüt olarak alındığı erkek egemen düzende aile bireylerinin de bu konuya hassasiyet göstermesi beklenir.

*Ekmek Elden Su Gölden'*de Duranbeyliler'in kızı Nebile'nin bir çiftçi çocuğuyla evlenmesine aile bireylerinin karşı çıkma nedenlerini Karay (2018b) şöyle aktarır:

O kocası, olacak erkekte ne unvan, ne para arar, üstelik buna para yedirmekten zevk alır. Kocalarından birincisine, -ovanı zengin bir çiftçi çocuğuydu- on beş yaşında kaçarak varmıştı. Aile böyle bir evlenmeye soyluluklarına uymaz diye karşı koydular, hatta eski zamanın derebeyi geleneğine uyararak ikisinin de vücutlarının ortadan kaldırılması yönünü bile düşündüler. Eşkaya taslağı bir herife para karşılığı vurdurtacaklar, sonra da katili sınır dışı kaçtıracaklardı. (s. 26).

Derebeyinin; aileye karşı gelen kızını ve damadını bir eşkıya aracılığıyla öldürtmek istemesinin bir gelenek olarak açıklanması erkek egemen ailelerin gelenek ve ananelere olan hassasiyetini göstermesi açısından dikkate değer bir diğer durumdur. Ayrıca ailenin görüşüne karşı çıkan bireylerin ölümle cezalandırılması, erkekliğin kültürel kodlarının geleneksel verilerle desteklenerek bir döngüye dönüştürüldüğünü göstermektedir. Ataerkil zihniyeti benimseyen kimi toplumlarda ailenin saygınlığına büyük ehemmiyet verilmektedir. Aile büyükleri bu soylu, saygın aileye evlilik yoluyla dâhil olacak kadın veya erkeğin belli standartları taşıması ve eşler arasında denklik olması gerektiğini savunmaktadır. Aksi hâlde, aile bireyleri yani otorite sembolü olan babanın bu evliliğe karşı çıkacağı romandan verilen örnek üzerinden görülmektedir.

Sürgün'de Osmanlı hanedanına mensup kızların, hanedanın şerefine yakışmayacak sonradan görme zengin Mısır fellahları ile evlenmelerine karşı bir tutumda olan Hilmi Efendi ve Şehzade Bey'in sohbetine Karay (2018d) şöyle yer verir:

“Dur, dur iyi aklıma getirdin; vakit bulup da konuşamadımdı, dün Mısır'dan mektup aldım, hani eski ikinci kâtip Hamdullah Bey vardır, ondan... Bizim kızlara talipler zuhur etmiş.”

“Prenslerden mi?”

“Yok canım, bir sürü zengin, milyoner herifler... Paşavat, ağavat!”

“Kufuv olabilirler mi?”

O, sultanları sevmemekle beraber servet yapmış dükkü baldırı çıplak Mısır fellahlarıyla evlenmelerine razı değildir; bunu Osmanlı hanedanının şerefine yakıştırmıyor. (ss. 82-83).

Söz konusu pasajda Hilmi Bey'in Osmanlı hanedanına mensup olan kadının farklı bir millettten olan bir erkekle yalnızca zenginliği nedeniyle evlenmesine karşı bir tutumda olduğu gözlemlenir. Hilmi Efendi vatanına, milletine düşkün bir adamdır. Bu nedenle Osmanlı hanedanının seçkin bireylerinin sonradan görme Mısır fellahlarıyla evlenmesi durumuna sıcak bakmamaktadır. Ona göre bu evlilik denklik noktasında bir sorun yaratacaktır.

Bugünün Saraylısı'nda Ata Efendi evlilik için denklik arayışının yadsınamaz bir gerçeklik olduğunu vurgulamaktadır. Ata'ya göre Ayşen'in üvey annesi babası Yaşar'dan daha malumatlı, görgülü bir kadındır. Ata Efendi; kadının, bir çocuklu

Yaşar’la evlenmesini zorlu hayat koşullarından kurtulma isteğiyle ilişkilendirmektedir. (Karay, 2018a, s. 47). Bu durum da ataerkil ailelerde görülen kadının edilgen statüsünün onu istemediği bir evliliğe mecbur bırakmasının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Ata Bey’in evlilikte denklik arayışına yönelik düşünceleri romanda şöyle yer alır:

Böyle düşünen Ata, her izdivaçta küfüvlük arar: “küfüv” kelimesini daima tekrarlar: Üftade lisanında “küffü” şekline giren bu sözde birçok hikmetler tahayyül eder, karısı da tasdik eder: “Dengi dengine, küffü küffüne” der, durur. O meşhur sözün Ata bakımından kendi aleyhine olduğunu aklına getirmez. (Karay, 2018a, s. 47).

Pasajda altı çizilen küfüv kelimesi, Ferit Develioğlu’nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* isimli eserinde “eş, benzer, denk, arkadaş” olarak tanımlanmaktadır. (1962, s. 614). Bu bağlamda Ata Efendi’nin kastettiği eşler arasında denklik; yaş, sosyo-ekonomik denklik ve aile soyu gibi faktörleri kapsamaktadır.

Ataerkil zihniyetin şekillendirmiş olduğu kimi toplumlarda yeni doğan bir çocuğa isim verme hakkı, aile büyüklerinden olan erkeğe ya da babaya verilmektedir. Bu da isim verme eylemi üzerinden erkeğin ailesindeki söz hakkını ve otoritesini destekleyen sembolik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. *Dört Yaprakları Yonca*’da Aslıhan isimli genç kıza babasının bu ismi, son Giraylardan oldukları için verdiğinden bahsedilir: “Elebaşları olan Aslıhan –uzak dedeleri Kırım Hanlarından, on Giraylardan oldukları için hayatta asilliği ve iftihardan başka tesellisi kalmayan merhum babasının kızına seçtiği addır bu [...]” (Karay, 2019, s. 9).

Ekmek Elden Su Gölden’de Ferhan’ın gelin olarak katıldığı Duranbeyli ailesinin ataerkil aile yapısının otoriter ve kuralcı tarafına Karay (2018b) şöyle yer verir:

Babalar, oğullarının rakı içtiklerini bilmezler mi? Bilirler, hatta bazı kere uzak masalarda içtiklerini görürler, görmezlikte gelirler. Asıl önemli olan bu suçun aynı masada işlenmemesidir. Fakat babalar meclisi ve sofrası yalnız o sebepten dolayı değil, neşe kırıcı olmasından ötürü gençlere de sıkıntı verir. Gençler hep diken üstünde konuşmak, söze karışmak, itiraz etmek aile geleneğine uymaz. (s. 46).

Romanda Duranbeyli ailesi; geleneklerine düşkün, kuralcı ve çalışkan aile üyelerinden oluşmaktadır. Yukarıdaki pasajda bir aile geleneği olarak açıklanan, söze

karışmak yahut bir büyüklerin görüşüne itiraz etmek gibi eylemler erkeklik otoritesinin saygınlığını korumaya yönelik dinamikler olarak değerlendirilebilir. Duranbeyli ailesine mensup genç erkeklerin rakı içme eylemini aile büyüklerinin görmezden gelmesi, erkeklik davranışlarının sürdürülebilmesini destekleyen bir duruma işaret eder. Aynı zamanda eylemin aile meclisi büyüklerinin yanında gerçekleştirilmeme nedeni de Duranbeyli ailesinin büyüklerinin otorite ve saygınlığın korunmasını sağlayan bir sınır çizme hareketi olarak okunabilir.

3.3.2.1. Varlıklı Erkek Tasviri

*İstanbul'un Bir Yüzü'*nde Kâni'nin, paranın verdiği güçten sonra yaşadığı değişim anlatılır. Erkeğin ekonomik olarak gücü elinde bulundurması, erkek egemen zihniyette kabul görmüş bir diğer husustur. Romanda daha önceleri emir altında çalışan Kâni'nin çekingen durumunun değişimi bir kadın gözünden aktarılır. Kâni paranın verdiği gücün ardından vakarlı, gösterişli bir edayla arabasından iner ve şık giyimi, değişen yürüyüşüyle İsmet isimli kadın tarafından güçlülükle tanınır. Refik Halid'in romanlarında karşılaştığımız, erkeklerin saygınlığını destekleyen etmenlerden biri de ekonomik güçtür. Varlıklı erkekler, kadınlar için her zaman öncü bir konumda değerlendirilmektedir. Bu durum romanda şöyle geçer:

Bu kim, diyordum, gözüm ısırtıyor... Nihayet tanıdım; İdris Hoca'nın oğlu Kâni, bizim Kâni, benim Kâni... Ne kadar değişmiş yarabbi! Vakarlı, gösterişli bir adam, bir büyük ve mühim adam olmuş; o ürkek tavırlı kalem efendiliği üzerinden tamamen gitmiş... Evvelce, yolda bir yere çarpmaktan, bir şey devirmekten, birinden azar işitmekten korkar gibi, sünepe sünepe yürürdü; için için kaynar, yüreği ateşli, gözü büyüklükte bir gençti ama zavallı sokakta bu hâlini hiç göstermez, emir, hüküm altında yetişmiş bir sığıntı olduğunu çekingen, ezgin tavrıyla daima belli ederdi. Fakat bu sinsiliği altında haşarı, çapkın, küstah bir tabiatı da vardı. (Karay, 2009e, s. 7).

Toplumun erkeğe yüklediği sorumluluklardan biri olan aileyi geçindirme hususundaki yükümlülüğü, bireyin karakteri üzerinde belirleyici bir rol üstlenir. Maddi anlamda kendini ispatlayamayan erkeğin çekingen duruşunun kadınlar üzerinde itici bir etkiye neden olduğu görülür.

*Yerini Seven Fidan'*da Karay, kadınların erkekte aradığı güç ve mevki arzusunu Erbil üzerinden aktarır. Erbil varlıklı bir erkek olmadığı için kendini zengin kızın aşk

rüzgârına kaptırırsa yarı yolda bırakılacağına inanmaktadır. Çünkü o erkekliğin tamamlayıcı unsuru olan maddi güce henüz erişmemiştir. Söz konusu durum romanda şöyle yer bulur:

“Bu”, diyor, “padişah kızının çobana âşık oluşu gibi bir şey, modern şekilli bir peri masalı! İyi, iyi ama sonu ne olacak? Herhâlde geçici bir arzu, bir kapris, körpe kız özenmesi! Yarın beni unuttur, bir başkasına, kendi seviyesinde birine, bir tüccara, umum müdürüne, öyle bir makam ve servet sahibine varır; aşkını hatırladıkça güler. Seversem başımı derde sokmuş olurum.” (Karay, 2009i, s. 79).

Ataerkil zihniyette erkeğin güç ve mevki üzerinden şekillendirilmesi sonucunda kadının da maddi güce yönelik seçici tutumunun kötü bir özellik olarak sunulması, Anadolu insanının kadına karşı olan önyargısını göstermektedir. Bu bağlamda Karay’ın romanlarında cinsiyetçi rol kalıplarına uygun davranış sergileyen bireylerin toplumsal dayatmaların neden olduğu baskıdan kurtulamadıkları görülür.

3.3.2.2. Çapkın Erkek Tasviri

Refik Halid Karay’ın romanlarında yer alan bazı erkekler kadınlar gibi toplum tarafından ahlaki bir denetim altına alınmamıştır. Yaşadığı dönemin toplumsal dinamiklerini ustaca aktaran yazarın romanlarında erkeklerin toplumsal değerler açısından kadınlar kadar baskı altına alınmadığı görülür. Erkek çapkın olabilir, dilediği yaştan bir kadınla gönül ilişkisi yaşayabilir yahut isterse evlenebilir.

Anahtar’da Sait Fatin adındaki şair, aşka ve kadına düşkün bir erkektir. Sait Fatin’in sevgilileri ise genellikle zengin, dul ve yaşça kendisinden büyük kadınlardır. Çapkın bir erkek olan Sait Fatin bir kadınla evlenmeye karar verir ama başka bir zengin dul kadınla tanışınca bu fikrinden vazgeçer. Diğer kadınla sevgili olur. Sait Fatin yalnızca yaşı geçkin olan kadınlar üzerinde değil, genç kadınlar üzerinde de derin bir etkiye sahiptir. (Karay, 2019b, s. 18).

Sait Fatin’in aşk maceraları romanda şöyle yer alır:

Yalnız şu vardı ki Sait Fatin muhitiindeki genç kadınlar üzerinde de tesirliydi; onları sevda oyunlarından soğutarak romantik şarkkari bir aşk, aşıkdaşlık hevesine sürükler, kocalarını itiyatlaşmış, hararetini kaybetmiş ve muhabbetlerini kıfayetsiz gösterir, gönül maceralarına iştahlandırır.

Boğaziçi'nin mehtaplı durgun gecelerinde ut ve ney sesleri, yakıcı ahlar, melankolik dekorlar, yetmiş sene evvelki gizli tehlikeli sevişmeler! (Karay, 2019b, s. 19).

Karay, söz konusu romanında genç bir diplomatın kadınlara olan ilgisini bir erkeklik zaafı üzerinden vererek toplumun erkeğe yönelik görüşlerini ustalıkla yansıtır. Erkek kendi otoritesinin ve gücünün dâhilinde toplum tarafından her şeyi başarabilecek bir konumda görülmektedir. Ancak erkeğin kadınlara olan ilgisi, onu zayıf gösterebilir ya da bir kadın tarafından kandırılmasına neden olabilir. Erkek, kadının şehvetine kapılmamalı ve kadın karşısında akıllı bir duruş sergilemelidir. “Genç diplomatın illeti hizmetçi kızlara karşı duyduğu zaafı. Ne tuhaftı ki hayatını Avrupa’da ve memleketinde daima üst tabaka muhitlerde geçirdiği hâlde hizmetçi kız ya da kadın tipine düşküdü” (Karay, 2019b, s. 48).

İstanbul’un Bir Yüzü’nde İshak Bey’in çapkınlığını anlatan Karay, erkeğin ahlakını ve davranışlarını eleştirel bir çerçevede ele almaktadır. İshak Bey namıdiğer Damat Bey, baldızına göz koymuş ve ona karşı cinsel ilgi duymaktadır. Hatta eve sütannelik bahanesiyle aldığı kadının da fiziksel özellikleri baldızıyla birebir uyumaktadır. Ayrıca Karay, Damat Bey’in muhacir kızıyla olan ilişkisinden bahsederken “kapatma” kelimesini kullanarak dönemin değer yargılarının erkeklere olan serbest tutumuna ve kadının erkeğe ait bir nesne olarak konumlandırılmasına dikkat çekmektedir. “Damat Bey’in kapatması muhacir baldızının eşi elbiseler yapmıştı” (Karay, 2009e, s. 70). Söz konusu durum ataerkil düşüncenin erkeklerde yarattığı serbestliğin ve sınır tanımazlığın göstergesi olarak değerlendirilebilir. İshak Bey’in çapkın mizacına romanda şöyle yer verir:

Anlaşılan İshak Bey bir taraftan hizmetçiler ardında koşup dolaşırken baldızına da göz koymuş, baldızı için de zihninden hayaller geçirmiş, hülyalar kurmuştu. Hatta belki de Sütne’yi ona benzettiği, öyle sarışın, ince endamlı, mavi gözlü bulduğu için getirip buraya kapatmıştı; onunla burada baldızının niyetine yaşıyordu. (Karay, 2009e, s. 70).

Yerini Seven Fidan’da Erbil, İstanbul’da okumak için dayıoğlunun evine yerleşir ve dayısından hayli genç olan eşi Nevbahar’a karşı değişik duygular besler. Bu durumu Karay (2009i) şöyle aktarır:

Bu uzun sürmedi; zihninde berraklaşan sima başkasıdır, artık yenge diye çağıracağı dayıoğlunun karısı, acaba geceye rastladığından, ışıklar yetersiz olduğundan, yaşlı birini beklerken tazececiyle karşılaştığından mı onu gerçekten çok genç, hoş, istetici mi bulmuştu? Endamlı vücudunu -evi gibi- tertemiz, gıcır gıcır, sabun kokulu tasavvur etmesinin mi tesiri olmuştu? Nefsinden utandı ama düşünmesini kolay önleyemedi. (s. 31).

Toplumsal değer yargılarının erkeğe sunduğu geniş haklar yelpazesi kimi zaman etik bağlamda sınır ihlallerine sebebiyet verebilmektedir. Erbil'in, dayıoğlunun karısına duyduğu cinsel istek ahlaki bir yozlaşmanın örneğidir.

Çapkınlık konusuna *Sonuncu Kadeh*'te Murad Naci üzerinden Karay (2009h) şöyle yer verir:

Murad, hemen her çapkın erkek gibi adam idare etmesini ve teşkilat kurmasını bilir; çapkın pısırik olamaz; olanı çapkın değil, kadın düşkününü bir hayalperesttir; öylesine alaka duyacak kadın da azdır. Bir cins masum ve pısırik görünen çapkın varsa da o hâl onun karakteri sayılmaz, rolü ve terbiyesidir. (s. 65).

Yazara göre ataerkilliğin görünür ve baskın tarafında yer alan erkeklik görüşüyle tezatlık gösteren “pısıriklik” tabiri; sosyal yaşamda erkeği, hemcinslerinden farklı bir konuma taşıyacaktır. Üstelik bu erkek çapkın olmasına rağmen korkak bir tavır sergiliyorsa toplum tarafından kadın düşkününü olarak adlandırılacaktır. Erkek egemen toplum inşasında erkek; rolü gereği etken, kadın ise edilgen konumda değerlendirildiği için cinsiyet rollerinin dışına çıkılması istenmeyen bir durumdur. Karay, masum ve çekingen olan erkekleri ise terbiyeli olmakla ilişkilendirmektedir. Yazar eserlerinde erkeğin çapkın tarafını erkekliğin sosyal bir pratiği olarak sunmaktadır.

*Ekmek Elden Su Gölde*n'de yazarın İlhami Bey adlı erkek kahramana yönelik tasviri dikkat çekicidir. İlhami Bey, orta yaşlarında olmasına rağmen yakışıklıdır. Kadınların beğenebileceği birçok özelliğe sahiptir. Ayrıca çapkın biridir fakat onun çapkınlığı yazar tarafından kadının sadakatsizliği gibi eleştirel bir biçimde ele alınmamaktadır. Tam aksine olgun, kendini bilen böyle bir erkeğin kadını değerli hissettireceğini Karay (2018b) şöyle aktarır:

Yoo!.. Kırkında, en çok kırk beşinde, hem de yakışıklı... Epeyce de çapkın! Değme gence taş çıkarır vallahi. Bana sorarsan kadın kıymetini böyle kırk

beşliler anlar, toy erkekten hiç hazzetmem ben, sen de İlhami Bey'i kuşkusuz beğenirsin. Çok hoş konuşur, espriler yapar, canlı ve hareketlidir. (s. 29).

Yüzen Bahçe isimli romanın erkek kahramanı Rıdvan çapkın bir erkektir. Çevresindeki iki kadına da aynı anda ilgi duymaktadır. Rıdvan için Lalegül evlenilebilecek kadın izlenimi yaratır. Gülrevan ise erkeğin cinsel taleplerini karşılama noktasında kusursuz bir kadın olarak Rıdvan için önem arz eder. Rıdvan'ın Lalegül ve Gülrevan arasında yaşadığı içsel ikilem romanda şöyle geçer:

“Şimdiye kadar böyle bir şey aynı zamanda başıma gelmediğine göre vapur gezisinin meşhur çekiciliğine, daha doğrusu seksüel etkisine inanmak lazım. Zaten benim hâlim de çok acayip! İkisinden de ayrılmaya razı olamıyorum. Neredeyse bir ‘harem’ kuracağım. Dün gece bir tanesi yanımdan gidince öteki geldi. Seçme yapamadım. İkisinde de gözüüm var.” (Karay, 2009j, s. 254).

Refik Halid; erkeğin, sosyal yaşamda benimsenen kimi davranış kalıplarının dışında tutulduğuna dair örneği Rıdvan üzerinden okuyucuya sunar. Rıdvan'ın iki kadın ile yaşadığı münasebeti harem kurma düşüncesi üzerinden aktarması, erkeğin çapkınlığını ve toplum içindeki rahat tutumunu göstermektedir. Bu da erkeklerin ahlaki olarak kadınlar kadar sıkı bir denetim altında tutulmadığını göstermektedir.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki kurduğu tarikat sayesinde birden fazla kadınla yakın ilişki içindedir: “Bir taneden fazla kadın alma yasağından az önce Afitab'a karşı da aynı arzuya kapılarak evlendiğini Melal biliyordu. Fakat bugün, zaten iki zevceli idi, kız razı da olsa kanun müsaade etmezdi” (Karay, 2018c, s. 45). Romanın ilerleyen kısımlarında Baki'nin çapkınlığa olan eğilimi artmış ve bununla birlikte birçok kötü alışkanlık kazanmıştır. Bu durumu Refik Halid okuyucuya şöyle aktarır: “Baki mirasyedilik hengâmında uçarı çapkın ve sayılı şirretlerinden biri olmuştu. Kâh alafrangalaşır, Beyoğlu eğlencelerine dadanır; kâh büsbütün süflileşir, beyzade arkadaşlarından ayrılıp Galata külhanbeyleriyle en bayağı, bıçaklı tabancalı bir âleme dalar, batakhanelerde ömür sürerdi” (Karay, 2018c, s. 206).

Anahtar'da Atıf Bey evli olmasına rağmen çevresindeki kadınlar tarafından çok beğenilen bir erkektir. Atıf Bey kendinden yaşça çok küçük bir kadınla evlenmiş de çapkınlık yapmaktan vazgeçmemiştir. Genç kadın ise Atıf'ın kendisini aldattığını

bilmesine rağmen kocasını ilk günkü heyecanla sevmeye devam etmektedir. Bu durum romanda şöyle geçer:

Atıf ki saçlarına ak düştükten sonra yirmi beş yaş küçük, yirmi yaşında bir kızla evlenmişti. Hem de kız tarafından delicesine sevilerek... Hâlâ da karısı, kocasına aynı hararetle tutkundu. Böyle olmakla beraber bu koca başka kadınlarla münasebetini kesmemiştii; ortada birçok sözler dönüp dolaşıyordu. (Karay, 2019b, ss. 31- 32).

Atıf Bey'in kendisinden küçük bir kadınla evlenmesi üstelik onu çok seven eşini aldatması onun insanlarda bıraktığı olumlu izlenimine leke sürmez. Atıf Bey hâlâ hoş bir erkek olarak kadınlarda güzel bir tesir bırakmaya devam eder. Atıf Bey'in genç eşine olan sadakatsizliği romanda Perihan'ın Kenan'ı aldatma ihtimali kadar ses getirmez. Erkek için çapkınlık adı altında hafifletilen bir durum olarak görülen aldatma eylemi, o dönemin toplumsal değerlerinin erkek egemenliği üzerinden biçimlendirildiğini göstermektedir.

Bugünün Saraylısı'nda Ata Efendi'nin damadı Atıf Bey çapkınlığıyla nam salmış bir erkektir. Ata Efendi'nin kızı Feride'yi de bu çapkınlığıyla etkilemiş ve evlenmiştir. Ata Efendi damadının çapkınlığını bildiği için Ayşen gibi güzel bir kadınla onu aynı çatı altında barındırmaktan tedirgin olmaktadır. Bu durum romanda şöyle geçer:

Başa gelen dert büyüktü; Ayşen'i, damadıyla bir dam altında barındıramazdı. Topuklarına kadar inen mantosu, görünmeyen saçları, çenesine dolanmış başörtüsü ile şuracıkta, ayaklarını eteklerinin altına saklamış, kendi hâlinde dururken yine de hoş bularak bakanlar vardı. İstanbul bu... Açığını da beğenir; kapalıasını da... Aşiftesinden de hazzeder, hanım hanımcığından da! Feride'si de böyle masum bir kız değil miydi? Atıf göz koyup ayartmadı mı? (Karay, 2018a, s. 21).

Damat Atıf Bey, Feride'yle evli olmasına rağmen çapkınlığına devam etmektedir. Ayşen ise herkes tarafından beğenilen ve dikkat çeken bir kadındır. Ata Efendi, Atıf'ın bu kızı kandırıp onunla gönlünü eğlendirmesinden tedirgindir. Ata Efendi, Ayşen'i hem koruma içgüdüğü taşımaktadır hem de kadına âşık olmuştur.

Karlı Dağdaki Ateş'te Binnur, Ulvi'nin çapkınlığını doğuştan gelen bir özellik olarak düşünmektedir. Binnur'un düşünceleri romanda şöyle geçer:

Binnur az sonra bacağını değil de ayağını masa altından yan tarafa doğru yürüttü. Çok uzağa götürdüğünü sanıyordu, yine de öbürünün ayağını bulamadı. Biraz daha kaydırdı. İçine bir şüphe düşmüştü. Ulvi'nin ayakları, belki Bercis'inkileri yakalamıştı. Olur, a, erkekler her kadını mavi boncuğum sende politikasıyla idare etmeye doğuştan elverişlidirler.(Karay, 2009g, s. 38).

Refik Halid'in romanlarında yer alan kadın ve erkek kahramanların çeşitli davranış biçimleri kişisel bir tercihten ziyade yaratılışının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Yazarın eserlerinde vuku bulan olayların gerçekleştiği dönemin şartları gereği toplumsal denetim ve kınama güçlü bir şekilde etkisini sürdürmektedir. Bu bağlamda yazarın kahramanlarının eğilimlerini yaratılış gereği olarak sunması toplumsal denetimin önüne geçme girişimi olarak yorumlanabilir.

3.3.2.3. Olgun Erkek Tasviri

Karay *Dişi Örümcük*'te olgun erkeğe dair olumlu tasvirlerin yanında bu erkeklerin çapkınlık hevesini ise erkekliğin zaferi olarak betimlemektedir. Erkek egemen düzende erkekler kadına hükmetmeyi bir erkeklik görevi olarak tayin eder. Erkek hükmetme duygusuna kapılınca kadının niteliğini önemsemez. Hükmettiği kadın erkeğe cezbedici gelir. Madam Alberti, Hayati Bey ve Nurper'in arasında geçen sohbete tanık olur. Gençliğinde yaşlı direktörün Madam Alberti'ye olan hislerini hatırlar. Hayati Bey'in Nurper'e olan davranışlarıyla yaşlı direktörün davranışlarını özdeşleştirir. Olgun erkeklerin kadına yaklaşımına dair bir çıkarım yapar. Madam Alberti'ye göre "Ellisini aşan mevki sahibi erkekler ya çok fettan, sıyrık, usta profesyonellere yahut da hükümleri altındaki utangaç, görgüsüz kadınlara, kızlara karşı galiba ayrı bir meyil duyuyorlardı. Bu sonuncusu baştan çıkarma zevkiydi. Devrini tamamlamaya doğru giden erkeğin bir nevi tesellisi, son zaferlerinden biri!" (Karay, 2009c, s. 102).

Dört Yapraklı Yonca'da Yonca'nın Feridun Bey gibi olgun yaşlarda bir erkek istemesinin nedenini kocasının sosyal yaşamda ciddiyetinin ve gücünün tesiri ile adından söz ettirmesiyle ilişkilendirdiği görülür. Bu durum da gösterir ki erkekler toplumsal değerlerin onlardan beklediği roller dâhilinde kadın için önem kazanır. Bu durumu Karay (2019c) şöyle aktarır:

Onun istediği de küçük, sevimli, yeni yapı, bahçe içinde bir evdir; evin İstanbul'da ve kocanın tıpkı Feridun Bey gibi otuz beş yaşını geçmiş olgun bir

erkek olması şart. Gençler Yonca'nın ağırbaşlı mizacına uygun gelmiyor. İstiyor ki bir yere girerler, birlikte gezerlerken kocasını herkes ciddiye alsın, onun hakkında "Bir adam!" desinler. Böyle demelerini "Aman, ne parlak delikanlı! Bir Power!" diyerek hayran kalmalarına tercih ediyor. (s. 87).

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi, Hayret Efendi'nin torunu ile sohbet eder. Sohbetten sonra Şemsi, adamın ellili yaşlarını geçmiş olmasına rağmen insanda etkileyici bir izlenim bırakan nitelikleri üzerinde durur. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Diğer taraftan da "Kibar adam," diyordu. "Ciddi adam pek asil çehreli, asil tavırlı, centilmen adam, elli beşini atlatmış; hâlâ yakışıklı, hâlâ erkek. Böylesi için genç bir kadınla evli olmak insana anormal görünmüyor. Vaktiyle kimbilir ne maceralar geçirmiştir... Servet, sıhhat, sefaret kâtiplikleri, müsteşarlıklar ve ayrıca güzellik... Hoş şey doğrusu!" (Karay, 2009b, s. 16).

Nilgün'de Ömer yıllar sonra karşılaştığı Nilgün'ün hâlâ onu sevdiğini öğrenir. Nilgün'ün kendisine olan sadakatini görünce mutluluktan ne yapacağını şaşırır. İçindeki heyecanla kadınlara seslenmek ister. Ömer'e göre kadınlara aşkı en iyi yaşatacak olan olgun erkeklerdir. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Bu deli ikide bir aynaya koşuyor; şakaklarını dumanlandıran ak düşmüş saçlarına bakıp tekrar zıplıyor. Daha beğenilir, büsbütün erkek ve olgun, eskisinden fazla sevilecek bir adam olduğuna inanmaktadır.

Yaşı 42...

"Ey kadınlar," diyor "âşıklarınızı da kocalarınızı da bu yaştakilerden seçiniz! Bu yaşa benim gibi kırkını aştığı hâlde otuzunda bulunanların dinçliği ile dinamizmiyle kırçıl bir taş giydirmiş erkeklerden! Bu erkek aşk gemisinin baş süvarisidir." (Karay, 2017b, ss. 340-341).

Erkeğin yaş almasına ve saçlarına düşen aklara sevinme nedeni ise kadınların bu tarz erkeklere yönelik duyduğu merak ve istek üzerinden anlamlandırılmaktadır. Ayrıca Aktaş'a göre (2024), erkek kahramanın kadından büyük olması Karay'ın hemen her eserinde rastlanılan bir durumdur. Bu husus Karay'ın, kendinden genç bir kadınla evlenmesiyle ilişkilendirilmektedir. (s. 101).

3.3.2.4. Maceracı Erkek Tasviri

Karay'ın erkeğe yönelik tasvirlerinde dikkati çeken bir diğer husus da maceraya düşkün olan erkeklerdir. Maceracı erkekler kadınların ilgisini çekmekte ve kadınlar da onların dünyasına dâhil olmak için hevesli bir tutum sergilemektedir. Konuya dair örneğe rastladığımız *Nilgün*'de maceracı erkek şöyle geçer: “Aynada zarif ve güzel bir erkek, asık suratla bana bakıyor. Ah, şu uzun siyah kirpiklerimle kadınımsı yeşil gözlerim! Bunlar değil mi beni maceracı yapan? Evet, bunlara kadınlar çarçabuk tutuluyorlardı; körpecik yaşımda bir “kadınlar sevgilisi oldum. Hatta bazen yaşlı kadınların sevgilisi!” (Karay, 2017b, s. 121).

Kadınların erkeğin dış görünüşüne önem verdiğini belirten Ömer, Karay'ın (2017b) *Nilgün* adlı romanında genç ya da yaşlı fark etmeksizin kadınların dikkatini, fiziki olarak hoş ve karakter olarak çapkın erkeklerin çektiğini ifade eder. Dahası Ömer'e göre erkeği maceralara sürükleyen bu eğiliminin nedeni de kadınların bu tarz erkeklere olan zafiyetinin bir sonucudur. Kadınların bu isteğine cevap veren erkeğin rolünü ise her ırktan ve milletten olan basit ve duygudan yoksun kadınlarla yatıp kalkan olarak tanımlamaktadır (s. 130).

Nilgün'de Ömer maceracı erkeği şöyle açıklar: “Bizim karakterimizi zahiri hayatımıza bakarak tahlil yanlıştır. Kendiliğinden kucağa düşmeye hazır, erkek arayıcısı kadınlarla ömür süren erkekleri, evli ve evine bağlı kadınları baştan çıkarıp aile yuvalarını dağıtmayı meslek ittihaz edenlerden ayırmalıdır. Asıl kötüler onlardır ve ekseriyet de onlardır” (Karay, 2017b, s. 373). Maceracı erkeği yuva yıkmayı meslek hâline getiren erkeklerden ayıran Ömer, bu erkeklerin amacının kadınların isteklerine cevap vermek üzerine şekillendiğini ifade etmektedir. Onların amacı yuva yıkan erkeklerinki kadar kötü ve ahlaksızca değildir. Maceracı erkeklerin niteliklerine de değinen Ömer, bu erkeklerin kötü bilinen taraflarına farklı açıdan yaklaşarak onların karakterlerini gizlemediğini ve olanı olduğu gibi yansıttıklarını aktarmaktadır. Ömer'in maceracı erkeklere yönelik eleştirileri yumuşatma çabasına *Nilgün*'de şöyle yer verilir: “Bizim gibi sergüzeştçi insanlarda ne gibi meziyetler bulunduğunu anlamak herkesin kârı değildir. Sefih, serseri, sözünde durmaz kumarbaz, çapkın, ayyaş, hepsi biziz. Doğrudur da... Biz sadece göründüğümüz gibiyiz” (Karay, 2017b, ss. 373-374).

Maceracı erkeğin kadın düşkünlüğüne dair bir diğer örneğe de *Yer Altında Dünya Var*'daki Nebil Bey isimli erkek üzerinden rastlarız. Nebil Bey, kadına olan ilgisini, kendisinin fetişist olması ile ilişkilendirir. Şehvete olan düşkünlüğü nedeniyle bazı özel zevkler taşıdığını ifade eden Nebil Bey, kadın ilgisiyle karşılaşınca şımarık, coşkun bir ruh hâline büründüğünü ve kadının onu güneş gibi aydınlattığını söylerken kadından ayrı kaldığı zamanları ise kutup ülkelerinin aylarca güneşsiz kalmasıyla ilişkilendirmektedir. (Karay, 2019a, s. 157). Kaptan olan maceracı erkek Nebil Bey, kadınlara olan zaafını deniz ve gemici kavramları üzerinden şöyle açıklar: “Kadının erkek üzerindeki çekiciliğini; azgın denizin gemici üzerinde yaptığı tesirin aynıdır” (Karay, 2019a, s. 185). Karay'ın maceracı erkek olarak adlandırdığı birden fazla kadına ilgi duyan ve bu yaşam tarzını benimseyen erkeklere yönelik olumlu tasvirinin toplumsal değer yargılarıyla örtüşen ve erkeğin birincil konumunu destekleyen bir görüş olarak eserlerinde yer aldığını görürüz.

3.3.3. Erkeklik Davranışları ve Otorite Eğilimi

Erkeklik ve erkekliğe dair pratikler ataerkil zihniyetin inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Erkekler onların otoritesini sağlamlaştıran kimi davranışları yerine getirme hususunda hassasiyet göstermektedir. Romanlarda yer alan bazı kahramanlar, erkeklik davranışlarından olan sigara içme, sert, kaba bir mizaca sahip olma, duygularını gizleme ve kadın üzerindeki otoritesini koruma gibi rolleri üstlenmektedir. *Çete* adlı romanda, Nezih ve binbaşının arasında geçen konuşmaya şöyle yer verilmektedir: “Seni memur edeceğim, arazinin vaziyetini bilmem lazım... İyi Dinle! Ha, dur hele birer sigara yakalım. Tütünsüz kafanın tam işlemediğini şimdi anladım” (Karay, 2017a, s. 27).

Erkeklik davranışları sosyolojik bir süreç neticesinde biçimlendirilmiştir. Erkek bireyler ataerkil düzenin dışına çıkmamak adına belli davranış kalıplarını yerine getirmeye özen gösterir. Romanda geçen sigara içme eylemi, erkekliğin öğrenilen yani kazanılan deneyimlerinden birine işaret etmektedir. Ayrıca erkeklik pratiklerinden önemli bir yere sahip olan askerlik ve kahramanlık gibi eylemler, güç ile otoritenin alt başlıklarını oluşturmaktadır. *Çete*'de vatansever erkeğin kadın üzerindeki etkisine şöyle yer verilir: “Nina anlamıyor, inanmıyor; fakat erkeğin coşkunluğundan, vatanseverliğinden haz alıyor; o kadar haz alıyor ki, yarı anlamış inanmış gibi yapıyor” (Karay, 2017a, s. 120). Romanda betimlenen erkek, erkeklik şemasının gerekli

niteliklerini taşımaktadır. Vatanseverlik, coşkun ve baskın tarafta yer almak gibi nitelikler, cinsiyete dayalı toplumsal görevlerden erkeklere ait kısımları göstermektedir.

Çete isimli romanda Kıran Bey'in askerliğe ve kahramanlığa olan düşkünlüğü, ataerkil zihniyetin yansımasını göstermesi bakımından önemlidir. Kıran çetenin belli başlı kurallarından bahsederken övünç duyar: “Yahu,” diyordu, bende kahramanlığa yakın yüksek bir seciye var gibiydi, bir ruh kuvveti duymakta idim ve bununladır ki, dört sene dinlemeden harp etmişim [...]” (Karay, 2017a, s. 55).

Karlı Dağdaki Ateş adlı romanın kahramanı olan Ulvi, birçok kadın için idealize edilen koca imajına sahiptir. Üstelik o, bunun farkında ve neredeyse her kadınla yakın münasebette bulunmaktan çekinmemektedir. Erkek egemen anlayış bağlamında erkeğin ahlaki ödevlerin birçoğunun dışında tutulduğu görülmektedir. Toplumsal davranış kalıplarının kadına yönelik denetimci tarafının erkek özne üzerinde aynı ölçüde görünürlüğünün olmaması söz konusu davranış kalıplarının da taraflılığını göstermektedir. Ulvi ve Binnur arasında, Yusuf Bey'in kim olduğu ile alakalı bir sohbet geçer. Bu sohbet esnasında Ulvi'nin kendi hemcinsi olan Yusuf Bey'i, delilikle ve kadınlarla yakın münasebette bulunmakla suçlar. Söz konusu durum, hegemonik erkeklik bağlamında dikkat çekicidir. Zira Ulvi'nin Yusuf Bey'i suçladığı gerekçelerin birçoğuna kendisinin de sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Yusuf Bey'in kendini sosyal yaşamdan soyutlaması, Ulvi'ye göre erkeklik pratiklerine aykırı bir durumdur. Erkek sosyal ilişkilerde gücün temsilcisi olduğu için kendi hemcinsleri arasında da görünürlük kazanma amacını elinde tutmalıdır. Bu durum erkekler arasındaki iktidar savaşının bir örneğini teşkil etmektedir. Hegemonik erkeklik dinamiğinde bir taraf diğer bir tarafa üstünlük kurma mücadelesi içindedir. Bu çaba bağlamında güçsüz taraf eleştirilir, baskıya uğratılır. Kadın ise güç gösterisinin yalnızca bir aracı olarak görünürlük kazanır. Söz konusu durum romanda şöyle yer alır:

“ Allah aşkına kimdir, necidir, ne iş yapar bu Yusuf Bey?

Hepinizin ağzında onun ismi!”

Konuşan Binnur idi; sofrada genç kızın yanında oturan mühendis Ulvi homurdandı:

“Delinin biri... Münzevilik taşıyor; güya dünyadan elini çekmiş. Fakat buraya uğrayan kayakçı hanımları ellemekten geri kalmıyor.” (Karay, 2009g, s. 34).

Karlı Dağdaki Ateş'te Binnur Ulvi ve Yusuf arasında bir duygusal ikileme düşer. Ulvi yerine erkeksi özellikleri taşıyan Yusuf'la evlenmeyi ister. Bu durum romanda şöyle yer alır:

Keşke beni Yusuf isteseydi, dedi, ama bu Yusuf yerine daha genç, mühendis olan bekâr bir Yusuf. Kollarını kavuşturmuş, bir korsan reisi gibi sert, azimli, korkunç duruşu ne güzel, ne erkekçe! Bu adamda müthiş bir seksapel var: tevekkeli hanımlar kırılışmıyorlar... Ben bile bir tuhaf oluyorum, olmaya başladım. (Karay, 2009g, s. 62).

Binnur'un bu ikilemi, kendi duyguları ve toplumsal beklentilerin arasında sıkışmışlığın somut örneğini vermektedir. Çevresindekiler Binnur'a iyi mevkili bir kocayla evlenmesini önerirken Binnur ise Yusuf gibi erkeksi özellikleri taşıyan bir adamın karısı olmayı istemektedir. Erkek egemen toplumlarda erkeğin sert, azimli ve otoriter olması istenir. Yusuf da ataerkil erkek modelini karşılayan bir erkek olarak Binnur'un dikkatini çeker.

Romanlarda yer alan bazı kadınlar, erkeğini dinlemesi bilen ve onun dimağını yormayacak nitelikler etrafında tasvir edilir. Erkek için bir değer olan, kadın tarafından üstün olarak görülme ve ona itaat etme durumu Perihan'ın nitelikleri üzerinden de pekiştirilerek sunulur. Perihan'ın düşüncelerine Karay (2019b) *Anahtar* adlı romanında şöyle yer verir:

Hâlbuki bazı çehreler bir cümlelerinizi bile tamamlamadan sizi yorarlar, iştahınızı tıkarlar. Fransa' da salon sohbetleri geliştiği devirlerde güzel konuşma bir sanat hâlini aldıysa da bunda muhakkak kadınların tesirini aramalıyız: Dinlemesini bilirlerdi. Kendisini güzel ve zeki bir kadına dinletmenin zevkini kim inkâr edebilir? (s. 42).

Refik Halid'in romanlarında yer alan kimi erkekler güçlü, kararlı, azimli ve otoriter olma gibi niteliklerle ataerkilliğin erkeklik örüntüsünü destekler. Romanların bazılarında vatani için mücadele eden, aileyi ayakta tutan, nüfuzlu olan, statüsü güçlü ve varlıklı kahramanlar, erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma dair örneğe *Yezidin Kızı*'nda şöyle yer verilir:

“Yarın Asya toprağına ayak basacağım. Sizin için kıymeti olmayan bu ehemmiyetsiz şey bence heyecan verecek kadar mühimdir. Birkaç gün sonra şu saatte bir köy evinin sedirinde yaslanmış, bir küçük milletin dertlerini

dinlemeye başlamış olacağım. Siz de aşağı yukarı aynı kadro içinde bulunacaksınız... O farkla ki ben bir ideal peşine gidiyorum, hararet ve çeviklik devrindeyim, siz gayesi hâsıl olduktan sonra bezginliği duymuş bir ruh coşkunuğu hâlindesiniz; olabilir ki size ben yeni bir heyecan getireceğim.” (s. 38).

Yukarıda bahsi geçen duruma yönelik bir diğer örnek ise *Sürgün*’de şöyle geçer: “Siz vatan için kanını akıtmış şerefli bir askersiniz, bizim ağabeyimizsiniz” (Karay, 2018d, s. 121). Karay’ın vatan sevgisi ve özlemi ile dolu yaşantısı da göz önünde bulundurulursa, erkeği bu yönden betimlemesi romanlarının hayatından izler taşıdığını gösterir.

Erkekler, güç ve otoriterliğin vermiş olduğu prestiji yalnızca kadın üzerinde kurduğu tahakkümle değil, kendi hemcinsleri arasında kurduğu hâkimlik yarışı ile göstermektedir. Bu hâkimiyet şöleni kimi zaman erkeklik dinamiğine tam uymayanlar arasında kimi zaman yaş farkı sebebiyle mevcut bilgi birikimi üzerinden kimi zaman da nüfuzlu olan erkekler arasında belirginleşmektedir. Refik Halid, bu duruma örnek olarak *Yezidin Kızı*’nda erkek kahramanın yaş buhranı nedeniyle taşıdığı kaygıyı Zeli üzerinden ustalıkla göstermektedir. Erkek kahramanın Zeli’den yaşça büyük olması nedeniyle, Zeli’nin kendisini tercih etmeme vehmini yenmek ister. Bu nedenle kendini diğer “körpe” diye adlandırdığı erkeklerden ayıran pozitif yanlarına odaklanır. Bahsi geçen durumu Karay (2019d) şöyle aktarır:

Sapasağlam, omuzlu, sert göğüslü vücuduma rağmen kırk beş yaşımın çehremde, otomatik bir terazinin verdiği fış gibi apaçık okunduğunu anlamaktayım. Ona diyemezdim ki dinç bir adamda bu yaş, dünya yüzünde seviyecek ne varsa, kadın, vatan, sanat ve rahat, hepsinin değerini verdiren bir çağdır. Toyluktan erginliğe, çıraklıktan ustalığa bu yaşlarda geçeriz. Beş duygumuz, artık anlayış ve keyif alışta kemaline ermiştir. İstedğimiz ahengi çıkarmak için hangi tele dokunmamız geldiğini daha emniyetle biliriz; ellerimiz bir inci dizisini, kıymetini verecek şekilde, tutmayı daha iyi öğrenmiştir[...] Bir genç, onda ancak sürdüğü parfüm koklayabilir; biz çeşit çeşit rayhasını sezebiliriz ve bu rayihâlârı arttıracak maharetleri dudaklarımızda bulabiliriz. Aşklarımız lüzumsuzca coşkun olmayabilir... Fakat maharetli, emniyetli, bilhassa hâkimdir. (s. 102).

Ekmek Elden Su Gölde'de Asaf Hulusi Bey'in kahramanlık dolu hayat hikâyesi anlatılır. Karay'ın romanlarında yer alan erkeklerin güç, kahramanlık gibi nitelikler taşıması, ataerkinin tipik erkek modelini desteklemektedir. Asaf Hulusi Bey ve gelinleriyle romanın olay örgüsünü oluşturan Duranbeyli ailesini Karay (2018b) şöyle aktarır:

Dedeleri bir kan meselesi üzerine Doğu Anadolu'dan kulları ile güneye göçmüş, daha doğrusu akın etmiş bir derebeyiydi: Duran Bey. Sonradan adının başına halk, gelenek olduğu gibi, gücünü belirte bir "kara" eklemiş. Karaduran, ovalardan birine çadırlarını kurmuş, göz alabildiğine geniş, sahipsiz topraklara el koymuş. Bu sırada gene iç ve dış bunalımlarla uğraşan hükümet ona dış geçirememiş, o da hükümeti hep kollamış, gönüllülerle savaşa katılmış, otlak ve yaylaklarında dirlik ve düzeni sağlamış[...] (2018, ss. 10-11).

Erkekliğin güç gösterisinin ataerkil zihniyette nesilden nesle aktarılan bir yaşam pratiği olarak benimsendiği söylenebilir. Bireyin aile evinde gördüğü kuralları bir yaşam tarzı olarak benimsemesi de erkeklik kavramının toplumsal sürecin inşasıyla biçimlendirildiğini göstermektedir.

Ekmek Elden Su Gölde'de derebeyinin oğlu Nezih'e aktardığı kültürel kodlara Karay (2018b) şöyle yer verir:

Derebeyi seksen yaşında, rahat dölşeginde öldüğü vakit geriye beş kız, bir tek erkek evlat ve sandık dolusu altın bırakmıştı. Yerine geçen oğlu Nezir Bey, babasının geleneğe uygun olarak ser idaresi altında yetiştirdiği yarı beyzade, yarı kâhya, ne olduğu belirsiz, büzmeli şalvar üstüne ceket, daracık palto ve fes giyen bir köy delikanlıydı; okuması yazması yoktu. (s. 11).

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Kâni güçlü ve mevki sahibi bir erkektir. Bu nedenle işsiz olan Karabet Ağa'yı para karşılığında kapıcısı yapar: "Alın Karabet ağayı... Elbise, çamaşır, tıraş, hamam, ne lazımsa yaparsınız, akşam Şişli'deki eve gönderin!" dedim. Ayda yirmi beş lira veriyorum; şimdi benim evde kapıcılık ediyor; gene aynı sıfat yalnız derecesi yüksek..." (Karay, 2009e, s. 32). Bu durum hegemonik erkeklik bağlamında güçlü olanın hemcinsi üzerinde kurduğu eril tahakküme güçlü bir örnek sunar.

Hidayet Bey *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde erkeksi özellikleriyle öne çıkar. Hidayet Bey varlıklı olmamasına rağmen giyimi, erkeksi duruşu ve arabası sayesinde toplumda iyi bir izlenim bırakır. Fakat Hidayet Bey'in mizacı mirasyediliğe yatkındır. Hidayet

Bey Şevkidil'in genç koca arayışında olduğunu duyar. Kadının ilgisini çekmeyi hedefler ve başarılı olur. Bu durum romanda şöyle geçer:

Nihayet ilkbaharda evlendiler. Hidayetin mahareti asıl bundan sonra başladı; zeki, yaman oğlanmış: Karısına delicesine meftun, dizi yanından ayrılmıyor, kıskanç mı kıskanç! Haddine mi hanım gezmeye çıksın, İstanbul'a insin... Daima beraber, daima burun buruna, yan yana... Yalıdaki haremağalarından bile kıskanıyor, biraderlerine, amcalarına bile çıkartmıyor: “Olamaz, Şevkidilciğim, kabil değil, zorla değil a, dayanamıyorum, gücüme gidiyor, ıstırap çekiyorum....” diyor; Hanımefendi de içinden memnun, mesrur adeta sevincinden bayılmalar geçiriyor, fakat zahiri bir işve gösteriyor: “Halk ne der arslanım, söz oluyor, beni bilmezler a?!” Tarzında yarı itirazla mukabele edip Beyin yine her emrini yapıyor. (Karay, 2009e, s. 106).

Hidayet Bey'in patriyarkanın erkek tanımlamasına uygun davranışları, erkeğin kadına duyduğu sevgi nedeniyle meşru hâle getirilir. Kıskançlık duygusu adı altında Hidayet Bey Şevkidil'in sosyal çevresini kısıtlamakta, kadının dışarıya çıkmasına müsaade etmemektedir. Hidayet Bey kendini kadının sahibi olarak görmektedir. Bu bağlamda Karay erkeğin iktidarını kaybetmemek adına kadın üzerinde kurduğu tahakkümün bir örneğini vermektedir.

Ayın On Dördü'nde Durmuş Efendi, Dürdane'ye ilgi duymaktadır. Dürdane ise Durmuş Efendi'nin hislerine karşılık vermez. Durmuş Efendi'nin bu durum karşısında büründüğü hırstan ve şiddete düşkün tarafından Karay (2009a) şöyle bahsetmektedir:

Gebeş mi? Ne münasebet! Demin, seksapelli Dürdane'ye kendisine yüz vermediği için atıp tutuyordu; kadının tutkunlarından biri de Durmuş Efendi'dir. Müthiş bir sadık ruhuyla nasıl da zincire vurulmasını, kamçılanmasını, dayaktan kemiklerinin kırılmasını istiyordu! Serbest bırakılacağına kızıyor; başkalarıyla düşüp kalkar da kendisine uzaktan seyri düşer diye... (s. 75).

Karay'ın romanlarında yer alan bazı erkekler bir kadın tarafından tercih edilmediği durumlarda sert ve kaba bir mizaca bürünmektedir. Durmuş Efendi kıskançlık hissinin verdiği vehme yenik düşerek kadın karşısında yaşadığı mağlubiyeti ona karşı merhametsiz bir tutum, kaba bir üslup benimseyerek dengelemeye çalışır.

Hilmi Efendi Lübnan’a sürgün edilir. Burada Suzidil’le karşılaşır. Kadından hoşlanan Hilmi Efendi karısından, kızından ve vatanından ayrı olmanın verdiği buhranla sağlıklı düşünemez. Suzidil’in de ona ilgisi olduğunu fark eder ama kıza kendi duygularını açmaz. Genç kızın evleneceğini duyan Hilmi Efendi, Suzidil’in mevki sahibi bir koca tercihini onun aşüfte olmasıyla ilişkilendirir. Kadına beslediği şefkat duygusunu bir anda kaybeder. Bu duruma Karay (2018d) *Sürgün*’de şöyle yer verir:

“Ne olacak,” diye mırıldandı, saray terbiyesi almış... Zengin bir fellaha varacak diye etekleri zil çalıyor aşüftenin! Halbuki Suzidil bütün saflığı ve tecrübesizliğine rağmen, kadın cinsine has bir ferasetle anlamıştı ki ondaki bu vahşi hâlin bu birdenbire yabancılaştırmanın, bahçeye kaçışın sebebi sevgi ve kıskançlıktır.” (s. 90).

Suzidil ise erkeğin merhametsiz, kaba davranışlarına aldırış etmez. Kadına özgü bir anlayışla Hidayet Bey’in bu öfkesini kendisine duyduğu kıskançlıkla ilişkilendirir. Erkek egemen düzende erkeğin şiddete eğilimi ve kadına olan tahakkümü kıskançlık duygusuyla meşru hâle getirilir.

Yerini Seven Fidan’ın başkarakteri olan Erbil, üniversite okurken maddi olarak zorlanmamak için iş aramaya başlar. Bir siyasi partide yazı işlerinde çalışmaya uygun görüldüğünü öğrenir. Hasan Usta, Erbil’e partinin işleyişini aktarırken ona erkekliğe dair öğütler verir. Bu durum romanda şöyle geçer:

Eyyama uymalıydın, evlat! Benim gibi Diyojen olmak her yiğidin kârı değildir, ol da demem zaten! Partililer içinde de âdem bulunur, hepsi de bağrılarındaki yılanın başkaldırmasına göz yuman cinsinden sayılmaz, yılanın kafasına vuranlar da var aralarında; öylelerini kendine örnek al, âdem ol, âdem! (Karay, 2009i, s. 89).

Karay, patriyarkal düşüncenin hâkim olduğu kimi toplumlarda öne çıkan erkeğin lider olma arzusunu parti dinamikleri üzerinden okuyucuya aktarır. Hasan Usta’nın kendisini Diyojen’le özdeşleştirilmesi ise cesur ve kararlı tarafını vurgulamak içindir. Parti içindeki erkeklerin yılan benzetmesiyle düşmana karşı sergilediği tavır da erkekliğin güç gösterisinin ve öncü konumunun gereklileri bağlamında düşünülebilir. Yazarın erkeğe yönelik “Âdem ol” ifadesi de tesadüfi olarak seçilmemiştir, erkeğin öncü olma isteğini pekiştiren bir ifade olarak değerlendirilebilir.

Sürgün'de Hilmi Efendi Suzidil' e karşı hisler beslemektedir. Bu hisler tek taraflı olmamasına rağmen Hilmi Efendi genç kadının Şehzade Bey'le mehtaplı bir gecede yaşadığı yakınlaşmayı öğrenir. Duydukları Hilmi Efendi'yi üzer. Kendi içinde içsel karmaşalar yaşayan adam erkeklik bağlamında değerlendirilebilecek namus ve onur meselesi arasında sıkışıp kalır. Bir tarafta ekmeğini yediği, iyiliğini gördüğü adama karşı duruşunu bozmak istemez diğer taraftan bir başkasının namusu olan kadına hissi duygular beslemenin erkeklığe yakışmayacağı yönündeki düşüncelerin tesirine kapılır. Hilmi Efendi'nin söz konusu düşüncelerini Karay (2018d) şöyle iletir:

“Suzidil'in anlattığı mehtap sefası, Hilmi Efendi için bir namus ve vicdan meselesi oluyor, önüne geçmemek, ekmeğini yediği bir adama karşı ihanet şeklini alıyordu. Kız odadan çıkıp gitse rahat rahat düşünecek, bir karar verecekti. Yine gözleri aşağıda, yüzüne bakmaya cesaretsiz, homurdandı: “Herhâlde,” dedi, bir çaresini bulacağım, Allah müstahaklarını versin!” (s. 78).

Ayın On Dördü'nde erkeklerin kadınlara kendini beğendirme davranışına yani bir çeşit erkeklik gösterisine yer verilir. Rıdvan'ın Gülhun adlı kızla sohbet ederken sergilediği hâl ve hareketlere yönelik Rahiya'nın yorumu romanda şöyle geçer:

Kocam, genç kıza kendisini beğendirmek için orijinal fikirler savurmak gayretine düştü; bu onun, tıpkı horozlarda ve erkek güvercinlerde olduğu gibi dişiye yaklaşmadan önce tüylerini kabartması, kanatlarını yere sürerek yürümesi ve göğsünü şişirmesi nevinden bir erkeklenme halidir. Maksat hoşlandırmak ve arzusunu anlatmaktır. (Karay, 2009a, ss. 96-97).

Karay'ın; erkeklerin kadınların ilgisini çekme davranışını hayvanlar aracılığıyla betimlemesi dikkate değerdir. Buradan hareketle yazarın Rıdvan'ın bu davranışını bir içgüdü olarak değerlendirdiği söylenebilir.

3.3.4. Erkeklik ve Şiddet Olgusu

Refik Halid *Yezidin Kızı* adlı romanında erkeklerin güç bağlamında elinde bulundurduğu otoriter tutum ve güç unsuru etrafında şekillendirdiği eylemlerden biri olan şiddet unsuruna cinsellik tasviri üzerinden yer vermektedir. Şiddet eylemi erkeklerde kimi zaman bedensel kimi zaman düşünsel olarak erkeğin cezalandırıcı otoritesini destekleyen bir şekilde vuku bulmaktadır. Hikmet Ali'nin Zeli'ye yönelik şiddet isteği Karay'ın (2019d) yukarıda bahsi geçen romanında şöyle yer alır:

Şimdi benim içimde de böyle bir isteğin kabardığı duyuyor, şuurumun üstüne bir akıncı tortusunun çıktığını anlıyordum. Uzun saçlarından yakalayarak Zeli'yi, beni ısırın tırnaklayan yüzüme tüküren ve tahkirler püsküren Zeli'yi zorla kendime ram ediyor, sonra yerde, başının kollarıyla örtüş, bitkin yatarken bir Makedonya çetecisi gibi zalim, ona "İşte cezan!" diyordum. (s. 18).

Kadının her anlamda bastırılması ve bedensel olarak da erkeğin denetimine bırakılan konumda yer alması, ataerkil iktidarın tahakkümünü gözler önüne sermektedir. Hikmet Ali'nin kadının saçlarından tutması ve ona ceza verme isteği erkekliğin şiddeti meşrulaştıran bir örneği olarak okunabilir. Sancar'ın (2024) erkek şiddetine yönelik düşüncesi şöyledir:

Şiddetin "erkek doğası"nın bir tezahürü olarak kabullenilişi ve bunun zıddı olarak, kadınların da "doğaları" gereği barışçıl olduğunun düşünülmesi açıktır ki "özcü" ve "indirgemeci" bir görüştür. Bu kapasitenin erkeklerde hem kıskırtılıp düzenlenerek ve hem de disipline edilerek değişik iktidar pratiklerine dönüştüğü, kadınlarda ise bastırılıp dışlanarak "güçsüzleştirildiği" söylenebilir. (s. 215).

Karay'ın eserlerinde yer alan kadın ve erkek kahramanların şiddette eğilimli yanı Sancar'ın açıklamasıyla paralellik göstermektedir. Erkek doğası gereği şiddete eğilimli yanını bir koruma refleksi olarak kullanırken kadınlar bu durum karşısında güçsüz bir konumda tasvir edilmektedir.

*İstanbul'un Bir Yüzü'*nde erkek şiddeti, Kâni isimli erkek üzerinden anlatılır. Şayan isimli kadının ölçüsüz davranışları sebebiyle Kâni şiddet gösterme eğilimi içinde olduğunu ifade eder. Bu bağlamda erkeğin şiddet yanlısı tarafı kadını denetim altında tutma adına yapılan caydırıcı bir eylemi işaret etmektedir. Aynı zamanda erkeğin gücün kendisinde olduğunu kanıtlama isteği olarak düşünülebilir. Bu duruma Karay (2009e) şöyle yer verir:

"Nasıl Şâyan? Memnun mu?"

Kâni'nin yüzü buruştu:

"Bir deli," dedi. "Büsbütün çıldırdı, yaptıklarını anlatamam, gelip de bir gör; öyle münasebetsizlikler, şımarıklıklar, hâller ki insana ayağının altına alsam da kafasını bir ezsem dedirtiyor... Kapat pilicim şunu, başka laf atalım!" (s. 27).

Sosyal yaşamda toplumsal rollerin izlerine rastladığımız alanlardan biri de konuşma üslubu olarak görünürlük kazanır. Erkek ve kadın bireyler rollerine özgü konuşma pratiğini benimsemişlerdir. Erkekler bu alanda kadınlardan ayrı bir konuşma tarzı benimsemiş, gücünün bir göstergesi olarak kimi zaman sert, ciddi yer yer kaba bir dil kullanma eğilimi göstermiştir. Bu da eril dünyanın sürekliliğini sağlamaya yönelik pratikler olarak düşünebilir. “Eril toplum yapısı insanların zihinlerine dolayısı ile dillerine işlemiştir. Eril toplumun yarattığı eril dil sürekliliğini korudukça eril düşünce de sürekliliğini korur ve bireyler eril iktidarı yeniden üretmeye devam ederler” (Ak, 2023, s. 24).

İstanbul’un Bir Yüzü isimli romanda Karay (2009e) erkeğin sert, otoriter ve eril role uygun konuşma tarzını Kâni ve Bekir üzerinden şöyle aktarmıştır:

Sonra başka bir yere telefon etti; aynı sözler, yalnız daha hüremetkârane, amire malumat verir gibi... İkide bir “başüstüne paşam, hay hay efendim, şimdi gönderirim, ”diyordu. Bu da bitince arkadaşlarını aradı; kaba kaba onlarla bir hayli konuştu. Hepsini akşama davet ediyor. “Edepsizlik etme, şimdi beni başlatırsın ha!” gibi bir sürü sokak iltifatlarıyla ısrar ediyor, şakalaşıyordu. (s. 39).

Sürgün adlı romanda Hilmi Efendi vatanından ayrı düşmüş, yeni hayatına uyum sağlamak adına dışarı çıkmış ve hemcinsleri tarafından türlü zorbalıklara maruz kalmıştır. Bu duruma Karay (2018d) şöyle yer verir:

Polislerden azar işiterek, şoförlerden küfür yiyerek, dükkâncılar tarafından kovularak, itile sövüle bir müddet de böyle dolaştı. Tekrar mecalsizlik, üzgünlük duyuyordu; içinde fena haber alacağını bildiren bir ürkme vardı. Güneş batmadan evvel fabrikaya geldi. Baktı ki Çopur Apti de orada... Rum dükkâncı ile kavga ediyor[...] (s. 31).

Erkeklerin şiddet içeren davranışının yalnızca kadına yönelik değil, kendi hemcinslerine karşı da gerçekleştirilen bir eylem olduğu görülmektedir. Yukarıdaki pasajda yer alan erkeklerin şiddete eğilimli tarafı, hegemonik erkeklik kavramı üzerinden değerlendirilirse sosyal yaşamda benimsenmiş olan kendi milletinden olmayana dışlama davranışı erkeklerin toplumsal eğilimini gösterir. Dolayısıyla Hilmi Efendi’nin esnaf tarafından dışlanması kültürel kodlar aracılığıyla aktarılan erkeklik davranışlarını bireylerin içselleştirdiğini gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Dişi Örümcek'te Hidayet Bey, Ebu Ali isimli koruma görevlisiyle konuşurken adam üzerinde bir üstünlük kurma heyecanına kapılır. Bu heyecanı askerlik yıllarına duyduğu özlemi ile ilişkilidir. Karay (2009c) durumu şöyle sunar:

Biri askerce emir vermek, öbürü de emir almak zevki içindeydiler. Bahtiyar Bey, çizmelerini yan yana getirip ayaklarını ve ellerini hazır ol vaziyetinde tutan, göğsü ilerde, dikkat kesilmiş bu üniformalı kavasla adeta askerlik oyunu oynar, hasretini dindirirdi. Öbürü de kasketinde hâlâ bin bir hatırasıyla yaşamakta devam eden bir devletin alametini taşımaktan mağrur, kendisine bir nevi mümessillik payesi vererek memleketinin sokaklarında o kıyafetle cakalı cakalı dolaşmaktan gurur duyar, dışarı işlerine can atardı. (s. 10).

Hegemonik erkeklik bağlamında bir erkeğin kendi hemcinsi üzerinde kurduğu tahakküm, askerliğin bünyesinde barındırdığı ast üst ilişkisi üzerinden aktarılır. Kandiyoti (2022) hegemonik erkeklik kavramının taraflar arasındaki güç ve şiddetten beslenen yapısını askerlikle ilişkilendirerek erken yaştaki güçsüzlüğün diğerlerine dayatılarak yaşanmasının güçsüzlükten kurtulma ve bunu hafifletme amacıyla yapıldığını söyler. Ona göre mevcut durum erkekler arasında bir hiyerarşiye dönüştürülmüştür. (s. 213).

Bugünün Saraylısı'nda erkeğin şiddete düşkün tarafı Ata Efendi üzerinden görünürlük kazanır. Günnâme, Ayşen ile Rüştü'nün yakınlaşmasını anlatırken Ayşen için söylediği aşağılayıcı sözler Ata Efendi'nin sınırlarını bozar. Karay (2018a) Ata Efendi'nin düşüncelerini şöyle aktarır:

Kanın başına çıkıp, gözlerinin arkasına kadar kıpkırmızı kesildiğini anlayan Ata, evvela kızı bir temiz pataklamak, boğmak, hatta bıçaklamak, ölüsünü yere sermek arzuları duydu; üzerine doğru yürüdü. Fakat durdu; öfkesine hâkim olması lazımdı, hatta bir rol oynamalı, meseleyi kapatmalıydı. En iyisi fevkalade müteessir görünmek, Günnâme'yi hislilik tarafından avutmak, avlamaktı. Zaten buna huyu da müsaitti; dima kullandığı bir tabii idi de... (s. 253).

Ata Efendi'nin kadına yönelik şiddet isteği, erkeğin otoritesini sağlama çabası olarak ele alınabilir. Ata Efendi meseleyi kapatmak için Günnâme'ye duyduğu öfkeyi bastırır. Kadının duygusal bir varlık olduğunu düşünür. Ata Efendi kadını avutmaya

karar verir. Kadın üzerinde kurduğu otoriteyi kaybetmemek adına davranışını değiştirmeye karar verir.

Benzer bir durum *Dişi Örümcek*'te de karşımıza çıkar. Nurper'in ilgisini ve maddi gücünü kullandığı erkeklerden biri olan Hayati Bey bir gün öfkesine yenilir. Nurper tedirgin ve telaşlı bir şekilde erkeğin pansiyondaki odasına gelir. Nurper'in kavga ettiğini düşünen Hayati Bey kadına, huzurunun kaçmasını istemediğini söyler. Bunun üzerine Nurper polise gideceğini söyleyince Hidayet Bey kadın karşısında öfkesini kontrol edemez. Bu durumu Karay (2009c) şöyle aktarır:

Hayati yataktan atladı; hemen sofaya fırlamış olan kadına merdiven başında yetişt; kolundan koparırcasına yakalayıp geriye, tekrar odaya soktu; bağırdı:

“Siyasi bir skandal mı çıkarmak istiyorsun? Öldürürüm şimdi, seni!”

“Hah, tamam! Sen de ölümle tehdit ediyorsun, Kavas Ebu Ali de! Yarın Konsolos da bunu yapacak. Kanlı katiller içine düşmüşüm ben! Kocamı birlik olup hile ile atlattınız; hepiniz bana göz koydunuz. Çek elini, bileğimden! Çılgılığı basarım, vallahi!” Şiddet ile başa çıkamayacağını derhâl anlayan Hayati, hıncını içine yedirerek sükûnetli bir vaziyet aldı... (s. 84).

Hayati Bey'in Nurper'i ölümle tehdit etmesi ve kadının çevresindeki diğer erkeklerin de bu davranışta bulunduğunu aktarması, erkeklerin basmakalıp erkek davranış örüntüsünü benimsediklerini gösterir. Hayati Bey'in şiddetle baş edemediği durumlarda kadın karşısında sükûnete geri dönmesi ise erkeklerin kadına, üzerindeki otoritesini zedelememek için gerçekleştirdiği bir eylem olarak düşünülebilir.

Ayın On Dördü'nde erkeğin şiddete eğilimli tarafı, kadına duyduğu sevgi eylemi üzerinden aktarılır. Rahşan, Rahim Bey'le sohbet ettiği sırada kendi cilvesi ve cazibesinin adam üzerinde bıraktığı etkiden bahseder. Bu duruma Karay (2009a) şöyle yer verir:

Olgun adam bana iyice acıyor ve bu acı, bir müddettir duymaya başladığı sempatiyi adeta sevgi, belki de tutkunluk derecesine götürme istidadı gösteriyor. Zaten ben de farkındayım: Hırslı ve inatçı Rahim cazibemi artırdı. Erkeklerle o hâl, karşısındaki hoşça bir kadınsa hırpalamak, ağlatmak, sonra da kucığına alıp sakinleştirmek arzusu verir. (s. 135).

Yerini Seven Fidan'da Erbil ile Doktor Yasin'in sohbeti üzerinden maden ocağında çalışan bir adamın kendisini aldatan karısını vurması aktarılır: “Yer odasında yatıp kalktığı kocakarının fukara mahallesindeki kulübemsi evinde, maden ocaklarında çalışan bir adamın oynak karısı kendisine musallat olmuş ve meramına ermişti. Bu kadını sonrasında kocası vurmuştu” (Karay, 2009i, s. 69). Ataerkil düzende erkek, kadını mülk zincirine eklediği bir nesne olarak görür. Ahlaki değerlerin dışında hareket eden kadını kocası cezalandırır. Eril şiddeti Sancar (2024) şöyle açıklar:

Eril şiddet, yaş, sınıf, cinsiyet ve etnisiteye dayalı hiyerarşilerle yapılandırılmış ve en güçlüünün kazanacağı biçimde örgütlenmiş bir davranışlar bütünü olarak tanımlanabilir. “Düzen”, “disiplin”, “terbiye”, “namus-şeref” gibi ahlaki değerleri merkezine alan ve temel tekniği her türden şiddet olan toplumsal ve siyasal ilişki biçimidir eril şiddet. (s. 216).

Karay'ın romanında karşılaştığımız aldatma eyleminin ölümle cezalandırılması, patriyarkal toplumlarda rastlanılan bir durumdur. Erkeğin gücün temsili olarak yer aldığı söz konusu düzende erkek itibarını kaybetmemek adına tehlikeli bulunduğu her durumda refleks olarak şiddete eğilimli yanını ortaya koymaktan çekinmemektedir.

Nilgün'de Nilgün, Ömer'e bir casus olduğunu itiraf eder. Nilgün'ün Ömer'in Afganistan'a gideceğini Yushen-Kaishen acentasından öğrendiğini söyler. Ömer duydukları karşısında sinirlerine hâkim olamaz ve Nilgün'e şiddet uygular. Karay (2017b) söz konusu durumu şöyle aktarır:

Kaçmak istedi, yakaladım; iki büküm ettim, başını sol kolumun altına sıkıştırdım. Çırpınıyor. Büsbütün gerilen pijama pantolonun meydana çıkardığı sert etli, yuvarlacık kalçalarına sağ elim olanca hızıyla indi. Bir daha, bir daha, bir daha!

“Seni edepsiz seni! Seni gidi şirret seni! Allahın arlanmaz delisi! Hepsi de yalan! Hepsi de yalan! Fakat dayağı hak ettin!” (ss. 255-256).

Ömer'in fiziki gücünü kadını terbiye etmek için kullanması, erkeğin kadın üzerinde hâkimiyet kurma isteği olarak yorumlanabilir. Ayrıca romanların bazılarında rastladığımız şiddet eyleminden sonra erkeğin yaşadığı pişmanlık duygusuna bu romanda da yer verilir. Ömer öfkesi geçtikten sonra Nilgün'ün bayıldığını fark eder. Kadına duyduğu merhamet duygusuyla onu sarıp sarmalamaya başlar. Ömer, Nilgün'ü

yatağa yatırır, onu öper ve kadını iyileştirmeye yönelik olağanüstü bir çaba gösterir. (Karay, 2017b, s. 256).

3.3.5. Erkeğin Rolü

Refik Halid, yaşadığı dönemin sosyolojik yapısını ve sosyal yaşamda yer alan bireylerin ruh hâllerini, davranışlarını romanlarına aktarma hususunda başarılı bir yol izlemiştir. Karay'ın realist bir tutumda ele aldığı erkek kahramanların kadına yönelik davranışlarını anlatım tarzıyla desteklediği görülür. Karay'ın geleneklere olan hassasiyeti de göz önünde bulundurulursa erkeklik ve kadınlık rollerinde yaşanan değişimlere tereddütlü yaklaştığı görülür.

Ataerkil düzende erkekler toplumsal beklentilerin onlara yüklediği erkeklik dinamiklerini üstlenir ve uygulama noktasında ustaca yerine getirmeyi hedefler. *Anahtar* isimli romanda, Kenan alkol kullanmayı erkekliğin gerekliliklerinden biri olarak görür. Günlük hayatında çok kullanmasa da misafirlerine ikram ederek bir nevi erkeklik gösterisi yapar. Söz konusu durumu Karay (2019b) şöyle ele almaktadır:

Kenan, dış tarafından kütüphane sanılan Amerikan tarzı dolaptan bir şişe çıkardı; kendisi düşkünün olmadığı hâlde evinde içkilerin en makbul markalılarından bulundurur, anlayana misafirlerine bunlardan ikramı severdi. Şişeyi ışığa doğru kaldırdı ve Ekrem'e, "Bak!" dedi, "Sana hangi viskiden içireceğim!"

Viskinin cinsini etiketinden tanıyan arkadaşı cevap verdi:

"Mükemmel!"

Şişeye yeni görüyormuşlarcasına beraberce bir müddet baktılar, usulca evirip çevirdiler. İkisi de kendilerini böyle yapmakla romanlarda okuyup filmlerde seyrettikleri içki kıymeti, lezzeti bilir zengin yahut aristokrat tiplere benzettiklerini sanıyorlardı. (s. 47).

Refik Halid'in romanlarında ataerkil zihniyette erkeklerin benimsemiş olduğu yanlış tutum ve davranışları "gelenek" adı altında normalleştirilir. *Ekmek Elden Su Gölden*'de Nezih Bey nikâh dışı ve nikâhlı eşlerinden olan çocuklarının bazılarını sahiplenmemesi dönemin geleneği üzerinden normalleştirilerek aktarılır. Kadın, erkek doğurursa kıymetli konumda görülürken kız doğurursa birçok haktan mahrum bırakılabilir. Bu bağlamda toplumsal dayatmaların büyük çoğunluğunun kadın üzerinde

vuku bulduğu söylenebilir. Erkek ise ayrıcalıklı konumunu gelenek adı altında korumaya devam etmektedir. “O zaman gelenektir. Kadın, erkek doğurursa bey hoşlanır, nikâh kıyıverirdi, ama çocuk ve anası korunağa sokulmaz, mirastan pay almazdı; kendilerine açıktan birkaç tarla verilir, onunla geçinirlerdi. Kimisini yaşlı birine, birkaç altın karşılığı nikâh ediverirlerdi, çocuk unutulup gider, zamanla köylülere karışırdı” (Karay, 2018b, s. 12)

Erkekler toplumsal inşanın katkılarıyla şekillenen sosyal yaşamdaki birincil konumu dâhilinde öncü, lider ve rehber gibi vasıflar etrafında değerlendirilmiştir. Bu duruma aile dinamiğinde babanın; evin reisi olması, ailenin yön göstereni, yetkin kişisi olarak değerlendirilmesi örneği verilebilir. *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde İshak Bey’in karısının hayatındaki rolünü Karay (2009e) şöyle aktarır:

Tövbe istiğfar âlemine dalmıştı. Karısını mütemadiyen ibadete, diyanete teşvik ediyordu. Nihayet muvaffak da olmuştu. Beraberce, türbe türbe, İstanbul’u dolaşıyorlar, fıkara para dağıtıyorlar, tekkelere kurban gönderiyorlar, mektebe çocuk başlatıyorlar, hayrat ve hasenatla! Ömür sürüyorlardı. Namaz vakti gelince odaya birbirinden üç, dört karış arkada iki seccade seriliyor, öndekine İshak Bey geçiyor, öbürüne Ragıbe Hanım, fazlasıyla, nâfilesıyla saatlerce ibadet ediyorlardı. (s. 61).

Bu pasajda, İshak Bey’in ibadet teşvikiyle kadına rehberlik etmesi patriyarkal yorumlar bağlamında erkeğin yön gösteren niteliği ile ilişkilendirilebilir.

Sürgün’de Hilmi Efendi evin reisi, kontrolcü ve denetimci rolünü kaybetmiş olmaktan büyük üzüntü duyar. Ailesinden uzakta olan Hilmi Efendi bir erkek denetiminden mahrum kalan eşinin ve kızının yanlış işler yapacağı düşüncesindedir. Kızı Seher’in ve eşinin mektuplarında hayatlarına dair detaylı bir bilgiye rastlamayan Hilmi Efendi’nin şüpheleri giderek artar. Hilmi Efendi’nin düşüncelerine Karay (2018d) şöyle yer verir:

Doğru, tafsilatlı bir şey yazmıyorlardı ki... “İyiyiz, üzülme, hiçbir ihtiyacımız yok,” gibi içyüzünü bildirmeyen kısa telgraf cümleleri. Seher mektupları büsbütün kesmişti; tembel kız oturup babasına, nasıl vakit geçirdiklerini, uzun uzadıya yazsa ya! Bazen vehme kapılıyor, “bu işte bir acayıplık var, başlarında bir şeyler dönüyor, benden gizliyorlar,” diye, yüreğine yapışan bir ateşle

saatlerce azap çekiyordu. Ancak sayfa sayfa mektuplar yazıp zarfı posta kutusuna attıktan sonra sakinleşiyordu. (s. 63).

Erkek, ataerkil düzende ailesini dolayısıyla eşini, çocuklarını hatta kadının namusunu koruyan bir otorite merkezi olarak şekillendirilir. Hidayet Bey’de sürgün edilmesinin ardından eşini ve kızını yalnız bırakmak zorunda kalmıştır. Hidayet Bey, ailesi üzerindeki himaye eden rolünü kaybedince kızının ve eşinin yanlış bir şeyler yapabileceğini düşünür. Bu durum erkek egemen zihniyette kadının edilgen, korunmaya muhtaç konumu ile ilişkilendirilebilir.

Yerini Seven Fidan’da Güllü Hanım’ın kendinden yaşça küçük olan Erbil ile evlenme isteğine yer verilir. Güllü Hanım kendinden küçük bir adamla evlenmesi hâlinde toplum tarafından eleştirileceğine dair tereddütler yaşamaktadır. Güllü’nün düşüncelerine Karay (2009i) şöyle yer verir:

“Sekiz, on yaş daha büyük olsaydı, Hacı gözlerini yumunca bana ne iyi bir koca olurdu. Mektup yazar, çağınır, evlenirdik; erkeğe kanmadan ölüp gitmezdim. Erbil mağazayı süsler, vitrinler koyar, kârlı işlere girerdi. Benden güzelini, zenginini nereden bulacaktı? Vallahi can atardı. Zaten hoşuna gittiğimi biliyorum. Mütevelli Hanım kendisinden yirmi yaş küçük bir delikanlı ile nasıl evlendi? Hâlâ da gül gibi geçiniyorlar. Olmaz iş mi ki? Kendinden genci, tazesini ile gerdeğe girmek sade erkeklerin hakkı mı? Şeriat kadınlara da müsaade ediyor. Hatçe Ana’mız peygamberimizle öyle evlenmedi mi?” (s. 16).

Bu pasajda dikkati çeken kısım “Kendinden genci, tazesini ile gerdeğe girmek sade erkeklerin hakkı mı? ” söylemidir. Karay’ın bu söylemi sosyal cinsiyet rollerinin erkeğe yönelik ayrıcalıklı tutumunu göstermektedir. Bazı romanlarda yer alan erkek kahramanlar kendilerinden yaşça küçük kadınlarla evlenmiş ve bu, toplum tarafından türlü gerekçelerle normalleştirilmiştir. Güllü’nün evlilik isteğinin toplum tarafından eleştirilme ihtimali yüksektir. Bu nedenle Güllü, peygamberin de kendinden büyük bir kadınla evlendiğini öne sürmektedir. Güllü kendinden küçük bir erkekle evlenme isteğini dinî bir örnekle gerekçelendirir. Bu durum, kadının toplumsal kınamadan kurtulma girişimi olarak değerlendirilebilir. Toplumun; kadını kültürel, olarak sınırlandırdığı duruma, yine sistemi ile çözüm üretilmesi Karay’ın statükocu tutumunun değiştiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

İki Cisimli Kadın'da Reha, ilgi duyduğu kadın Gülrevan ve onun annesiyle sohbet eder. Bu sohbet sırasında Rıdvan söz konusu iki kadının onun erkeksi özelliklerini yetersiz bulduğunu düşünür. Reha diğer erkeklerden farklı bir karaktere sahiptir ve bundan rahatsızlık duymaz. Rıdvan'ın düşünceleri romanda şöyle yer alır:

Bir nokta gözümden kaçmadı: Anası gibi kızı da beni az konuşkan, heyecansız, şiirsiz bulmuşlardı. Yavan değildim, ama geçirdiğim hayata uymayan durgunluğum, fevkaladelik bekleyen bu iki hanımı tatmin etmemiştii. Her sergüzeştçinin behemehâl çok güzel konuşan, sahne vaziyetleri alan, kadınlara iltifatlar yağdıran, içkiye ve kumara düşkün, kavgaya hazır bir adam olması lazım gelmeyeceğini anlayamıyorlardı. “Ben romanlarda okuyup filmlerde gördüğünüz yarı haydut, yarı serseri, kendisini kötü adetlere kaptırmış, daha ziyade hayal mahsulü maceracılarından değilim. Durup dururken vaka çıkarmam.” (Karay, 2009d, s. 23).

Refik Halid'in hegemonik erkeklik bağlamında Reha'nın sert, maço ve kaba niteliklerinden yoksun olarak tasviri, erkeklerin hemcinslerinin yanında kadınlar tarafından da ötekileştirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Karay, *İki Cisimli Kadın*'da Reha'nın erkeklik davranışlarına yönelik düşüncesini şöyle aktarır: “Kadınına göre kaba davranmakla gönül fetheden erkekler vardır; sen de onlardan mısın? Daha doğrusu bu kadın kabalıktan mı hoşlanıyor?” (Karay, 2009d, s. 74). Bourdieu bu yöndeki erkeklik davranışlarının benimsenmesine yönelik düşüncesini, “erkeklik, ziyadesiyle ilişkisel bir kavramdır: erkeklik, diğer erkeklerin önünde ve onlar için, kadınlığa karşıt olarak ve her şeyden önce kişinin kendi içindeki bir tür dişil korkusu içinde inşa edilmiştir” diyerek açıklamaktadır. (Bourdieu, 2015, s. 71). Reha'nın erkeklik rolü dışında tutum sergilemesi de Karay'ın toplumsal değerlere yönelik eleştirisi olarak yorumlanabilir.

Refik Halid'in, yaşadığı toplumun kadın ve erkek üzerindeki yönlendirici tarafını romanlarında çeşitli davranışlar eşliğinde okuyucuya aktardığı görülmektedir. Erkeğin ekonomik alanda öne çıkan kimliğinin değerlerinden biri olan; ekmeğini helal yoldan kazanması, namuslu, şerefli yaşamasının yanında kişilik olarak da güçlü durması gibi nitelikler Hilmi Efendi üzerinden görünürlük kazanır. Karay (2018d) duruma şöyle yer verir:

Hilmi Efendi gördüğü hizmetin şerefine yakışmadığını düşünerek üzülüyor değildi; fakat teselli noktaları da buluyordu. Namuslu bir iş görüyordu, kimse kendisini tanıımıyordu, bir tanıdığa da rastlamayacağını biliyordu; vapurda korktuğu gibi olmamıştı ya... İşte dilenmiyor, alnının teriyle ekmeğini çıkarıyordu. Geceleri de barakada yatarak yapı yerini beklediği için otel ve ev derdinden kurtulmuştu, asıl medresedekilere muhtaç kalmadığına seviniyordu. (s. 43).

Hilmi Bey'in, toplumun kabul gösterdiği erkeğe aktardığı kültürel bir değer olan onurlu yaşama gayesi, Refik Halid tarafından yaşam ve ölüm tezatlığıyla ilişkilendirilerek tasvir edilmektedir. Hilmi Bey, Deli Kenan'ın ölümü ardından derin düşüncelere dalar ve kahramanın düşünceleri romanda şöyle sunulur:

İnsan, ölümünü istediği en bedbaht zamanında bu birtakım teşrifat ve ufak tefek haysiyet işlerine ehemmiyet vermekten kendisini alıkoyamaz; o hâlinde bunlarla avunmanın yolunu bulur. Hilmi Efendi de yaptığı süslü, hasiyetli cenaze alayı hülyasından zevk duymuştu; Şehzade Mısır'a gitmeden evvel ölmediğine, şerefiyle gömülmediğine – bir fırsat kaçırmış kadar - acıyordu. (Karay, 2018d, s. 94).

3.3.6. Erkeğin Evliliğe Yaklaşımı

Refik Halid'in eserlerinde rastladığımız evlilik olgusu, tipik bir ataerkil aile örüntüsü ile uyuşmaktadır. Erkek evin reisi, kadın ise mutfak ve ev içi işlerle ilgilenen bir tasvir eşliğinde okuyucunun dikkatine sunulmaktadır. Karay'ın tenkit ve mizah konusundaki başarısı romanlarında da karşımıza çıkar. Yazar romanlarında bazı kadınları toplumun yozlaşmasının nedeni olarak sunmaktadır. Refik Halid kadının ahlak ve ananelerinden uzaklaşan tavırlarına erkek kahramanlar üzerinde bıraktığı olumsuz izlenimler aracılığıyla değinmektedir. Karay'ın romanlarında yer alan bazı erkekler evliliğe temkinli yaklaşmaktadır. Erkek kahramanların evlilik müessesine temkinli yaklaşma nedeni, kadınların güvensiz görülmesiyle ilişkilidir. Bu nedenle romanlarda yer alan erkeklerden bazıları kadının tehlikeli yanından korunmak için evlenmeyi düşünmemektedir.

Anahtar'da Kenan ve Edip Server arasında evlilik üzerine birtakım konuşmalar geçmektedir. Kenan, Edip Server'in mutlu bir adam olmasının nedenini bekâr olmasına bağlamaktadır. Çünkü Kenan kadınların evlilik müessesesi içinde daima kocalarını

aldatacağı fikrindedir. Kenan’a göre Edip Server bir gün evlenirse o da aldatan kadınlara tahammül gösteren erkekler kafilesinde yer alacaktır. Söz konusu durumu Karay (2019b) şöyle aktarır:

“Evlenmek mi,” diyordu, “peki evlenirim... Fakat her ihtimali, aldatılmayı da göze alarak! Benden daha zeki, çok daha yakışıklı ve nüfuzlu kocalar, kimler ihanete uğramadılar? Uğramazsam ne ala... Uğrarsam olağan şeylerdendir. İşime gelirse bir an evvel ayrılırım. Ayrılmazsam ne yapalım, göz yuman ve tahammül gösteren kocalar kafilesine ben de katılırım. O vaziyette bile bir teselli vesilesi bulmak mümkündür: Hiç değilse “karım beni terbiyeli şekilde aldatıyor, bak Ali’nin veya Veli’ninki pek ölçüsüz, pek açık... Hem de ne kaçınıcı bu?” denilebilir. (s. 41).

Yezidin Kızı’nda Refik Halid yine bir erkeğin evliliğe dair düşüncelerine yer vermektedir. Söz konusu karakterin evlilikten kaçma sebebini yazar, erkeklik dinamiklerine aykırı bir düşünce üzerinden yer vermektedir. Ona göre erkekler hassas varlıklar olduğu için bir kadın tarafından üzülmemek adına bir koruma kalkanı geliştirmektedir. Bu koruma kalkanın toplum tarafından egoistlik ile bağdaştırılacağının farkındalığını yaşayan bir ruh hâli içinde tasvir edilir. Karay’ın; kadını, erkeklere eziyet eden bir profilde değerlendirdiği göz önünde bulundurulursa gücün ve otoritenin temsili olan erkeğin kadının bu yönüyle baş edemeyecek kadar hissi bir varlık olarak tanımlaması dikkat çekicidir.

Yezidin Kızı’nda Hikmet Ali, Zeli’yi çok sever ve arzular. Zeli ile evlenmek isteyen Hikmet Ali ayrılık acısından kendini korumak için evlilik gibi büyük bir zevkten mahrum kalma nedenini söyler. Hikmet Ali’nin düşüncelerini Karay (2019d) şöyle aktarır:

“Zamanını geçirdiği hâlde evlenmemiş bizim gibi erkeklerin çoğu bu uzaklık hissini duyarak üzülmemek için izdivaçtan kaçınmışlardır. Evlenmeyenlerin bin bir kusuru, zaafı vardır; bu da fazla hassasiyetleridir. Siz isterseniz ona egoistlik deyiniz, üzülmekten kendisini sıyanet... Fakat, demek ki bir egoist hislidir elemini çekmiş, bundan dolayı nefisini korumuştur. Ben onlardanım, sonunda çok eziyet çekmemek için büyük zevklerden mahrum kalmayı tercih ederim.” (s. 90).

Dişi Örümcek'te Hayati Bey evlenme fikrine sıcak bakmamaktadır. Hayati Bey namusu konusunda titiz bir erkek olduğu için aldatılmış bir koca olmaktan korkmaktadır. Nurper'i parkta bir erkekle görünce şunları söyler: "Hemencecik yerli bir herif buluvermiş... Başka ırktan kara yağız bir delikanlı! Karı çeşni değiştirmeye pek teşneymiş! Bekârlık sultanlık mı bilmem ama muhakkak ki bekârın başında taç bulunmasa bile boynuz da yoktur; elhamdülillah!" (Karay, 2009c, s. 28). Hayati Bey yalnız geçen bir ömrün aldatılmanın ağırlığından daha iyi olduğunu düşünmektedir.

Ekmek Elden Su Gölden'de Ferhan'ın genç bir kızın evleneceği adamın kocalık vasfıyla ilgili düşüncelerine Refik Halid şöyle yer vermektedir: "Kocası nasıldı acaba? Filmdeki gibi ava düşkün, av köpekleriyle ve tüfekleriyle ömür süren, güzel karısına yalnız soylarına çocuk yetiştirsın diye katlanan hamhâlât bir adam mı?" (Karay, 2018b, s.34) Erkeklerin kocalık vasfını bir kadın gözünden aktaran Karay, ataerkil düşünceye sahip kimi erkeklerin soyunu devam ettirme sebebiyle evlendiğini söylemektedir.

Yer Altında Dünya Var'ın kahramanlarından biri olan Nevniyaz Kalfa, erkeğin kadınsız bir hayat süremeyeceği fikrindedir. Nebil Bey'e evlenmesini önermekte şayet evlenmeye gönlü yoksa da bir cariyeye ile hayatına devam etmesi gerektiğini söylemektedir. Karay (2019a) Nevniyaz Kalfa'nın düşüncelerini şöyle aktarır:

"Şimdi o adet kalktı; ne cariyeye kaldı, ne odalık, gözdeki, haseki..."

Şam'da, Beyrut'ta oyuncu kızlar yok mu? Bir tanesini gözüne kestir de alıp buraya getiriver beyefendi oğlum. Bıkınca geldiği yere gönderiverirsin; bir başkasını seçersin. Burada eşraf çocukları öyle yaparlar. Evli olanlar bile çiftliklerine oyuncu götürüp gönül eğlendirirler, çeşit değiştirirler." (s. 125).

Patriyarkal toplumlarda erkeklerin çok eşli olması veya nikâh dışı ilişki yaşaması kadın bireylerde olduğu gibi ahlaki denetime tabi tutulmamaktadır. Toplumun üyeleri tarafınca bu durumun gelenek adı altında meşrulaştırıldığı da görülmektedir. Karay'ın aktardığı üzere cariyeye, odalık olarak nitelendirilen söz konusu kadınlarla erkekler evlenmeden ilişki yaşama özgürlüğüne sahiptir. Yukarıdaki pasajda yer alan son cümle de dikkat çekicidir. Dönemin evlilik müessesesi içinde erkeklerin kadınlar gibi bir sadakat yükümlülüğünün bulunmadığı görülür.

Ayın On Dördü'nde Refik Halid ataerkil düşünce etrafında değerlendirilen kadının konumunu, Remzi Bey ve Rahşan isimli kahramanlar üzerinden göstermektedir.

Remzi Bey, zengin ve bekâr bir adamdır. Servet avcısı olarak nitelendirilen kadınlar için gereken tüm özelliklere sahip olan Remzi Bey Rahşan tarafından iyi bir av konumunda değerlendirilmektedir. Konuya dair Rahşan'ın düşüncelerine Karay (2009a) şöyle yer vermektedir:

İşte bu tesir, mesleği erkek avcılığı olan kadınlar için sürülecek, bir zayıf tarafı yakalanacak bir av çekiciliği verir. O yaşı kadar bekâr kalmış bir erkeğin muhakkak manyak bir tarafı vardır. Ya aldatılmak veya aldatılmış kocalara verilen unvanı almaktan korkar, yahut çocuk büyütme mesuliyetlerinden ürker, yahut da sadece rahatının vakitli vakitsiz kaçmasına razı olamaz. Acayipçesine hasis olması da pek mümkündür; kadın giyim kuşamının pahalılığına, mesela çorapların vitrinlerde gördüğü fiyatlarına baktıkça yüreği çarpar. Bundan dolayı da yükünü daha hafif bularak metres hizmetçi ile avunmaya bakar. Bazısı da pahalıya mal olacak serbest kadına hiç yaklaşmaz, masrafını kocası gören evli kadın peşindedir. (s. 111).

Sosyal değer yargılarının kadını maddi olarak erkeğe bağımlı kıldığı bilinmektedir. Karay'ın romanlarında yer alan bazı erkekler kadının erkek egemen düzendeki edilgen konumunu farklı değerlendirmektedir. *Ayın On Dördü*'nde Remzi Bey kadının edilgen konumunu servet avcısı ve lüks düşkünü olarak nitelendirmektedir. Remzi Bey, bir kadına güvenme noktasında *Anahtar* adlı romanda yer alan Edip Server gibi tereddütler yaşamaktadır. Aldatılan erkek etiketini taşımak yani onurunu kaybetmek yerine nikâh dışı ilişki yaşamayı daha makul bulmaktadır. Ayrıca Remzi Bey konfor alanının bozulmaması için evlilikten uzak durur. Remzi Bey aile içi sorumluluklarından olan birtakım görevlerden kaçmaktadır.

3.3.7. Erkeğin Aşka Yaklaşımı

Refik Halid'in romanlarında yer alan erkek bireyler aşk konusuna önyargılı yaklaşmaktadır. Erkeklerin önyargısı kadının güvenilmez bir varlık olmasından kaynaklanır. Bu nedenle romanlardaki kimi erkekler kadınlara daha çok cinsi arzular eşliğinde yaklaşmaktadır. Bu duruma *Nilgün* adlı romanda şöyle yer verilir: “Evet Nilgün'ü sevmeye başladım. Bana çocukluğumda ilk aşkı tattıran Şükûre'nin darılıp küsmeleri, esrarlı görünmeleri, aklımdan geçirdiklerime cevap vermeleri de aynı tesiri yapmıştı. Rahat aşka sergüzeştçi ruhum cevap vermiyor. Didişerek sevişmek için Nil

harikulade...” (Karay, 2017b, s. 93). Maceraya düşkün olan Ömer, kadınlarla durağan bir aşk hikâyesine hapsolmak yerine didişerek sevişmeyi tercih etmektedir.

Karay’ın romanlarındaki kimi erkekler kadının değişken tavırları, şehvete düşkünlüğü sebebiyle kadına temkinli yaklaşmaktadır. Kadınların sadakatsizliği, erkeğe eziyet eden tarafları erkekleri bir kadına âşık olma noktasında tedirgin eder. *Nilgün*’de yer alan Ömer temkinli yanını bırakır. Sevdği kadına teslimiyetçi bir rol benimser. Aştan sarhoş olmuş bir şekilde sürekli sevdiği kadını düşünür. Ömer’in duygularına Karay (2017b) şöyle yer verir:

“Nil! Nil’im! Nilgün! Nilgün’üm!” diye dolaşıyorum. Aşk devirler ne kadar değişse aynı! Fuzuli gibi inlemekten XX. asır adamı olmak beni menedemiyor. Sevmeyen insanlara çocuksu gelen bir şey yapıyorum:

“Nil! Nilciğim!” diye bağırarak istiyorum. Herhangi yaşta keşke sevebilsem ve bir kadın ismini, gözümden tüterek bağrım yanarak ah çekerek, çılgına dönerek inlesem[...] (s. 94).

Ömer, aşkın büyülü tarafı karşısında yaşadığı içsel sancıları aşk şairi olarak bilinen Fuzuli ile özdeşleştirmektedir. Ömer aşkının büyüklüğü sebebiyle çılgına döndüğünü düşünür ve sürekli Nilgün’ün ismini sayıklar. Ataerkil zihniyeti benimseyen toplumlarca gücün simgesi olan erkeğin aşk karşısında aciz kalması ve kontrolünü kaybetmesi, istenmeyen bir durumdur.

İki Cisimli Kadın’da Reha iki kadın arasında kalır. Bir tarafta delice sevdiği ve ölümünün ardından derin acılar yaşadığı Elvin vardır diğer yanda Elvin’e ikizi kadar benzeyen Pelvin adlı kadın ona aşka dair unuttuğu duyguları yeniden hatırlatmaktadır. Reha, Pelvin’e olan hislerini anlamlandırma noktasında kararsız kalmaktadır. Bu durumu Karay (2009d) şöyle aktarır:

“Yaşamakta olan beni tanımıyor; hakkımda hiçbir fikri malumatı yok; keenne yabancıyım. Ayrıca ruhunun kaybettiği öbür vücuttan habersiz. Bana gelince şimdi mevcut olmayan birinci vücutuna âşıktım, onun uğrunda ıstırapların en acısını çektiğim gibi yine onun yüzünden nimetlerin en değerlisi olan aşkı tatmıştım. İkinci vücutuna karşı niyetim kararsız!” (s. 86).

Reha âşık olduğu ve ölümü nedeniyle ebediyen ayrıldığı Elvin’i unutamamaktadır. Reha Elvin’in ona yaşattığı olumsuz durumları yeniden yaşamaktan

korkan bir paradoksun içine hapsolür. Reha Elvin'e benziyor diye Pelvin'e ilgi göstermekten de çekinmektedir. Pelvin'e âşık olursa ve yine beklenmedik bir durum yaşanırsa çekeceği ıstıraptan korkmaktadır.

Nilgün'de Ömer üzerinden Karay (2017b), aşk olgusunun toplumsal dayatmalar neticesinde nasıl şekillendirildiğini aktarırken aşkın toplum tarafından imkânsız bir olguya indirgenmesi hususuna da dikkat çeker. Çocukluğuna dönen Ömer, bir kadın veya erkeğin yaşadığı duyguya toplum tarafından kolay kolay “aşk” denilmemesinden bahsetmektedir. Ömer'e göre Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı ve Tahir ile Zühre gibi âşıklığı içeren halk hikâyeleri büyükler tarafından edepsizlik, ırz düşmanlığı ve şuursuzluk olarak değerlendirilmektedir. (Karay, 2017, s. 513). Bu bağlamda erkekler bireylerin toplumsal değerlerin etkisi altında kaldığı söylenebilir. Aşkın cinsî bir duyguya hitap etmesi nedeniyle erkekler aşkı yaşama noktasında çekimser kalır. Ayrıca aşk duygusuna teslim olan erkeklerin de âşıklığı maşuka kavuşamama düşüncesi doğrultusunda değerlendirdiği söylenebilir. Buradan hareketle yazarın kendi iç dünyasından izler taşıdığı romanlarında erkek bireylerin aşkın elem verici yanından ziyade cinsi hislere hizmet etmeye yarayan bir duygu olarak değerlendirdiği söylenebilir.

SONUÇ

Kadınlar toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ve erkek egemen düzende getirileri dâhilinde daima kontrol altında tutulur. Feministlere göre kadın kimliğinin denetim altına alınması bireyin özgürlüğünü ve yaşam alanını kısıtlayan sonuçları beraberinde getirmektedir. Ataerkil düzende hâkim olan düşünceye göre erkek biyolojik üstünlüğü nedeniyle yaşamın birincil öznesi hâline gelir. Erkek egemen düzende kadın birincil özne karşısında ikincil konuma yerleştirilir. Bu nedenle de kadının sosyal yaşamda, ekonomik alanda ve aile içinde hâl ve hareketlerini denetleyen, yönlendiren genellikle erkekler olur. Erkek; kadının çalışmasına, okumasına, evlenmesine, anne olmasına ve boşanmasına izin veren bir statüde yer alır. Yıllar boyunca süregelen ataerkil düzenin haksız yaptırımlarına ses çıkarmayı hedefleyen kadınlar feminizm hareketini başlatarak bireyselliğini ve özgürlüğünü inşa etme yolunda kararlı adımlar atmıştır.

Ataerkil değerlerin kadın üzerindeki etkilerini incelediğimiz alanlardan biri olan edebî eserler kadının konumu ve ataerkil değerlerin kadın kimliği üzerindeki etkilerini gördüğümüz alanlardan biridir. Refik Halid Karay'ın romanlarında yazarın realist kimliği eşliğinde romanlarına, yaşadığı toplumun sosyolojik durumlarını hassasiyetle işlemesi o dönemlerde toplumun kadına olan bakış açısını göstermiştir. Yazarın romanlarında sık sık kadınla ilgili olaylara yer vermesi, kadına olan yaklaşımı ve anlatım tarzı ataerkil değerlerin kadına bakış açısı ile paralellik göstermektedir.

Refik Halid Karay'ın incelenen romanlarında kadının toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında hareket ettiği görülür. Sosyal yaşamda kadının rolü belli görevlerle sınırlıdır. Kadın ev içi işler ve annelik gibi vasıflarla bireysel yaşamını sürdürür. Bunun yanı sıra kadın ekonomik anlamda erkeğe bağımlı bir yaşam sürmektedir. İş alanında aktif olan kadın kahramanlar oldukça sınırlıdır.

Erkek egemen düzende kadına yüklenen ahlaki ödevler Karay'ın eserlerinde de yer alır. Romanlarda kadınlar toplumun ahlak temsilcisi olarak değerlendirilir. Ahlaki değerlere aykırı davranan kadın toplumsal kınamalarla karşılaşır. Karay ahlaki değerlerin dışında kalan kadınları; “mahalle kadını”, “sokak kızı” veya “aşüfte” olarak nitelendirir.

Ataerkil düzende kadına toplum tarafından dayatılan güzel olma algısı Karay'ın romanlarında yer alan kadınlar tarafından da önemsenen bir durumdur. Genç kızlar ve

kadınlar kendini erkeğe beğendirme çabası içindedir. Kadınlar bu çaba için makyaj yapmaya, güzel giyinmeye özen gösterir. Fiziki olarak kusursuz görünme kaygısını taşıyan kadınlar hemcinsleri ve erkekler tarafından sürekli denetlenir. Fazla yiyen kadınlar uyarılır, kilolu olan kadınlar ise eski formuna geri dönmesi için teşvik edilir. Bunun yanında doğum sonrası kadın bedeninde meydana gelen değişimler kahramanlar vasıtasıyla eleştirilir ve kontrol altına alınmaya çalışılır. Kadın güzelliği hemcinsleri arasında bir mukayeseye neden olur. Toplumun güzellik beklentisi altında kalan kadınlar kendilerini diğer güzel kadınlar karşısında yetersiz olarak görmeye başlar.

Kadının denetim altına alındığı bir diğer durum da kadın kıyafet tercihleri üzerinden görünürlük kazanır. Romanlarda yer alan kimi kadınlar vücudu örten kıyafetler giyer ve yüzünü peçe ile kapatır. Bazı kadınlar ise dişiliğin verdiği hissi tarafı, fiziksel özelliklerini belirginleştiren kıyafet tercihi ile gösterir. Romanlarda yer alan genç kızlar da kadınsı kıyafetler tercih ederek erkeğin dikkatini çekme çabasıdadır. Erkeğin dikkatini kıyafet üzerinden çekmeye çalışan kadınlar şehvete düşkün bireyler olarak eleştirilir. *Dört Yapraklı Yonca*’da yer alan genç kızlar arzuladığı yaşam şartlarına sahip olmak için erken yaşlarda kadınlık rolüne meraklı bir tutum sergiler. Bu rol için makyaj yapmaya, kadınsı kıyafetler giymeye özen gösterir.

Karay, kadının evliliğe olan yaklaşımını toplumsal gerekçelerle örtüşen bir perspektiften ele alırken aynı zamanda bu gerekçe ile yapılan evliliklerin bireyler üzerinde olumsuz bir etki bıraktığını öne sürer. *Ekmek Elden Su Gölde*’de Ferhan, Duranbeyli ailesinin küçük oğullarıyla maddi güvenceyi ölçüt alarak evlenir. Lüks hayata kavuşan Ferhan kocasını bir türlü sevemez ve mutsuz olur.

Romanlarda erkekler kadınların evlenme nedeni lüks hayat sürme arzusuyla ilişkilendirir. Bu bağlamda romanlarda yer alan kimi kadınlar evlilik için varlıklı, statü sahibi, iyi meslekli erkekleri tercih etmektedir. Kocasının kişisel özelliklerini göz ardı eden, parayı önemli bulan kadınlar evlendikten kısa bir süre sonra buhrana sürüklenir. Kocasının sunduğu konforlu hayat kadına beklediği mutluluğu sağlamada yetersiz kalır. Romanlarda kimi kadınlar, içinde bulunduğu zorlu şartlardan ve toplumun baskılarından kurtulmak için kendinden yaşça büyük erkeklerle evlenmeye mecbur kalır. Ekonomik olarak edilgen konumda bulunan kadın, yaşamını sürdürebilmek için bir erkeğin

hâkimiyetine ihtiyaç duyar. Toplumun dul kadına olan önyargısından kurtulmak isteyen kadınlar eşinden boşanınca bir başka erkekle yeniden evlenmek zorunda kalır.

Refik Halid, romanlarındaki kimi kadın kahramanları sadakatsiz olarak tasvir eder. Sadakatsiz kadınlar erkeklerin evlenme isteği önünde bir engel oluşturur. Erkekler bir kadına güvenme ve onunla evlenme konusunda tereddütler yaşar. Romanlarda yer alan kadınlar çoğunlukla eşini ve sevgilisini aldatmaya meyillidir. Kadının sadakatsizliği erkekler tarafından fitratının bir yansıması olarak değerlendirilir. Bu nedenle romanlarda yer alan kimi erkekler, aldatılan erkek etiketini taşımamak için evliliğe sıcak bakmaz ve bekâr kalmayı tercih eder. Erkeklerle göre aldatılan erkek olmak onur sarsıcı bir durumken, erkeğin evlenmeden bir kadınla ilişki yaşaması ise olağan bir durum olarak romanlarda yer bulur.

Refik Halid'in incelenen romanlarında kadınların rolü genel anlamda; gezen, lükse, süse ve makyaja meraklı bir kapsam dâhilinde okuyucuya sunulur. Bunun yanı sıra kadının seven erkeğe eziyet eden rolüne de değinen yazar; bazı kadınları sadist ve nemfomani hastalığına yakalanmış olarak sunar. Erkeğe eziyet eden kadın tasviri edebiyatta yer bulan “femme fatale” kavramını hatırlatır. Bu tarz kadınlar erkeğin kendisine olan zaafını kullanır, erkeğin ilgisine karşılık verir fakat onunla ciddi bir ilişki yaşamaz. *Dişi Örümcek*'te Nurper “femme fatale” temsiline sahip bir kadın olarak tasvir edilir. Nurper çevresindeki erkeklerin ilgisini, işini kolaylaştırma amacıyla kullanır. Romanlarda yer alan hizmetçi kadınlar ise evin erkekleri tarafından cinsel bir obje olarak görülür. Erkek için kadının kimsesiz olması nikâh dışı ilişkiyi meşru hâle getirir. Erkek kadının sorumluluğunu üstlenmez ve bu durumdan dolayı toplum tarafından yargılanmaz. Hizmetçi kadınlar ise toplum tarafından ahlaksız ve namusunu koruyamayan kadın olarak etiketlenir.

Romanlarda kadınlar toplumun modernleşme sürecini bir ayna olarak yansıtır. Modernleşmeye hevesli olan kadınlar değişen yaşam pratikleri üzerinden eleştirilir. Geleneklerinden uzaklaşan kadınlar kıyafet tercihleri, yürüyüşleri, hâl ve hareketleri nedeniyle erkekler tarafından yargılanır. Modernleşme tutkunu kimi kadınlar da kendi milletinden ve dininden olmayan bir adamla evlenmeyi normal olarak görür, değerlerini ve inançlarını bu yolda hiçe sayarak modernleşme fıryasına kapılır.

Romanlarda kadının namuslu olması, erkekler tarafından önemli bir ölçüt olarak ele alınır. Namuslu kadın kocasına huzurlu hissettiren bir konumda yer bulur. Namuslu kadın kocası tarafından övülür ve toplumun ahlaklı kadın beklentisini karşılar. Namusunu koruma hususunda yetersiz kalan kadın toplum tarafından dışlanır ve hafifmeşrep olarak etiketlenir. Kadınlar toplum tarafından eleştirilmemek adına erkekler karşısında hâl ve hareketlerine dikkat eder. Erkeğin kadına ölçüsüz davrandığı durumlarda da kadın kendini suçlar ve içsel çatışmalar yaşar. Bu durum da erkek tahakkümünün kadın üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlardan biri olarak romanlarda karşımıza çıkar.

Refik Halid'in romanlarında erkeklerin davranışları, düşünceleri ve eylemleri ataerkil değer yargıları ile özdeşleşen bir yapı dâhilinde okuyucuya sunulmaktadır. Yazarın incelenen romanlarında erkek kahramanlar, ahlaki olarak kadın kadar eleştirilmez. Söz konusu erkeklerin aykırı davranışları toplum tarafından normalleştirilir. Kadına sadakatsiz etiketini veren erkek kendi sadakatini sorgulama hususunda yetersiz kalır. Erkek birden fazla kadına ilgi duyma noktasında serbest davranır. Dilediği kadınla nikâh kıyar, dilediği kadına da yalnızca cinsî duygular etrafında yaklaşır. Çapkınlık yapan erkekler toplum tarafından kınanmaz, eleştirilmez. Çapkınlığa eğilimli olan erkek, bekâr veya evli fark etmeksizin eylemlerine devam eder. Karısını aldatan erkek eşi tarafından suçlanmaz. Kadınlar erkeklik davranışı adı altında durumu normalleştirme eğilimindedir.

Refik Halid romanlarında erkeği güçlü, kararlı, azimli ve otoriter niteliklerle ele alarak ataerkilliğin erkeklik örüntüsünü destekleyen bir anlatım tarzı benimsemektedir. Romanların bazılarında vatani için mücadele eden, aileyi ayakta tutan, nüfuzlu olan, statüsü güçlü ve varlıklı kahramanlar hep erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Varlıklı olan erkek hem kadınlar hem de erkekler tarafından saygın olarak değerlendirilir. Romanlarda maddi gücü elinde bulunduran bazı erkekler kendi hemcinsleri üstünde bir otorite kurar. Hegemonik erkeklik bağlamında ekonomik güç hiyerarşiyi meydana getirir. Erkek kendi statüsünden aşağı gördüğü erkeği kendi işlerini kolaylaştırması için kullanır.

Romanlarda yer alan erkek bireyler şiddeti kadını terbiye eden bir ceza aracı olarak değerlendirir. Ataerkil düzende erkek fiziki gücü nedeniyle kadının karşısında

üstün bir konuma değer görülür. Gücünün farkında olan erkek kadını himayesi altına alarak onu edilgen bir konuma yerleştirir. Kadını kıskanır, onun sosyal çevresini kısıtlar. Evlendiği kadın varlıklı ise erkek, eşinin parasını yönetir ve kadını eve hapseder. Kadın da kocasının onu çok sevdiğini ve kıskandığını düşünerek erkeğe itaatli davranmayı seçer. Erkeğin hâkimiyeti altında olan kimi kadınlar da romanlarda erkekler tarafından tehdit edilir, şiddete uğrar ve baskı altına alır. Eylemi gerçekleştiren bazı erkek kahramanlar pişmanlık duyar. Kadın üzerindeki hâkimiyetini kaybetmemek adına kadına merhametli yaklaşmaya çalışır. Bunun yanı sıra namus olgusu dışına çıkan kadın, kocası tarafından ölümle cezalandırılır.

Kısacası Refik Halid Karay'ın romanlarında yer alan kahramanlar, toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen ve ataerkil değerler doğrultusunda hareket eden bireyler olarak karşımıza çıkar. Kadınlar ataerkil düzenin itaat edeni, erkekler ise hüküm kuran gücü olarak sunulur.

KAYNAKÇA

- Ak, H. Ş. (2023). Feminist Distopyada Eril İktidar ve Hegemonik Erkeklik: Damızlık Kızın Öyküsü. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 11(1), 18-39.
- Akçay A. A. (2018). Arzu, Cinsellik, Erkekler. İçinde A. Akaltun (Ed.) *Erkekler* (s. 53-58). Notabene Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2004). *Refik Halid Karay*. Akçağ Yayınları.
- Akyüz K. (2013). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İnkılap Kitabevi.
- Anayasa Mahkemesi, K. 2023/38 (22.02.2023).
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/04/20230428-9.pdf>
- Arat, N. (2022). *Feminizmin ABC'si*. Say Yayınları.
- Arpacı, M. (2019). Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgisinin Kültürel İnşası. *Fe Dergi*, 11(1), 140-154. <https://doi.org/10.46655/federgi.579206>.
- Beauvoir, S. (2024a). *İkinci Cinsiyet Olgular ve Efsaneler I*. (Çev. G. Acar Savran). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Beauvoir, S. (2024b). *İkinci Cinsiyet Yaşanmış Deneyim II*. (Çev. Gülnur Acar Savran). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bhasin, K. (2003a). *Ataerkil Sistem Erkeklerin Dünyasında Yaşamak*. (Çev. A. Coşkun, İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Bhasin, K. (2003b). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*. (Çev. K. Ay). Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Bhasin, K., & Khan, N. S. (2003c). *Feminizm Üzerine Bazı Sorular*. (Çev. M. Yalçın Fuller). Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. (Çev. B. Yılmaz). Bağlam Yayıncılık.
- Butler, J. (2023). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (Çev. B. Ertür). Metis Yayınları.
- Büyükbaykal, C. I. (2011). Medyada Kadın Olgusu. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi Istanbul University Faculty of Communication Journal*, (28). <https://doi.org/10.17064/iüifhd.77157>.
- Cevizci, A. (2005). Feminizm. İçinde *Felsefe Sözlüğü*, (s. 698). Paradigma Yayıncılık.
- Connel, R. W. (2022). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları.
- Connel, R. W. (2023). *Erkeklikler*. (Çev. N. Konukcu). Phoenix Yayınevi.
- Çelik, Y., Doğan, S. N., & Sivri, T. (2019). Wattpad Romanlarında Küresel Hegemonik Erkeklik: Psikopat Mafya. *Masculinities: A Journal Of Identity And Culture*, (12), 82-128.
- Demren, Ç. (2003). Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. A. Akın (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 33-44.
- Devellioğlu, F. (1962). Küfüv. İçinde *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (s. 614). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Dikici, E. (2024). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 2(43), 523-532. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3100>.
- Dural, M., Ögüz, & T., Gümüş, M. A. (2020). *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*. Filiz Kitabevi.
- Erbil, P. (2023). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihi Yenilgisi*. Arkadaş Yayınları.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Eriş, M. Ü. (2018). Bir Erkeklik İş Olarak Askerlik, İçinde A. Akaltun (Ed.) *Erkekler* (s. 59-62). Notabene Yayınları.
- Ertan, U. B. (2010). *Refik Halid Karay'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Freud, S. (2023). *Cinsellik Üzerine*. (Çev. A. Avni Öneş). Say Yayınları.
- Güdücü, B. (2024). Kadınların Evlenmeden Önceki Bekâret Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: İstanbul İli Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(39), 294-317. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1459716>.
- İçli, G. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Küreselleşme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 30: 133-143. <https://doi.org/10.5505/pausbed.201891886>.
- İnceoğlu, Y., & Kar, A. (2016). *Kadın ve Bedeni Dişillik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında*. Ayrıntı Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2022). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayınları.
- Karay, R. H. (2017a). *Çete*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2017b). *Nilgün*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009a). *Aydın On Dördü*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009b). *Bu Bizim Hayatımız*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009c). *Dişi Örümcek*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009d). *İki Cisimli Kadın*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009e). *İstanbul'un Bir Yüzü*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009f). *2000 Yılın Sevgilisi*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009g). *Karlı Dağdaki Ateş*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009h). *Sonuncu Kadeh*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009i). *Yerini Fidan Seven*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2009j). *Yüzen Bahçe*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2018a). *Bugünün Saraylısı*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2018b). *Ekmek Elden Su Gölden*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2018c). *Kadınlar Tekkesi*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2018d). *Sürgün*. İnkılap Kitabevi.

- Karay, R. H. (2019a) *Gurbet Hikâyeleri ve Yer Altında Dünya Var*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2019b). *Anahtar*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2019c). *Dört Yapraklı Yonca*. İnkılap Kitabevi.
- Karay, R. H. (2019d). *Yezidin Kızı*. İnkılap Kitabevi.
- Kaya, E., A. (2023). Antik Yunan Edebi Eserlerinde Toplumsal Cinsiyet Roller: Kadınlık Kimliği ve İdeal Kadın İmgesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 13, 27-42.
- Köse, H. (2011). Tüketim Toplumundan Bir Sosyal Beden Kurgusu Olarak Kadın. *Selçuk İletişim*, 6(4), 76-89. <https://doi.org/10.18094/si.11212>.
- Lloyd, G. (2021). *Erkek Akıl Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*. (Çev. M. Özcan). Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Ataerkil. İçinde *Sosyoloji Sözlüğü*, (s. 47). (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Cinsiyet. İçinde *Sosyoloji Sözlüğü*, (ss. 98-100). (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Feminizm. İçinde *Sosyoloji Sözlüğü*, (ss. 240-241). (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Hegemonya. İçinde *Sosyoloji Sözlüğü*, (ss. 299-300). (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mermutlu, A., & Çetin, F. T. (2023). Radikal Feminist Kuram ve Annelik Söylemi, *Hafıza*, 5(2), 163-176. <https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1364026>.
- Messerschmidt J. W. (2019). *Hegemonik Erkeklik Formülasyon Yeniden Formülasyon ve Genişleme* Ç. Günay- Erkol & Sünbuloğlu (Ed.). (Çev. Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi). Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Michel, A. (1993). *Le Feminisme*, (Çev. Ş. Tekeli). İletişim Yayınları.
- Millett, K. (2024). *Cinsel Politika*, (Çev. S. Selvi). Can Yayınları.
- Müezzın, E. E., Üzöl, G., & Yiğit, C. (2023). Toplumda Kadına Yönelik Namus Algısının İncelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 15(1), 65-78. <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1230224>.
- Necatigil, B. (2017). *Küçük Mitologya Sözlüğü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Notz, G. (2018). *Feminizm*. (Çev. S. D. Çetinkaya). Phoenix.
- Özek, A. vd. (y.y.). *Kur'an- ı Kerim ve Açıklamalı Meal*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, E. (2017). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*. Gece Kitaplığı.
- Redhouse Yayınları. (2005). Sex. İçinde *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük* (s. 886). SEV Yayıncılık.
- Reed, E. (2014). *Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye II*. (Çev. Ş. Yeğın). Payel Yayınevi.
- Rocheft, F. (2022). *Feminizmler Tarihi*. (Çev. Ö. Altun). Sel Yayıncılık.
- Safa, P. (1973). *Kadın, Aşk, Aile*. Ötüken Neşriyat.
- Sancar, S. (2022). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İletişim Yayınları.

- Sancar, S. (2024). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. Metis Yayınları.
- Scott, J. W. (2022). *Feminist Tarihin Peşinde*, Derleyen F. Dinçer & Ö. Asla (Der.). Bgst Yayınları.
- Sultana, A. & Altay, S. (2019). Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 417-427.
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.541704>.
- Şeker, A. (2020). *Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*. Gece Kitaplığı.
- Şener, Z. (2025). İlk Dönem Tanzimat Romanında Estetik Değer Bağlamında Güzel. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (27). 209-233.
- Şeriati, A. (2015). *Kadın (Fatıma Fatıma'dır)*. (Çev. E. Özlük). Fcr Yayınları.
- Tapan, M. G. (2023). Seks Bağımlılığı: Tanım, Aetiyooloji, Değerlendirme ve Tedavi. A. Kara & R. Bazancir (Ed.). *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Öncü ve Çağdaş Çalışmalar*. (ss. 107-127). Duvar Yayıncılık.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*. 3(5), 165-175.
- Tathioğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye Sosyal-Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, 5(1), 15-30.
- Tekin, N, & Değirmenci, S. D. (2022). Ataerkil Kültürde Kadın, Erkek ve Toplum İlişkisi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 12, 187-198.
- Türk Dil Kurumu (1974). Sadizm. İçinde *Türkçe Sözlük*, (s. 678). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1988). Cinsiyet. İçinde *Türkçe Sözlük*. (s. 411). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1988). Feminizm. İçinde *Türkçe Sözlük*. (s. 769). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluocak, Ş. Gökulu, G., Bilir, U., vd. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*, Paradigma Akademi Yayınları.
- Vilar, E. (2018). *Yönlendirilmiş Erkek Fark Etmeden Kölelik*. (Çev. S. Budak). Totem Yayınları.
- Walby, S. (2014). *Patriyarka Kuramı*. (Çev. H. Osmanoğlu). Dipnot Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2023). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (Çev. D. Hakyemez). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*. Eğiten Kitap.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Eda Nurşen ALBAYRAK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	